£ORIN STAŢI
CH. BULGĂR

si stilistice

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ — BUCUREŞTI, 1979

ere di: ase pe tu-lor 10-*;a*-co-ili-rie tre
da, iză m-m-•x-\u-*ire *că, zi, o
de \e-di, '.r-lie lle

Referenţi :
Valeria Guţu-Romalo Ştefania Popescu
Redactor :
Valentin Anghelache
Tehnoredactor : *Sena Stănescu*
Coperta : *Dan Jurcă*

Prefaţă

Cartea de faţă a fost concepută ca o introducere în studiul a două domenii importante ale lingvisticii: sintaxa şi stilistica, *legate între ele prin numeroase aspecte de structură şi prin valorile de conţinut pe care le pot exprima. Ideea de relaţie, rolul cuvîntu-lui în context, însuşirile combinatorii ale unităţilor sintactice şi stilistice, importanţa sinonimiei şi omonimiei, aspectul logic şi afectiv al construcţiilor variate, al dependenţelor, al valenţelor, termenul comun atît de frecvent astăzi, enunţul, cu toate implicaţiile lui sintactice şi stilistice, indică o vastă arie de probleme care. apropie cele două domenii între ele.*

Intenţia principală a autorilor a fost de a elucida, în lumina cercetărilor actuale, problemele de bază ale structurilor sintactice şi stilistice, specifice limbii române, ilustrînd trecerea de la simplu la complex, de la vechi la nou, de la convenţional la expresiv. Evident că discuţia noastră, deşi conţine numeroase exemple, presupune cunoştinţe elementare de gramatică, pentru că latura abstractă, teoretică, apare inevitabilă la nivelul investigaţiilor de azi, cînd ideea de structură, de tipar, de model are o circulaţie atît de intensă. Preocupările actuale de formalizare sînt dominante în lingvistică în general şi ele implică şi domeniul sintaxei şi al stilisticii, cum s-a putut vedea chiar la ultimul Congres internaţional, — al *XH-lea, — de lingvistică şi filologie romanică de la Bucureşti (aprilie, 1968); paginile*

de faţă au încercat să ţină un echilibru între tradiţie şi noutate, îmbinînd datele cele mai noi ale cercetărilor de specialitate cu exemplificarea pe text a teoriilor menite să ne apropie mai mult de cunoaşterea aprofundată a specificului sintaxei şi stilisticii. In această privinţă, autorii nu au procedat uniform; în partea întîi s-a impus la tot pasul explicaţia însoţită de citate, de exemple, în partea a oua, după prezentarea generală a problemelor, a noilor orientări, urmează analize scurte care ilustrează şi evoluţia resurselor expresive ale limbii.

Sperăm că acest volum prezentat astfel va fi util elevilor, studenţilor şi profesorilor preocupaţi de o cunoaştere mai temeinică a sintaxei şi stilisticii limbii române.

Autorii

L Analiza elementară a structurilor sintactice

SORIN STAȚI

Introducere

Sectorul gramaticii în caire necesitatea unei înnoiri continuă să fie acută este fără îndoială sintaxa. Metodele şi noţiunile moderne ale lingvisticii structuraliste n-au găsit nici un ecou în practica predării limbii române în învăţămîntul de cultură generală şi în licee. Cauza principală a acestei situaţii ni se pare a fi impresia unor profesori de limba română că lingvistica modernă nu face decît să reformuleze, mai complicat şi într-o terminologie rebarbativă, ceea ce studiul tradiţionalist al gramaticii spunea simplu şi pe înţelesul tuturor. La aceasta se adaugă şi faptul că structuraliştii români nu arată interes decît sporadic şi foarte vag pentru problemele practice ale predării limbii materne în şcoală. Trebuie să recunoaştem de altfel că nici în învăţământul filologic superior nu s-a generalizat predarea limbii române după cursuri într-adevăr moderne.

Lucrarea de faţă este o încercare de a prezenta structura sintactică a limbii române dintr-un unghi care diferă într-o măsură apreciabilă de perspectiva tradiţională, aşa cum e ilustrată de manualele de limba română şi de Gramatica Academiei. Ţinem să precizăm de la început că nu e vorba de o *contradicţie* în raport cu aceste lucrări, de *contestarea* şi *anularea* rezultatelor obţinute prin analiza sintactică uzuală. Poziţia pe care ne-^am situat *nu se opune celei tradiţionale,* încercând s-o minimalizeze şi s-o elimine, ci are — cel puţin în concepţia noastră — un *caracter complementar.* Frecventarea studiilor de lingvistică structurală româneşti şi stăine şi efectuarea unui număr de cercetări proprii ne-au creat convingerea că în analiza

sintactică adaptată la nivelul elevilor se pot obţine cîştiguri reale nu prin răsturnări spectaculoase, nu prin negarea tradiţiei gramaticale şi nici prin impunerea unei terminologii în întregime noi, ci prin introducerea treptată şi într-un limbaj cît se poate de explicit a unor elemente de lingvistică modernă. Această tactică e cea mai convenabilă din mai multe motive : mai întîi, pentru că rezistenţa pe care o opune obişnuinţa, rutina este în domeniul nostru remarcabilă ; în al doilea rînd, pentru că eficacitatea „noutăţilor" nu poate fi dovedită deoît în experienţa multor ani de predare, eînd practica poate corecta **şi infinma** multe din propunerile teoreticienilor lingvisticii; în al treilea rînd —■ şi credem că acesta e motivul principal — pentru că *teoreticienii nu pot oferi un model structuralist modern şi unic de cercetare a sintaxei,* pe care profesorii de limba română ar trebui să-1 înveţe şi **să-1** aplice. Acest model trebuie creat de aici înainte, ca rod al întîlnirii dintre cei care predau limba română şi cei care o studiază teoretic, în lumina şcolilor actuale de lingvistică — destul de numeroase şi de deosebite între ele. Este evident că o atare colaborare cere timp şi că orice semn de grabă violentă sau polemică din partea structuraliştilor e sortită eşecului.

Nu propunem deci un model gata elaborat, ci un mănunchi de sugestii. Cititorii îşi vor da seama, secţiune cu secţiune Şi paragraf cu paragraf, că propunerile noastre nu-i obligă să renunţe la tot ce acceptau pînă acum, ci îi îndeamnă să reflecteze la analiza uzuală, s-o completeze, să-i descopere lacunele şi imperfecţiunile, să propună ei înşişi unele înnoiri.

în expunerea noastră, accentul cade pe descrierea tipurilor de relaţii şi pe evidenţierea însuşirilor combinatorii ale unităţilor sintactice. Clasificarea semantică a părţilor de propoziţie şi a propoziţiilor subordonate se consideră cunoscute din manuale şi din Gramatica Academiei. Un aspect semantic important, compararea enunţurilor din punctul de vedere al *sinonimei* şi *omonimiei,*

îşi găseşte pentru prima oară locul într-o descriere sintactică a limbii române. Spaţiul restrîns ne-a obligat să limităm numărul citatelor din literatura beletristică şi să recurgem frecvent la exemple foarte scurte fabricate de noi. Am evitat la maximum introducerea unei terminologii noi.

La baza prezentei lucrări stau cîteva din principiile expuse în studiul nostru *Teorie şi metodă*

în sintaxa (Bucureşti, 1967), unde cititorul interesat găseşte o discuţie mai amplă şi bibliografia (românească şi străină) a problemelor. Dintre lucrările româneşti cu orientare structuralistă apărute după ce am încheiat redactarea volumului menţionat, considerăm necesar să citām aici următoarele cărţi :

Elemente de lingvistică structurală (volum colectiv, redactor responsabil I. Coteanu), Bucureşti, 1967 ;

Valeria Guţu-Romalo, *Morfologie structurală a limbii române,* Bucureşti, 1968 ;

lorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo, Alexandru Nicu-lesciu, *Structura morfologică a limbii române contemporane,* Bucureşti, 1967 ;

Măria Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard,* Bucureşti, 1968.

Menţionăm pe scurt principalele deosebiri dintre descrierea sintactică propusă de noi şi concepţia curentă :

a) Se introduce noţiunea de *enunţ,* comunicarea lingvistică de sine stătătoare. Enunţul are fie structură de propoziţie, fie structură de frază. Mai rar, enunţul nu este analizabil în părţi de propoziţie (n-are structură prepoziţională), de exemplu un răspuns oa : *Da.*

b) Se explică diferenţele dintre cuvînt ca unitate lexicală şi cuvînt ca unitate sintactică.

c) Un studiu nou, schiţat numai, este acela al valenţelor, însuşirea unui cuvînt de a se combina în propoziţie cu alt cuvînt se numeşte *valenţă.* Fiecărei părţi de vorbire îi este specific un anumit număr de valenţe, din care în enunţ sînt satisfăcute una sau mai multe (niciodată toate). Totalitatea valenţelor unui cuvînt formează

un *spectru de valenţe.* Intre anumite valenţe există incompatibilitate : satisfacerea unei valenţe X împiedică satisfacerea unei valenţe Y. Se impun comparaţii interesante ca: spectrul de valenţe al adjectivului proprhi-zis faţă de acela al adjectivelor pronominale. Se pun în evidenţă diferenţele combinatorii dintre speciile anumitor părţi de vorbire, de exemplu deosebirile de spectru combinatoriu dintre categoriile de pronume. La cuvintele polisemantice, diferenţele de sens lexical se asociază uneori cu diferenţe sintactice (valenţele diferă de la un sens la altul). Satisfacerea unor valenţe este obligatorie' în anumite enunţuri, ceea ce creează categoria sintactică a determinanţilor obligatorii.

d) Relaţiile sintactice, atît în propoziţie eît şi în frază, sînt următoarele patru : *subordonare, coordonare, relaţia predicativă* şi *relaţia apoziţională.* Exemplele arată că apoziţia nu poate fi tratată ca o specie de atribut; relaţia apoziţională se aseamănă atît cu subordonarea, cît şi cu coordonarea, dar nu se confundă cu nici una din ele.

e) în propoziţie, termenii unei relaţii sintactice au o organizare mai simplă sau mai complicată. Am stabilit următoarele patru categorii: termen *simplu* (format dintr-un singur cuvânt sau dintr-o locuţiune), termen *complex* (format dintr-o „unealtă gramaticală", de regulă o prepoziţie, urmată de un cuvînt sau o locuţiune cu „sens lexical deplin"), termen *multiplu* (format din mai multe cuvinte coordonate sau din mai multe grupuri prepoziţionale coordonate (de exemplu, numele predicativ din *uneltele erau de lemn şi de fier),* termen *dezvoltat* (format din mai multe cuvinte necoordonate, dintre care minimum două nu sînt „unelte gramaticale", de pildă un complement temporal ca *de azi înainte).*

i) Grupul sintactic descris în mod obişnuit ca „propoziţie subiectivă — propoziţie regentă" şi încadrat la relaţia de subordonare e prezentat de noi ca un exemplu de relaţie predicativă, ai cărei termeni sînt propoziţia

subiectivă şi propoziţia predicat. Propoziţia cu rol de nume predicativ nu am mai denumit-o „propoziţie predicativă", ci „propoziţie nume predicativ", pentru a evita o confuzie posibilă.

g) întrucît dependenţa unei propoziţii A de o propoziţie B se reduce de cele mai multe ori la dependenţa lui A de un *singur cuvînt* din B, am considerat necesar să înscriem în spectrul de valenţe al cuvântului şi însuşirea de a se combina cu o propoziţie. Se poate uşor dovedi că satisfacerea unei astfel de valenţe e cîteodată incompatibilă cu satisfacerea altei valenţe printr-un singur cuvînt subordonat. Descrierea structurilor sintactice utilizată de noi oferă posibilitatea unor exerciţii de un tip, fireşte, deosebit de cele intrate în tradiţie. De exemplu, exerciţii de descoperire a valenţelor satisfăcute într-o propoziţie, urmate de exerciţii constând în amplificarea propoziţiei cu cuvinte care să satisfacă alte

valenţe (încercarea de amplificare poate duce la descoperirea unor incompatibilităţi), exerciţii de înlocuire a substantivelor prin pronume, şi invers, cu scopul de a dovedi că, deşi se spune că pronumele e un substitut al substantivului, înlocuirea nu se poate efectua în orice enunţ, din cauza diferenţei de însuşiri combinatorii dintre cele două părţi de vorbire ; exerciţii de transformare a unei construcţii sintactice în construcţii sinonime ; exerciţii de înlocuire a şirului de cuvinte printr-un şir de simboluri ale cuvintelor şi ale relaţiilor dintre ele (de exemplu, *prietenii au venit la noi* se reduce la : subst. N. *4*—► vb. pred. ■*-<~*r* [prep. «— pron. Ac.]) etc. Observîndu-se că numeroase alte propoziţii pot fi reduse la această schemă, se ajunge la noţiunea de echivalenţă sintactică a propoziţiilor. Considerăm că atare exerciţii pot fi introduse treptat, fără să se facă simţită nici o neeoncordanţă cu noţiunile teoretice predate conform uzului tradiţional.

„Analiza elementară a structurilor sintactice" reclamă din partea elevului un efort sporit de abstractizare. Analogiile care se pot sugera cu anumite modalităţi de analiză — încă mai abstracte — practicate la alte obiecte de studiu (algebră, geometrie, chimie) trezesc interesul elevului şi-1 fac capabil de acest efort.

In încheiere, sperăm că pasiunea comună pentru problemele pe care le dezbatem în această lucrare va îndemna pe colegii noştri să ne comunice obiecţiile şi sugestiile lor, oricînid binevenite.

SECŢIUNEA A. ENUNŢUL

§ 1. Ramura gramaticii numită *sintaxă* se ocupă de **enunţuri.** Analiza sintactică descompune enunţul în părţi, pe acestea în unităţi mai simple şi aşa mai departe pînă se ajunge la unităţile sintactice cele mai mici, care sînt **cuvintele.** Analiza sintactică se prezintă deci ca un lanţ de descompuneri ; întregul iniţial este enunţul, fragmentul minimal este cuvîntul. în cursul operaţiilor de analiză, se fac observaţii privind **forma** şi **sensul** elementelor care se combină, se cercetează **relaţiile** dintre părţile care formează un întreg.

§ 2. Prima operaţie cerută de analiza sintactică e *împărţirea textului în enunţuri.* Este o operaţie mecanică, pe care o realizăm aproape totdeauna uşor, graţie ortografiei şi punctuaţiei observate în text. împărţirea textului în enunţuri este o *operaţie preliminară,* căci analiza sintactică propriu-zisă se aplică enunţurilor.

Enunţul începe cu un ouvînt cu iniţială majusculă ; la **sfârşitul** enunţului se pune un semn principal de punctuaţie (punct, semnul întrebării, semnul exclamării). Mai rar, graniţa dintre două enunţuri e marcată prin punct şi virgulă ; în acest caz, enunţul al doilea începe cu un cuvînt cu iniţială minusculă. Un exemplu de acest fel îl găsiţi chiar în frazele precedente :

Enunţul 1 : *Mai rar, graniţa dintre două enunţuri e marcată prin punct şi virgulă;*

Enunţul 2 : *în acest caz, enunţul al doilea începe cu un cuvînt cu iniţială minusculă.*

Un text format din trei enunţuri despărţite prin punct şi virgulă :

Cîntarea se sfîrşi şi nu mai reîncepu; revenii în sinemi cu farmecul în suflet; mă retrasei. (Hogaş, 0,94)

Enunţul care ne avertizează că va urma un pasaj în vorbire directă se desparte de acesta prin două puncte, iar enunţul în vorbire directă începe cu literă mare :

Calul lui Harap Alb îndată se răpede şi el la spîn, şi-i zice : — Pîn-aici, spînule ! (Creangă, O, 232)

Dacă enunţul conţinînd verbul *a zice* (sau un sinonim al său), *a întreba, a răspunde* (şi altele echivalente) se aşază după enunţul în vorbire directă, între cele două enunţuri se ■ pune virgulă, semnul întrebării sau semnul exclamării (în funcţie de intonaţie), iar enunţul al doilea începe cu literă mică :

Dormeai tu mult şi bine, Harap Alb, de nu eram eu, zise fata împăratului Roş (Creangă, O, 233). *Da ce-ai uitat, dragul tatei, de te-ai întors înapoi ? zise craiul cu mirare.* (Creangă, O, 187).

Punctuaţia oglindeşte anumite caracteristici ale pronunţării (ridicarea, coborîrea vocii — în genere, variaţiile de înălţime). în funcţie de acestea s-ar putea pune problema împărţirii vorbirii în enunţuri. întrucît însă, prin tradiţie, analiza sintactică predată în şcolile generale şi licee[1] se ocupă de enunţurile scrise, nici manualul de faţă nu va avea în vedere enunţurile vorbite.
Trebuie să arătăm că, în general, atenţia lingviştilor s-a îndreptat mai mult asupra limbii scrise decât asupra

[1] In realitate, această limitare e valabilă de obicei şi pentru învăţâmîntul superior.

limbii vorbite. Cercetări mai recente, care au analizat vorbirea ou toate caracteristicile ei fonetice şi au prelucrat, de exemplu, dialoguri banale din conversaţia de fiecare zi, înregistrate pe bandă de magnetofon, au arătat cît este de greu — cel puţin pentru moment — să se determine graniţele dintre două enunţuri rostite imediat unul după altul de aceeaşi persoană. S-^a văzut cu această ocazie că *pauza relativ lungă* şi tonul *coborîtor,* socotite de obicei ca semne (indicii) ale sfîrşitului de enunţ declarativ sau *pauza relativ lungă* şi *tonul ascendent,* acceptate iniţial ca indicii ale sfârşitului de enunţ interogativ, au o valoare mult mai mică deoît se credea, în vorbirea obişnuită se întîmplă uneori să facem pauze mai lungi în *interiorul enunţului* decât *între două enunţuri ;* există enunţuri declarative oare nu se termină cobo-rînd vocea şi enunţuri interogative care se termină cu un ton descendent. Nici criteriul înţelesului nu e suficient de sigur pentru a stabili unde se încheie un enunţ şi începe altul. Iată deci şi alte motive oare ne-^au îndemnat să ne limităm în prezentarea de faţă la texte, pentru că aici, cu unele excepţii[1]',, putem efectua cu uşurinţă descompunerea în enunţuri.
§ 3. Enunţul conţine o comunicare întreagă, de sine stătătoare, ceva care poate fi înţeles de cititor fără să se simtă nevoia unor completări :
La doi kilometri de leagănul petrolului, nimic nu-l vesteşte încă. El e acolo, sus, ferecat între dealuri, ca într-o cetate. (Bogza, Al, 27)
Ambele enunţuri satisfac condiţiile formale ale unui enunţ (încep cu literă majusculă, se termină cu punct), dar enunţul al doilea conţine oare o comunicare independentă ? Dacă n-am citi şi primul enunţ, n-aim şti pe

[1] Vezi, de exemplu, propoziţiile subordonate şi coordonate izolate (§ 100, 101, 102), anumite propoziţii incidente (§ 103).

cine înlocuieşte pronumele *el;* mai putem spune că enunţul al doilea „poate fi înţeles de cititor fără să se simtă nevoia unor completări" ? întrebarea se pune, în principiu, pentru orice enunţ care conţine pronume sau adverbe ioa *aici, acolo, aşa* etc.[1] Răspunsul la întrebare e afirmativ, pentru că nu trebuie să confundăm *necesita-tatea unor completări* cu *necesitatea unor informaţii anterioare* (în exemplul nostru, substantivul *leagănul).* Dacă textul s-ar reduce însă la :
El e acolo, sus, ferecat între dealuri, ca., el n-ar mai constitui un enunţ, fiindcă adverbul *ca cerr* o completare.
O situaţie asemănătoare se **întâlneşte** în dialoguri: ■— *Ai înţeles ?*
— *Nu.*
Replica a doua are sens numai raportată la cea dintîi, căci *Nu* înseamnă *N-am înţeles.* în :
— *L-ai văzut ?*
— *Nu.*
Nu înseamnă *Nu l-am văzut.* Cu toate acestea, în dialogul din care l-am desprins, *Nu n-are* nevoie de completări, deci trebuie considerat enunţ.
Enunţ este şi răspunsul din următorul schimb de replici :
— *Cu cine te-ai întîlnit ?*
— *Cu Ion.*
Cu Ion poate fi înţeles numai după ce am căpătat o informaţie anterioară (s-a pus întrebarea „Cu cine te-ai întîlnit ?"), dar înţelegerea replicii nu necesită nici o completare, nici un adaos.
în sfirşit, situaţia[2] (adică împrejurările concrete în care are loc comunicarea) conţine adesea informaţiile ne-

[1] Este vorba de categoria adverbelor *-pronominale.*
[2] Numită uneori şi „context extralingvistic", contextul propriu-zis fiind numit „context intralingvistic".

cesare înţelegerii textului. Să ne imaginăm, de exemplu, următoarea situaţie : persoana A ţine în mînă o carte, iar persoana B îi spune :
— *Dă-mi-o.*
Dă-mi-o este enunţ, pentru că reprezintă o comunicare clară, care n-are nevoie de completări. Totuşi numai situaţia ne spune că *mi* trimite la persoana B, iar o la cartea din mîna persoanei A.
în concluzie, enunţurile se înţeleg uneori fără informaţii anterioare *(La doi kilometri de leagănul petrolului, nimic nu-l vesteşte încă.),* alteori sînt necesare informaţii anterioare cuprinse în enunţul precedent *(El e acolo sus...; Nu; Cu Ion),* eventual în mai multe enunţuri precedente, sau furnizate de situaţie *(Dă-mi-o.).*
§ 4. Enunţurile limbii române diferă între ele din punct de vedere *cantitativ* (prin lungime) şi *calitativ* (prin organizare, modul de alcătuire).
Să se compare, din punctul de vedere al lungimii,, enunţurile :
(a) *Nu.* (Vezi exemplele de la § 3).
(b) *Nu se cădea să-şi chinuiască mintea cu ce nu putuse răzbi omenirea întreagă* (Călinescu, IC, 289).
Evident, există în textele româneşti şi exemple de enunţuri mai lungi decât (b). Teoretic, nu există nici o limită de lungime, căci, orieît de lung ar fi un enunţ, îi mai putem adăuga încă alte cuvinte. Practic însă, lungimile excesive sînt evitate, pentru a nu îngreuia lectura. Intervine aici şi preferinţa scriitorului pentru enunţuri scurte sau lungi, fiecare cu avantajele şi dezavantajele lor din punct de vedere stilistic. Preferinţe sau deprinderi similare se observă şi la persoane care nu sînt artişti ai cuvîntului. în vorbire, ca şi în scriere, enunţurile foarte lungi se înţeleg mai greu, de aceea obosesc Cu cît enunţul formulat e mai lung, cu atît trebuie să fie mai atent scriitorul (sau vorbitorul ne-artist) la organizarea enunţului, la claritatea sa.
2. Analize sintactice şi stilistice

§ 5. După modul de alcătuire, enunţurile se împart în :
(a) propoziţii (vor fi discutate ia § 6)
(b) fraze (vezi § 7)
(c) structuri nepropoziţionale („pseudo-" sau „semi-propoziţii"), vezi § 8.
§ 6. Propoziţia este un grup de cuviinţe organizat în jurul unui predicat (verbal sau nominal). Toate cuvintele unei propoziţii depind, direct sau indirect (adică prin intermediul altor cuvinte), de predicat, care este nucleul propoziţiei. Cînd enunţul conţine o singură propoziţie, aceasta e de sine stătătoare, se înţelege fără a avea nevoie de completări. Iată un exemplu de propoziţie-enunţ[1] :
Flăcăul rămase nemişcat mai departe, sorbind cu ochii jocurile ciudate ale frunzelor. (Preda, IP, 19).
Dacă enunţul e alcătuit din mai multe propoziţii, există posibilitatea ca unele (sau chiar toate) să nu fie utilizabile independent. Cu alte cuvinte, nu orice propoziţie poate fi desprinsă de enunţ şi folosită ea însăşi ca enunţ.
Din chipul # cum mergea [...], # înţelesei repede # că nu era beat, ci numai cu chef. (Hogaş, O, 167).
(Semnul # marchează limita dintre două propoziţii.) Prima propoziţie n-ar putea fi utilizată ca enunţ, deşi e principală : *din chipul înţelesei repede.* Propoziţia a doua *(cum mergea)* poate funcţiona ca enunţ, dar numai ca răspuns la *o* întrebare :
— *Ce vrei să afli ?*
— *Cum mergea.*
[1] In loc de „propoziţie-enunţ" se spune de obicei numai .^propoziţie", exprimare care poate da uneori naştere la confuzii.

Propoziţia ultimă (că *nu era beat, ci numai* cu *chef)* se allă în aceeaşi situaţie :
— *Ce ţi-a spus ?*
— *Că nu era beat, ci numai cu chef.*
Alteori, propoziţiile pot fi transformate în enunţuri fără să mai punem condiţia dialogului:
Se *uită, cercetă sub pernă, ridică ogheălul, ridică salteaua, se uită cu luminarea sub pat.* (Hogaş, O, 375).
Într-adevăr, **sânt** fireşti enunţuri ca : Se *uită, Cercetă sub pernă, Ridică ogheălul, Ridică salteaua, Se uită cu luminarea sub pat.*
Din exemplele de mai sus rezultă că propoziţiile utilizabile ca enunţ sînt de două feluri :

(a) unele au un înţeles clar, independent de textul anterior sau următor (vezi propoziţiile din ultimul exemplu);
(b) altele presupun un enunţ anterior şi ar putea fi admise ca enunţ numai în dialog (vezi exemplele : *cum mergea* şi că *nu era beat, ci numai cu chef).*
Lungimea propoziţiilor, ca şi aceea a enunţurilor, nu e limitată deoît practic, din nevoia de a nu obosi atenţia cititorului (sau a ascultătorului). Există propoziţii scurte şi propoziţii lungi, ceea ce corespunde de obicei unei preferinţe stilistice a autorului.
Dacă bate clopotul # şi vine Măria sa # cine ştie # ce *are să se întîmple.* (Sadoveanu FJ, 8). (4 propoziţii scurte)
Voci de proteste, ca acelea ale lui Fenelon, Ra-cine, Vauban, se auzeau din cînd în cînd, împreună cu unele răzmeriţe ţărăneşti. (Vianu, SLUC, 130). (o propoziţie lungă)

Este mai greu să construieşti *propoziţii* lungi şi în acelaşi timp uşor inteligibile (adică să grupezi numeroase cuvinte în jurul unui singur predicat), decît *enunţuri* lungi (unde numărul predicatelor poate fi foarte mare).
§ 7. Din reunirea a două sau mai multe propoziţii rezultă enunţurile numite fraze. O frază-enunţ conţine minimum două propoziţii, de exemplu : *spune-mi # cînd te întorci*[1].
Dintr-o frază cu trei sau mai mult de trei propoziţii, desprindem grupuri de două sau mai multe propoziţii pentru a vedea dacă ar putea fi utilizate ca enunţuri. Ca şi la § 6, există mai multe situaţii, după cum grupul:
(a) admite utilizarea ca enunţ, dar numai într-un dialog ;
(b) admite utilizarea ca enunţ, independent de dialog;
(c) nu admite utilizarea ca enunţ.
Cele trei situaţii vor fi exemplificate cu propoziţii din fraza :
Acum # cînd văd batalioanele noastre venind peste plaiuri şi dealuri #, mă gîndesc îndeosebi la sentimentele # pe care le încearcă, privind, mai ales ei, cei # cu care luptăm. (Caimil Petrescu, U, 235).
Pentru (a) : *Pe care le încearcă, privind, mai ales ei, cei cu care luptăm.* (Răspuns la o întrebare de tipul: — *Care sentimente ?)* Pentru (b) : *Acum mă gîndesc îndeo-*
[1] In loc de „frază-enunţ" se spune de obicei numai „frază". Ca şi în cazul „propoziţiilor-enunţ" (p. 18, nota 1), terminologia curentă trece peste diferenţa dintre *fraza cu valoare de enunţ* şi *fraza parte de enunţ.* în *Spune-mi dacă vrei să lucrezi,* tot textul este o „frază-enuniţ", iar *dacă vrei să lucrezi* este o „frază parte de enunţ". In practica analizei sintactice, avem rareori nevoie de această distincţie, de aceea, conformîndu-ne tradiţiei, vom renunţa la ea.

sebi *la sentimentele pe care le încearcă, privind, mai ales ei, cei cu care luptăm.*
Pentru (c) : *Acum cînd văd batalioanele noastre venind peste plaiuri şi dealuri, mă gîndesc îndeosebi la sentimentele.*
Existenţa categoriei (c) arată că nu orice grup de propoziţii poate deveni enunţ, aşa cum nu orice propoziţie ■e utilizabilă ca enunţ (§ 6).
§ 8. Există, în sfîrşit, enunţuri care nu conţin nici un predicat, verbal sau nominal. Le vom numi **enunţuri nepropoziţionale** ; se poate recurge şi la termenii „pseudo-propoziţie" sau „semipropoziţie"[1]. Cel mai des le întîl-nim ca răspuns în dialoguri, fiind caracteristice pentru limbajul conversaţiei:
f— *Ai înţeles ?)* —■ *Da.* sau *Ba bine că nu l*
Un enunţ nepropoziţional poate fi format dintr-o interjecţie, ca de exemplu :
(—■ Să ştii că Ion s-a întors.)
— Aha .' sau
(Madam Georgescu mă aşteaptă foarte nerăbdătoare :)
— *Ei ?* (Caragiale, O. II, 33).
Nefiind propoziţii, acest tip de enunţuri nu trebuie analizate în părţi de propoziţie (predicat, subiect, atribute, complemente).
Sînt de asemenea nepropoziţionale enunţurile formate din interjecţii şi substantive în cazul vocativ : Măi, *prietene !* Aprecierea rămîne aceeaşi dacă substantivul
[1] In Gramatica Academiei sînt numite „propoziţii neanalizabile" ; din exemplele date (voi. II, p. 64) rezultă că ele sînt fie enunţuri, fie părţi de enunţuri.

în vocativ e determinat de un al doilea substantiv : *nani, nani, puiul mamei!* Pentru unele tipuri de enunţ care conţin o interjecţie şi totuşi sînt propoziţionale, vezi § 64.
Mai ales în limba vorbită, enunţuri nepropoziţionale sînt utilizate ca părţi de frază : *Sigur* că da ; *Nu mai e timp de pierdut,* aşa că hai ! în această situaţie ele încetează, desigur, de a mai fi enunţuri şi devin nişte „pseudopropoziţii" echivalente cu propoziţii subordonate (cum rezultă şi din faptul că inserarea lor în fraze se face cu conjuncţii subordonatoare). întîmim „pseudopropo-ziţii" şi în relaţia de coordonare :
(— *Ai citit cartea* ?) — *Da, şi mi-a plăcut joarte mult.*

I. CUVINTELE CA UNITĂŢI LEXICALE ŞI SINTACTICE

§ 9. Am arătat mai sus (§ 1) că cele mai mici unităţi sintactice sînt cuvintele. De cuvinte se ocupă două ramuri ale ştiinţei limbii : gramatica şi studiul vocabularului (lexicologia[1]). Anumite însuşiri ale cuvintelor ne interesează cînd le analizăm ca părţi componente ale enunţurilor, alte însuşiri sînt importante cînd redactăm un dicţionar explicativ (cum este „Dicţionarul limbii române moderne" editat de Academia R.S.R.) sau cînd urmărim felul cum s-au schimbat cuvintele limbii române de-a lungul secolelor, în privinţa rostirii şi a înţelesului. în sfîrşit, unele însuşiri ale cuvintelor interesează atît sintaxa, cît şi lexicologia.
§ 10. Să comparăm propoziţiile^enunţ :
(a) *Ai cumpărat cartea lui Rebreanu ?*
(b) *Am citit cartea a doua a „Istoriilor" lui Herodot.*
(c) *N-am primit cartea poştală.*
(d) *Cartea lui Rebreanu mi-a plăcut.*
în toate patru propoziţiile întîlnim cuvSntul *cartea* cu aceeaşi formă grafică, dar cu diferenţe de înţeles. Unele diferenţe îl preocupă pe sintactician, altele pe cercetătorul vocabularului (lexicolog).
Pentru lexicolog e interesant că în (a), (b), (c) substantivul *cartea* apare cu trei sensuri diferite; în dicţi-onare se arată, într^adevăr, că prin carte înţelegem : un volum (a), un capitol mare al unei scrieri (b), o bucată

[1] DE la termenii greceşti *lexis* „curvînt, expresie" şi *logos* „studiu".

de carton tipărit (c)[1]. Deosebirea dintre *cartea* din (a) şi *cartea* din (d), interesantă pentru gramatică (în (a) apare sensul de *complement,* iar în (d) sensul de *subiect)* nu-1 priveşte pe iexicolog, care constată că atît în (a), cît şi în (d) *cartea* are înţelesul de „volum'[1]. Tot astfel, sintacticianul nu vede nici o deosebire în utilizarea cu-vîntului *cartea* în (a), (b) şi (c), deoarece îndeplineşte în toate trei propoziţiile rolul de complement direct.
In rezumat, pentru sintaxă în (a), (b), (c) apare acelaşi sens al cuvîntului cartea, diferit de sensul lui cartea din (d) ; pentru lexicologie în (a), (d) apare acelaşi sens al cuvîntului cartea, în (b) apare alt sens şi în (c) un al treilea sens. Prin urmare, în exemplele date, sub o formă .Grafică unică se ascund : — două unităţi sintactice (subiect, complement) —■ trei unităţi lexicoiogice („volum", „capitol", „cartonaş").
Schematic :

in analiza **lexicologiei**	euvlntul	în analiza sintactica
„volum" „capitol" „cartonaş-' „volum"	*cartea* din (a) *cartea* din (b) *cartea* din (c) *cartea* din (d)	| complement subiect

Cuvîntul *cartea* avînd aceeaşi funcţie sintactică în (a), (b), (c), vom spune : *cartea* din propoziţia (a), *cartea* din (b) şi *cartea* din (c) sînt sîniacuc ecnivalente[2]. Cuvîntul *cartea* din propoziţia (a) şi *cartea* din (d) sînt sintactic opuse[3].

_*f* Acestea nu sînt decît o *parte* din sensurile acestui cuvînt, şi anume cele întîlnite în enunţurile din textul nostru.

[2] Tot astfel, *cartea* din (a) şi *cartea* din (d) sînt **lexicologie echivalente.**
[3] *Cartea* din (a) şi *cartea* din (b) sînt **lexicologie opuse.**

Înţelesurile diferenţiate în analiza lexicologică se numesc sensuri lexicale, iar înţelesurile diferenţiate în analiza sintactică se numesc funcţii sintactice. Aceeaşi formă grafică a unui cuvînt poate avea mai multe sensuri lexicale şi poate figura în enunţuri cu mai multe funcţii sintactice. Anumite forme grafice au însă un singur sens lexical (de exemplu, *potasiu,* care denumeşte în orice enunţ corpul chimic numit şi *kaliu)* sau o singură funcţie sintactică (de exomplu, *cercetezi,* care nu poate fi decît predicat).

§ 11. In enunţurile de la § 10 am pornit de la o situaţie simplă : o singură formă grafică a unui cuvînt, cu întrebuinţări variate, lexicale şi sintactice. Majoritatea cuvintelor româneşti sînt însă flexibile, adică au mai multe forme, după oum indică pluralul sau singularul, persoana I sau persoana a Ii-a etc. Flexiunea unui cuvînt priveşte ramura gramaticii numită *Morfologie,* dar ea interesează cîteodată şi sintaxa.

Cuvîntul flexibil *carte* are forme numeroase : *carte,oărţi, cartea, cărţii, a cărţii, cărţile, cărţilor, a cărţilor* «te. Ca să vedem importanţa acestor forme în analiza sintactică vcm porni iarăşi de la un număr de propoziţii, pe care le vom compara :

(a) *Ai cumpărat cartea lui Rebreanu ?*
(b) *Ai cumpărat destule cărţi poştale ?*
(c) *Cunoşti valoarea cărţilor lui Rebreanu ?*
(d) *Nu cunoşti valoarea reală a cărţilor lui Rebreanu.*
(e) *Ai cumpărat cărţile lui Rebreanu ?*

Comparînd pe (a) cu (b) observăm mai întîi o diferenţa de sens lexical, dar o trecem cu vederea, după cele arătate mai sus (§ 10). în al doilea rînd, remarcăm că între *cartea* şi *cărţi* există două deosebiri morfologice : cartea conţine sensurile gramaticale „singular" şi „determinat'"

„cunoscut" (căci are articol hotărît), în timp ce *cărţi* conţine sensurile gramaticale „plural" şi „nedeterminat" (articolul lipseşte). Totuşi, cele două forme au aceeaşi funcţie sintactică („complement direct"), adică isînt *sintactic echivalente.* Aceeaşi echivalenţă sintactică există şi între *cartea* din (a), *cărţi* din (b) şi *cărţile* din (e).

Pe lîngă asemănarea arătată (îndeplinesc aceeaşi funcţie sintactică), între formele sintactice echivalente *cartea, cărţi* şi *cărţile* de mai sus există şi o deosebire, care iese la iveală dacă încercăm să le înlocuim între ele. într-adevăr, în loc de *Ai cumpărat cartea lui Re-breanu ?* putem spune şi *Ai cumpărat cărţile lui Re-breanu ?,* dar în loc de *Ai cumpărat destule cărţi poştale* ? nu vom putea spune *Ai cumpărat destule cartea poştale* ? şi nici *Ai cumpărat destule cărţile poştale ?* Explicaţia acestei imposibilităţi este că n-au fost respectate regulile combinării substantivului cu atribuitele sale adjectivale: regula acordului în număr *(destule cartea poştale)* şi regula articulării (după un adjectiv nearticulat nu poate urma un substantiv articulat[1]»: *destule cărţile).*

In concluzie, formele sintactic echivalente ale unui cu-vînt sînt uneori substituibile, alteori nu, în funcţie de cuvintele înconjurătoare cu care se află în relaţie.

Comparînd pe (c) cu (d), observăm imediat că formele *cărţilor (c)* şi a *cărţilor* (d) sînt şi ele sintactic echivalente. Deşi au aceeaşi funcţie („atribut substantival genitival"), cele două forme nu sîntt substituibile, căci s-ar încălca regula folosirii articolului genitival.

Confruntînd acum rezultatul comparaţiei lui (a) cu (b) şi (e) şi rezultatul comparaţiei lui (c) cu (d), remarcăm faptul că formele *cartea* (a) şi *cărţile* (e) sînt uneori substituibile, alteori nu — în funcţie de cuvintele înconjurătoare —, în schimb formele *cărţilor* (c) şi *a cărţilor* (d) nu sînt niciodată substituibile : în nici un

[1] Cu excepţia adjectivului *tot:'* *toate cărţile,* nu *toate cărţi!*

enunţ genitivul plural *cărţilor* nu va putea fi înlocuit cu a *cărţilor,* şi invers.

§ 12. într-un grup de forme sintactic echivalente ale aceluiaşi cuvîmt există deosebiri lexicale (discutate la § 10) şi deosebiri morfologice (discutate la § ti). Acestea din urmă interesează

sintaxa cînd se pune problema posibilităţii de a înlocui unele prin altele forme cu sensuri morfologice diferite. Limitările sau imposibilitatea unei substituiri —■ dependente sau nu de cuvintele înconjurătoare din acelaşi enunţ — sînt probleme de sintaxă.

§ 13. Un cuvînt dintr-un enunţ oarecare poate fi înlocuit ou alt cuvînt, fără ca sensul sintactic să sufere vreo modificare. Pentru ca operaţia să reuşească, trebuie respectate cerinţele sintactice ale cuvintelor învecinate, de exemplu dacă termenul de înlocuit e un substantiv determinat de un adjectiv flexibil, forma adjectivului trebuie să accepte combinarea cu termenul înlocuitor : *Ai cumpărat destule* cărţi *poştale ? — Ai cumpărat destule* **timbre** *poştale ?* In operaţia de substituire am menţinut neschimbat numărul substantivului[1]. In enunţul *Ai cumpă-părat destule* cărţi *poştale ? — Ai cumpărat destule* **timbre** *poştale ?* în operaţia de substituire am menţinut neschimbat numărul substantivului[1];. In enunţul *Ai cumpărat destule [...] poştale,* cuvintele *cărţi* şi *timbre* sînt în acelaşi timp echivalente şi substituibile.

Putem verifica mai departe posibilitatea de a înlocui *toate* cuvintele enunţului, fără a schimba nici una din funcţiile sintactice :

(a) *Ai cumpărc destule cărţi poştale ?*

(b) *Am văzut numeroase locomotive electrice.*

[1] Obligaţia de a menţine şi cazul se înţelege de la sine, căci modificarea sa atrage schitabarea funcţiei gramaticale sau dă naştere unei construcţii imposibile : a *devenit antipatic prietenul — a devenit antipatic, prietene —* a *devenit antipatic prietenilor* ((substantivul şi-a schimbat funcţia sintactică) ; *mi-a adus cartea —* ***mi-a*** *adus cărţii* (construcţie imposibilă).

Există deci şi propoziţii sintactic echivalente. Toate propoziţiile sintactic echivalente au o organizare, o structură, care se reprezintă prin aceeaşi schemă, de exemplu pentru (a) şi (b) :

Pred.
C. dir.
Atr. 1
Atr. 2

II. RELAŢIILE SINTACTICE ÎN PROPOZIŢIE

§ 14. Schema de la sfîrşitul paragrafului precedent e un caz particular al unei situaţii generale : în enunţ, cu-vîntul e prins în legături (variate i multiple) cu cuvintele înconjurătoare. Pentru a preciza funcţia sintactică a unui cuvînt e nevoie să descoperim toate legăturile (relaţiile) în care apare.

Cea mai simplă formă de relaţie sintactică e relaţia dintre **două** cuvinte în interiorul unei propoziţii. Vom numi un atare raport relaţie binară[1]. în schema de la **sfîrşitul** § 13 există trei exemple de relaţie binară : (Pred.-C. dir.), (C.dir-Atr.l), (C. dir.-Atr.2).

§ 15. Situaţia unui cuvînt într-o relaţie binară va fi cercetată pornind de la următorul exemplu :

îşi întoarce spre mine ochii complet deschişi, mari şi plini de întrebări. (Preda, I, 131).

Verbul *întoarce* e însoţit de substantivul *ochii,* oare răspunde la întrebarea „Ce ?" pusă verbului; *întoarce* este o **acţiune,** iar *ochii* este **obiectul** ei, arată asupra cui sa răsfrânge acţiunea. întrucît *ochii* aduce o explicaţie, o lămurire în legătură cu *întoarce,* spunem că *ochii* e un determinant al verbului, iar acesta e determinatul substanti-vului. Relaţia dintre *întoarce* şi *ochii* e un caz particular al relaţiei „determinant —■ determinant'[1]. Determinatul se mai numeşte şi regent[1], iar determinantul poartă şi numele de **subordonat.** Recurgînd la o notaţie simbolică, vom folosi „R" pentru regent, „S" pentru subordonat şi „«—" pentru relaţia dintre un R şi S, cu vîrful săgeţii spre **cuvântul** R care primeşte explicaţia S. Prin urmare, *întoarce ochii* ilustrează relaţia | R «— S I, numită relaţie

de subordonare. în această relaţie, „inferioritatea" lui S faţă de R e dovedită prin faptul că R cere de la S să fie la cazul acuzativ, iar S se supune acestei cerinţe. însuşirea unui cuvînt de a cere de la cu-vîntul cu oare e în relaţie sintactică respectarea unui anumit caz, a unui număr, a unui timp (în general, a unei caracteristici de morfologie) se numeşte recţiune. In îmbinarea de cuvinte *întoarce ochii,* reoţiunea primului termen este „cazul acuzativ". Convenim să notăm cu „vb." *verb* şi cu „subst. ac." *substantiv la acuzativ;*
întoarce ochii se notează simbolic *întoarce ochii* este o specie de
vb.
subst. ac.
vb.
subst. ac.
care este o specie de R
§ 16. în textul de mai sus, *ochii* este explicat prin *deschişi,* adjectiv care răspunde la întrebarea „Cum erau ochii ?" sau „Ce fel de ochi ?" îmbinarea *ochii deschişi* se încadrează şi ea în tipul de relaţie
R ■*- S , unde *ochii* este R, iar *deschişi* este S.
„Inferioritatea" lui S faţă de R rezultă din obligaţia pe care o are S de a fi la plural masculin acuzativ, ca şi R. Substantivul cere de la adjectiv caracteristicile de număr, gen şi caz amintite. Spre deosebire de îmbinarea

[1] In latineşte *bini—cite* doi.
[1] în latineşte *regens* = care conduce, comandă.

întoarce ochii, în *ochii deschişi* termenul R cere de la S însuşiri morfologice pe care le are el însuşi (şi R este la plural masculin acuzativ), pe cînid *întoarce,* care cere acuzativul, nu este el însuşi la acuzativ. Relaţia de subordonare dintre *ochii* şi *deschişi* se caracterizează prin fenomenul sintactic numit acord, adică „potrivire" ; acordul cerut de *ochii* este „plural masculin acuzativ", ceea ce se poa-
— adj.pl.rn .ac.
te nota sim/bolic prin | subst. pl.m.ac. Beoareoe caracteristica „pl.rn.ac." e comună celor doi termeni aflaţi în relaţie, e 'mai simplu să n-o scriem de două ori, ci într-o formă mai concisă, adică o singură dată, în felul următor : (subst. <----aidj.) pl.m.ac. '.
Prin urmare, *ochii deschişi* este o specie de
este o specie de
(subst. ■«----adj.) pl.rn.ac
care
R
Relaţiile simbolizate prin vb.
subst. ac. | şi
{subst. <----adj.) pl.im.ac. |, sînt două specii ale reia ţiei mai generale, mai abstracte
R
S . Vom nu-
mi prima specie „relaţie de subordonare prin recţiune", a doua fiind o „relaţie de subordonare prin acord". Pentru a simplifica denumirile, le vom reduce la „subordonare cu recţiune", „subordonare cu acord".
§ 17. In textul de la § 15 constatăm existenţa relaţiei binare dintre *complet* şi *deschişi.* Adverbul *complet* răspunde la întrebarea „Cît de deschişi?", deci alduce o lămurire, o precizare în legătură cu adjectivul deschişi. îmbinarea *complet deschişi* se încadrează în tipul de legătură sintactică ! S -+ R j, unde *complet* este S, iar *deschişi* este R. Dar \ S -> R |

are acelaşi înţeles ca

discutat mai înainte, aşa cum în mate-
matică | a > b I are acelaşi înţeles cu | b <C a !; e tot una
dacă spunem „a e mai mare decît b" sau „b e mai mic decît a". (La fel, a+b | are acelaşi înţeles ca şi
b+a ! .) In consecinţă, nimic nu ne împiedică să ana-
lizăm relaţia dintre *complet* şi *deschişi* ca o relaţie de tipul | R •<— S ' , unde *deschişi* este R, iar *complet*
este S.
Cuvântul *complet* fiind adverb, deci neflexibil, cuvîn-tul determinat *deschişi* nu poate cere de la el să respecte anumite caracteristici gramaticale (gen, caz etc). Relaţia de subordonare în care nu există nici recţiune, nici acord (fiinidcă nu sînt condiţii pentru existenţa lor) se numeşte „relaţie de subordonare prin aderenţă" (adică „alipire") sau mai simplu „subordonare cu aderenţă". In exemplu]
nostru o vom simboliza prin | adj. <----adv.
Relaţiile simbolizate prin j vb. «-----subst. ac.
(subst. -<----adj.)pl.m.ac. [,
adj. ■*----adv.
sînt trei specii de | R
S
§ 18. în textul de la § 15 există o legătură şi între cuvintele *deschişi* şi *mari;* ambele arată însuşiri ale cuvântului *ochii.* Ele nu depind unul de altul, fiindcă nici unul nu-1 lămureşte pe celălalt, dar se află în acelaşi raport cu un al treilea cuvânt *(ochii).* Asemănarea sintactică din-tre *deschişi* şi *mari* se traduce şi prin asemănări morfologice : ambele sînt adjective, ambele sînt la plural masculin acuzativ. Legătura sintactică dintre *dechişi* şi *mari* se numeşte relaţie de coordonare, iar termenii ei sînt

Ci (= cuvântul coordonat 1, adică *deschişi)* şi Ca (=cu-vîntul coordonat 2, adică *mari).* Simbolul legăturii dintre Ci şi C2 este „ + " *',* *deschişi, mari* se încadrează în
tipul de relaţie 1 C1 + C2 | •
Cele două cuvinte coordonate sînt la acelaşi număr, gen şi caz, deci între ele există acord, lucru pe care îl vom
nota succint prin j *(C_t* + ...g) pl.m.ac. 1 •
Coordonarea cu acord este o specie de relaţie de coordonare, | (C1+C2) pl.rn.ac. ; este o specie de' (C1+C2) . Desigur, nu vom face confuzie între „coordonarea cu acord" şi „subordonarea cu acord" (§ 16).
§ 19. Din cele discutate în legătură cu textul de la § 15, rezultă că, în cadrul unei propoziţii, un cuvânt este sau regent al altuia, sau subordonat al altuia sau coordonat cu altul. S-a mai văzut că un cuvînt x poate fi *subordonat* unui cuvînt y şi, în acelaşi timp, *regent* al unui ou-vînt w şi *coordonat* cu un cuvînt z. De exemplu, cuvîn-tul *deschişi* e simultan :
— subordonat faţă de *ochii*
— regent al lui *complet*
— coordonat cu *mari*
Dacă într-o schemă aşezăm cuvîntul subordonat sub regentul său şi cuvintele coordonate pe aceeaşi linie orizontală, poziţia cuvântului *deschişi* va fi următoarea :
ochii
t deschişi ~\-*mari*
î *complet*
§ 20. Scriem din nou textul de la § 15 : *Îşi întoarce spre mine ochii complet deschişi, mari şi plini de întrebări.* Ne îndreptăm acum atenţia spre îmbinarea *spre*

mine, formată dintr-o propoziţie şi un pronume personal în cazul acuzativ. întrucât propoziţia cere ca pronumele să stea în cazul acuzativ, e limpede că *spre mine* se încadrează în tipul de relaţie | R ■*- S |, unde *spre* este R, iar *mine* este S ; *spre mine* este o subspecie a acestei relaţii de subordonare cu recţiune, pe care o notăm
simbolic cu j prep. *4*-----pron. ac. | . O situaţie asemănătoare se observă în legătură cu *de întrebări,* adică
I prep. <----subst. ac. , care e şi ea o specie a subordonării R *4*— S ! •
îmbinarea *spre mine* dă o anumită informaţie în legătură cu *întoarce,* răspunzînd la întrebarea „Spre cine întoarce ?" Grupul *spre mine* e subordonat cuvîntului *întoarce.* (Subordonarea e de tipul „cu aderenţă", căci grupul *spre mine* nu e supus nici unei restricţii morfologice). Spre deosebire de *ochii,* care e un termen subordonat implu (format dintr-un singur cuvînt), *spre mine* e un termen subordonat complex (format din două cuvinte, legate tot prin subordonare). Situaţia aceasta mai complicată, (adică *întoarce* <— *spre 4- mine),* va fi
cuprinsă în formula | vb. *- (prep. ■<- pron. ac), | unde există două cuvinte regente : Ri *(întoarce,* vb.) şi R2 *(spre,* prep.). *întoarce spre mine* ilustrează relaţia
]% 4-----(R_8 *4*-----S)
îmbinarea *de întrebări* lămureşte adjectivul *plini,* căci răspunde la întrebarea „plini de ce ?". Subordonarea grupului *de întrebări* faţă de regentul plini furnizează un nou exemplu de termen subordonat complex:
plini i-(de +-întrebări), o specie de | Ri«-----(R_2-*-----S) |«

§ 21. în propoziţia reluată la § 20, cuvîntul *întoarce* este predicat, cuvântul *ochii* este complement direct, îmbinarea de cuvinte *spre mine* este complement de loc, iar îmbinarea *de întrebări* este complement indirect. Rezultă că există părţi de propoziţie simple (formate dintr-un singur cuvînt) şi părţi de propoziţie complexe (formate din două cuvinte, în relaţie de subordonare). Relaţia j predicat-*- compl. direct | *întoarce ochii* e în textul nostru o subordonare cu recţiune, relaţie binară, iar relaţia predicat«— complement indirect | *întoarce spre mine* e tot o relaţie binară, dar de alt tip : cu aderenţă.

Se poate naşte întrebarea dacă n-ar fi potrivit să considerăm şi grupul *ochii complet deschişi* ca un exemplu de relaţie binară cu un termen complex. într-adevăr, s-ar părea că avem situaţia *ochii* <— *(complet* -> *deschişi),* adică un exemplu de
Răspunsul e negativ, *complet deschişi* nu e o parte de propoziţie complexă (ca *spre mine* sau *de întrebări),* ci o succesiune formată din două părţi de propoziţie.

§ 22. Cuvîntul *mari* e legat de *plini* în acelaşi mod ca şi de *deschişi:* au un regent comun *(ochii),* relaţia e de coordonare cu acord. Felul legăturii dintre *mari* şi *plini* este indicat cu ajutorul conjuncţiei coordonatoare *şi; mari şi plini* e un grup de trei cuvinte, în care primul şi ultimul sînt coordonaţi, iar al doilea exprimă felul legăturii dintre primul şi al treilea. îl putem nota simbolic prim
Ci k Ca |, unde k=oonjuncţie de coordonare. întru-
cât în această relaţie există numai doi termeni simpli,

cuvintelor, ar trebui să scriem
Respectând <—*(S**—R_2)
ordinea J, dar (S
R2) are acelaşi sens ca şi
(R_2 «----S), vezi § 17.

elementul k fiind exterior atît lui C_x cît şi lui G_a, considerăm că *mari şi plini* este un exemplu de relaţie binară, cu toate că e format din trei cuvinte.

Relaţia de coordonare poate avea termeni simpli sau complecşi, de pildă : *deschişi, mari* (doi (termeni simpli); *tînăr, fără experinţă* (un termen simplu + un termen complex); *fără experienţă şi fără entuziasm* (doi termeni complecşi).

§ 23. După ce am analizat separat grupurile *deschişi, mari* şi *mari şi plini* pentru a arăta că

există coordonare fără conjuncţie şi coordonare cu conjuncţie, trebuie să examinăm situaţia celor două îmbinări în textul nostru. Cele trei cuvinte *deschişi, mari, plini* determină toate substantivul *ochii*; în loc să le repartizăm în două grupuri *(deschişi + mari), (mari+plini)* e mai corect — şi totodată mai simplu — să le aşezăm **înfcr-mn** singur grup *deschişi + mari + plini.* Prin urmare, 'substantivul *ochii* e determinat de grupul de trei atribute coordonate *deschişi, mari şi plini,* adică | Ci + C2 k C3 | . Aici apare
o deosebire importantă între relaţia de subordonare şi relaţia de coordonare. în relaţia de subordonare există un
cuvînt regent şi un cuvînt determinant, adică R +- S
iar în relaţia de coordonare pot apărea oricît de multe cuvinte, adică | Ci + C2 +C3 +...+ C„ | . De cele **mai**
multe ori, între ultimii doi termeni ai unui grup de cuvinte coordonate se foloseşte o conjuncţie, vezi
Ci + C2 k Cs de mai sus.
Prin urmare, subordonarea e o relaţie binară, pe cînd coordonarea e o relaţie cu oricît de mulţi termeni („relaţie plurală"), şi numai ocazional, în funcţie de text, apare ca binară.

Afirmaţiile din acest paragraf au în vedere situaţia din interiorul unei propoziţii şi numai coordonarea numită copulativă (cînd între j cuvinte apare sau ar putea fi introdus *şi)* şi disjunctiv$ (cînd între termeni apare sau ar putea fi introdusă una din conjuncţiile *sau, ori, fie).* Coordonarea adversativă (cu *iar, dar, însă* etc.) şi cea conclusivă (cu *deci, aşadar* etc.) sînt relaţii binare : *(este) tînăr, dar înţelept; (este) tînăr, deci fără experienţă.* După *dar înţelept* nu putem adăuga încă un cuvânt în relaţie de coordonare adversativă, aşa cum după *deci fără experienţă* nu putem adăuga alt termen în relaţia de coordonare conclusivă. Relaţia *tînăr, dar înţelept* este o relaţie binară cu ambii termeni simpli, iar relaţia *tînăr, deci fără experienţă* e o relaţie binară cu un termen simplu şi un termen complex.

§ 24. între două cuvinte ale unei propoziţii poate exista relaţia predicativă, adică relaţia dintre subiect şi predicat, notată simbolic ! SB <------> P j . Vom cita enunţul :
Cîţiva slujitori aflaseră ştirea cu două zile mai înainte şi o ţinuseră tăinuită de poporul care se îmbulzea la hram. (Sadoveanu, FJ, 8).
Se găsesc în relaţie predicativă *slujitori aflaseră* şi *care se îmbulzea.* Deşi *ţinuseră* are ca subiect cuvîn-tul *slujitori,* analizînd propoziţia *şi o ţinuseră tăinuită de poporul* nu vom descoperi în interiorul ei doi termeni în relaţie predicativă ; subiectul e subînţeles. Relaţia care leagă un cuvînt din propoziţie de un cuvînt din afara limitelor ei („subînţeles în propoziţie") se numeşte relaţie implicită; în exemplul nostru vorbim despre o relaţie predicativă implicită, pe care o notăm
(SB)<------->*P* ! . Există şi relaţii implicite din care lipseşte predicatul, deci relaţii j SB-<-------*HP)*

Unii şedeau jos la pămînt, alţii pe prispă, alţii în picioare, tăcuţi şi solemni. (Teodoreanu, M, 310).
Exemplele din această frază sînt : *alţii* <------► *(şedeau), alţii* ■*-------► *(şedeau).*
în textul de mai sus termenii relaţiilor predicative sînt simpli (formaţi din cîte un singur cuvânt). Unul din termeni poate fi însă complex sau dezvoltat :
Copilul nu înţelege (negaţia face parte din predicat)[1];
Cerul e albastru (predicatul conţine două cuvinte, verbul copulativ şi numele predicativ). Predicatul nominal din exemplul nostru este o parte de propoziţie dezvoltată ; alteori structura sa e mai complicata, de exemplu în *cerni* e înalt şi albastru.
Din exemple extragem însuşirile relaţiei predicative : a) Subiectul cere de la predicat două caracteristici morfologice : numărul şi persoana. Subiectul şi predicatul trebuie să fie la acelaşi număr, între ele există acord în număr. (Totuşi nu ne vom grăbi să spunem că între subiect şi predicat există relaţia de subordonare cu acord !). Dacă subiectul e un pronume personal, se stabileşte acordul în persoană : *eu merg, tu mergi* etc. Dacă însă rolul de subiect îl are altă specie de pronume (posesiv, nehotărît etc.) sau altă parte de vorbire (de obicei un substantiv), verbul se pune la persoana a treia, întrucît cuvinte ca *toţi, aceasta, doi, om, copil* n-au persoană, nu sînt la o anumită persoană, e impropriu să spunem că în situaţia de subiecte aceste cuvinte cer acordul în persoană[2]. Fenomenul e mai de grabă de recţiune, decît de acord: cuvintele menţionate cer de la verb o însuşire morfologică pe care ele nu o au („persoana").

[1] Predicatul verbal negativ este o parte de propoziţie complexă, în interiorul căreia se realizează o relaţie de subordonare cu aderenţă : *nu -* înţelege.*

[2] Afirmaţie obişnuită în gramaticile de tip tradiţional.

b) Predicatul cere de la subiect să se afle la cazul nominativ — fenomen de recţiune. Pentru abaterile —■ aparente sau reale — de la această regulă trimitem la Gramatica Academiei (ed. a Ii-a, voi. II, p. 90—91).

Deci în relaţia predicativă ambii termeni impun celuilalt anumite condiţii; tocmai de aceea am utilizat semnul „ <------*■ * în notarea ei simbolică.

§ 25. In sfârşit, al patrulea tip ide relaţie posibilă între cuvintele unei propoziţii este relaţia apoziţională.

Relaţia este binară, ca în : *mi-a spus chiar Ionescu, profesorul,* unde *profesorul* este apoziţie pe lîngă *Ionescu.* Primul cuvânt e cel care primeşte o explicaţie (termenul explicat : E), al doilea e apoziţia sa (A). No-
tăm această relaţie cu | E=A . Semnul relaţiei
(„=") se justifică prin faptul că între cele două cuvinte există un fel de egalitate (în exemplul nostru, atît *Ionescu,* cît şi *profesorul* numesc aceeaşi persoană), tocmai de aceea apoziţia poate lua locul termenului explicat: *mi-a spus chiar profesorul.* între termenii relaţiei apozi-ţionaâe există uneori un cuvînt de legătură (un adverb apozitiv): *pare impertinent* adică *obraznic* sau ştiu asta *de la un prieten,* anume *Ion.* Relaţia se notează în acest
caz prin E a A . Alte elemente apozitive sînt : şi
anume, mai exact, vasăzică etc. Rolul cuvintelor apozitive seamănă cu acela al conjuncţiilor de coondonare : fac mai limpede, subliniază natura relaţiei dintre termenii pe care îi leagă. Prin conţinutul ei, relaţia apoziţională seamănă cu cea de subordonare, mai precis cu relaţia dintre un substantiv şi atributul său (căci şi acesta aduce lămuriri, precizări). Relaţia apoziţională diferă totuşi de subordonare, prin faptul că termenul A poate lua locul termenului E, în timp ce termenul S nu poate lua locul termenului R. în plus, termenul E poate lipsi din enunţ, ceea ce nu

seîntîmplă cu termenul R : în loc de *m-am întîlnit cu profesorul Ionescu* putem spune *m-am întîlnit cu Ionescu* şi enunţul e corect, dar în loc de *casa vecinului este nouă* nu vom putea spune *vecinului este nouă,* căci am obţine un text incorect şi ininteligibil. Relaţia apoziţională seamănă şi cu cea de coordonare — prin formă. într-adevăr, cuvintele în relaţie apoziţională aparţin adesea la aceeaşi parte de vorbire (în exemplul de mai sus sînt ambele substantive : *profesorul Ionescu* sau *prieten, Ion,* ambele adjective : *impertinent, obraznic).* în cele mai multe exemple, apoziţia stă în cazul nominativ, indiferent de cazul termenului explicat, ceea ce o deosebeşte atît de cuvintele subordonate, cît şi de cuvintele coordonate. Altă însuşire importantă e topica : apoziţia se aşază totdeauna după cuvîntul explicat, ceea ce nu caracterizează nici subordonarea, nici coordonarea.

Relaţia apoziţională leagă uneori două complemente circumstanţiale, şi atunci formele apoziţiei sînt mai variate, iar termeriiul explicat poate fi format din mai multe cuvinte şi chiar din mai multe părţi de propoziţie :

In pragul iernii, în decembrie, fu eliberat din armată şi se întoarse la civilie, adică la combinat. (Preda, I, 179).

Reţinem de aici : *In pragul iernii, în decembrie* şi Ia *civilie, adică la combinat.* Formulele sînt | E=A \, respec-
tiv Ea.A I. Termenul explicat *în pragul iernii* conţine
două părţi de propoziţie : *în pragul* (complement de timp) şi *iernii* (atribut substantival genitival). Asemenea termeni se numesc dezvoltaţi. Dacă termenul E e compus din mai multe cuvinte, care însă nu se pot analiza ca două-trei părţi de propoziţie, E se numeşte complex. în propoziţia : *de azi în două zile, marţi, se întorc părinţii mei din concediu.* Reţinem relaţia (cu E complex) : *de azi în două il marţi.*

Există şi apoziţii **complexe** : *problema e insolubilă* adică de nerezolvat.
Apoziţia poate fi şi **multiplă,** adică formată din elemente coordonate. (Se numeşte **multiplu** acel termen al unei relaţii sintactice care e format din cel puţin două părţi de propoziţie coordonate)[1]
Se *cheamă că noi doi, eu şi măria sa, avem o prietenie veche.* (Sadoveanu, FJ, 12).
Relaţia apoziţională uneşte aici un E simplu *(noi)* cu un A multiplu (eu şi *măria sa).* Termenul explicat (E) poate fi şi el multiplu, ca în : *mă întîlnesc cu* **Ion** şi.Vasile, *fraţii mei.*
în sfirşit, apoziţia poate fi dezvoltată, adică formată **dirî** mai multe părţi de propoziţie între care există relaţia de subordonare : *mi-a spus Ion,* **bunul** meu prieten[2].
In rezumat, fiecare din termenii relaţiei apoziţionale poate fi simplu, multiplu, complex sau dezvoltat.

[1] Există subiecte multiple **(Ion** şi Gheorghe *sînt **elfii),*** atribute multiple *(e un om* **cinstit şi curajos), complemente** multiple *(vorbeşte* **repede şi bine), nume predicative** multiple *(cartea este* **nouă şi interesantă) şi elemente predicative suplimentare** multiple *(se uită la noi* **tristă şi întrebătoare).**

[2] In mod obişnuit se disting numai trei tipuri de termeni dezvoltaţi ai unei relaţii sintactice : **apoziţie** dezvoltată, **subiect** dezvoltat, numit în genere „grupul subiectului" (e format din toate cuvintele legate, direct sau indirect, de subiectul propoziţiei, minus predicatul **(fratele meu Ion** *s-a întors* **fratele vecinului tău** e *director)* şi **predicat** dezvoltat, numit în genere „grupul predicatului" (e format din toate cuvintele legate direct sau indirect, de predicat, minus subiectul şi conjuncţia care introduce propoziţia *(mi-a spus că Ion* **se întoarce** acasă **după miezul nopţii).** La acestea putem adăuga părţile de propoziţie dezvoltate care au structura : verb copulativ la un mod nepredicativ <— nume predicativ **(fiind sătui,** *n-am mai mîncat* — complement de cauză dezvoltat ; *un copil* **rămas orfan** — atribut dezvoltat).

§ 26. în paragrafele 15—25 s-a arătat că, în interiorul unei propoziţii, un cuvînt (X) se află cu alt cuvînt (Y) în una din următoarele patru feluri de relaţii :
— de subordonare : X e regentul lui Y —■ de coordonare : X e coordonat cu Y
X<------Y
X + Y
— predicativă : X e subiectul lui Y[1] *X*-*—*■ Y
—■ apoziţională : X e explicat de apoziţia Y X = Y |-
Prirna, a treia şi a patra sînt relaţii binare, a doua este o relaţie plurală, care uneori apare ca binară.
Relaţiile de coordonare şi apoziţională sînt uneori precizate cu ajutorul unor cuvinte de legătură, conjuncţii şi
adverbe :
CikC_2
EaA
Ca termen al unei relaţii figurează un singur cuvînt (şi atunci termenul se numeşte simplu), două sau mai multe cuvinte coordonate (termenul e multiplu) sau subordonate (termenul se numeşte în acest caz complex sau dezvoltat,
după cum şirul de cuvinte formează o singură parte din propoziţie sau mai multe).
Afirmaţiile de mai sus sînt constatări generale ; analiza sintactică aplicată unui număr mare de enunţuri scoate la iveaiă tot felul de cazuri aparte, de situaţii mai mult sau mai puţin complicate. Dintre acestea, unele vor fi discutate în paragrafele următoare, altele vor fi descoperite de. elevi prin experienţe de analiză sintactică.

SECŢIUNEA C. VALENŢELE CUVÎNTULU!

I. DEFINIREA NOŢIUNII DE „VALENŢĂ SINTACTICĂ'

§ 27. însuşirea unui cuvînt de a intra într-o relaţie sintactică cu alt cuvînt a primit numele de valenţă. La fel ca în chimie, valenţele din gramatică sîrit nişte calităţi combinatorii, diferite de La un element la altul. Şi tot ca valenţele chimice, valenţele sintactice aşază elementul într-o *reţea de relaţii:* adesea un anumit cuvînt e legat în acelaşi timp de mai multe cuvinte din propoziţie. De aceea între schemele care prezintă structura moleculelor şi schemele de analiză sintactică a propoziţiei există asemănări.
§ 28. In principiu, orice cuvînt are posibilităţi de combinare multiple ; din totalul acestor *posibilităţi* numai o parte (mai mare sau mai mică) *se realizează* într-un enunţ dat. Valenţele diferă calitativ, după

natura relaţiei în care plasează cuvîntul.
Să examinăm valenţele realizate de substantive în următoarea propoziţie scurtă :
In timpul acesta munca mea la universitate mă pasiona. (Camil Petreseu, U, 79).
Substantivul *timpul* e legat în două relaţii de subordonare, la stînga cu prepoziţia *în* şi la dreapta cu adjectivul demonstrativ *acesta,* schematic *în* ■*- timpul «— *acesta* sau, mai abstract, prep. <----subst. «----adj. dem. :
Substantivul *munca* apare cu trei valenţe, toate la dreapta: *mea, la universitate* şi *pasiona.* Prima valenţă plasează cuvîntul *munca* într-o subordonare cu termeni

simpli, a doua valenţă într-o subordonare în care unul din termeni e complex, a treia valenţă într-o relaţie predicativă, schematic :
mea
i munca -
t *pasiona*
— *(la 4----universitate)*
sau, mai abstract :
adj. pos. 4
SB
t
P
----(prep. *4*-----subst.)
Substantivul *universitate* realizează o singură valenţă, în relaţia de subordonare Za **—universitate,* sau prep.«— subst.

§ 29. Ne punem întrebarea dacă substantivele din textul de mai sus nu au şi alte valenţe, care însă nu s-au realizat. Răspunsul e afirmativ, căci, de exemplu, *universitate* putea primi şi determinantul *această (... munca la această universitate...), timpul* admite şi atributul *tot (în tot timpul acesta...),* iar pe lîngă *munca* poate sta şi atributul *neîntreruptă (...munca mea neîntreruptă...).* Se verifică deci afirmaţia de la începutul § 28 : din totalul valenţelor (posibilităţi de combinare) numai o parte se realizează într-un enunţ dat.

§ 30. Se ridică şi o a doua întrebare : Toate trei substantivele din propoziţia de la § 28 ar fi putut realiza în textul citat aceleaşi valenţe, de exemplu valenţele lui *munca ?* Răspunsul e acum negativ : dacă *timpul* şi *universitatea* ar primi cîte un predicat, ele n-ar putea rămîne legate cu prepoziţiile *în, la.* Dacă un substantiv

e subordonat unei prepoziţii nu poate fi în acelaşi timp în relaţie predicativă cu un verb[1]. Valenţele „-►prep."
şi „ ■*------»• P" nu se pot realiza simultan, sînt valenţe incompatibile.
Cele trei substantive n-ar putea fi construite nici după modelul lui *timpul* sau *universitate,* căci enunţul ar rămîne fără subiect pentru *pasiona.* Ca să restabilim echilibrul, ar trebui să adăugăm un al patrulea substantiv sau glt cuvînt cu rol de subiect.

§ 31. A treia întrebare : între cele trei cuvinte *timp, muncă* şi *universitate* există deosebiri de valenţe în general sau numai în propoziţia de unde le-am extras ? Substantivele au, cu mici excepţii, aceleaşi posibilităţi de combinare. (De altfel, acesta e unul din motivele pentru care gramatica le grupează la un loc, în clasa numită „substantiv"). Intr-o anumită propoziţie însă, se poate întîmpla ca nu toate substantivele să admită aceleaşi combinaţii, din motivul arătat la § 30 : există valenţe incompatibile, care se exclud reciproc. De exemplu : dacă substantivul A e subiect, iar substantivul B e combinat ou o prepoziţie, B nu poate fi şi el subiect. E evident că în alt text, acelaşi cuvînt B ar putea avea rol de subiect.

§ 32. în capitolul următor ne vom ocupa de valenţele cuvintelor în interiorul unei propoziţii. (Pentru valenţele satisfăcute în interiorul unei *fraze* vezi §§ 93, 99). Valenţele cuvintelor diferă de la o parte de vorbire la alta ; posibilităţile de combinare ale substantivului nu seamănă cu cele ale verbului, prepoziţia are alte valenţe decît adjectivul etc. Totalitatea valenţelor unui cuvînt se numeşte spectru

posibil de valenţe sau spectru combinatoriu potenţial. Totalitatea valenţelor unui cuvînt satisfăcute într-un enunţ dat e un spectru real de valenţe sau spectru

[1] Propoziţii ca *Am venit la oameni!* sînt excepţii neînsemnate.

combinatoriu real. în interiorul unei părţi de vorbire există două situaţii : (a) toate cuvintele care ţin de acea parte de vorbire au acelaşi spectru posibil de valenţe, cu excepţii neînsemnate — de exemplu, substantivele, prepoziţiile ; (b) există subclase, cu spectre combinatorii diferite — de exemplu pronumele (cele personale au alte valenţe decât cele negative etc). Explicaţii mai detaliate vor fi date în paragrafele următoare.

II. ÎNSUŞIRILE COMBINATORII ALE PĂRŢILOR DE VORBIRE

§ 33. Valenţele substantivului sînt în esenţă următoarele :[1]

(a) substantiv sau pronume coordonat : *mama* Ş» copilul, eu şi *copilul;*

(b) substantiv sau pronume apoziţie : *oraşul* Cîmpina ; *elevii,* noi adică.

Apoziţia e adesea formată din mai multe cuvinte (multiplă, dezvoltată), ca în :

în sfîrşit, apăru arendaşul cu toată familia, nevastă şi copii (Rebreanu, R, 341); *Herr Direktor, îmbrăcat din cap pînă-n picioare în armura automobi-liştilor* — ochelari rotunzi de scafandru, cu rame de cauciuc cărămiziu, cască de doc, halat de doc închis ermetic la gît şi la încheietura mînilor — se *coborî flegmatic* (Teodoreanu, M, 120).

(c) Verb predicat sau verb copulativ : *soarele* străluceşte, *copacul* e *(înalt).* Construcţia *copacul e înalt* conţine o relaţie eu trei termeni (relaţie ternară) î$_n$ care legăturile se stabilesc astfel : *copacul* şi *e* sînt în relaţie

[1] Termenul care satisface valenţa e tipărit cu litere **aldine**.

predicativă, *copacul* şi *înalt* sînt în relaţie de subordonare cu acord, e şi *înalt* isiînt în relaţie de **subordonare** cu acord. Se numeşte ternară relaţia care uneşte trei termeni A, B, C în aşa fel îneît fiecare cuvînt e legat de **ceilalţi** doi termeni : A cu B, A cu C, C cu B.

(id) cuvinte subordonate cu acord :

(di) adjectiv : *literatură* română. Cînd substantivul are mai multe adjeotive-atribut, unele se pot aşeza înainte, altele după substantiv :

Lungul *deal* transversal *deasupra căruia înaintează şoseaua desparte această* enormă *şi* vană *tălăzuire* geologică *de primele sonde ale lumii* petroliere.
(Bogza, AI, 28).

(d2) numeral : doi *călători, eforturi* înzecite. (e) cuvînt subordonat cu recţiune : (ei) substantiv sau pronume în genitiv : *idealul* **poetului,** *părerile* celorlalţi;

(e2) substantiv sau pronume în dativ: *trimiterea (de ajutoare)* naufragiaţilor ; *acordarea (de ordine şi medalii)* celor *(care s-au distins);*

La razele candelii, s-ar fi văzut în trăsăturile-i accentuate [...] (Qdobeseu, C, 95).

(f) cuvînt sau termen complex în relaţie de subordonare cu aderenţă :

(fi) prepoziţie urmată de substantiv, pronume, numeral, adverb, verb : *talpăde* cauciuc, *lauda* de sine, *grupuri* de patru, *locul* de dincolo, *dorinţa* de a învinge. împreună eu prepoziţia substantivul formează o parte de propoziţie cu rol de atribut.

(fi) adverb : *(prietenul tău),* probabil *un director* sau *(omul acesta),* cîndva *profesor;*

(g) substantiv sau pronume explicat : oraşul *Cîmpina;* noi, *epigonii ;*

(h) cuvînt regent în relaţie de subordonare cu recţiune :

(hi) substantiv sau pronume : idealul *poetului,* cele *ale prietenului* (de exemplu, *cărţile);*

(ha) verb : cere *ajutor;*

(I13) adjectiv : credincios *idealurilor;*

(h4) prepoziţie : deasupra *casei, (talpă)* de *cauciuc.* împreună cu prepoziţia substantivul formează diverse părţi de propoziţie : atribut *{talpă* de cauciuc), complement *(zboară* deasupra casei, *bucuros* de oaspeţi), nume predicativ : *casa* e de lemn.

Cele 14 valenţe enumerate mai sus nu sînt niciodată satisfăcute în acelaşi enunţ. în primul rînd, există valenţe incompatibile (de exemplu, prepoziţie regentă şi verb predicat), iar în al doilea rînd o propoziţie în care un cuvînt ar fi legat de 14 alte cuvinte ar fi extrem de greoaie. în realitate, textele ne oferă de obicei exemple de substantive cu 1 pînă la 5 valenţe :

— cu 3 valenţe satisfăcute (le-am transcris cu litere aldine :
Făgăduia vindecarea sigură şi radicală (atribut adjectival multiplu) a epilepsiei prin altceva *decît prin bromural de potasiu* (Călinescu, IC, 278) ; [...] Să *privesc, ca prin sită,* la *chipurile* şterse ale unei lumi *pentru veşnicie înmormîntate* (Hogaş, O, 287) ;
— cu 4 valenţe satisfăcute :
...A fost exprimată în vreuna din (prepoziţie regentă) marile (adjectiv acordat) comparaţii sau metafore (cuvînt coordonat) ale literaturii (substantiv subordonat) *universale.* Vianu, SMJG, 124). — cu 6 valenţe satisfăcute : trei minunaţi *prieteni* din copilărie ai vecinului, fraţii *(lui de cruce)* se află *aici.*
§ 34. Valenţele adjectivului :
(a) adjectiv coordonat: *mare* şi tare
(b) adjectiv apoziţie : (e) *impertinent,* adică obraznic.

Apoziţia e uneori dezvoltată, ca în textul următor, unde am transcris-o cu litere aldine :
Omul este prezentat în feluritele *lui ipostaze,* de îa copilul de zece ani, pînă la moşneagul de o sută. (Vianu, SLUC, 128).
Adjectivul explicat astfel este *feluritele.*
(c) substantiv sau pronume subordonat cu recţiune în dativ :
Atunci cînd, după moartea lui Eminescu, terenul prielnic influenţei *lui a apărut [..* .1 (Philiopide S, 262).
(d) cuvînt sau termen complex în relaţie de subordonare cu aderenţă :
_ (di) termen subordonat complex format din prepoziţie şi _substantiv, pronume, numeral, verb : *amabil cu* amin. c'8i« *dornic* ae a vedea.
(da) adverb : *(poveste)* aproape *uitată.* Legătura cu adverbul se realizează uneori prin intermediul prepoziţiei *de:* atît de *bună,* uimitor de frumoasă.
(e) cuvînt regent în subordonare cu acord : (ei) verb copulativ : *(copacul)* e *înalt*[1] ;
(e2) substantiv : cărţi *minunate*[2];
(e3) pronume personal : *(a coborît din tramvai cu)* ei *rupţi* (e vorba de *nasturi);*
(f) adjectivele se întîlnesc în relaţii ternare de tipul *Ioana zîmbea fericită,* unde *fericită* e subordonat substantivului *Ioana* (relaţie de subordonare cu acord în gen, număr şi caz) şi în acelaşi timp verbului *zîmbea* (subordonare cu aderenţă), căci răspunde la întrebarea „Cum zîmbea ?". *Ioana* e în relaţie predicativă cu *zîmbea.* Prin

[1] Acord în numai.
[2] Acord în gen, număr şi caz.

urinare, fiecare din cei trei termeni ai grupului e legat de ceilalţi doi, ceea ce satisface definiţia dată relaţiei ternare, § 33 (c). în această relaţie ternară, adjectivul şi substantivul stau fie la nominativ (ca în exemplul de mai sus), fie la acuzativ, ca în :
Doctorul se gîndise să facă mai puţin primejdioase
atacurile. (Călinescu, IC, 275).
Adjectivul (la gradul comparativ de inferioritate) *mai puţin primejdioase* depinde şi de *să facă* şi de *atacurile,* iar aceşti doi termeni sînt de asemenea legaţi între ei. Subiectul construcţiei ternare poate fi subînţeles, ca în :
Ieşea, ţeapăn şi grav, *cu trăsura la pas după el.* (Matei Caragiale, 31). Se credea îndrăzneţ, *deşi era multă vreme de cînd îndrăzneala lui nu mai fusese pusă la încercare.* (Preda, IP, 65).
Rolul sintactic al adjectivului din construcţia discutată este de element predicativ suplimentar *(fericită, mai puţin primejdioase, ţeapăn, grav, îndrăzneţ).*
Indiferent la ce grad de comparaţie sînt folosite, adjectivele formează o singură unitate sintactică. Analiza sintactică nu descompune şiruri de cuvinte cum sînt *mai bun, mai puţin bun, tot aşa de bun, foarte bun, cel mai bun* (vezi, în unul din citatele reproduse mai sus, *mai puţin primejdioase).* în funcţie de gradul de comparaţie, pot apărea însă deosebiri de valenţă, căci se spune *mai bun* decît mine, dar nu *bun* decît mine, foarte *bun* decît mine[1]; tot astfel, *cel mai bun* dintre toţi, dar nu *bun* dintre toţi, *foarte bun* dintre toţi. Adjectivele la comparativ şi superlativ relativ primesc complemente modale de comparaţie cu structuri specifice, oare nu se pot lega de

[1] în *cel mai bun decît mine,* complementul *decît mine* determină numai pe *mai bun.* iar *cel* este pronume demonstrativ.

adjectivele la gradul pozitiv. De asemenea, adjectivele la gradul pozitiv primesc anumite determinări adverbiale neadmise de adjectivele aflate la alte grade de comparaţie : *cam dulceag,* dar nu *cam mai dulceag, destul de încet,* dar nu *destul de foarte încet l*

Dintre toate valenţele enumerate mai sus, (e2) e cea mai importantă şi e satisfăcuta în marea majoritate a propoziţiilor care conţin adjective. Funcţia tipică a adjectivului e aceea de a se subordona unui substantiv — direct (ca *atribut adjectival)* sau prin intermediul unui verb copulativ (ca *nume predicativ)*[1].

Verbele la modul participiu sînt considerate, în analiza sintactică, adjective. Acest procedeu e justificat mai ales cînd participiul se foloseşte ca determinant acordat al unui substantiv, ca şi adjectivul atribut :

Ce-i asta, Alice ? întrebase ea cu scrisoarea în mină şi un zîmbet oţelit *în ochi.* (Teodoreanu, M, 307).

Asemănarea sintactică dintre participiu şi adjectiv e evidentă în enunţuri în care utilizarea celor două tipuri de cuvinte alternează, funcţia gramaticală fiind aceeaşi :

Casa era pustie (adj.), *uşile vraişte* (adj.), *obiectele răsturnate* (part.) *şi răvăşite* (part.). (Rebreanu, R, 457—458).

Participiul e construit adesea ca şi verbul de la care provine (are complement indirect, de agent, complemente circumstanţiale, uneori chiar subiect) :

Pentru asta stăteau florile aşezate *în pahar* (compl. loc.) *de mîna* (compl. agent) *lui în fiecare dimineaţă* (compl. timp). (Sadoveanu, O. 14, 593).

[1] Prin poziţia lor în enunţ, adjectivele cu funcţie de atribute circumstanţiale pot crea impresia greşită că n-ar mai depinde de substantive, vezi de pildă : *sănătoasă sau bolnavă, eleva tot trebuie să se prezinte.*

§ 35. Valenţele pronumelui diferă, în principiu, de la o specie de pronume la alta. Prin urmare, pronumele constituie o clasă neamogenă din punct de vedere sintactic şi e necesar s-o dividem în mai multe subclase. Ar fi de aşteptat ca pronumele, înlocuitor al substantivului, să aibă exact spectrul potenţial de valenţe al acestuia. In realitate nu există nici un pronume care să aibă toate cele 14 valenţe ale substantivului (vezi § 33). Vom trece în revistă mai întîi subclasele de pronume care au relativ multe valenţe comune ou substantivul (§§ 36—40), apoi pe cele caracterizate printr-un spectru mult mai îngust dedt cel al substantivului (§§ 41—45). Se remarcă faptul că nici un pronume n-are valenţe pe care să nu le fi amintit la substantiv[1].

§ 36. Valenţele satisfăcute în mod obişnuit de pronumele personale sînt următoarele :

(a) substantiv sau pronume coordonate : *noi* şi voi

(b) substantiv sau pronume apoziţie : *noi* fiecare

(c) verb predicat sau verb oopulativ: *el* ştie ?

(d) adjectiv sau numeral acordat: *(dacă) ei,* deprinşi *(cu gerul, n-ar rezista...)* ; *noi* doi

(e) substantiv sau pronume explicat: elevii, *adică noi (î)* substantiv sau pronume regent, cu recţiune în genitiv : ideea *lui*

(g) verb regent : spune- *i* (h) adjectiv regent : prielnic *unora* (i) prepoziţie regentă : de *mine (nu se teme)* în total nouă valenţe, cu cinci mai puţine decît la substantiv.

§ 37. Valenţele obişnuite ale pronumelor posesive :

(a) substantiv sau pronume coordonat : *al meu* şi al tău

[1] Lipsa unei cercetări detaliate a spectrului de valenţe al pronumelor româneşti face ca paragrafele următoare să reprezinte o primă aproximaţie.

(b) substantiv şau pronume apoziţie : *(meritul este) al nostru,* al elevilor

(c) verb predicat sau verb copulativ : *al meu* este *(mai cuminte)*

(d) substantiv sau pronume explicat : *(meritul)* elevilor, <*al vostru adică*

(e) substantiv regent : dorinţele *alor noştri*
(f) adjectiv regent : credincios *alor săi*
(g) verb regent : spune *alor săi*
(h) prepoziţie regentă : *(am scris)* cu *al tău*
§ 38. Valenţele obişnuite ale pronumelor demonstrative :
(a) substantiv sau pronume coordonat : *acesta* sau celălalt.
(b) substantiv sau pronume apoziţie : *celălalt,* tînărul *{avea altă părere)*
(c) verb predicat sau verb copulativ : *acesta* pleacă
(d) substantiv sau pronume în genitiv : *cel* al lui Re-breanu *(îmi place mai mult)*
(e) termen complex subordonat, format dintr-o prepoziţie urmată de altă parte de vorbire : *cel* de mîine[1]
(f) adverb subordonat : *(au venit)* cam *aceiaşi*
(g) substantiv sau pronume explicat : rezultatul, *asta (mă interesează)*
(h) substantiv (rar pronume) regent cu recţiune în genitiv : părerea *acestuia.* Foarte rar, pronumele demonstrativ satisface valenţa unui substantiv regent care cere dativul : trimiterea *(de ajutoare) celorlalţi (a intîmpinat greutăţi)*

[1] în ultimele două exemple apare pronumele *cel,* care nu trebuie confundat cu articolul *cel.* Acesta din urmă însoţeşte adjectivul *(omul cel bun),* numerale cardinale *(cei doi),* numerale ordinale *(cel de al doilea),* adjective *şi* adverbe la gradul isuperlativ *(cel mai bun, cel mai bine).* Cînd însoţeşte un adverb, articolul adjectival *cel* este invariabil.

(i) verb regent : spune *celorlalţi*
(j) adjectiv regent : util *celorlalţi*
(k) prepoziţie regentă : cu *ceilalţi*

Pronumele demonstrativ nu formează o subclasă omogenă din punctul de vedere al posibilităţilor de combinare : *acela* seamănă bine cu *acesta,* dar se utilizează mai rar (în anumite combinaţii) ; *acelaşi* are un spectru foarte redus de valenţe ; *cel* e urmat totdeauna de un determinant : cuvînt în genitiv, termen complex introdus prin prepoziţie, verb la participiu[1], propoziţie atributivă[2], după cum rezultă din exemplele următoare :

Cel al *lui Sadoveanu e mai bogat* (de exemplu, *stilul); Mîncă toate felurile de bucate ale birtului gării, spre uimirea* celor *de faţă.* (Călinescu, IC, 275). *Din turmele de la munte, din podgoriile de la dealuri [...] era de unde sătura şi mai mari mulţimi decît* cele *strînse acolo* (Sadoveanu, FJ, 7) ; Mă *gîn-desc îndeosebi la sentimentele pe care le încearcă, privind, mai ales ei,* cei *cu care luptăm.* (Camil Petreseu, U, 235). *Se uită într-o parte, cu acea concentrare liniştită* a celui *care contemplă ceva din trecut.* (Preda, I, 259).

§ 39. Valenţele obişnuite ale pronumelor nehotărîte
sînt următoarele :
(a) substantiv sau pronume coordonat : cu *şi încă cineva*
(b) substantiv sau pronume apoziţie : *(vreau) altceva,* un roman *(sau o nuvelă)*
(c) verb predicat sau verb copulativ : *fiecare* ştie
(d) adjectiv acordat : *ceva* bun ; *(are mai multe mere) unele* galbene, *altele* roşii

[1] In unele cazuri, *cel* urmat de un participiu este articol : *omul cel învăţat.*
[2] Majoritatea cuvintelor au şi valenţe prepoziţionale, adică se pot combina cu propoziţii (subordonate, în cazul de faţă). Vezi §§ 93, 99

(e) termen complex subordonat introdus prin prepoziţie : *fiecare* dintre noi
(f) adverb subordonat: aproape *oricine; altceva* dinainte, ca în : *Eu vorbeam, timp de o oră, despre tema dată, fără altceva dinainte decît o pagină cu note.* (Camil Pe-trescu, U, 79).
(g) substantiv sau pronume explicat : geniul, *ceva (foarte rar)*
(h) substantiv sau pronume regent cu recţiune în genitiv : dreptul *fiecăruia.* Sînt foarte rare enunţurile în care un pronume nehotărît satisface valenţa unui substantiv care cere cazul dativ, ca în : trimiterea *(de ajutoare) cuiva (care se află în suferinţă).* (i) verb regent : spune *oricui* (j) adjectiv regent : util *altcuiva* (k) prepoziţie regentă : cu *unii (se poartă bine)* Deşi numărul de valenţe e tot 11, ca şi la pronumele demonstrative, ele nu sînt exact aceleaşi: „adjectiv acordat" nu există la demonstrative, în schimb, „substantiv sau pronume în genitiv" lipseşte de la nehotărâte.

Nici subclasa pronumelor nehotărâte nu este omogenă, aşa cum indică următoarele constatări :
— adjectivul acordat nu determină pronume ca *fiecare, oricine, orice* etc.;
— *cineva, ceva, altcineva, oarecare* nu isînt determinate ân mod obişnuit de adverbe ;
—■ *ceva, altceva* neavînd genitiv nu au nici valenţa (h).
§ 40. Valenţele obişnuite ale pronumelor negative *(nici unul, nici una, nimeni* şi *nimic)* sînt următoarele :
(a) substantiv sau pronume coordonat: *nimeni* şi nimic *(nu mă pot împiedica)*[1]
(b) substantiv sau pronume apoziţie: *(n-a venit) nimeni,* nici elevi, nici profesori[2].
[1] In grupul *sau tot sau nimic, tot* trebuie considerat substantiv, şi nu adjectiv, deci avem a face tot cu valenţa (a).
[2] Apoziţia este multiplă.

(c) termen complex format din verb predicat sau verb copulativ, însoţite de adverbul *nu :* nu s-a întîmplat *nimic* {relaţie predicativă)
(d) adjectiv acordat : *nimic* bun
(e) termen complex subordonat introdus prin prepoziţie : *nici unul* dintre ai noştri
(f) adverb subordonat : *(n-a venit)* aproape *nimeni*
(g) substantiv sau pronume explicat : *(nu ştie decît)* asta, *adică nimic*
(h) substantiv sau pronume regent : ţara *nimănui* (i) termen complex regent format din verb regent însoţit de adverbul *nu :* nu vrea *nimic*[1] (j) prepoziţie regentă : pentru *nimic.* între pronumele negative există deosebiri de posibilităţi combinatorii :
—■ *nimic,* neavînd genitiv, nu are nici valenţa (h)[2] — *nimeni* nu se combină cu un adjectiv subordonat.
§ 41. Trecem acum la categoriile de pronume cu relativ puţine valenţe, începînd cu pronumele relative. Spectrul lor combinatoriu se compune din :
(a) verb predicat sau verb copulativ : *(la steaua) care* a răsărit; *(procedeul) care* este *(mai indicat)*
(b) prepoziţie regentă : pentru *cel ce (ştie e uşor)", (şcoala)* la *care (învăţăm).*
însăşi denumirea de pronume *relative* atrage atenţia asupra unei însuşiri sintactice importante a acestei clase de cuvinte : pronumele relative, pe lîngă faptul că îndeplinesc o anumită funcţie sintactică în propoziţia (subordonată) de care aparţin, au şi rolul ide a *lega* această propoziţie de regenta ei, mai precis de un substantiv, de un pronume sau de un verb din regentă. Rezultă de aici că, depăşind limitele unei singure propoziţii, pronumele rela-
[1] Spre deosebire de (c), relaţia este aici de subordonare.
[2] *Nimicului* e genitivul substantivului *nimic, nimicul.*
[3] Pronumele subiect stă în cazul iacuzativ.

tive îşi satisfac o valenţă şi pe planul frazei. Se poate spune deci că pronumele relative intră în relaţie simultan cu două elemente :
el este omul care
îmi trebuie
dau
cui cere
Aşa cum arată săgeţile, e vorba de o subordonare şi o relaţie predicativă. In primul exemplu — subordonarea cu acord (mascat de forma invariabilă după gen şi număr a lui *care),* în al doilea exemplu — subordonare cu rec-ţiune.
§ 42. Valenţele obişnuite ale pronumelor interogative
sînt următoarele :
(a) pronume sau adverb coordonat: *cine* şi cînd *pleacă* ?
(b) substantiv apoziţie : *cine,* îonestu *(a întrebat) ?*
(c) verb predicat sau verb copulativ : *cine* a venit ?
(d) termen subordonat complex introdus prin prepoziţie : *care* dintre voi *(ştie) ?*
(e) verb regent : *ce* doreşti ?
(f) prepoziţie regentă : cu *ce (scrii) ?* Primele două valenţe sînt rareori satisfăcute.
§ 43. Valenţele obişnuite ale prenumelui reflexiv sînt următoarele :
(a) substantiv sau pronume coordonat : *(aceste merite le atribuie)* altora *şi sieşi*
(b) termen complex apoziţie : *se (laudă)* unii pe alţii.

Pronumele reflexiv este aici complement direct al verbului *laudă;* ideea de reciprocitate pe care o conţine e explicată, dezvoltată prin grupul *unii pe alţii.*
(c) verb regent : *se* laudă *(singur); se* este complement direct.

(d) adjectiv regent : credincios sieşi
(e) prepoziţie regentă : pentru *sine* sau : o *generaţie întreagă s-a recunoscut* pe *sine în Eminescu.* (Philippide, S, 262).
Valenţele (a) şi (d) sînt rareori satisfăcute.
§ 44. Spectrul de valenţe real al unui pronume e totdeauna mai mic decît spectrul potenţial. în mod obişnuit, sînt satisfăcute una pînă la trei valenţe. Exemplu cu trei valenţe : *n-a venit* (1) *aproape* (2) nimeni *dintre cei invitaţi* (3).
§ 45. Majoritatea subclaselor de pronume sînt utilizate şi ca adjective, adică subordonate (ou acord) unor substantive, în acest caz ele se numesc adjective pronominale şi una din valenţele lor e obligatoriu satisfăcută de un substantiv regent[1]. Restul valenţelor ar trebui să corespundă cu cele ale adjectivelor propriu-zise, dar în realitate există mari diferenţe. Adjectivele pronominale (posesive, demonstrative, relative, interogative, nehotărîte şi negative) formează o clasă de cuvinte cu foarte puţine posibilităţi de ■combinare : adjectivele posesive pot intra în relaţii de coordonare *(sfatul tău şi al ei s-a doved,it bun)*[2], iar celelalte pot fi determinate de un adverb, de exemplu : aproape *fiecare om.* Adjectivele relative, ca şi pronumele relative (§ 41), intră adesea în relaţie cu două cuvinte simultan, plasate în propoziţii diferite. Faţă de ambii termeni relaţia e de subordonare : e *un om* a cărui *pricepere* e *incontestabilă.* Adjectivul relativ a *cărui* are două cuvinte regente : *om* şi *pricepere.* Relaţia e în ambele cazuri de subordonare cu acord (acordul cu *om* e realizat prin forma de rnascu-

[1] Mai rar, de un numeral regent : **ceilalţi** *trei.*

[2] Pentru adjectivele demonstrative se poate cita o expresie ca: *(repetă) aceleaşi şi aceleaşi (poveşti).* în construcţii ca *(actele) acestea şi celelalte,* coordonarea nu se stabileşte între adjective.

lin *cărui,* acordul cu *pricepere* e realizat prin forma de feminini a). Deci :
<Jia a cărui
(Bineînţeles, a *cărui* constituie, din punct de vedere sintactic, o unitate indivizibilă ; de altfel, articolul genitival (a) nu are niciodată funcţie sintactică, nu este o unitate sintactică).
§ 46. In clasa numeralelor intră cuvinte foarte deosebite între ele din punct de vedere morfologic şi sintactic. Numeralele multiplicative sînt de fapt o specie de adjective *(întreit, însutit)* — ca şi acestea, ele pot fi folosite adverbial —, iar cele fracţionare sînt substantive *(doime, pătrime).* De aceea nu ne vom ocupa de ele din punctul de vedere al valenţelor.
§ 47. Numeralele adverbiale sînt formaţii complexe, alcătuite din trei elemente : prepoziţia *de,* un numeral cardinal şi substantivul la plural *ori.* Grupuri ca *de două ori* constituie o singură parte de propoziţie şi figurează ca termen complex în mai multe feluri de relaţii, deci au mai multe valenţe :
(a) numeral adverbial coordonat: *(repetă) de trei ori,* de patru ori
(b) adverb explicat : fa *încercat)* mereu, *de o sută de ori*
(c) adverb subordonat : cam *de zece ori*
(d) adjectiv sau adverb regent (la gradul comparativ) : *de două ori* mai bun ; *(acum lucrezi) de trei ori* mai repede
(e) verb regent: *(mi-)* a spus *de două ori*
(f) termen subordonat complex format din prepoziţie şi substantiv : *de două ori* pe zi.
Aceste valenţe caracterizează şi adverbul, deci numeralele adverbiale — cum le arată şi numele — ar putea fi

considerate o specie ide locuţiuni adverbiale[1]. Celelalte specii de numerale (cardinale, ordinale, colective, distributive) au spectre caracteristice.
§ 48. Numeralele cardinale sînt caracterizate prin următorul spectru de valenţe :
(a) numeral cardinal coordonat : *(a făcut) două* sau trei *(filme)*[2].
(b) numerale cardinale apoziţie : *(mai dă-mi) două:* unul *(verde)* şi unul *(albastru).* Apoziţia aceasta este
dezvoltată.
(c) verb predicat sau verb copulativ : s-au întors *trei*

(d) substantiv sau pronume regent acordat: *patru* copii, noi doi, noi două. Cînd numeralul cardinal e folosit cu sens ordinal, acordul nu se mai produce : mileniul *doi,* pagina *doi*
(e) termen regent complex alcătuit din prepoziţia *de* şi substantiv : *douăzeci* de lecţii
(f) adjectiv regent : util *unuia (singur).*
(g) verb regent : *am cumpărat* douăsprezece (h) adverb subordonat: circa *patru*
(i) prepoziţie regentă : pentru *doi;* peste *douăzeci* (de *ani)*
în construcţii de tipul *lucrările a doi compozitori* sau *lucrările a doi dintre ei,* numeralul e construit cu prepoziţia regentă a şi are înţelesul de genitiv ; în *distribui la zece oameni* sau *împart la şapte dintre ei,* numeralul e construit cu prepoziţia regentă Za şi are înţelesul de dativ.
(j) adjectiv subordonat acordat : *două* galbene *şi trei*
albastre; *unul* singur
(k) adjectiv pronominal subordonat acordat: celelalte *două.*

[1] *De multe ori* este sigur o locuţiune adverbială.
s Dacă analizăm însă o propoziţie ca : *vrei două sau trei cărţi* ?, numeralele nu mai sînt coordonate *(două* determină substantivul subînţeles *cărţi* : sensul textului este „vrei două cărţi sau trei cărţi ?").

§ 49. Numeralele cardinale o sută, *o mie, un milion, un miliard* par mai degrabă substantive, după cum arată posibilitatea articulării. Ceea ce le apropie din punct de vedere gramatical de celelalte numerale cardinale e posibilitatea de a primi articol adjectival (nici un substantiv n-are această proprietate) : cele *o mie de dovezi,* cei o *sută de ofiţeri.* Articolul adjectival se acordă cu substantivul pe care îl determină o *mie, o sută. O* şi *un* din *o sută, un milion* sînt numerale cardinale, şi nu articole ne-hotărîte, căci pluralul lor nu e *nişte,* ci *două, trei etc.*[1]
§ 50. Relaţiile dintre numeralele cardinale simple care se unesc pentru a forma un numeral cardinal complex (cum este, de pildă, *un milion patru sute de* ***mii*** *trei sute cincizeci şi cinci)* nu se studiază în sintaxă, căci ţin de matematică. Numeralele complexe, **oricât** de lungi ar fi, se analizează ca un singur **termen** în relaţiile sintactice. E recomandabil să se procedeze la fel în situaţii ca :
Dă cu ochii de un cer zăbrelit, ferecat, din care sutele de mii *de volţi stau gata să se dezlănţuie.* (Bogza, AI, 28).
Sutele de mii e o singură unitate, în relaţie de subordonare faţă de regentul complex *de volţi.*
§ 51. Uneori numeralele cardinale indică diviziuni ale timpului (ore, minute, secunde), numele acestor diviziuni putînd fi exprimat sau subînţeles. Ambele posibilităţi apar în propoziţia :
Era trei fără cinci viinute. (Preda, I, 131) Enunţul are două părţi de propoziţie : predicatul *era* şi complementul de timp *trei fără cinci minute,* analizabil în trei componente : numeralul regent *trei,* termenul

[1] Pe lingă numeralele **cardinale** o sulă, o *mie* există şi substantivele omonime o *sută, o mie,* care au sensul „bancnotă de o sută de lei", „bancnotă de o inie de lei". Aici o este articol nehotărât, căci pluralul e *nişte sute, nişte mii,* ca în propoziţia *mi-a dat nişte sute false.*

complex prepoziţional *fără minute* şi numeralul subordonat *cinci.* Schematic :
era

t trei

t fără

t minute

t

cinci

Exprimarea aproximativă a unei cantităţi prin construcţii ca *doi-trei, cinci-şase* ţine de relaţia de coordonare (căci între cele două numerale s-ar putea intercala conjuncţia coordonatoare *sau): — Doriţi portocale ? — Dă-mi cinci-şase.*
Descrierea spectrului de valenţe (§ 48) arată că numeralul **cardinal** este o -clasă aparte de

cuvinte. Asemănări se pot găsi cu pronumele, mai ales din cauză că numeralul cardinal — ca şi majoritatea pronumelor — se întrebuinţează fie pe lîngă un substantiv regent (ca şi adjectivele pronominale), fie fără substantiv, dar re-ferindu-se la substantive subînţelege (ca şi pronumele propriu-zise, în majoritatea enunţurilor) :
Omul este prezentai în feluritele lui ipoteze, de la copilul de zece ani *pînă la moşneagul de* o **sută.** (Vianu, SLUC, 128). O *veche şandrama, din care nu mai rămăsese decît vreo* patru scindări *deasupra şi vreo* două sau trei *pe lături.* (Hogaş, O, 112).
§ 52. Numeralele ordinale au de obicei valenţele următoare :

(a) numeral ordinal coordonat : *al doilea* şi al treilea *(nu s-au mai întors)*[1]
(b) cuvînit (termen complex) apoziţie : *al treilea, ultimul, (e cel mai bun).* (E vorbo, de exemplu, despre un volum.)
• (c) cuvînt explicat : acesta, *ai doilea, (pare mai interesant)*
(d) verb predicat sau copulativ : *primul* a plecat[2]
(e) substantiv regent cu recţiune în genitiv : succesul *celui de-al doilea.* In anumite construcţii, numeralele ordinale de la *al doilea* înainte primesc obligatoriu *cel de.* Grupuri ca *cel de-al doilea* formează o singură unitate sintactică, iar *cel* este articol.
(f) substantiv regent cu acord : partea a *doua.* Cînd atributul exprimat prin numeral ordinal e aşezat după substantiv, forma sa rămâne neschimbată la genitiv-dativ *(jrumuseţea părţii a doua),* dar dacă e aşezat înainte de substantiv forma numeralului se schimbă datorită articolului *(deschiderea celui de-al doilea Festival).* Problema acordului în număr nu se pune decît la sin-gural. Excepţii : numeralele *primul, cel dinţii* şi *întîiul,* singurele care au plural *(primele lecţii,* mai rar *întîile încercări).*
(g) substantiv regent cu recţiune în dativ : acordarea *(de ajutoare medicale) celor dinţii.*[3]

[1] Cînd numeralele ordinale sînt atribute ale unui substantiv, ele nu pot intra în relaţia de coordonare (aceste două valenţe ;sînt incompatibile). într-o construcţie ca: *prefer partea a doua şi a treia a simfoniei,* conjuncţia *şi* nu leagă pe *a doua* de *a treia* (căci o *parte* nu poate fi în acelaşi timp *a doua* şi *a treia.'),* ci substantivul *partea* **exprimat** de *partea* **subînţeles** („relaţie implicită") înainte de numeralul *a treia.* Vezi şi p. 57 nota 2.

[2] Inversînd ordinea cuvintelor se schimbă şi analiza sintactică : *a plecat primul* are două organizări posibile, după cum *primul* este subiect sau element predicativ suplimentar, ca în propoziţia *Ion a plecat primul.*

[3] Ne imaginăm o situaţie ca aceasta : s-au produs două accidente şi în amândouă au fost răniţi; *celor dinţii* se re-feră la persoanele rănite în primul accident.

(h) adjectiv regent : dăunător *celui de-al doilea* (i) prepoziţie regentă : cu *al doilea;* decît al *doilea*[1] (j) termen complex subordonat, introdus prin prepoziţie : *al doilea* din dreapta
(k) adverb subordonat : mai *întîi (să vedem dacă ai dreptate); mai întîi* este o singură parte de propoziţie. § 53. Numeralele ordinale au calităţi sintactice caracteristice, care nu permit considerarea acestor cuvinte ca specii ale altor părţi de vorbire (substantive, adjective, pronume). Totuşi se observă o asemănare interesantă cu pronumele, semnalată şi în legătură cu numeralele cardinale (§ 51) : uneori numeralele ordinale sânt atribuite acordate ale unor substantive, alteori nu determină substantive, dar acestea se subînţeleg, de exemplu : *Partea întîi e mai lungă decît* a doua.
Cînd numeralul ordinal e atribut acordat al unui substantiv (satisface valenţa unui- substantiv regent cu acord), celelalte valenţe ale numeralului, cu excepţia valenţei (b), nu pot fi satisfăcute. De exemplu, comparând construcţiile :
(a) *succesul celui de-al doilea Festival*
(b) *succesul celui de-al doilea*
se vede imediat că în (a) *celui de-al doilea,* atribut al lui *Festival,* nu intră în relaţie cu *succesul,* cum se întâmplă în(b).
§ 54. Numeralele colective au următorul spectru de valenţe :
(a) cuvînt coordonat : *(au venit) amîndoi* şi Popescu
(pe deasupra)
(b) apoziţia multiplă : *(au plecat) amîndoi,* şi Ion şi GRieorgne
(c) termen complex explicat: Şi el» Ş* ea> *amîndoi (au plecat)*
(d) verb predicat sau copulativ : s-au întors *tustrei.* în *ne-am întors tustrei,* numeralul determină subiectul inclus *noi.*

decît poate fi interpretat şi ca adverb.

(e) substantiv regent cu recţiune în genitiv (foarte rar în dativ) : plecarea *amîndurora*
(f) substantiv regent cu acord : *ambele* volume
(g) adjectiv regent : util *amîndurora*
(h) prepoziţie regentă : *(i-a aşteptat)* pe *tuspatru.*

§ 55. Observaţiile de la § 53 sînt valabile şi pentru numeralele colective. în plus, trebuie notat *că ambii, ambele* e aproape totdeauna utilizat ca atribut, şi de aceea nu poate satisface altă valenţă deeît „apoziţie multiplă": *s-au reeditat ambele romane,* „Ion" şi „Răscoala". Cit priveşte numeralele colective care încep ou *tus-,* acestea nu pot satisface valenţele (e) şi (g) de la § 54. în îmbinările de tipul *plecarea amîndurora* şi *util amîndurora* numeralul nu poate fi înlocuit cu *tustrei* etc, aceste cuvinte neavînd genitiv şi dativ[1].

§ 56. Numeralele **distributive** sînt alcătuite din invariabilul *cîte* şi un numeral cardinal. Din punct de vedere sintactic *cîte doi* sau *cîte trei* etc formează o unitate (-=>termen complex), cu posibilităţi combinatorii foarte reduse. De cele mai multe ori, numeralul distributiv determină un verb şi un substantiv sau pronume şi are sensul da element predicativ suplimentar. Sînt deci satisfăcute simultan două valenţe :
(a) verb regent, în relaţia de subordonare cu aderenţă Şi
(b) nume regent acordat în gen (adesea şi în număr)[2] Exemplu : *elevii intrau (în clasă) cîte doi;* numele
poate lipsi : *(ne-a poruncit) să intrăm cîte trei.*
(c) Numeralul distributiv poate depinde numai de un vei'b şi în acest caz are sens **de** complement direct : a ales *cîte cinci (din fiecare coş)*

ʼ O înlocuire ca ***util*** **pentru** *tustrei* e desigur posibilă, dar provoacă schimbarea construcţiei şi se satisface valenţa (h) de la § 54.
[2] *Elevii se plimbă* **cîte doi** .—■ cu acord —, dar *oaspeţii au intrat cîte unul* — fără acord.

(d) Numeral distributiv dependent numai de un substantiv regent : *intră cîte doi* candidaţi *odată.*
(e) numeral distributiv coordonat disjunctiv : *(să intre) cîte doi* sau cîte trei
(f) substantiv regent cu acord : *(au venit) cîte două* scrisori *(odată)*
(g) prepoziţie regentă : *(s-au format grupuri)* de *cîte cinci.*
în ultimele două exemple, numeralul distributiv e folosit cu rol de atribut.

§ 57. Spectrul de valenţe al verbelor :
(a) verb coordonat : *văzînd* şi făcînd. Pentru că analizăm relaţiile sintactice din interiorul propoziţiei nu includem aici şi îmbinări ca *scrie şi citeşte,* frază formată din două propoziţii coordonate.
(b) verb apoziţie : *rîzînd,* adică bătîndu-şi joc
(e) verb explicat: *(pentru)* a rezolva, a *lămuri (această chestiune...)*
(d) verb predicat sau, mai obişnuit, copulativ : e *(uşor) a face (versuri).* Relaţia e predicativă.
(e) cuvînt subiect : cîinele *muşcă.*
Relaţia verbului cu subiectul e adesea implicită, adică se stabileşte cu un cuvînt subînţeles : *(trenurile vin şi) pleacă.*
Doctorul se gîndise să facă mai puţin primejdioase atacurile. (Călinescu, IC, 235).
în propoziţia *m-au ales preşedinte,* construcţia e aceeaşi, cu singura deosebire că relaţia dintre *m-* şi *au ales* este subordonare cu recţiune în acuzativ, adică :
au *ales*
(recţiune)
m-
(recţi-une)
preşedinte

§ 59. în legătură cu valenţele enumerate la § 57, trebuie reţinute câteva caracteristici importante : în interiorul propoziţiei nu-şi pot satisface valenţele (a), (b), (c) şi (d) decît verbe la modurile nepersonale. E adevărat că în enunţul *e uşor să te prefaci,* verbul să *te prefaci* are înţeles de subiect al predicatului *e uşor,* dar aceasta e o relaţie între propoziţii, nu in propoziţie *(să te prefaci* este o

propoziţie subiectivă).
In legătură cu valenţa (f), se observă că anumite verbe au o dublă recţiune : *spune* părinţilor (recţiune în dativ) adevărul (recţiune în acuzativ). Tot astfel, valenţa (g) poate fi satisfăcută de mai multe ori în acelaşi enunţ, ca în :
Am ieşit, într-o primăvară (1), cu puşca (2), spre revărsările (3) *de apă ale Şiretului.* (Sado-veanu, O, 14, 393).
Valenţa (e) e în mod obişnuit satisfăcută de verbele la m-od personal. La participiu şi supin verbele n-au subiect[1]. La gerunziu şi infinitiv, subiectul coincide de cele mai multe ori cu subiectul verbului-predicat al propoziţiei *(Ion intră în clasă rîzînd; Gheorghe nu poate răspunde),* dar se întâmplă uneori ca subiectele să fie diferite :
Simte deşteptîndu-i-se pofta *de mîncare.* (Căli-nescu, IC, 277). (Subiectul gerunziului e la nominativ, situaţia cea mai obişnuită). *Şedea cu capul aplecat peste căpătîi, cu* părul *atîrnîndu-i în jos, peste frunte.* (Preda, IP, 19). (Subiectul gerunziului e la cazul acuzativ cerut de prepoziţia *cu).*
Pentru situaţia în care subiectul infinitivului nu coincide cu subiectul propoziţiei vezi un exemplu ca :
Ne îndemna dorinţa de a ajunge noi *înainte.*

[1] Excepţii se întîlnesc rar : *Erasmus o îmbină cu tema nebuniei, împrumutată şi* ea *alegoriilor carnavaleşti* (Vianu SLUC, 130).

Valenţa (i) poate fi satisfăcută numai de verbe la modul infinitiv. La supin, prepoziţia (de obicei *de)* face parte din forma verbală, ca şi prepoziţia a de la infinitiv sau conjuncţia să de la conjunctiv *(de făcut, a face, să fac* nu se analizează sintactic în două cuvinte, *de + făcut, a+face, să+fac !).*
Posibilităţile combinatorii ale verbului sînt numeroase, dar, ca şi la substantiv, constatăm că spectrul real de valenţe e mult mai mic decît cel potenţial. în mod obişnuit, verbul o însoţit de subiect şi ide unul sau două complemente. în textul care urmează, caracteristic pentru stilul cel mai firesc, am transeriis verbele la mod personal cu litere aldine şi am numerotat valenţele satisfăcute :
Omul (1) se apropie *de căruţă (2),* se uită *la se-cerile* (1) *vîrîte între scoarţele loitrei, le* (1) numără, scoate *una* (1) şi-z (1) pipăie *zimţii* (2), o (1). bagă *la loc* (2) şi începe *apoi* (1) să caute *sub cergă* (1); ua *totul* (1) *la o parte (2)* şi se uită Za *oalele* (1) *cu fiertură de buruieni, la mămăliga* (1 bis)[1] *încă aburită; le (1)* acoperă *repede (2), nemulţumit* (3)[2] *parcă de faptul că totul (1)* e *în ordine* (2) şi trece \a *cai.* (Preda, M, 304).
Verbe cu spectru real bogat se întîlnesc mai rar. Iată două exemple de verb ou 4 valenţe, dintre care urna se repetă :
Pentru mine (1) *însă numai două merţe* (2) *de orz şi două* (2 bis) *de ovăz* a ciat *tata* (3) *cui* (4)[3]

[1] Verbul *se uită* are două complemente de acelaşi tip, coordonate între ele ; aceeaşi valenţă e satisfăcută de două ori.
[2] *nemulţumit,* element predicativ suplimentar, e în relaţie de subordonare şi ou subiectul subînţeles *(omul)* — o relaţie implicită.
[3] Cuvîntul *cui* face parte din altă propoziţie *(cui se cuvine)* dar forma sa (faptul că e la dativ) e cerută de verbul a *dat,* deci satisface o valenţă a acestuia ; vezi mai sus § 41.

se cuvine. (Creangă, O, 57). *Memoria, care mi-a fost totdeauna tovarăş fidel[1], îmi aduce uneori din trecut, cum* (1) aduce *marea* (2) *la ţărm* (3) *din adîncuri (3 bisf, sfărimături* (4) *ale începuturilor mele de odinioară.* (Sadoveanu,, O, 16, 494).
Exemple de verbe cu 5 şi 6 valenţe :
Mei o *pasere* (1) *nu-* (2) *şi* (3) îndreaptă *zborul* (4) *său rătăcitor peste sălbătăcia* (5) *şi tăce-rea* (5 bis) *de mormînt a locurilor acestora.* (Hogaş, O, 79). *Colonelul, care* (1) *îşi* (2) ştersese *timp* (3) *de două ceasuri chipiul* (4) *şi fruntea* (4 bis) *de năduşeală* (5), *stînd* (6) *în iarba măruntă [...], hotărăşte plecarea.* (Camil Petrescu, U, 235—236).
§ 60. Spectrul de valenţe al adverbului se compune din : (a) adverb sau termen complex coordonat: *acum* şi aici;
Putea să vorbească cu Maiorescu ca oamenii, neted şi cu demnitate. (Călinescu, IC, 263) ; *Mergeam încet,* cu paşi *mari* însă. (Stancu, J, 199).
<b) apoziţie : *(vorbeşte) iute,* pe nerăsuflate

(c) euvînt sau termen complex explicat : *(s-a întors)* aseară tîrziu ; de azi în două ziie, *poimîine adică.*
(d) verb predicat sau copulativ : vorbeşte *răspicat,* e *bine (să mai încerci).* Adverbul e, în ambele exemple, subordonat cu aderenţă
(e) substantiv sau pronume regent cu aderenţă : *aşa* om *(ne trebuie); aproape* nimic, *cîte* ceva
(f) adjectiv regent cu aderenţă : *cam* dulceag
(g) numeral regent : *aproape* o sută
(h) adverb regent sau termen complex conţinînd o prepoziţie şi un adverb : *(vorbeşte) aproape* perfect, *mer-*

[1] propoziţia atributivă conţine un verb cu 4 valenţe.
2 Complementele *la ţărm* şi *din adîncuri,* deşi nu sînt coordonate (vezi pag. 67, nota 1, de la pagina precedentă), satisfac de două ori aceeaşi valenţă.

ge destul de repede. Numeroase adverbe nu se pot subordona altor adverbe decât prin intermediul prepoziţiei *de :* spunem *cam repede,* dar nu putem spune *uimitor repede*[1].
(i) prepoziţie regentă: *(la revedere,)* pe *mîine.*
Şi în cazul valenţelor (g), (h), (i) relaţia e de subordonare cu aderenţă, lucru firesc pentru un cuvînt neflexibil cum e adverbul.
(j) substantiv sau pronume subordonat, în dativ : *conform* legii[2], *(conform* ar putea fi considerat şi prepoziţie).
(k) termen complex subordonat (cu aderenţă) introdus prin prepoziţie : *(zboară) iute* ca vîntul[3].
(1) adverb subordonat : *(citeşte)* cam *repede.*
§ 61. Ca şi adjectivul, adverbul are trei grade de comparaţie ; la comparativ şi superlativ întâlnim de fapt combinaţii de adverbe, care se analizează ca o singură parte de propoziţie. în cadrul analizei sintactice, şiruri de adverbe ca : *mai bine, mai puţin bine, tot aşa de bine* (aici intervine şi o prepoziţie), *foarte bine, cel mai bine* (cuvîntul *cel* nu e însă adverb, ci articol invariabil), constituie un tot indivizibil. Un procedeu asemănător se aplică la analiza sintactică a verbelor ; o formaţie ca să se *fi dus,* deşi conţine o conjuncţie, un pronume reflexiv, un verb auxiliar la infinitiv şi alt verb la participiu, este unitară din punct de vedere sintactic (are funcţia de predicat verbal).
Din punctul de vedere care ne interesează aici, e interesant de comparat spectrul de valenţe al adverbelor la di-

[1] Adverbul subordonat *aşa* se construieşte în ambele feluri : *aşa iute* sau *aşa de iute.*
2 Adverbe determinate de pronume în dativ se întîlnesc în stilul poetic :
Tu adormiseşi, pătrunsă de soare
Mie alături, în şuier de cetini. {Blaga, P, 841)
3 Cuvântul *ca* poate li interpretat şi ca adverb.

feritele grade de idomparaţie. Astfel, e limpede că se spune *destul de bine, extraordinar de bine* {vezi valenţa h), dar nu şi *destul de mai bine, destul de foarte bine* etc. De asemenea, se spune *(zboară) iute ca vîntul* (vezi valenţa k) sau *(zboară) mai iute ca vîntul*[1], dar nicidecum *(zboară) cel mai iute ca vîntul.* Se poate spune şi *(zboară) foarte iute, ca vîntul,* numai că aici *ca vîntul* nu mai e „termen complex subordonat introdus prin prepoziţie" — ca în exemplele de mai sus —, ci apoziţk pe lingă *foarte iute.*
Nu toate adverbele au grade de comparaţie, de exemplu : *acum, aici, aseară, poimîine, cîte, cam, mîine, aproape* (cu sensul de „aproximativ", ca în *aproape o sută).* Am citat numai adverbele date ca exemplu în lista de valenţe. Este evident că această categorie de adverbe nu coincide total, în privinţa spectrului de valenţe, cu adverbele care admit gradele de comparaţie. De exemplu, spunem *mai bine decît mine,* dar nu şi *cam decît mine, mîine decît*

mine etc. De altfel coincidenţă totală de spectru nu există nici în interiorul clasei adverbelor fără grade de comparaţie: valenţa (i) se realizează la *mîine (pe mîine),* dar n-o găsim în spectrul potenţial al lui *cam* sau *conform.*
Cu tot numărul foarte -mare de valenţe, adverbul are în enunţuri un spectru real foarte mic : determină de obicei adjective sau verbe şi are funcţia de complement circumstanţial.
Puţine sînt adverbele cu valenţa (e), (f), (g) şi mai ales (j). Ele intră în categoria adverbelor de mod. Adverbul *da* are o singură valenţă : de subordonare, în expresia *ba da.*
[1] Construcţia e obişnuită în limbajul de conversaţie, în graiurile populare, dar limba literară preferă aici adverbul (prepoziţia) de comparaţie decît: *mai iute decît vîntul.*

§ 62. Posibilităţile combinatorii ale prepoziţiilor se reduc la :
(a) substantiv, pronume, adjectiv, numeral, verb la infinitiv, adverb, toate în relaţia de subordonare cu rec-ţiune : Za tine ; *de* frumoasă *e frumoasă;* cu aderenţă : *de* a creşte.
Dintre toate, combinaţia cu substantivele şi pronumele se întîlneşte cel mai frecvent. Cu excepţia lui *pînă,* toate prepoziţiile pot avea ca termen subordonat un substantiv sau un pronume. Construcţii sintactice mai aparte are prepoziţia *a.*
(b) adverb subordonat care determină grupul prepo-ziţie+cuvîntul cerut de prepoziţie : *(cînt)* numai *pentru (tine). Numai pentru tine* constituie o singură parte de propoziţie — complement indirect.
în construcţii ca : *prin şi pentru voi, cu sau fără mine* se poate crede că prepoziţiile intră şi în relaţia de coordonare, în realitate, coordonarea se stabileşte între *prin (voi)* şi *pentru voi,* între *cu (mine)* şi *fără mine,* adică între doi termeni complecşi introduşi prin prepoziţie.
Foarte frecvent, două părţi de propoziţie coordonate care ar trebui să înceapă amîndouă cu aceeaşi prepoziţie evită repetarea prepoziţiei (a locuţiunii prepoziţionale) :
In legătură cu păstrăvii şi lipanii *am cunoscut cîte ceva despre gîngăniile care zboară la faţa apei —■ ele fiind făcute nu numai ca să împodobească de culori schimbătoare lumina zilei şi umbra ce-tinei, ci ca să hrănească* pe păstrăvi şi lipani. (Sa-doveanu, O, 14, 585).
Repetarea şi evitarea repetării prepoziţiei se întîlnesc uneori în acelaşi enunţ :
Huete vesele de fete şi flăcăi *ce vin* cu flori şi cu cordele. (Russo, SA, 161).

§ 63. Posibilităţile combinatorii ale conjuncţiilor sînt deosebite de ale celorlalte părţi de vorbire :
(a) leagă două cuvinte (două părţi de propoziţie formate din mai mult de două cuvinte) în interiorul unei propoziţii. Afirmaţia aceasta are în vedere în primul rînd conjuncţiile de coordonare copulative şi disjunctive ; valenţa (a) e rar satisfăcută de o conjuncţie adversativă sau concluzivă ; mare şi tare ; repede *sau* încet; *(pedeapsa e)* severă, *dar* dreaptă ; *(procedeul e)* util, *deci* interesant *(pentru noi).* In ultimele exemple e corectă şi analiza : *dar (este) dreaptă, deci (este) interesant,* coordonarea staibilindu-se astfel între două propoziţii, a doua eliptică de verb copulativ. Aceeaşi dublă posibilitate de interpretare în enunţul :
Talentul nu-1 părăseşte, *dovadă ultimul frag-ment din „Amintiri",* ci încrederea *în puterile lui.* (Călinescu, IC, 279).
Un exemplu clar de coordonare concluzîvă e următorul: *Dorobanţii şi călăraşii în lagăr* la Cir ic, în apropierea *bojdeucii,* aşadar, *trebuiră să fie duşi în cazarmele noi de la Copou.* (Călinescu, IC, 278).
Primul termen al relaţiei este : Za *Ciric;* al doilea termen, concluziv, este : *în apropierea* L.l *aşadar.*
Un exemplu clar de coordonare adversativă, între părţi de propoziţie de tip diferit (predicat + complement de mod) :
Ridică pumnul, dar jără dorinţa de a lovi. (Preda, D, 121).
(b) adverb subordonat :
Ion a omorît pe Ana înadins *ca să-i rămînă moşia.* (Rebreanu, I, 183); *Laura şi Ghighi împărtăşeau mîndria tatălui lor* mai cu seama *pentru că judecătorul n-avea buna cuviinţă nici să le asculte.* (Rebreanu, I, 183) ; *Personalitatea rămîne* chiar *după ce a pierit influenţa care a răspîndit-o.* (Philippide, S, 265).

Precizarea exprimată de adverbe şi locuţiuni adverbiale ca *înadins, mai cu seamă, chiar, tocmai* otc. se referă la conjuncţia următoare, subliniind felul relaţiei exprimate prin conjuncţie (finală, cauzală, temporală — in exemplele date mai sus). **Precizând** natura dependenţei unei propoziţii faţă de regenta ei, adverbele amintite determină nu numai conjuncţia, ci întreaga propoziţie subordonată.
Conjuncţiile subordonate şi, de cele mai multe ori, cele adversative şi ooncluzive nu au valenţe în interiorul propoziţiei, ele avînd rolul de a lega propoziţii.
Conjuncţiile coordonatoare leagă de obicei părţile de propoziţie de acelaşi fel :
Tinerii şi fetele, *împodobiţi ca de sărbătoare, se veseleau în hore.* (Odobescu, C, 53). *Ochii îi seînteiau* de viaţă şi cutezare ; *de pe capu-i ras de trei degete deasupra frunţii* mici şi *uşor* încruntate, *scăpătau plete lungi castanii.* (Russo, SA, 318), dar există şi coordonare între părţi de propoziţie diferite, de exemplu între un complement de mod şi un element predicativ suplimentar :
O *văzui că închide* cu **grijă** şi *parcă* **mulţumită** *uşa.* (Preda, I, 131).
In sfîrşit conjuncţiile coordonatoare leagă uneori o parte de propoziţie cu o propoziţie subordonată avînd aceeaşi funcţie sintactică, de exemplu un complement direct cu o propoziţie completivă directă, un atribut cu o propoziţie atributivă :
A încărcat în două coşuri [...] mezeluri, un muşchi şi o şuncă şi ce i-a căzut în mînă. (Rebreanu, R, 415); *Nu mi s-a povestit niciodată ceva mai închis şi care să-mi strecoare în acelaşi timp în sînge atîta furie rece.* (Preda, I, 108).

§ 64. Interjecţiile formează o parte de vorbire cu un comportament sintactic aparte, care o apropie de substantivele în cazul vocativ. Ca şi acestea, interjecţiile nu sînt, de cele mai multe ori, părţi de propoziţie (vezi mai departe § 77). Adesea interjecţia constituie singură un enunţ, din categoria enunţurilor nepropoziţionale (vezi mai sus § 8), deci problema valenţelor nu se pune. Chiar atunci cînd o găsim în interiorul unei propoziţii, interjecţia nu e legată sintactic de nici unul din cuvintele înconjurătoare, de aceea e izolată prin semne de punctuaţie (virgulă, semnul exclamării) : Vai, *nu mai pot!; dar acum,* o / *ce bucurie* •' Nici în această situaţie nu sîntem îndreptăţiţi să vorbim despre valenţe. Afirmaţiile generalizatoare de mai sus comportă totuşi excepţii.
Prin sensul lor, unele interjecţii se apropie de verbe, de aceea li se pot substitui cînd acestea au rol de predicat în propoziţie. în loc de *vino acasă !* putem spune *hai acasă !,* în loc de ia *doi lei!* se poate spune *na doi lei !* Interjecţiile *hai, na* au în construcţiile citate funcţie de predicat şi au un determinant tipic verbal (complement circumstanţial de loc, respectiv complement direct). Interjecţiile-predicat au deci valenţe verbale :
(a) adverb subordonat cu aderenţă ;
(b) substantiv subordonat cu recţiune în acuzativ, în enunţul:
Am auzit odată puf ! în lampă şi uşa buf! (Cara-giale, O, IV, 107)
interjecţia *buf !* apare cu valenţa :
(c) substantiv-subiect în relaţie predicativă, iar interjecţia *puf !,* care nu are rol de predicat, ci de complement direct al verbului *am auzit,* realizează două valenţe :
(d) verb regent;
(e) termen complex subordonat cu aderenţă. Substituirea cu un verb nu e totdeauna posibilă, totuşi, dacă interjecţia constituie nuldeui comunicării şi are

determinări ca ale unui verb, sîntem îndreptăţiţi să vorbim de valoare predicativă şi de valenţe : *halal de voi*! ; *vai de mine* ! ; *bravo lor* ! în ultimul exemplu descoperim valenţa :
(f) pronume (putea fi şi un substantiv) 'subordonat cu recţiune în dativ.
Sporadic se întlnesc interjecţii coordonate (cu alte interjecţii, mai rar cu substantive) : *vai şi iar vai!; se auzea numai trosc ! şi pleosc ■; vai şi amar!* Adăugăm deci valenţa :
(g) interjecţie sau substantiv coordonat (de obicei coordonarea e copulativă ; poate fi şi disjunctivă).
Un caz aparte îl constituie îmbinarea, frecvent întîl-nită, interjecţie-substantiv la vocativ : *ei, drace ■; zău, frate !; adio prietene ! ; hai, prietene !* întruicît nici substantivele la vocativ n-au funcţie sintactică, aceste exemple ilustrează categoria enunţurilor nepropoziţionale (§ 8), Prin urmare valenţa :
(h) substantiv la vocativ
nu interesează structura propoziţiei. Am putea avea totuşi unele rezerve **discutând** ultimul exemplu : dacă *hai, prietene l* echivalează cu *vino, prietene l,* unde substantivul ar putea fi considerat subiect (se

acordă în număr cu verbul, vezi § 66), atunci s-ar părea că şi hai, *prietene !* realizează o relaţie predicativă.

Cu excepţia exemplului discutat mai sus sub (d), unde interjecţia era complement, toate construcţiile citate ilustrează categoria interjeoţiei-predicat. Se observă că mai ales interjecţiile onomatopeice apar cu această funcţie. în cazuri izolate putem vorbi însă şi de interj ecţii-atri-but : *porunca „hai!" abia se auzi,* sau de interjecţii^su-biect : *a răsunat deodată un ura ! colosal.* Adăugăm deci valenţele :

(i) substantiv regent

(j) adjectiv subordonat

(k) verb în relaţie predicativă (vezi şi un exemplu ca : se *auzi deodată buf !)*

\
\

III. CARACTERUL SINTACTIC NEOMOGEN AL PÂRTILOR DE VORBIRE

§ 65. In paragrafele precedente s-a văzut că, în interiorul unei părţi de vorbire, există deosebiri ide spectru combinatoriu potenţial. Se constată foarte des că două verbe sau două pronume de acelaşi fel au posibilităţi combinatorii diferite.

Deosebiri de spectru apar chiar la acelaşi ouvînt flexionar : nu toate formele declinării sau conjugării au aceleaşi valenţe. Faptul acesta e firesc, pentru că fiecărui caz din declinare îi sînt caracteristice anumite funcţii sintactice. în cele ce urmează vom da numai cîteva exemple, rămînînd ca în practica analizei sintactice să fie descoperite şi alte fapte asemănătoare.

§ 66. La substantive se constată că :

(a) cazul vocativ are posibilităţi de combinare foarte reduse, de exemplu : coordonare *(tovarăşe* şi tovarăşi), apoziţie *domnule* lonescu !), cuvînt subordonat cu acord (dragă *prietene !),* termen complex prepoziţional în relaţie de subordonare *(îndură-te, inimă* de piatră!), verb predicat (ascultaţi, *fraţilor '■).* Relaţia dintre cele două cuvinte ale ultimului exemplu <e de tip predicativ, căci verbul cere de la substantiv cazul (vocativ), iar substantivul cere de la verb modul (imperativ) şi numărul (cînd verbul e la pasiv, intervine acordul în gen şi număr : *fiţi binecuvîntaţi, dragi prieteni!);* acest tip de relaţie se realizează numai cu condiţia ca persoanei numite prin substantiv să i se ceară săvîrşirea acţiunii exprimate prin verb. *(Ascultaţi, fraţilor .', Vino, băiete !).* Astfel, modul şi numărul verbului nu mai sînt determinate de substantiv şi acordul nu se mai produce : *A sosit, fraţilor l, Nu pricepe, oameni buni!* etc. ;

(b) un substantiv la dativ nu poate fi subiect sau nume predicativ ;

■(c) substantivele fără anticol hotărît sau nehotărât se folosesc la cazurile genitiv şi dativ numai însoţite de o determinare atributivă : *valoarea* micilor *economii, povestesc* acestor *copii.*

§ 67. La adjective :

(a) un adjectiv articulat cu articol hotărît e însoţit obligatoriu de .un substantiv şi nu poate intra în construcţii ternare de tipul *Ioana m-a întîmpinat fericită* sau Se *gîn-dise să facă mai puţin primejdioase atacurile* (§ 34);

(b) cînd are rol de nume predicativ, adjectivul stă obligatoriu la cazul nominativ ;

(c) la cazul vocativ, valenţele adjectivului sînt mult mai reduse.

Deosebirile de spectru combinatoriu legate de diferitele grade do comparaţie au fost amintite la § 34.

§ 68. La pronume :

(a) cazul vocativ — existent, de altfel, la puţine pronume — este sărac în valenţe ;

(b) numai pronumele în genitiv şi dativ poate fi subordonat unui substantiv *(casa* lui, *părerea* oricui, *fruntea*-i), numai pronume în dativ se subordonează unui adjectiv *(credincios* nouă) ;

(c) spectrele de valenţă ale formelor *cui* (dativ) şi *al cui* (genitiv) sînt deosebite : spunem, de exemplu, *al cui e creionul acesta ?* sau *ăl cui prieten s-a dovedit mai fidel ?,* dar al *cui* nu poate fi înlocuit în aceste exemple prin *cui*;

(d) există deosebiri de însuşiri combinatorii între formele accentuate şi cele neaocentuate ale pronumelor personale (de exemplu, *gîndu-mi,* dar nu *gîndul îmi; o iubea,* dar nu *iubea pe ea* etc.)

\
\

§ 69. La verbe :
Modurile nepersonale au un spectru combinatoriu întrucâtva 'diferit de cel al modurilor personale şi nu sînt omogene din punct de vedere sintactic : participiul, spre deosebire de celelalte, nu are valenţa „complement direct'[1] şi foarte rar are valenţa „subiect"[1]; infinitivul şi participiul sînt singurele moduri nepersonale care pot depinde de o prepoziţie (de *a dormi;* de *colorată e colorată).*
Deosebiri de însuşiri combinatorii diferenţiază şi diatezele :
(a) la diatezele reflexivă şi pasivă verbul nu admite complement direct[2]. Substantivul care răspunde la întrebarea „Ce ?" pusă unui verb reflexiv sau pasiv nu e complement direct, ci subiect, ca în exemplul :
Cînd într-un cîmp pustiu se fora o sondă *de care* erau legate speranţele *cîtorva sate, atunci nu* se găsea ţiţei, *chiar dacă el sta gata să răbufnească ajară.* (Bogza, AI, 35).
(b) la diateza reflexivă cu sens impersonal, verbul nu-şi satisface valenţa „subiect"[3]. Excepţie : asta *nu se face,*
(c) un verb poate fi determinat de un complement de agent numai cînd e la diateza pasivă sau, mai rar, la diateza reflexivă cu sens pasiv ;
(d) valenţa „pronume reflexiv la dativ" poate fi satisfăcută numai de un verb la diateza activă.
Verbul *a despărţi* la diateza activă e însoţit obligatoriu de un complement direct, iar a *îmbina,* la aceeaşi diateză, are două complemente necesare, de tipul *a îmbina ceva cu altceva.*
Pentru lipsa de omogenitate sintactică a adverbelor vezi observaţiile de la § 60 (sfîrşit).

[1] Vezi § 59 şi nota.
[2] Excepţiile sînt foarte rare : a *{ost învăţat regulile de bună purtare ; ce se gîndeşte el ?*
[3] dar poate fi legat de o propoziţie subiectivă ; se *zice că s-ar fi întors.*

§ 70. Numeroase cuvinte sînt polisemantice. în raport de sens, apar câteodată deosebiri de valenţe, mai ales la
verbe.
Un substantiv polisemantic este *oră;* iată cîteva din
sensurile lui :
(a) „unitate de măsură a timpului, cuprinzînd 60 de minute" : *furtuna a durat o oră ;*
(b) „distanţa care poate fi străbătută în timp de 60 de minute" : *locuiesc la două ore de Bucureşti;*
(c) „epocă moment" : Za *ora actuală;*
(d) „lecţie, curs" : dă *ore de franceză.*
Cînd are sensul (b), *oră* nu poate fi folosit decît precedat de o prepoziţie *(la)* şi de un numeral cardinal. Are deci două valenţe satisfăcute obligatoriu, numeroase alte valenţe tipice pentru substantive fiind imposibile.
Cînd are sensul (a), *oră* la cazul acuzativ pe lingă un verb e complement circumstanţial de timp *(se plimbă două ore),* iar cînd are sensul (c) sau (d) e complement direct *(azi nu şi-a ţinut orele).* Sensul (a) nu se asociază cu funcţia „complement direct", iar sensurile (e) şi (d) nu se asociază cu funcţia „complement de timp".
Cînd are unul din sensurile (a) sau (b), *ora* nu poate fi determinat de un substantiv în genitiv (ca în *orele lui Ionescu sînt interesante,* unde apare sensul (d)).
Un adjectiv polisemantic este plin. Iată cîteva din sensurile sale :
(a) „umplut complet sau în mare măsură"' : *pahar plin;*
(b) „acoperit cu ceva; murdar, mânjit uns cu ceva" : *plin de praf, cu mîinile pline de ulei;*
(c) „grăsuţ, durduliu, cu forme rotunjite" : *forme pline ;*
(d) „mijloc" : *în plin cîmp, în plină activitate.*
Cînd are sensul (b), *plin* e totdeauna urmat de un complement prepoziţional (valenţă obligatorie), în schimb în sensul (c) n-are niciodată complement prepoziţional: e interesantă deosebirea de sens şi de valenţe dintre *buze pline de grăsime* şi *buze pline.* Cînd are sensul (d), *plin*

apare în construcţie fixă prep. *în* + *plin* + subst. regent, deci unica valenţă admisă este „substantiv regent acordat".
Adjectivul *străin* are o valenţă obligatorie „termen complex subordonat introdus prin prepoziţie" când

înseamnă „care este în afară de preocupările sau de interesele cuiva" :
Nu poate fi străină de Corabu *asemenea ispravă.* (Camil Petrescu, U, 350),
dar valenţa aceasta îşi pierde caracterul necesar cînd *străin* înseamnă „care este propriu altui popor" ; *cunoaşte multe limbi străine.*
Adjectivul *vrednic* apare fără cuvînt subordonat cînd spunem *în familia lui au fost numai oameni vrednici,* dar cere să fie lămurit printr-un termen complex subordonat cînd înseamnă „demn de..., care merită să..." :
De acest eveniment, vrednic de a fi însemnat
în calendar, s-a luat act. (Blaga, H, 5).
Situaţia verbelor la participiu seamănă cu cea a adjectivelor. De exemplu, spunem *toate urmările* prevăzute *s-au adeverit* (participiul *prevăzute* n-are nici un cuvînt subordonat), dar *aparatul e* prevăzut *cu un mecanism automat* (participiul *prevăzut,* cînd are înţelesul ,.care are", cere un complement prepoziţional : cu *un mecanism).*
Diferenţe de înţeles combinate cu diferenţe de spectru combinatoriu se întîlnese cel mai des la verbe. Cîteva sensuri ale lui *a mişca:*
(a) ,,a deplasa, a urni" : *n-a putut mişca dulapul din loo;*
(b) „a impresiona" : *cuvintele lui m-au mişcat;*
(c) „a se pricepe" : *la matematică nu mişcă.* Sensul (c) are valenţe relativ puţine : verbul e de
obicei însoţit de un complement de relaţie *(la matema-*

tică) şi de subiect; cîteodată e precedat de negaţie şi e eventual determinat de un complement de mod (de exemplu, *deloc).* Valenţele „pronume reflexiv în acuzativ şi în dativ" sînt excluse. Cu sensul (b), a *mişca* nu se întrebuinţează însoţit de pronumele reflexiv în acuzativ sau dativ. Sensul (b) cere complement direct: pronume în acuzativ, substantiv precedat de prepoziţia *pe* (căci acţiunea „a impresiona" se răsfrînge, de regulă, asupra unei sau unor persoane). în rezumat, diferenţa dintre dintre cele trei sensuri citate se traduce prin deosebiri de însuşiri combinatorii astfel :
(a) admite pronume reflexiv subordonat;
(b) cere complement direct;
(c) exclude complement direct.
Verbul a *surîde* are două sensuri :
(a) „a zîmbi" : *copilul surîde mulţumit;*
(b) „a-i fi cuiva pe plac, a conveni" : *planul acesta nu-mi surîde.*
Cu sensul (b), a *surîde* cere cu necesitate un substantiv sau pronume subordonat în cazul dativ {la sensul (a> prezenţa unui complement indirect e facultativă). Cu sensul (a), a *surîde* poate fi determinat de un element predicativ suplimentar (vezi exemplul de mai sus), ceea ce nu se întîmplă la sensul (b). Sensul (b) nu admite combinarea cu un pronume reflexiv subordonat.
Dintre numeroasele înţelesuri ale lui a *face,* unele se recunosc uşor graţie unor valenţe caracteristice. Astfel, cînd înseamnă „a costa", *a face* are ca termen subordonat fie adverbul *cit (cît face stofa aceasta ?),* fie o indicaţie a preţului *(face două sute de lei).* Cînd are sensul >,a începe", a *face* e la diateza reflexivă şi cere un subiect nearticulat *(Se făcu noapte).*
Să se compare, din punctul de vedere al necesităţii unui cuvînt sau termen subordonat, construcţia verbu-

lui în următoarele perechi de exemple. Deosebirea sintactică e însoţită de o diferenţă de înţeles :
1 a *Melodia aceasta* n-a prins
1 b *Muierile [...]* prinseră *a se tîngui* (Sadovea-nu, FJ, 8)
2 a *Trebuie* să încerci
2 b *Mă* încearcă *un junghi.*
3 a *Omul acesta* n-a furat
3 b *Cu toate că numai un viteaz poate cuteza să ridice ochii spre măria sa* [...], *muierile tot or îndrăzni* să fure *cu coada ochiului, doar l-or găsi.* (Sadoveanu, FJ, 8).
§ 71. Valenţele unui cuvînt depind de cuvintele cu care se învecinează în acelaşi enunţ. Plasat într-o anumită propoziţie, într-un anumit context, euvîntul cere satisfacerea anumitor valenţe.

Iată exemple referitoare la substantive. Prezenţa unui atribut pe lîngă un substantiv e adesea necesară într-un anumit enunţ, deşi în alte enunţuri atributul poate lipsi :
Zile întregi *înconjurai pădurea pe* zeci *de kilometri, trăind* acest *vis cu bătăi* de inimă şi *spaime adevărate* (Preda, I, 280).
■—• Cuvîntu] *zi* nu cere totdeauna un cuvînt subordonat, dovadă că spunem *se face ziuă,* dar în enunţul citat suprimarea lui *întregi* e impasibilă (el ar putea fi doar înlocuit, cu alt adjectiv sau cu un numeral : *multe zile, trei zile* etc). Suprimarea lui *întregi* devine realizabilă dacă schimbăm numărul substantivului *zile : Ziua înconjurai pădurea* e corect.
— Atributul zece este şi el necesar, căci construcţia *înconjurat pe kilometri* ar fi incorectă. In loc de *zece* sînt însă utilizabile şi ailte atribute care exprimă numărul *(douăzeci, mulţi* etc.).

Atributele *întregi, zeci,* care satisfac valenţele obligatorii ale unor cuvinte, sînt nişte determinanţi sintactic obligatorii.
— Atributul *acest* este şi el un determinant obligatoriu : *trăind vis* nu se poate spune. Eliminarea lui acest e admisibilă numai schimbând forma substantivului : *trăind visul* e corect.
— Atributul *de inimă* poate lipsi din enunţ.: *trăind acest vis cu bătăi şi spaime adevărate.* Textul rărnîne corect, dar euvîntul *bătăi* şi-a schimbat înţelesul. Cînd înseamnă „palpitaţii", substantivul *bătăi* cere să fie determinat prin *de inimă.* Numim determinanţi semantic oblU gatorii cuvintele care nu pot lipsi dintr-un enunţ deoarece eliminarea lor ar modifica înţelesul unuia din celelalte cuvinte ale enunţului. Spre deosebire de determinanţii sintactic obligatorii, cei semantic obligatorii ar putea fi scoşi din enunţ fără a-1 transforma într-un text incorect. Ei sînt determinanţi sintactic facultativi.
—■ în sfîrşit, atributul *adevărate* din textul reprodus mai sus este un determinant facultativ, atît din punct de vedere sintactic, cît şi semantic.
în fraza :
Floarea aceea se duce s-o caute Broz în fiecare? *dimineaţă, în plantaţiile* noi de brad. (Sadoveanu*. O, 14, 593).
atributul *aceea* e un determinant facultativ (sintactic-şi semantic), *fiecare* e un determinant sintactic obligatoriu, iar *noi* şi *de brad* sînt determinanţi facultativi, dar nu amîndoi în acelaşi timp : dacă îl suprimăm pe *noi* trebuie să rămână *de brad,* dacă îl suprimăm pe *de brad* trebuie să rămînă *noi.* Cuvîntul *plantaţiilor* din acest enunţ cere măcar un atribut. (El ar-putea lipsi numai cu condiţia să suprimăm articolul substantivului *plantaţiile).*

Observaţiile de mai sus referitoare la determinanţii unui substantiv se aplică şi la determinanţii celorlalte părţi de vorbire[1].
Orice cuvînt dintr-un enunţ, cu excepţia predicatului, este în principiu determinant sintactic obligatoriu dacă *e* în acelaşi timp cuvînt regent :
Pascalopol le recomandă să se odihnească un ceas după masă, pînă ce el pune puţin la cale treburile moşiei. (Călinescu, EO, 86).
Substantivul *treburile,* determinant al locuţiunii *pune la cale,* este regent faţă de *moşie. Treburile* este un determinant sintactic obligatoriu, căci *moşiei* nu poate rămâne în text fără termenul său regent (nu Se poate spune : *pînă ce el puse puţin la cale moşiei).*
Predicatul, cînd grupează în jurul său cuvinte care îi satisfac diferite valenţe (subiect, diverse tipuri de complemente), este în cele mai multe enunţuri un termen obligatoriu al propoziţiei, nucleul ei indispensabil. Dacă în textul ide mai sus am suprima primul predicat, ar ră-mîne o frază incorectă : *Pascalopol le să se odihnească...* Rezultatul iar fi asemănător după eliminarea predicatului *pune la cale .... pînă ce el puţin treburile moşiei.* Alteori eliminarea unui predicat din frază dă naştere unei fraze corecte, dar cu sens ciudat : *Pascalopol le recomandă un ceas după-masă.*
Destul de rar lipsa predicatului este totuşi posibilă, ca în :
Unii şedeau jos la pămînt, alţii pe prispă, alţii în picioare. (Teodoreanu, M, 310).
Elipsa predicatului evită repetarea inutilă a unor cuvinte care se subînţeleg uşor din context. Câteodată con-
[1] Iată un exemplu pentru verb : combinate cu un pronume personal în dativ, verbele tranzitive cer de obicei cu

necesitate un complement direct *(îmi laudă* **prietenii).**

strucţia eliptică de predicat pare mult mai firească decât cea completă :
li spune pur şi simplu că a trecut examenul, că a terminat şcoala şi altceva nimic (Preda, I, 169).
§ 72. Un număr de cuvinte au determinant obligatoriu, indiferent de enunţul în care sînt utilizate.
Exemple de adjective şi participii *ai* termen subordonat necesar: *dornic, menit*[1]*, sortit.* Cu rol de determinant întîlnim fie părţi de propoziţie, fie propoziţii subordonate : *dornic de ceva — dornic să facă ceva, sortit unei cariere strălucite — sortit să ajungă om mare.*
Singurul pronume construit totdeauna cu un termen subordonat este *cel: cel din dreapta e mai mare.*
Exemple de verbe cu complement obligatoriu : *a-şi însuşi* ceva, a *păţi* ceva (în expresia a *păţit-o,* lipseşte complementul direct, dar o a fost la origine un astfel de determinant), a *povăţui pe* cineva : a *adresa* la diateza activă are două complemente obligatorii fa *adresa* ceva cuiva) şi unul singur la diateza reflexivă fa *se adresa* cuiva) ; a *jongla* cu ceva, a *năzui* Ia sau spre ceva, *a recurge* la ceva sau la cineva, a *tinde* către sau spre ceva.
[1] Dacă trecem cu vederea sensul „vrăjit, fermecat", care apare în *Buruiene strînse la zile mari, menite şi sorocite* (Dicţionarul limbii române moderne, la cuvîntul **menit).**

SECŢIUNEA D. CUVÎNT ŞI PARTE DE PROPOZIŢIE

I. CUVINTE CU ŞI FĂRĂ FUNCŢIE SINTACTICĂ

§ 73. Sensul pe care îl capătă un cuvînt ca urmare a plasării lui într-o anumită relaţie cu alt cuvînt din enunţ se numeşte funcţie (valoare) sintactică. Sînt funcţii sintactice aceea de predicat, complement direct, complement circumstanţial de timp etc. Cuvîntul privit ca purtător al unei valori sintactice se numeşte parte de propoziţie. Calitatea de parte de propoziţie o capătă cuvîntul ca urmare a satisfacerii unei valenţe, de exemplu, dacă un adjectiv satisface valenţa „adjectiv subordonat cu acord" a unui substantiv, el capătă valoarea sintactică de *atribut adjectival,* ca în *oameni* tineri ; dacă adjectivul e prins într-o construcţie ternară, satisfăcând în acelaşi timp valenţa unui verb copulativ şi a unui substantiv la nominativ, el capătă valoarea sintactică de nume predicativ[1], ca în *casa este* nouă; dacă adjectivul e prins într-o construcţie ternară, satisfăcînd simultan valenţa unui verb predicativ şi a unui substantiv la nominativ sau acuzativ, el capătă valoarea sintactică 'de *element predicativ suplimentar,* ca în *fata zîmbeşte* mulţumită.
Cu toate acestea nu orice valenţă satisfăcută dă cu-vîntului o anumită funcţie sintactică :
(a) Dacă un cuvînt-subieet primeşte un atribut (îşi satisface, de pildă, valenţa „adjectiv acordat") el ră-mîne tot subiect. Alt exemplu : a doua propoziţie din fraza *avea privirea pe care o au generalii* are următoa-
[1] *Numele predicativ* e unul din cei doi constituenţi ai *predicatului nominal,* parte de propoziţie dezvoltată. Celălalt constituent se numeşte *copulă.*

rele părţi de propoziţie : compl. direct + compl. direct reluat + predicat -f: subiect. Aceste funcţii sintactice nu suferă nici o modificare dacă adăugăm verbului complementul de mod *numai,* substantivului *generalii* atributul *tineri,* verbului complementul indirect *pentru ostile* (şi substantivului *ostile* atributul pronominal *lor)* şi complementul de timp *în preajma atacului.* Cu aceste adausuri enunţul devine :
Avea privirea pe care o au numai generalii tineri pentru ostile lor în preajma atacului. (Teodoreanu, M, 92).
(b) există cuvinte care au valenţe satisfăcute în enunţ, totuşi nu sînt părţi de propoziţie. Acesta e cazul prepoziţiilor, cuvinte regente, care cer după ele un substantiv, pronume, numeral etc. subordonat. Cu toate acestea, prepoziţiile nu îndeplinesc funcţii sintactice. Substantivele în cazul vocativ nu sînt considerate părţi de propoziţie nici atunci cînd se acordă cu predicatul :

ascultaţi, fraţilor !, ascultă, frate ! Acest punct de vedere tradiţional e discutabil, căci s-ar putea vorbi aici despre un „subiect în cazul vocativ".
§ 74. Valenţele prin satisfacerea cărora un cuvînt devine parte de propoziţie sînt următoarele :

1. Substantivul, pronumele, numeralul au funcţie de subiect dacă se combină cu predicatul în relaţia predicativă (cer de la predicat acordul în număr) sau dacă intră într-o construcţie binară cu un verb predicativ la infinitiv sau gerunziu şi stau în cazul nominativ[1].

[1] In enunţul *dorinţa lui de a fi ales preşedinte e foarte puternică,* cuvîntul *preşedinte* e la nominativ, se combină cu verbul la infinitiv a *fi ales* şi totuşi nu e subiect, ci element predicativ suplimentar. Observaţia aceasta nu contrazice regula de mai sus, căci *preşedinte* nu intră într-o construcţie binară, ci ternară : cei trei termeni ai construcţiei sînt *preşedinte, a fi ales* şi subiectul subînţeles al verbului a *fi ales.*

2. Un cuvint este atribut dacă se subordonează unui substantiv, pronume, numeral (cardinal, ordinal, colectiv[1]), fraeţionar — oare e de fapt substantiv, vezi § 46 —), satisfăcînd o valenţă a acestora.
3. Un cuvînt este complement dacă are ca termen regent un verb (cu care intră într-o construcţie binară[2])» un adjectiv, un verb, un numeral multiplicativ — care e de fapt adjectiv, vezi § 46 —, distributiv, adverbial.
4. Un cuvînt este element predicativ suplimentar dacă are simultan doi termeni regenţi, unul fiind obligatoriu un verb. Al doilea regent este de obicei un substantiv sau un pronume, cu care elementul predicativ suplimentar se acordă dacă e exprimat printr-un cuvînt flexibil. Exemple : cu element predicativ suplimentar *acordat: oamenii lucrează* mulţumiţi; cu element predicativ suplimentar *neacordat* (acordul nefiind posibil) : *am văzut-o* intrînd.

§ 75. Din enumerarea de la § 74 lipseşte predicatul, care are o situaţie mai complicată. Un verb e predicat dacă e la un mod personal, prin urmare interesează nu valenţele, ci forma gramaticală, morfologică, a cuvîn-tului. Regula se aplică majorităţii verbelor, mai exact verbelor numite predicative („predicative" însemnînd tocmai „care pot forma singure predicatul unei propoziţii"). Predicatul exprimat printr-un verb predicativ se numeşte predicat verbal.
Există o categorie de verbe care nu formează totdeauna (în orice enunţ) predicatul verbal al unei propoziţii, deşi sînt la un mod personal. Cînd nu formează predicatul, se numesc *copulative,* au rolul sintactic 'ie

[1] Ateste trei specii de numerale primesc atribute numai cînd nu sînt utilizate ele însele ca atribute : în două *albastre^ albastre* e atribut al lui *două,* dar în *două flori albastre,, albastre* e atribut al lui *flori.*
[2] Un verb copulativ poate apărea ca regent şi într-o construcţie ternară, fiind legat de *subiect* (în relaţie predicativă) şi de *numele predicativ* (în relaţie de subordtnare).

copulă şi se combină cu un nume predicativ ; predicatul compus din copulă şi nume predicativ se numeşte predicat nominal şi este o parte de propoziţie dezvoltată : *elevul* este silitor[1]. E important să se cunoască faptul că verbele din această categorie sînt totuşi capabile să formeze uneori şi predicate verbale, aceasta fiind una din dificultăţile analizei sintactice elementare. Cînd formează singure predicatul, aceste verbe sînt predicative. Pentru a hotărî dacă un verb e copulativ sau predicativ, adică dacă e predicat verbal sau parte a unui predicat nominal, trebuie examinate valenţele sale satisfăcute în enunţ, şi anume :
—• dacă e însoţit de un cuvînt (sau de un termen complex) oare determină înţelesul subiectului său, verbul e parte a unui predicat nominal : *lecţia este interesantă.* E evident că *interesantă* lămureşte subiectul *lecţia,* cu care de altfel se acordă în gen, număr şi caz; — dacă verbul nu-şi satisface o valenţă printr-un cuvînt care în acelaşi timp lămureşte subiectul, el este predicat verbal: *elevul este în curte.* Aici determinantul *în curte* nu ne spune despre ce fel de elev e vorba, ci unde este elevul *(în curte* explică numai înţelesul verbului).

Diferenţa sintactică e însoţită de o deosebire de înţeles : în al doilea exemplu, este are sensul „se află", absent din primul exemplu *(lecţia este interesantă).*

Situaţia lui a *ji* se regăseşte la celelalte verbe copulative, deşi diferenţele de sens nu sînt totdeauna foarte clare[2]. Sînt verbe copulative :

[1] Combinaţia verb copulativ — nume predicativ nu are valoare sintactică de predicat nominal decît atunci cînd verbul e la un mod personal. Aceeaşi combinaţie., dar cu verbul la un mod nepersonal, îndeplineşte alte funcţii în propoziţie, de pildă aceea de complement de cauză **(fiind nemulţumit,** au *plecat),* atribut *(îngrijeşte de un copil* **rămas orfan** *de curînd)* etc. Şi aceste părţi de propoziţie sînt dezvoltate. Vezi *şi* exemplul discutat la § 80.

* Tocmai de aceea cercetarea valenţelor se do\r2deşte un criteriu util de analiză.

(a) *a fi* şi sinonimele sale, ca : *a reprezenta (Această poezie reprezintă creaţia sa cea mai valoroasă), a constitui („Luceafărul" constituie culmea poeziei eminesciene), a însemna (Gestul tău a însemnat o mare greşeală), a se chema, a se numi (Asta se cheamă* sau *se numeşte obrăznicie).* Cînd nu-şi satisfac valenţa de nume predicativ aceste verbe au cu totul alt înţeles : *diplomatul reprezintă interesele ţării sale*[1]*, prietenii au constituit o asociaţie, mî-am însemnat ceva în caiet, l-a chemat directorul ;*

(b) *a părea (el pare bolnav ; succesul mi se pare neînsemnat) ;* la diateza reflexivă cu sens impersonal *a se părea* e verb predicativ *(se pare că n-a înţeles);*

(c) *a deveni* şi sinonimele sale, ca : *a ajunge (a ajuns om mare), a se face (s-a făcut băiat mare), a ieşit (a ieşit doctor). A deveni* e aproape totdeauna oopulă, în schimb sinonimele sale se utilizează frecvent fără nume predicativ ; în acest caz au alt sens şi sînt verbe predicative *(această operaţie se face repede, a ieşit din casă) ;*

(d) *a rămîne.* De remarcat deosebirea dintre *Ion a rămas orfan* (cu predicatul nominal *a rămas orfan),* şi *Ion a rămas acasă* (cu predicatul verbal *a rămas).*

§ 76. Anumite adverbe se utilizează ea predicat şi de aceea se numesc adverbe predicative : *fireşte, sigur, desigur* şi alte sinonime, *probabil, poate.* Aceste cuvinte sînt predicate în următoarele condiţii : (a) formează singure un enunţ (—■ *Ai înţeles* ? — *Fireşte.)* ; (b) sînt urmate de o propoziţie introdusă prin *că* şi nu depind de un verb copulativ *(Bineînţeles că a plecat).* Dacă nu e satisfăcută nici una din aceste condiţii, cuvintele amintite sînt considerate adverbe de mod şi îndeplinesc de regulă funcţia de complemente circumstanţiale de mod (ca în propoziţiile : *Ion este probabil bolnav; Ion este sigur cinstit) ;* o parte din aceste adverbe pot îndeplini funcţia de nume predicativ (ca în : *dacă te porţi aşa, e sigur că nu reuşeşti).*

[1] a *reprezenta* ou acest sens are ca valenţă obligatorie un complement direct, posibilitate combinatorie inexistentă pentru a *reprezenta* = a *fi.*

Un mijloc simplu de recunoaştere a adverbelor predicative este lipsa oricărei valenţe satisfăcute în propoziţia de care aparţin. (Vezi exemplele de mai suiş : *Fireşte. Bineînţeles că a plecat*[1]. Cînd au valenţe satisfăcute în propoziţie, adverbele în cauză nu sînt predicate. Exemple : *e mai probabil că n-a venit* (aici *e mai probabil* constituie predicatul primei propoziţii, *mai probabil* fiind nume predicativ) ; *mîine am să revin poate (poate* e complement de mod al **predicatului),** *poate de aceea s-a supărat (poate* e complement de mod al locuţiunii adverbiale *de aceea).*

§ 77. Din punct de vedere sintactic, interjecţiile nu se comportă totdeauna la fel : de obicei nu au rol de părţi de propoziţie, alteori însă îndeplinesc funcţii sintactice. Vom deosebi următoarele situaţii :

(a) Interjecţia formează singură un enunţ nepropoziţio-nal : *Aha l ; Bravo !*

(b) Interjecţia formează, împreună cu alte cuvinte, un enunţ nepropoziţional : *nu zău, Ioane ?* ! *; Valeu, cumătră, talpele mele* ![2] (Creangă, O, 131).

(c) Interjecţia este parte de propoziţie, de obicei predicat : şi *atunci el jart ! o palmă.* Interjecţia apare aici combinată ou trei cuvinte : complementul ide timp *atunci,* subiectul *el,* complementul direct o *palmă.* Valenţele interjecţiei cu rol sintactic au fost descrise mai sus, la § 64.

§ 78. Din amănuntele date în paragrafele precedente rezultă că un număr mic de valenţe din spectrul real al unui cuvânt sînt hotărîtoare pentru aflarea funcţiei sale sintactice. Stabilirea valorii sintactice a unui cuvînt cere

[1] că *a plecat* satisface o valenţă **prepoziţională** a locuţiunii adverbiale predicative *bineînţeles.* Această locuţiune »2 poate combina cu o propoziţie subiectivă, dar niciodată cu un subiect.

[2] *mele* este, desigur, atributul lui *talpele,* dar ansamblul enunţului nu permite o analiză în părţi de propoziţie.

adesea descoperirea unor însuşiri gramaticale care depăşesc studiul valenţelor. De exemplu, aceeaşi valenţă „termen complex introdus prin prepoziţie" corespunde mai multor părţi de propoziţie subordonate verbului :

a fugit de aici (coimpl. de loc)
a *fugit >de frică* (oompl. de cauză) *a fugit de duşmani* (compl. indirect) *a fugit de ieri* (compl. de timp)

Invers, valenţe de tip diferit corespund unei singure funcţii sintactice ; un exemplu pentru complementul de timp :

seara citeşte (substantiv articulat) *astăzi citeşte* (adverb)

Iată şi un exemplu mai complex, pentru complementul direct :

învaţă lecţia îl învaţă pe Ion învaţă a scrie
(substantiv)
(substantiv cu prepoziţie)
(verb la infinitiv).

§ 79. Comparînd împărţirea propoziţiei în cuvinte cu împărţirea ei în părţi de propoziţie, constatăm că cele două descompuneri nu se suprapun. Numărul cuvintelor e de cele mai multe ori superior numărului părţilor de propoziţie, fiindcă .adesea cuviinţele se grupează câte două-trei pentru a forma o singură parte de propoziţie.

Numărul cuvintelor poate fi cel mult egal (niciodată inferior !) cu acela al părţilor de propoziţie :

Tot
el
îmi
explică *şi*
atr. adv. sub. compl. indir. pred. vb. compl. mod.
provenienţa *ciudatei* *pălării* *a îmblînzitorului* compl. dir. atr. adj. atr. subst. G. atr. subst. G.
(Baeonsky. C, 42)

Un exemplu asemănător :

Serile cad tîrziu, albastre, galbene, fumurii. Zorile vin devreme — întîi vinete, apoi cenuşii, apoi viorii, apoi limpezi. (Stancu, D, 240).

Anumite cuvinte nu sînt niciodată părţi de propoziţie. Le voim împărţi în două categorii : (a) cele care se grupează cu alte cuvinte, formînd împreună cu acestea o singură parte de propoziţie. Este cazul tuturor prepoziţiilor, al unor adverbe *(cîte, ca, decît, nu)*[1], al verbelor copulative, al articolelor (nehotărît, adjectival)[2], al adverbelor care ajută la formarea gradelor de comparaţie ale adjectivelor şi adverbelor *{mai, foarte, tare, mai puţin, tot atît de* etc.) ; (b) cuvintele care n-au funcţie sintactică nici singure, nici unite cu alte cuvinte. Ne referim la conjuncţiile de coordonare[3], la substantivele în cazul vocativ, la interjecţii în enunţuri nepropoziţionale sau cînd nu satisfac valenţe ale cuvintelor din aceeaşi propoziţie.

Din 11 cuvinte cîte are enunţul :

In vremea veche trăia un împărat întunecat şi gînditor ca miazănoaptea. (Eminescu, PL, 3) rezultă numai 7 părţi de propoziţie : *în vremea + veche + trăia + un împărat + întunecat + (şi) gînditor + ca miazănoaptea.*

Din cele 16 cuvinte ale enunţului : *Olguţa arunca cojiţele, vehement, ca nişte insulte farfuriei, preocupată de mişcare mai mult decît de gust.* (Teodoreanu, M, 173).

[1] *ca* şi *decît* pot fi considerate şi prepoziţii.
[2] Articolele hotărît şi genitival nu sînt considerate cuvinte aparte.
[3] Conjuncţiile de subordonare se studiază la sintaxa frazei, în frază, nici conjuncţiile subordonatoare, nici cele coordonatoare nu îndeplinesc rolul de părţi de propoziţie.

se obţin numai 10 părţi de propoziţie : *Olguţa + arunca + cojiţele + vehement + ca nişte insulte +*

farfuriei + preocupată + de mişcare + mai mult + decît de qust.
II. LOCUŢIUNILE
§ 80. Existenţa locuţiunilor şi a cuvintelor compuse creează adesea **dificultăţi** în analiza sintactică. în principiu, o locuţiune sau un cuvînt compus este o singură unitate lexicală şi sintactică :
Toţi cei sosiţi ştiau de asemeni că se vor îndestula cu mîncare şi vin, faima de primire de oaspeţi a mănăstirii fiind întru totul neştirbită. (Sadoveanu, FJ, 7).
De asemeni este o locuţiune adverbială, ca şi *întru totul.* Textul interesează şi pentru alte fenomene sintactice, în prima propoziţie, subiectul este *cei sosiţi* (participiu articulat cu articol adjectival), iar *toţi* este atribut adjectival : avînd **articol,** participiul *sosiţi* a devenit substantiv, de aceea determinanţii săi sînt atribute şi nu complemente. în ultima parte a enunţului, *fiind intru totul neştirbită* conţine două părţi de propoziţie : complementul modal *întru totul* (prepoziţie — adjectiv substantivizat) şi complementul de cauză *fiind neştirbită,* alcătuit din verb copulativ şi nuime predicativ. Se observă că îmbinarea „verb copulativ — nume predicativ" nu are totdeauna funcţia sintactică de predicat (vezi § 75 nota).
Locuţiunile formate din două cuvinte, dintre care primul este o prepoziţie, se analizează sintactic ca o singură parte de propoziţie, cu excepţia locuţiunilor prepoziţionale şi conjuncţionale, care nu au funcţie sintactică (ca

şi prepoziţiile şi conjuncţiile). Locuţiunile care conţin două (mai multe) cuvinte din categoria părţilor de vorbire cu valoare sintactică (substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb) pot lăsa impresia greşită că sînt formate din mai multe părţi de propoziţie. De exemplu, s-ar putea crede că propoziţia a *rămas de căruţă* trebuie descompusă în : a *rămas* (predicat) şi *de căruţă* (complement), sau că locuţiunea *de florile mărului (=degeaba)* ar fi alcătuită dintr-un complement şi un atribut substantival, în realitate, orice locuţiune este o *unitate indivizibilă* din punct de vedere sintactic, adică reprezintă o *singură* parte de propoziţie *(a rămas de căruţă* este predicat verbal, *de florile mărului* complement de mod). Alte exemple :
El îi scrise din nou, dar de astă dată, pentru in~ tîia oară răspunsul nu veni. (Preda, I, 179).
Locuţiunile *de astă dată* şi *pentru întîia oară* sînt ambele complemente de timp şi nu e recomandabil să le descompunem în *de dată* (complement) — *astă* (atribut adjectival), *pentru oară* (complement) — ■ *întîia* (atribut adjectival), în enunţul :
Cîtva timp s-ar fi părut că cei doi se urmăreau unul pe altul. (Preda, IP).
figurează locuţiunile *cîtva timp,* ou valoarea de complement de timp, şi *unul pe altul,* cu valoarea de apoziţie pe lîngă pronumele se[1]. Nici aici nu vom descompune sintactic locuţiunile, adică nu vom considera pe *cîtva* drept atribut adjectival sau *pe unul* drept complement direct (de altfel, ar fi şi greu de spus ce este *unul* luat singur).
[1] Locuţiunea *unul pe altul* precizează înţelesul de rec i-procitate al pronumelui reflexiv se, vezi § 43 (b).

Oamenii din partea locului credeau lucruri felurite. (Baoonsky, C, 39). *Ajung la hotelul pentru turişti, clădit recent în vîrjul dealului printre pini şi tot jelui de arbori orientali.* (Baoonsky, C, 42).
Din partea locului e atribut adjectival (locuţiunea e sinonimă cu adjectivul *localnic),* iar *tot jelui de* are aceeaşi valoare sintactică *(tot jelui de — feluriţi,* adj.). Nu se analizează separat *din partea* (atr. subst. prepoziţional) —■ *locului* (atr. subst. gen.) şi nici *tot* (atr. adj.). Ce ar fi atunci *jelui ?*
Se analizează tot ca unităţi sintactice indivizibile grupurile de cuvinte de tipul substantiv (pronume) + prepoziţie + substantiv (pronume) în care substantivul (pronumele) se repetă : *jel de fel, zi de zi, bob cu bob, rînd pe rînd, care pe care, care mai de care*[1].
Pentru unele, caracterul de locuţiune e destul de evident, din pricina înţelesului : *jel de jel = diverse, jelu-rite ; zi de zi = zilnic; rînd pe rînd = succesiv ; care mai de care =pe întrecute.* La altele, mai ales cele conţinînd prepoziţia *cu,* spunem că formează o singură parte de propoziţie, deşi caracterul de locuţiune e mai puţin evident (deoarece nu le putem înlocui cu eîte un singur cu-vînt) :
[. ..] *un jgheab de scînduri pe care materialele au jost trase cu vinciul, roată cu roată, ţeava cu ţeava.* (Bogza, AI, 31)
întâlnim aici două complemente de mod : *roată eu roată* şi *ţeava cu ţeava.*
§ 81. Recunoaşterea locuţiunilor este o condiţie importantă pentru efectuarea unei analize sintactice corecte. Criteriile utilizate în acest scop sînt următoarele :

[1] Vezi *şi* exemplul de mai sus conţinând îmbinarea *unul pe altul.*

(a) înţelesul: dacă sensul grupului de cuvinte nu rezultă din însumarea sensurilor cuvintelor componente,
grupul e o locuţiune.[1] De exemplu, *din capul locului* înseamnă „de la început", deci sensul cuvîntului *loc* nu poate fi regăsit în sensul grupului *din capul locului.* Alt exemplu : în a o *lua la sănătoasa* înţelesul grupului nu conţine nici sensul de „a **lua",** nici acela de „sănătos", iar o nu înlocuieşte un substantiv pe oare să-1 putem subînţelege ;

(b) prezenţa unui cuvînt care, luat izolat, desprins din grup, n-are un sens clar. De exemplu, ştim foarte bine că G *da în vileag* înseamnă „a dezvălui", dar nu putem defini sensul cuvîntului *vileag.* Tot astfel, nu se poate preciza ce înseamnă *valma* în *de-a valma* sau *hac* în *a-i veni de hac;*

(c) înlocuirea cu un singur cuvînt : *jel de jel* se înlocuieşte uşor cu *diverse, de jlorile mărului* cu *degeaba, a băga de seamă* cu *a observa.* Acest criteriu nu trebuie utilizat niciodată singur, căci pot fi înlocuite cu un singur cuvînt şi îmbinări care nu sînt locuţiuni, de exemplu : a *merge repede* = a *alerga, a începe din nou — a reîncepe, actor de tragedie •= tragedian, (este un) om lipsit de inteligenţă = (este un) prost* etc. ;

(d) Valenţele. Orice cuvînt are un număr de valenţe, caracteristice pentru partea de vorbire căreia îi aparţine. Dacă, într-o îmbinare, cel puţin un cuvînt e lipsit de posibilităţile combinatorii normale, îmbinarea e o locuţiune. De exemplu, revenind la îmbinarea *din capul locului,* se vede că substantivele *capul* şi *locului* nu pot primi nici un atribut (adjectiv, adjectiv pronominal etc.) ; nu putem spune *din capul acesta al locului, din capul locului acestuia* etc. în schimb *a merge repede* nu este locuţiune, căci valenţele celor doi termeni sînt cele obişnuite pentru un verb la mod personal şi un adverb. De pildă, putem scrie el *merge* acum deosebit de *repede. A da în vileag* este lo-

[1] Altă formulare a aceleiaşi idei : „sensul global nu rezultă din suma sensurilor parţiale".

cuţiune, pentru că numai primul cuvînt poate primi termeni subordonaţi şi coordonaţi. Dintre toate, acesta e criteriul hotărîtor. De exemplu, a *fost de părere* face impresia unei locuţiuni, căci o putem înlocui cu *a socoti, a crede,* dar a *fi* şi *părere* apar cu valenţele obişnuite pentru un verb şi un substantiv : eu *sînt* acum *de* altă *părere.* Aşadar a *ji de părere* nu satisface condiţiile unei locuţiuni. în schimb *a crede de cuviinţă,* îmbinare aproape sinonimă cu a *fi de părere,* este locuţiune, deoarece *cuviinţă* nu poate fi pus în relaţie cu nici un cuvînd subordonat.

III. CUMULUL DE FUNCŢII SINTACTICE

§ 82. Un cuvînt sau un grup de cuvinte au uneori simultan valoarea a două părţi de propoziţie :
De jur împrejur, se întind dealurile cu vegetaţia arsă ca de acid *sulfuric.* (Bogza, AI, 27) ; *Din Grîuşor, privirea poate să alerge pe deasupra întregii regiuni petrolifere,* ca peste un cîmp *de experienţe.* (Bogza, AI, 30)

Ca de acid e în acelaşi timp complement de mod comparativ şj complement de agent (adverbul *ca* exprimă comparaţia, iar de precizează ideea de autor al acţiunii ide „a arde"). *Ca peste un cîmp* e simultan complement de mod comparativ şi complement de loc.

In exemplele citate se întîlneşte fenomenul numit valoare sintactică dublă sau cumul de funcţii sintactice.

§ 83. Alte exemple de valori sintactice duble :
Furată *de gînduri, doamna Deleanu nu băgase d?. seamă că Dănuţ aţipise pe genunchii ei.* (Teodoreanu, M, 198).

Furată este atribut al cuvântului *doamna* şi complement circumstanţial de cauză pe lîngă *nu băgase de seamă* („Din ce cauză nu băgaise de seamă ? —- Fiindcă era furată de gânduri").

E singura dată cind, venit *Za ţărmul unei mări, nu pot coborî pînă la valuri.* (Baconisky, C, 112)
Venit este atributul subiectului inclus *eu* şi complement circumstanţial de timp *(venit=după ce am venit).* Cuvinte ca *furată* şi *venit* au, în propoziţiile citate, valori sintactice duble, fapt cuprins în denumirea lor de atribute circumstanţiale.

Nu aş vrea decît un cal, pe care să merg alături de camarazii mei (Camil Petrescu, U, 325) ; *Fiecare nu poate lua cu sine* decît faptele *lui bune.* (Vianu, SLUC, 127).

Decît un cal şi *decît faptele* sînt în acelaşi timp complemente directe şi complemente de excepţie *(decît*

un cal= nimic, cu excepţia unui cal).
§ 84. Elementul predicativ suplimentar este o parte de propoziţie cu valoare sintactică dublă, atribut şi complement de mod :
Ochii îl priveau mereu, nemişcaţi, *cu aceeaşi umbră de spaimă.* (Rebreanu, R, 415).
Nemişcaţi arată cum erau ochii şi cum îl oriveau ochii.

SECŢIUNEA E. SINTAXA FRAZEI

I. RELAŢIILE SINTACTICE TN FRAZĂ

§ 85. Enunţurile au de cele mai multe ori forma de frază, adică au minimum două propoziţii; propoziţiile-enunţ sînt în minoritate faţă de frazele-enunţ. Numărul de propoziţii care se pot lega pentru a constitui o frază este teoretic nelimitat, dar în practică lungimea excesivă a frazelor împiedică comunicarea ideilor, de aceea frazele lungi sînt evitate. In limba literaturii se remarcă preferinţa unor scriitori pentru frazele scurte şi a altora pentru frazele compuse din multe propoziţii. Lungimea şi complexitatea frazelor eiste şi o problemă de stil literar.
§ 86. în interiorul unei fraze, propoziţiile componente se pot lega în mai multe tipuri de relaţie, aceleaşi pe care le-am întîlnit în interiorul propoziţiei.
Relaţia dintre o propoziţie şi altă propoziţie, care îi completează înţelesul, aduce informaţii suplimentare în legătură cu conţinutul ei sau al unuia din cuvintele ei, se numeşte **relaţie de subordonare.** Acesta este un raport binar, cei doi termeni ai săi fiind propoziţia regentă | R | şi propoziţia subordonată | S '. Simbolic, o frază alcătuită din două propoziţii în relaţia de subordonare se, notează
<----S
[1] Literele sînt aşezate într-un chenar pentru a se deosebi de aceleaşi simboluri folosite în legătură cu **cuvintele** regente şi subordonate.

In această schemă intră fraze ca :
li mulţumim de cartea poştală şi de scrisoare, făcînd-o # să-şi lase capul în jos.[1] (Călinescu, EO, 331). *Prea puţini, şi numai dintre cîrmuitorii mănăstirii şi ai ţinutului, cunoscuseră din vreme vestea # care se vădea acum.* (Sadoveanu, FJ, 8)
Foarte diferite prin ceea ce comunică, diferite şi prin specia de propoziţie subordonată pe care o conţin, cele două fraze de mai sus seamănă sintactic prin numărul propoziţiilor şi prin faptul că între propoziţii există relaţia de subordonare. Pentru ambele fraze e valabilă schema j R | ■<----| S |.
în fraza :
Eu una credem # că ai pierdut cu totul ţinerea de minte. (Galaction, OA, 91),
relaţia ide subordonare dintre cele două propoziţii este exprimată cu ajutorul unui **cuvânt** de legătură —■ conjuncţia subotfdonatoare *că.* Notând conjuncţiile subordo-natoare cu „s", voim simboliza fraza de -mai sus prin : R | s | S i. Schema rămîne valabilă şi atunci cînd propoziţia regentă ocupă locul al doilea : deşi *e tînăr, se pricepe.* Nu vom scrie deci s | S | | R |, u tot | R 1 s | S
Elementul să de la modul conjunctiv are şi rol de conjuncţie : *vrea să plece* reprezintă tot schema j R s J_S_j.
Acest mod de analiză e corect numai cînd verbul la conjunctiv apare într-o propoziţie subordonată, iar relaţia cu regenta nu e exprimată printr-o conjuncţie sau prin-tr-un termen relativ. De aceea în frazele :
Să spun că a plecat ?
Nu ştiu dacă să plec
Mă întreb unde să-Z *ascund* elementul *să* nu are rol de conjuncţie.
[1] Amintim că seninul propoziţii.
notează graniţa **dintre două**

Propoziţiile subordonate încep adesea ou un cuvînt care, prin înţelesul său, face legătura cu propoziţia regentă, dar e în acelaşi timp parte de propoziţie în propoziţia subordonată : *care, ce, ceea, ce, unde,*

cină, cit. Acestea sînt pronumele şi adverbele relative. Uneori ele sînt precedate de prepoziţii. De exemplu, în fraza :

Sînt culegeri folcloristice în care poveştile apar
ca niște adevărate muzee de limbă. (Călinescu, IC, 293)

propoziţia subordonată e legată de regenta ei prin *în care* (pronume relativ precedat de prepoziţie), dar în *care* nu este numai termen oare stabileşte o legătură între propoziţii, ci şi parte de propoziţie : complement de loc. în fraza :

■ *unde era noro-*
în adunarea de Ungă fîntînă, dul mai des #, s-a *ridicat* [...] *moş Nichijor.* (Sa-doveanu, FJ, 11)

rolul de element; de legătură îl are adverbul relativ *unde,* care e în aceiaşi timp complement de loc în propoziţia subordonată. Pentru ultimele două fraze e potrivită notaţia | R | «- | S |, şi nu | R | s | S | , căci termenul de le-
gătură are valoare sintactică în propoziţia subordonată. Cu rol de „s" se întrebuinţează şi locuţiuni conjuncţionale: cu *toate că, pentru că, ca şi cum* ete. O categorie aparte de locuţiuni eonjuncţionale sînt cele al căror ultim element e să: *jără să, înainte să, pînă să.* Elementul să e în acelaşi timp parte a locuţiunii şi parte a verbului predicat din subordonată : a *greşit fără să vrea.* Predicatul subordonatei e să *vrea,* termenul „s" este *fără să,* deci să se analizează de două ori din cauza naturii sale duble : (1) parte a unei locuţiuni şi (2) semn .al -modului conjunctiv. L/ocuţiunea oonjumicţionlală poate fi şi discontinuă : între elementele ei se intercalează diferite cuvinte, cum se întîmplă cu locuţiunea *ca să* în fraza :

Toate acestea fac ca *în lumea petrolului* să *existe o viaţă de continuu neprevăzut.* (Bogza, AI, 26)

Dacă legătura dintre regentă şi subordonată nu e precizată nici prin conjuncţie (locuţiune oonjuncţională), nici prin pronume sau adverb relativ, spunem că cele două propoziţii sînt juxtapuse : *ai carte, ai parte.* în frază, relaţia de subordonare îmbracă aşadar următoarele forme :

(a) subordonare conjuneţională : *cred* că *ştie;*
(b) subordonare cu termen relativ : *spune-mi* cînd *vine;*
(c) subordonare prin juxtapunere : *nu încerci, nu reuşeşti.*

§ 87. Regenta unei propoziţii subordonate este fie o propoziţie principală, fie o propoziţie tot subordonată, dar — bineînţeles — faţă de o a treia propoziţie. în să-fi *spun ce am aflat* regenta lui *ce am aflat* este o propoziţie principală, pe cînd în *m-a rugat să~ţi spun ce am aflat* regenta lui *ce am aflat* este la rândul ei subordonată (faţă de *m-a rugat).* Se numeşte principală o propoziţie care nu e subordonată, adică nu depinde de o regentă. Propoziţia principală care este în relaţie cu alta principală se numeşte principală coordonată (de exemplu : ambele propoziţii din enunţul *scrie şi citeşte).* Propoziţia principală care se află în relaţie cu o propoziţie subordonată se numeşte principală regentă (de
exemplu : spune câ *vii).* Mai rar se întîmplă ca o principală să fie explicată printr-o propoziţie apoziţională; atunci ea se numeşte principală explicată. (Asta n-am aflat încă : *de ce n-a ajuns la timp).* Dacă de o propoziţie principală e legată o propoziţie subiectivă, cea din-tîi se numeşte principală predicat (vezi § 90).

O clasificare identică se poate stabili pentru propoziţiile subordonate. Într-adevăr, există subordonate :

— coordonate
— regente
— explicate —- predicat.

Propoziţiile subordonate, apoziţionale şi subiective pot fi eliminate din enunţuri, fără ca acestea să-şi piardă însuşirea de enunţuri. Aceasta se întîmplă pentru că propoziţia principală (eventual propoziţiile principale — dacă sînt mai multe) reprezintă **nucleul** enunţului (ca şi predicatul în raport cu celelalte cuvinte dintr-o propoziţie). Făcînd experienţa eliminării subordonatelor din enunţul-frază :

Să *te păzeşti, măria-ta, că îndată ce te-or simţi florile, încep să se mişte, să se bată.* (Delavran-cea, O, 275)

rămîne enunţul-propoziţie: Să *te păzeşti, măria ta!*
Propoziţiile principale care pot forma singure enunţuri în urma îndepărtării subordonatelor, apoziţionalelor şi subiectivelor se numesc principale suficiente. Există însă şi principale insuficiente. în lipsa celorlalte propoziţii din frază ele n-ar putea fi rostite sau scrise, căci n-ar fi enunţuri. Repetînd experienţa eliminării propoziţiilor subordonate, de astă dată în fraza :
Peste drum de fîntîna Ungă care sfătuiam, se afla o casă ţărănească. (Hogaş, O, 134)
rămîne textul *Peste drum de fîntîna se afla o casă ţărănească.* Numai schimbînd fonma substantivului *fîntîna* în *fîntîna* se poate obţine un enunţ corect. Impresia de propoziţie insuficientă e şi **mai** clară la lectura textului : *Măria sa, fiind văduv de atîţia ani, trebuie,* care e propoziţia principală a enunţului :

Măria sa, fiind văduv de atîţia ani, de cînd a murit Doamna sa Evdochia, trebuie să-şi desfăteze ochii şi să se mai îmblînzească din străşnicia în care se ţine. (Sadoveanu, FJ, 10)
§ 88. Observaţii privind relaţia de coordonare. Se pot coordona două sau mai multe propoziţii principale[1]. Dacă între ele figurează o conjuncţie coordonatoare, legătura se numeşte coordonare prin joncţiune; altfel, vorbim despre o coordonare prin juxtapunere. Cele două feluri de coordonare sînt ilustrate în exemplele care urmează :
O *femeie de casă a ridicat-o şi a rezemat-o între perne.* (Galaction, OA, 63). *E primitiv, e aprig, e cam, hărţăgos.* (Ibrăileanu, S, 245).
în prima frază avem schema Ci| + _Cş] + iar în cea de a doua
C3J
legă-
k | C_2[!]. Elementul de
tură „k" se aşază de obicei între ultimele două propoziţii ale unei fraze cu mai mult de două propoziţii *(gîn-deşte, vorbeşte şi scrie în acelaşi timp);* conjuncţiile *însă* şi *deci* (şi sinonimele sale *aşadar, prin urmare)* se plasează uneori în interiorul sau la sfîrşitul ultimei propoziţii dintr-un lanţ de coordonate : *e tîrziu, mă grăbesc deci (să plec).* Propoziţiile coordonate concluzive se despart de obicei prin virgulă, alteori prin punct şi virgulă sau chiar prin punct, ceea ce creează impresia că începe un nou enunţ. O propoziţie principală despărţită de coordonate (coordonatele) ei în acest mod, adică printr-un semn principal de punctuaţie, se numeşte propoziţie coordonată izolată. Comparînd coordonatele cncluzive izolate cu cele neizolate se vede că din punotul de vedere al înţelesului nu există deosebiri :
[1] Relaţia de coordonare nu e binară, ci plural ă, atît în propoziţie cit şi in frază.

\
Neizolate : *Această scrisoare trebuie neapărat să plece astăzi deci trebuie pusă la cutie înainte de ora 6.* (Sadoveanu, O, 14, 254).
Izolate : *Ridicîiid ochii în lungul drumuşoru-lui care trece printre mirişti la coşere, misitul văzu căluţul alb; deci domnişoara Constanţa se afla la hambare. Mai văzu şi calul murg: prin urmare se află în acelaşi loc şi bătrînul Vrîn-ceanu.* (Sa'doveanu, O, 14, 165)
Se găsesc în relaţia de coordonare nu numai propoziţii principale, ci şi propoziţii subordonate care depind de aceeaşi propoziţie regentă :
Cînd povestea sau cînd pleda, domnul Deleanu era stăpînit de un zbucium meridional. (Teodo-reanu, M, 309)
Pe lîngă conjuncţii, servesc ca elemente de exprimare a relaţiei de coordonare şi locuţiuni, uneori foarte dezvoltate. O relaţie de coordonare foarte strînsă se exprimă cîteodată prin doi termeni coordonatori, cîte unul la începutul fiecărei propoziţii coordonate *: pe de o parte..., pe de alta; nu numai că..., ci şi...; tot a"a de bine..., ca şi...:*
Gîndurile şi sentimentele noastre pot fi înşelătoare tot aşa de bine *cînd sînt negre,* ca şi *atunci cînd sînt entuziaste*[1]. (Preda, I, 298).
Cînd relaţia de coordonare leagă două propoziţii subordonate, cea de a doua începe fie cu două elemente de legătură (conjuncţia de coordonare-!-conjuncţia de subordonare : *fiindcă vrea* şi fiindcă *poate),* fie numai cu

[1] Fenomenul se întîlneşte şi la coordonarea dintre propoziţiile principale.

conjuncţia de coordonare *(fiindcă vrea* şi *poate).* De altfel, după unele conjuncţii de coordonare nici nu poate urma o conjuncţie de subordonare, după cum se vede în :
Cu toate că numai un viteaz poate cuteza să ridice ochii spre măria sa, iar *cei nevrednici cată să-şi plece pletele în, ţărînă, muierile tot or îndrăzni să fure cu coada ochiului, doar l-or zări.* (Sadoveanu, FJ, 8)
Grupul *iar cu toate că* n-ar fi putut figura nici în textul de mai sus, nici în alte enunţuri.
Intre două propoziţii subordonate se poate stabili fie o coordonare copulativă *(cînd ceri şi nu obţii, te superi),* fie o coordonare disjunctivă *(înveţi ca să ştii sau ca să iei examenul ?),* mai rar o coordonare adversativă *(a spus că e ocupat, dar va veni)* sau eoncluzivă :
... să-mi cercetez barba spre a mă încredinţa că nu e nici albă, nici pînă la brîu şi că, prin urmare, nici nu mă ridicasem la treapta vreunui patriarh (Hogaş, O, 257); *Dacă şi acum va glumi [...], dacă deci nici de astă dată Moromete nu va sta cinstit de vorbă, niciodată nu-i va mai da el cel dinţii bună ziua.* (Preda, M, 153).
§ 89. Al doilea tip de relaţie posibil între două propoziţii — ambele principale sau ambele subordonate — este
relaţia apoziţională : | E| —| A|. Exemple :
Mă salutau ca pe unul de-al lor, ceea ce pentru vanitatea mea era mai mult decît suficient. (Sadoveanu, O, 16, 489) ; *Despre una ca asta, să chemi cerbul în toate felurile, să te înţeleagă, să-ţi răspundă, să vie la tine, încă n-auzise.* (Sadoveanu, O, 14, 426)
In ultimul enunţ, propoziţia explicată *despre una ca asta încă n-auzise* are ca apoziţie un lanţ de propoziţii coordonate prin juxtapunere.

Propoziţia apoziţională se desparte uneori de propoziţia explicată prin punct şi virgulă isau două puncte, ceea ce creează impresia că avem a face cu două enunţuri. De exemplu, *asta vrea*; să *ştie adevărul.*
§ 90. între două propoziţii poate exista şi relaţia predicativă : una din propoziţii este subiect în raport cu cealaltă. Prima se numeşte propoziţie subiectivă, iar a doua se numeşte propoziţie-predicat. Relaţia se notează simbolic : |SB| ■*—► | P [. De exemplu : *cine nu ştie nu răspunde.* Legătura aceasta e diferită de relaţia de subordonare; într-adevăr |SB i aduce o completare lui I P | , deci ca
jSBj aduce o completare lui înţeles depinde de ©a, dar mită formă, deci şi
[SB] impune lui depinde de
P|o anu-
SBj . Dependenţa propoziţiei-predicat faţă ide propoziţia subiectivă se dovedeşte arătînd că există restricţii de tipul :
—■ dacă subiectiva are ca subiect un pronume interogativ sau reJativ-^eompus *(cel ce),* propoziţia-predicat va avea predicatul acordat în număr cu predicatul subiectivei. Spunem : *cel ce întreabă nu ştie,* dar *cei ce întreabă nu ştiu;*
— dacă subiectiva e introdusă prin conjuncţie, predicatul propoziţiei-predicat stă obligatoriu la singular ; *se aude că plecaţi; nu se ştie dacă au înţeles.*
§ 91. Dacă o propoziţie conţine un verb copulativ la un mod personal, rolul de nume predicativ îl poate juca o propoziţie, pe care o vom numi propoziţie-nume predicativ. Denumirea ei curentă este „propoziţie predicativă", dar o vom evita, pentru a preveni confuzia cu propoziţia-predicat (§ 90)[1] :
[1] Termenul „propoziţie predicativă" are şi defectul că ar putea crea impresia greşită că e vorba de o propoiiţie care îndeplineşte funcţia de predica t, şi nu de nume predica ti v.

\ *Noutatea era acum* că [. ..] eu vorbeam, timp de o oră, despre tema dată, fără altceva dinainte decît o pagină cu note. (Camil Petrescu, U, 79)
Propoziţia-nume predicativ se găseşte faţă de propoziţia anterioară, ce conţine verbul copulativ, în relaţie de subordonare. Ea depinde atît de verbul copulativ (care cere neapărat o

completare), cit şi de subiectul acestuia, al cărui conţinut îl lămureşte („îri ce coristă noutatea ? — în faptul că eu vorbeam..."). Analizînd propoziţia regentă *noutatea era acum* remarcăm faptul că predicatul ei este nominal ou numele predicativ în formă de propoziţie.

§ 92. Organizarea, structura, funcţiile sintactice din interiorul unei fraze sînt asemănătoare eu cele din interiorul unei propoziţii. Propoziţiile subordonate corespund atributelor, complementelor, numelui predicativ, elementului predicativ suplimentar ; propoziţia-subiectivă corespunde 'Subiectului ; propoziţia apoziţională corespunde apoziţiei. Să se observe asemănarea care există din acest punct de vedere între propoziţia Za *şase, cei prezenţi au cerut lămuriri* şi fraza *cînd s-a făcut ora şase, cei ce erau prezenţi au cerut să li se dea lămuriri:*

Cei prezenţi

cei | ce erau prezenţi

la şase

t

cînd s-a făcut ora şase

-> au cerut **t**

1 lămuriri

să | li se dea lămuriri

Asemănarea funcţională dintre o parte de propoziţie şi specia de propoziţie corespunzătoare se dovedeşte şi

cu alt argument : în acelaşi enunţ, poate apărea un verb construit ou un complement, urmat de acelaşi verb construit ou o propoziţie subordonată de acelaşi tip cu complementul *(l-am rugat şi* ieri, *dar nu l-am rugat* cînd trebuia) ; verbul repetat poate avea mai întîi un element predicativ suplimentar, apoi o propoziţie predicativă suplimentară :

Pe la mijlocul lanului lăsăm o stelbă de grîu nesmulsă, o *lăsăm* sâ-şi scuture boabele sărace în cîmp. (Stancu, D, 27)

Asemănarea funcţională dintre o parte de propoziţie şi o specie de propoziţie reiese în sfîrşit din faptul că între ele poate apărea într-o frază relaţia de coordonare sau relaţia apoziţională : coordonare : *Avea şi el într-adevăr pe obraz, sub coada pleoapei stingi, acel semn* oval, cit ai pune degetul cel mare. (Sadoveanu, FJ, 19) apoziţie : De două săptămîni, de cînd s-a întors de la ţară, *nu s-a întîlnit de loc cu Tanţa.* (Re-breanu, R, 521 ; *Mulţi scriitori [...] au scris operele lor de frunte* în epoca *lor de luptă şi de necazuri,* adică tocmai atunci cînd săvîrşeau cele mai grele experienţe de viaţă. (Philippide, S, 374)

Propoziţia a doua are două valori, fiind în acelaşi timp apoziţională (calitate exprimată prin adverbul *adică)* şi subordonată temporală (calitate exprimată prin *atunci cînd).*

§ 93. Relaţiile posibile în frază leagă între ele două propoziţii (dacă relaţia e binară : de subordonare, predicativă, apoziţională) sau mai multe propoziţii (dacă relaţia e plurală : de coordonare). Deşi termenii relaţiilor sintactice din frază sânt propoziţii, trebuie observat că, de multe ori, primul termen poate fi redus la

un singur cuvînt. Astfel, o propoziţie subordonată lămureşte fie înţelesul întregii propoziţii regente *(Scriu acum \u creionul, fiindcă mi s-a terminat cerneala.* „De ce\scriu acum cu creionul? — Fiindcă mi s-a terminat cerneala."), fie înţelesul unui singur ouvînt din regentă :\

Apa ei liniştită are aici o culoare *cum încă niciodată n-am văzut.* (Baconsky, C, 35)

(„Ce fel de culoare ? — Cum încă niciodată n-am văzut").

Gîndul *că va adormi şi în noaptea aceasta cu pîntecul gol şi fără scîntei în sobă dădea oropsitei făpturi frigurile unei îndîrjiri dureroase.* (Ga-laction, OA, 7)

(„Care gînd? — Că va adormi..."). •

Acela # care a dat, în literatura spaniolă, dezvoltarea cea mai întinsă metaforei lumii ca teatru # a *fost Don Pedro Calderon de la Barca.* (Vianu, SLUC, 126)
(Subordonata *care a dat* I...1 *teatru* lămureşte pronumele *acela).*
Exemplele acestea arată că propoziţiile atributive lămuresc nu regenta în întregime, ci un substantiv sau pronume din regentă. Există de asemenea propoziţii completive indirecte, de agent, circumstanţiale care determină un adjectiv sau un participiu din regentă. Subordonate de tot felul pot determina un verb la infinitiv sau gerunziu din regentă. Iată cîteva exemple-tip :
adj. <----prop. compl. indir. : *(citesc o carte) utilă ce-*
celor ce studiază electronica ;
part. <----prop. compl. de agent : *întrebat de cei ce vizitau expoziţia, (pictorul a răspuns...);*

inf. *-■— prop. compl. dir. : *(era chinuit de dorinţa) de a afla ce se pusese la cale ;*
ger. *4*----■ prop. compl. indir. : *amintindu-şi de /ceea ce*
se întîmplase (s-a speriat).
O propoziţie apoziţională explică uneori un **singur** eu-vînt : cînd *ai să renunţi, cînd va fi prea tîrziu /*
(Faptul că propoziţia *cînd va fi prea tîrziu* este apoziţională se dovedeşte arătînd că poate lua locul cuvîntului explicat *cînd.* Sensul frazei de mai sus nu se schimbă dacă spunem : *ai să renunţi cînd va fi prea tîrziu ?).*
O propoziţie subiectivă e câteodată în relaţie cu un singur cuvînt din propoziţia-predicat : nevenind *cei ce fuseseră invitaţi (discuţia n-a mai avut loc).*
Chiar atunci cînd propoziţia subordonată, apoziţională sau subiectivă e legată prin sensul său de o întreagă propoziţie (regentă, explicată, respectiv propoziţia-predicat), se poate vedea că elementul principal cu care se face legătura e de fapt numai o parte a ei, şi anume predicatul. Faptul se dovedeşte supunînd propoziţia aceasta la următoarea experienţă : se îndepărtează din ea toate cuvintele cu excepţia predicatului şi se observă că relaţia sintactică se menţine. Aşadar, chiar dacă reducem propoziţia regentă *scriu acum cu creionul* (din fraza *scriu acum cu creionul fiindcă mi s-a terminat cerneala)* la predicatul *scriu,* subordonata îşi păstrează funcţia sintactică de cauzală, iar enunţul astfel prescurtat rămîne corect : *scriu fiindcă mi s-a terminat cerneala.* E adevărat însă că înţelesul enunţului nou este cam ciudat.
In concluzie, relaţiile sintactice din fraze se stabilesc între o propoziţie îşi predicatul altei propoziţii sau între o propoziţie şi un cuvînt oarecare din altă propoziţie.
Pentru a preciza funcţia sintactică a unei propoziţii, prima operaţie de analiză este descoperirea cuvîntului de care este ea legată, a **cuvîiîtului corelat.** Rezultatul acestei operaţii poate fi :
(a) Cuvîntul corelat este un substantiv, un pronume, un numeral cardinal, un numeral ordinal (care nu este

atribut). Propoziţia legată de cuvîntul corelat este în acest \ caz atribuitivă (dacă e subordonată) sau apozi-ţionala ;
(b) duvîntul corelat este un predicat verbal. Propoziţia legată de cuvântul corelat este completivă (dacă e subordonată) sau subiectivă {dacă este echivalentă cu un cuvînt — subiect) ;
(e) cuvîntul corelat este un adjectiv, un verb la participiu sau[1] un adverb. Propoziţia este completivă ;
(d) cuvîntul corelat este un predicat nominal. Dacă propoziţia are sensul unui euvânt-subiect, ea este subiectivă. Dacă este subordonată, posibilităţile de interpretare sînt mai numeroase şi constituie una din dificultăţile analizei sintactice. Pentru a o soluţiona, trebuie să cercetăm dacă relaţia se stabileşte cu predicatul nominal în întregime sau numai cu numele predicativ ;
(a) cu predicatul nominal : *geamantanul* este greu *fiindcă e plin* cu *cărţi.* Ori de cîte ori termenul corelat e întreg predicatul nominal, propoziţia subordonată legată de el e completivă (în exemplul de mai sus — o circumstanţială de cauză);
(Ş) ou numele predicativ : *Ion este* **omul** *care ne trebuie.* Subordonata este atributivă, lucru firesc de vreme ce cuvîntul determinat *omul* e un substantiv.

După cum s-a putut vedea, funcţia sintactică a unei propoziţii se determină după însuşirile gramaticale ale cuvîntului corelat. In acelaşi timp însă, se cere observarea felului relaţiei care leagă propoziţia de cuvântul corelat : de subordonare, apoziţională, predicativă.

II. SPECII DE PROPOZIŢII SUBORDONATE

§ 94. Pentru propoziţiile apoziţionale, subiective, pre-dicative-suplimentare şi propoziţiile-nume predicativ analiza se opreşte aici. Este suficient deci, analizînd o fra-

8. Analize sintactice şi stilistice

ză, să arătăm că printre termenii ei se numără o ^poziţională, o subiectivă etc. De exemplu, proverbul *Cine se scoală de dimineaţă ajunge departe* se desface îri două propoziţii, subiectiva *cine se scoală de dimineaţă /şi* pro-poziţia-predicat *ajunge departe,* ilustrare a Schemei

§ 95. Analiza propoziţiilor completive şi atributive cere să se treacă la o a doua etapă. Astfel, în legătură cu completivele trebuie să se specifice dacă e vorbş de o completivă directă, indirectă, de agent sau circumstanţială. La circumstanţiale se va preciza sensul : temporal, cauzal, final etc.

§ 96. în legătură cu atributivele, se va vedea dacă au sau nu un sens circumstanţial. De exemplu, în : *am trimis la el un prieten comun care să-l sfătuiască,* propoziţia *care să-l sfătuiască* este atributivă circumstanţială. Această denumire are două părţi, pentru că propoziţia în cauză are două cuvinte regente ; ea se numeşte **atributivă** deoarece lămureşte substantivul *prieten* şi circumstanţială (de scop) deoarece lămureşte verbul *am trimis* („Cu ce scop am trimis la el un prieten ? —-Ca să-l sfătuiască.").

Caracterul final al acestei propoziţii atributive este atît de evident, încât sensul frazei nu se schimbă dacă înlocuim atributivă cu o completivă finală : *care să-l sfătuiască = ca să-l sfătuiască.*

Prin însuşirea lor de a aduce lămuriri în legătură cu două cuvinte din altă propoziţie, adică prin însuşirea de a avea două cuvinte corelate, propoziţiile atributive circumstanţiale se aseamănă cu altă categorie de subordonate — predicativele suplimentare. In enunţul-frază :

Noaptea cerul e viu, îl vezi cum se roteşte. (Stan-cu, D, 241)

propoziţia *cum se roteşte* e în relaţie cu : 1) euvîntul *vezi* {„Ce vezi ? —■ Că se roteşte".) şi 2) euvîntul *îl,* oare arată

cine <^e roteşte, adică are înţeles de subiect pentru se *roteşte.* ^Propoziţia predicativă suplimentară *cum se roteşte* ar putea fi înlocuită cu elementul predicativ suplimentar *rotindu\se,* sensul enunţului rămînînd neschimbat : *noaptea cerul e viu, îl vezi rotindu-se.*

§ 97. De cele mai multe ori, propoziţiile atributive nu au sens circumstanţial, sînt necircumstanţiale :

Sîntem nişte vînători cum nu se mai află alţii pe lumea asta. (Sadoveanu, O, 16, 361)

In acest caz, trebuie făcută precizarea dacă atributivă este neizolată (determinativă) sau izolată (explicativă). O atributivă izolată se recunoaşte după următoarele însuşiri :

(a) înainte de rostirea ei se face o mică pauză, notată în scris prin virgulă (de aici şi denumirea de „atributivă i z o 1 at ă") :

Aflîndu-mă cu oamenii mei, pe care îi preferasem la intrarea mea în gimnaziu, a *avut loc un fel de cercetare solemnă* a *carnetelor de note.* (Sadoveanu O, 16, 420);

(b) prezenţa ei în frază nu este absolut necesară, regenta se poate înţelege şi fără atributivă. După regentă putem încheia enunţul, punînd punct, iar atributivă izolată se poate transforma în propoziţie principală, într-rai enunţ nou :

Porumbeii zburătăceau pe alee şi prin faţa castelului, mai cu sfială însă ca în curtea de dincolo, unde se simţeau în largul lor. (Rebreanu, R, 109)

Textul se poate scinda în două enunţuri, fără ca înţelesul să aibă de suferit : *Porumbeii zburătăceau pe alee prin faţa castelului, mai cu sfială însă ca în curtea de dincolo. Acolo se simţeau în largul lor.*

m

O atributivă neizolată se recunoaşte după calităţile contrarii celor de mai sus, adică nu se desparte de regentă prin pauză (virgulă) şi e necesară în frază (deci nu poate li transformată într-un enunţ nou, separat prin punct de propoziţia regentă a atributivei) :

li arăt lui Orişan bănuiala că nu poate să fie străină de Corabu asemenea ispravă. *(Camil Petrescu,*

U, 350)
Mă bucur poate pentru că toate acestea îmi vorbesc despre supremaţia omului asupra celor ce stau in preajma sa. (Baoonsky, C, 35). *Ca la un semn magic au ieşit din pămint oamenii* de care era nevoie. (Bogza, AI, 34).
Înlocuirea unei atributive determinative cu o atributivă explicativă schimbă uneori înţelesul frazei :
Se ruşina în faţa ţăranilor care acum zîmbeau. (Rebreanu, I, 400).
Nepunînd virgulă înainte de *care,* arătăm că se ruşina numai în faţa ţăranilor care zîmbeau şi subînţelegem că erau acolo şi ţărani care nu zîmbeau. înlocuind atributivă determinativă cu una explicativă şi punînd virgula înainte de *care,* ideea se schimbă : se ruşina de toţi ţăranii .care erau acolo, fiindlcă toţi zîmbeau. Să se compare şi :
Vine fratele meu care locuieşte la Arad. Vine fratele meu, care locuieşte la Arad.
în prima construcţie, se subînţelege că am mai mulţi fraţi, dintre care unul locuieşte la Arad ; în formularea a doua, se spune că am un singur frate şi că el locuieşte la la Arad.
Despre propoziţii izolate şi neizolate se poate vorbi şi în legătură cu atribuitivele circumstanţiale; distincţia aceasta nefiinid totuşi importantă n-am ţinut seamă de ea aici.

§ 98. Aşa cum în propoziţie există părţi de propoziţie cu valori duble (§ 82), în frază se întîlnesc cîteodată propoziţii subordonate care îndeplinesc simultan două funcţii în raport cu acelaşi element regent. Am discutat mai sus despre atributivele circumstanţiale (§ 96), care au două valori : de atribut şi de complement circumstanţial, dar în raport cu două elemente regente. Iată şi alte situaţii. De exemplu, în :
Ne miram fiecare de isprăvile celuilalt, bucurîn-du-ne sincer că s'ntem nişte vînători *cum nu se mai*
află alţii. (Sadoveanu, O, 16, 361)
propoziţia că *sîntem nişte vînători* poate fi interpretată atît ca subordonată (completivă indirectă („De ce lucru ne bucuram ?"), cît şi ca subordonată cauzală („Din ce cauză ne bucuram ?"). în fraza :
Ne temem să nu se prăpădească în somn. (Stancu, D, 23),
propoziţia să *nu se prăpădească în somn* admite aceleaşi două interpretări. E vorba deci de valoarea sintactică dublă în raport ou un singur element regent. în enunţul :
Trecînd hotarul acestei lumi e # ca şi cum ai pătrunde într-o ţară cuprinsă de vîrtejul nebun al războiului. (Bogza, AI, 25),
propoziţia a doua are funcţie de nume predicativ pe lingă *e* şi, simultan, de completivă comparativă pe lângă *trecînd* (funcţie marcată prin locuţiunea *ca şi cum).* Valoarea dublă se (stabileşte aici, ca şi la atributivele circumstanţiale, în raport cu două elemente regente.
§ 99. Observarea faptului că propoziţiile apoziţionale, subiective şi subordonate pot fi puse în legătură cu un singur cuvînt din propoziţia explicată, propoziţia predi-

cat, respectiv propoziţia regentă arată că printre valenţele cuvintelor trebuie înscrise şi posibilităţile de combinare cu propoziţii.
Verbele au şi valenţa „propoziţie subiectivă". De obicei, satisfacerea acestei valenţe exclude valenţa „ouvînt subiect". Totuşi există o posibilitate, rareori realizată, de satisfacere a ambelor valenţe : o propoziţie poate avea şi subiect şi propoziţie subiectivă, cu condiţia ca între acestea să existe relaţia de coordonare (copulativă sau disjunctivă) : *Să răspundă Ion şi cine a mai fost chemat.*[1]
Substantivele, pronumele, numeralele fără valoare de adjectiv, verbele şi adverbele au şi valenţa „propoziţie apoziţională" : *asta să-mi spui,* de ce n-ai venit ; *primul,* adică cel ce fusese chemat de mine, *n-a reuşit; a răspuns perfect,* adică aşa cum mă aşteptam (propoziţia a doua are o valoare dublă, fiind apoziţională şi subordonată comparativă în acelaşi timp).
Substantivele, pronumele, numeralele fără valoare de adjectiv au valenţa „propoziţie atributivă" :

primul care a răspuns *a fost Ion.* (Vezi şi exemplele de la § 98). Substantivele cu sens verbal au uneori şi valenţa „propoziţie circumstanţială" : *bucuria lui* cînd ne-a văzut a *fost uriaşă* (propoziţia *cînd ne-a văzut* este temporală).

Adjectivele au următoarele valenţe satisfăcute de propoziţii : (a) „completivă indirectă" : *ne trebuie un om capabil* să conducă întreprinderea ; (b) „comparativă" : *are o fată frumoasă* cum e soarele ; ,'c) „consecutivă" : *Bisericuţa [. ..] cu uşa atît de joasă* că trebuie să *te pleci in-trînd, de-abia se deosebea în întuneric* (Rebreanu, PS, 251); *Totul pare rînduit în situaţii atît de tipice,* încît contemplatorul le poate considera cu o blazare amuzată. (Vianu, SLUC, 128).

[1] De această construcţie trebuie deosebită aceea a unei propoziţii care are două verbe: unul cu subiect, celălalt cu propoziţie subiectivă *(îmbolnăvindu-se* **Ion,** a *plecat în locul său* **cine** s-a **nimerit).**

Adjectivele pot primi şi alte tipuri de propoziţii circumstanţiale (cauzale, condiţionale etc).

Verbele au în frază valenţele corespunzătoare părţilor de propoziţie subordonate, adică propoziţii completive şi predicative suplimentare. Verbele copulative sînt determinate prin propoziţii-nume predicativ. în calitate de cu-vînt corelat, verbul poate sta la orice mod, deci nu e totdeauna predicat.

li invidia pe Rusu Alexandru că se bucură de privilegiul de a fi primul. (Sadoveanu, O. 16, 457)

Propoziţia circumstanţială de cauză determină verbul-predicat *invidia.*

Ţăranul sfătuieşte pe cerşetor să muncească (Vianu, SLUC, 127).

Propoziţia completivă directă determină verbul-pre-dicat *sfătuieşte.*

S-a ridicat cît era de nalt moş Nichifov. (Sadoveanu, FJ, 11)

Propoziţia *cît era de nalt* e predicativă suplimentară, avînd ca elemente regente verbul-predicat *s-a ridicat* şi substantivul *moş.*

Urcă scara podului, răscoli acolo, făcînd să se audă un zgomot de fiare. (Preda, IP, 65).

Propoziţia să se *audă un zgomot de fiare* e completivă directă depinzând de verbul la mod nepersonal *făcînd.*

Tot ce putea să facă era să mă pună la curent. (Preda, I, 131)

este o frază formată din regenta *tot [. ..] era,* atributivă ■*ce putea,* completiva directă să *facă* şi propoziţia-nuime predicativ să *mă pună la curent* legată de verbul copulativ *era.*

Deşi, teoretic, aproape orice valenţă a unui verb poate fi satisfăcută fie'de un cuvînt (sau termen complex), fie de o propoziţie, în practică se întîmplă destul de rar ca un număr mare **de** valenţe verbale să fie satisfăcute de propoziţii. De exemplu, un tip (frecvent întîlnit) de propoziţie ca *aseară, Măria i-a dat bucuroasă o carte,* unde verbul *a dat* are satisfăcute valenţele „complement de timp", „subiect", **„complement** indirect", „element predicativ suplimentar" şi „complement direct", se transformă foarte greu într-o frază în care o propoziţie principală să aibă în jurul ei o propoziţie temporală, una subiectivă, o completivă indirectă, o predicativă suplimentară şi o completivă directă, toate gravitînd în jurul verbului predicat din propoziţia principală.

III. FRAZE CU STRUCTURI PARTICULARE

§ 100. Anumite particularităţi de construcţie a propoziţiilor subordonate creează greutăţi în analiza sintactică a frazei.

Scriitorii, în scopul de a scoate în relief înţelesul cuprins într-o propoziţie subordonată, o despart cîteodată de regenta ei prin punct. Unitatea frazei, fragmentată în scopuri stilistice, trebuie refăcută cînd **o** analizăm sintactic.

Urchea mea încă nu se acordase cu tăcerea adîn-cului şi cu sunetele lui. Căci acele sunete ciudate sporesc tăcerea în loc s-o sparte. (Sadoveanu, O. 14, 503).

în acest fragment avem în realitate **o** singură frază, deci propoziţia *căci acele sunete ciudate sporesc tăcerea* va **fi** socotită isubordonată cauzală a propoziţiei anterioare. Procedeul literar care desparte în scris o subordo-

nată de regenta ei se numeşte izolarea subordonatelor.

Procedeul poate fi utilizat de mai multe ori la rînd, izo-lînd de regenta lor mal **multe** propoziţii şi dîndu-le aparenţa unor fraze :

A aflat că vin de departe, tocmai din ţara nemţească şi din America. Că desfac casa cea de pînză ş-o pun într-o căruţă. Că băiatul cel subţire are ciolanele rupte într-Insul, de aceea se îndoaie aşa în toate

felurile. (Sadoveanu, O. 5, 439)

§ 101. Procedeul izolării se întîlneşte şi în cazul **propoziţiilor apoziţionale** (uneori e vorba de **fraze apoziţio-**
nale : propoziţia apoziţională are subordonate şi coordonate, împreună cu care alcătuieşte o frază apoziţională) :

Din ce este făcut sentimentul naturii, în ce constă el şi care este caracterul său adînc ? Cu alte cuvinte, trebuie cercetat care este cauza principală care îl face să apară în psihicul uman. (Philippide, S, 9)

§ 102. Mai des decît izolarea subordonatelor se întîlneşte în textele literare **izolarea coordonatelor.** Cel mai
frecvent se despart ■— prin punct sau punct şi virgulă —■ de coordonata lor propoziţiile în raport copulativ, adversativ şi concluziv :

Are, însfîrşit, fizionomia obişnuită [. ..] a micului burghez din mahala. Dar el are şi calităţi. Şi mai cu seamă are sentimentul de familie. (Ibrăileanu, S, 245). —■ *Doi cucoşi ? El încuviinţă din cap. Pavel-baci, însă, arăta trei degete de la mîna lui dreaptă. Eram deci în vestita luncă a finarilor şi cocoşii îşi dădeau semnalele. Dar urechea mea încă nu se acordase cu tăcerea adîncului şi cu sunetele lui.* (Sadoveanu, O. 14, 503)

Propoziţiile coordonate disjunctive se izolează mai rar :

E „D-ale carnavalului" concepută după „O noapte furtunoasă" ? Ori îi este anterioară ca concepţie şi, poate, ca plan de execuţie? (Ibrăileanu, S, 242—243).

Izolarea subordonatelor se întâlneşte uneori în acelaşi text cu izolarea coordonatelor, ca în :

Strofele, prima şi ultima, care au toate versurile de opt silabe, au, din cauza aceasta, rime femenine; pe cînd *strofele din mijloc, care au rima în versurile cele de şapte silabe, au rime masculine.* Dai- *rima fe-menină dă o impresie de vag, pe cînd cea masculină dă o impresie de categoric.* Aşa încît *şi natura rimei adaogă la impresia de amploare a strofei prime şi ultime.* (Ibrăileanu, S, 213).

(Am transcris cu litere aldine cuvintele care introduc propoziţiile izolate).

§ 103. Propoziţiile şi frazele incidente se caracterizează prin faptul că întrerup desfăşurarea unui enunţ, fiind despărţite la stînga şi la dreapta prin paranteză, pauză (—) sau, în cazuri speciale (vezi mai jos (b)), prin virgulă. Structurile sintactice incidente se rostesc cu o pauză relativ lungă la începutul şi la sfârşitul lor şi pot fi considerate, de cele mai multe ori, enunţuri inserate în alte enunţuri, vezi categoria (b) de mai jos. Deosebim două specii de structuri incidente :

(a) Propoziţii incidente subordonate sau apoziţionale :

Luase de pe pat salteaua — de va fi fost o saltea — *şi lăsase numai un lăvicer spart.* (Hogaş, O, 147)

Propoziţia a doua este o condiţională :

A întrebat ceva pe sergentul de stradă (întrebare la care au răspuns laolaltă, cu bunăvoinţă grabnică, cinci-şase inşi care se găseau acolo). (Camil Petrescu, U, 350)

In textul de mai sus, parantezele cuprind o frază incidenţă apoziţională (cuvîntul explicat este *ceva)* cu următoarea structură : substantiv-apoziţie + propoziţie atribu-tivă neizolată (determinativă) depinzînd de *întrebare* 4-propoziţie atributivă depinzînd de *inşi.* Întreaga frază incidenţă reprezintă amplificarea apoziţiei *întrebare.*

(b) Propoziţiile incidente principale : acestea sînt mai ales propoziţii care au ca predicat un verb de declaraţie (a *zice, a întreba* etc), referitor la un text în vorbire directă. Propoziţia incidenţă se aşază fie în mijlocul, fie la isfîrşitul textului în vorbire directă :

Moş Ioane, zise acum boierul cam tulburat de multă oboseală, ia spune dumneata în legea dumi-tale, cum ai înţeles. (Creangă, O, 90) ; *Fii pe pace, jupîn Traică, răspunse cu forţări sfişietoare popa Tonea.* (Galaction, OA, 63)

Propoziţia conţinînd verbul de declaraţie poate avea determinări în formă de propoziţii şi astfel se ajunge la fraze incidente :

Aşa este, măicuţă, răspunse Harap Alb, cufundat în gînduri şi galbăn la faţă, de parcă-i luase pînza de pe obraz. (Creangă, O, 205)

Propoziţiile şi frazele incidente din categoria (b) trebuie considerate enunţuri aparte, deşi înaintea lor

se pune virgulă. Din acest punct de vedere nu e nici o deosebire între :
—' *Ion spuse : Ai dreptate* (două enunţuri);
— *Ai dreptate, spuse Ion* (două enunţuri).

Există propoziţii şi fraze incidente care au caracter de enunţ aparte, deşi nu anunţă un text în vorbire directă :
Prostiile astea, iartă-mă că zic aşa, *le-am făcut pe cînd eram prin liceu.* (Rebreanu, I, 419); *Pisicuţa* — aşa *o botezasem pe iapă — reintrase în deplinătatea formelor alese şi drăgălaşe* (Hogaş, O, 190); *Toropeala după-amiezii de vară se asociază în chip firesc în mintea lui imaginativă* (faunul, aici, nu este alături, în fond, decît poetul însuşi) cu *frunzişul.* (Philippide, S, 76).
§ 104. De propoziţiile incidente trebuie deosebite (datorită rostirii, punctuaţiei şi faptului că dependenţa sintactică e foarte strînsă) propoziţiile intercalate în interiorul altei propoziţii. Propoziţiile intercalate nu sînt niciodată enunţuri aparte. Propoziţia în interiorul căreia se găseşte altă propoziţie se numeşte discontinuă sau întreruptă. Faţă de un enunţ format numai din propoziţii neîntrerupte (continue), cum este :
Făceam # ce *făceam # şi nu-mi pierea din ochi # cum o văzusem eu, acolo, la gîrlă.* (Preda, IP, 16)
fraza următoare conţine o propoziţie (principală) discontinuă :
în dimineaţa aceea se sculă foarte devreme, # aşa cum învăţase de la taică-său, # cu un şoi *de îngrijorare şi zăpăceală.* (Preda, IP, 65)
Un tip de discontinuitate care creează greutăţi în analiza frazelor este acela care duce la alăturarea a două conjuncţii : prima introduce propoziţia întreruptă, cealaltă introduce propoziţia intercalată, ca în : *mai încearcă* şi, dacă *nu reuşeşti, renunţă,* sau :

[Întunericul] devine ceva mai albicios, ca deasu-supra mării, aşa **încît,** deşi au *început să se zărească, ramuri negre de copaci, oamenii nu se văd.* (Camil
Petrescu, U, 325)
Unele propoziţii sînt întrerupte de două ori sau chiar de mai multe ori. De exemplu propoziţia regentă din fraza următoare e întreruptă de două ori :
De ce să plece lumea aşa fără de nici un temei, înainte de a vedea # ce *e de văzut, # de a auzi #* ce e *de auzit #* şi *de a ospăta # ceea ce s-a pregătit la cuhniile sfîntului lăcaş ?* (Sadoveanu, FJ, 9)
Propoziţiile intercalate sînt ce e *de văzut* şi *ce e de auzit.*
§ 105. în exemplele de mai sus, propoziţiile intercalate erau subordonate, iar regentele erau discontinue. Mai rare sînt exemplele de subordonate întrerupte de regenta lor. Tocmai această raritate dă naştere unor dificultăţi în analiza sintactică a frazei. In enunţul :
Războiul meu [. ..] să ştii că îl am cu această ţară fără rînduială. (Sadoveanu, FJ, 16),
autorul a început fraza ou două cuvinte din propoziţia subordonată, a continuat cu regenta ei (să *ştii),* apoi a scris conjuncţia subordonatoare că, urmată de restul propoziţiei subordonate. Dificultatea de analiză provine şi din faptul că termenul cu care de obicei începe o subordonată, conjunctivă, stă la mijlocul ei. Ordinea obişnuită a cuvintelor este : Să ştii că *războiul meu îl am cu această ţară fără rînduială.* Tot astfel, în :
Aşa găsesc că e ou cale. (Blaga, P, 323)
cuvîntul *aşa* este complement de mod nu în raport cu *găsesc,* ci cu e *cu cale.* Evitând discontinuitatea subordo-

donatei, se spune : *Găsesc că aşa e cu cale.* Exemple similare :
Inima lucrurilor încetase de a mai bate şi o sincopă colosală ai fi zis că tăiase suflarea în pieptul uriaş al Naturii. (Hogaş, O, 278)

(subordonata întreruptă de propria ei regentă este că *o sincopă colosală tăiase suflarea...).*
In liniştea făpturii erai neliniştit/Uitîndu-te cocorii că zboară-n asfinţit. (Arghezi, CO, 39); Şi *au simţit, în noaptea aceea receJUn lucru nou, ciudat că se petrece.* (Arghezi, CO, 83).
(In ultimele două fraze, aşezarea unor cuvinte din propoziţia subordonată înainte de conjuncţia subordonatoare şi de propoziţia regentă este posibilă numai în limbajul poetic).
Există şi propoziţii subiective întrerupte de propoziţia-predicat :
Privirea lui # mi se părea # că mă *judecă.* (Delavrancea, O, 114) ; *Tare # trebuie #* să *fi fost aprins de mînie # dacă i-au ieşit asemenea vorbe din gură.* (Stancu, D, 23)
Complementul *tare* aparţine lui *aprins* şi nu lui *trebuie,* topica mai obişnuită fiind : *Trebuie să fi fost tare aprins de mînie.*
Aşezarea unor părţi din subordonată sau subiectivă înaintea regentei (propoziţiei predicat) atrage în mod deosebit atenţia cititorului asupra lor; acest fel de topică serveşte deci unor scopuri stilistice.
§ 106. în marea majoritate a enunţurilor, fiecare propoziţie subordonată are cîte o singură propoziţie regentă. Se întîlnesc totuşi şi propoziţii care depind de două

propoziţi regente, avînd două funcţii sintactice, cîte una în raport ou fiecare regentă.[1] De exemplu :
E un păcat a cărui pedeapsă ţin s-o iau asupră-mi. (Sadoveanu, O, 16, 489)
Propoziţia discontinuă a *cărui pedeapsă s-o iau asupră-mi* este atributivă faţă de *e un păcat* şi completivă directă faţă de *ţin.* Notăm cu cifra „1" propoziţia e *un păcat,* cu cifra „2" propoziţia *ţin* şi cu cifra „3[U] propoziţia *a cărui pedeapsă s-o iau asupră-mi.* Schema va fi :
\
iar propoziţiile (1) şi (2) sînt ambele principale. Propoziţiile cu două funcţii faţă de două regente nu trebuie confundate cu propoziţiile cu două funcţii faţă de o singură regentă (tipul întîlnit în *mă bucur* că ai venit, unde subordonata e completivă indirectă şi cauzală în acelaşi timp. Vezi § 98).
Alte exemple de aceeaşi natură :
Şi eu, care mi se pare că plutisem patruzeci de zile [...] *aveam dreptul să mă uit [.. .*] (Hogaş, O, 287)
Propoziţia (3) *care plutisem patruzeci de zile* este atributivă şi subiectivă :
\
[1] Jn legătură cu propoziţiile atributive circumstanţiale si predicative suplimentare, am arătat la § 96 că au două elemente regente, dar ambele elemente regente £f3 află într-o *singură propoziţie regentă.* Construcţia bivalentă a acestor idouă specii de subordonate nu trebuie confundată cu bivalenta pe care o prezentăm aici, la § 106,, unde intervin *două propoziţii regente.*

Porneşte în linie dreaptă pe creasta **pe** care *a izbutit* să se suie. (Bogza, AI, 27);[...] o *clasă cu pretenţii de aristocraţie feudală, intangibilă,* **în care** *încerca* să **pătrundă.** (Călinescu, IC, 265)
Din exemple s-a văzut că propoziţiile cu două regente (şi cu funcţii diferite faţă de fiecare regentă) au ca primă funcţie aceea de atributivă şi că sînt totdeauna întrerupte de regenta a doua. Intre cele două regente nu există nici o relaţie sintactică, ele sînt independente una de alta.

SECŢIUNEA F. SINONIMIE ŞI OMONIMIE SINTACTICĂ

I. CONSTRUCŢII SINTACTICE SINONIME

§ 107. Existenţa cuvintelor sinonime e una din bogăţiile limbii. Posibilitatea de a utiliza pentru aproximativ aceeaşi noţiune două sau mai multe cuvinte duce la evitarea monotoniei în exprimare şi dă scriitorilor resurse multiple în redarea sentimentelor, în sugerarea epocii istorice şi a regiunii în care e plasată acţiunea, în caracterizarea personajelor care dialoghează. Sinonimia dintre cuvinte se numeşte sinonimie lexicală ; tot lexicală este ţi sinonimia dintre un cuvînt şi o îmbinare de cuvinte. Există aşadar două feluri de sinonimie lexicală, ca în exemplele :
(a) *zăpadă — nea — omăt; căci —■ fiindcă — pentru* **că** *— deoarece — întrucît;*

(bj a se înroşi — a se *face roşu, noutate* —■ *ceva nou, (se exprimă) corect* — *în mod corect.*
§ 108. **Altă** dovadă de bogăţie a limbii este **sinonimia** sintactică. Sînt sintactic sinonime construcţiile — **mai** simple sau mai dezvoltate — care exprimă aceeaşi idee, avînd o organizare sintactică diferită. *Pentru a fi considerate sinonime sintactice, două (mai multe) formulări trebuie să se deosebească între ele prin altceva decît prin sinonimia lexicală* (vezi categoriile (a) şi (b) de la § 107). înţelegerea corectă a noţiunii de sinonimie sintactică se va desprinde mai bine din exemplele următoare :
Propoziţiile *de frică a rupt-o la fugă* şi *din cauza fricii a rupt-o la fugă* exprimă aceeaşi idee, dar sinonimia lor

nu e sintactică : organizarea sintactică e aceeaşi : (prep.[1] ■«- subst.) ->■ vb. pred., iar *de* şi *din cauza* sînt sinonime lexicale în aceste enunţuri (unica deosebire dintre cele două formulări constă deci într-o înlocuire de sinonime lexicale).
Propoziţiile *această problemă e grea* şi *problema aceasta e grea* exprimă aceeaşi idee, nu diferă prin utilizarea unor sinonime lexicale, dar au aceeaşi organizare sintactică :
adj.
subst.
vb. cop. ■*— n. pred.
Nici ele nu sînt sinonime sintactice.
Propoziţiile *de spaimă s-a îngălbenit* şi *de spaimă s-a făcut galben* exprimă aceeaşi idee, nu au aceeaşi structură sintactică : (prep. ■<- subst.) -> vb. pred., faţă de (prep. 4- subst.) -»• vb. cop. -s— n. pred., totuşi nu sînt sintactic sinonime, căci putem stabili echivalenţa lexicală *s-a îngălbenit* =■ *s-a făcut galben.*
Enunţurile *e gata să plece* şi *e gata de plecare* sînt sintactic sinonime, căci : exprimă aceeaşi idee, au construcţii sintactice diferite,[2] iar să *plece* şi *de plecare* nu sînt sinonime lexicale.
în plus, nu vor fi considerate sinonime sintactice un enunţ eliptic şi enunţul întreg corespunzător. La o întrebare ca :
— *Cu cine te-ai întîlnit aseară la teatru ?* se poate răspunde cu enunţul elipitic —■ *Cu Ion* sau cu enunţul întreg corespunzător — *Aseară m-am întîlnit la teatru cu Ion.* Ideea exprimată e aceeaşi, sinonime lexicale nu sînt utilizate, iar organizarea sintactică diferă (o singură parte de propoziţie faţă de un lanţ de patru părţi

[1] *de* este o prepoziţie cane cere acuzativul, iar *din cauza* e *o* locuţiune prepoziţională care cere genitivul.
* De altfel primul enunţ e o f r az ă, iar al doilea o propoziţie,

de propoziţie). Dacă, totuşi, nu e cazul să numim relaţia dintre — *Cu Ion* şi — *Aseară m-am întîlnit la teatru cu Ion* sinonimie sintactică e pentru că prima propoziţie conţine latent structura celeilalte.
§ 109. Sinonimia sintactică dintre două sau mai multe propoziţii, ca şi aceea dintre două sau mai multe părţi de propoziţie are forme variate, dintre care aici vor fi amintite numai câteva, rămânând ca în practica analizelor gramaticale să fie descoperite şi altele.[1]
(1) Sinonimia dintre două feluri de propoziţii subordonate : o finală introdusă ou locuţiunea *ca să* şi o atribu-tivă circumstanţială introdusă prin *care,* verbul fiind la modul conjunctiv. De exemplu, *(am chemat un tehnician) ca să repare instalaţia* sau *care să repare instalaţia.*
(2) Sinonimia — foatre rar întâlnită — între complementul direct şi cel indirect al unor verbe : *nu mi-a ajutat* şi *nu m-a ajutat.*
(3) Sinonimia dintre pronumele reflexiv *îşi* şi adjectivul posesiv *său, sa, săi, sale* sau pronumele personal la genitiv *lui, ei, lor* se realizează în trei construcţii sintactice diferite : îşi *iubeşte fratele = îl iubeşte pe fratele* său *(îşi* este atribut pronominal în dativ, *său* este atribut adjectival) ; *părinţii* săi *locuiesc la Focşani = părinţii* lui *locuiesc la Focşani (săi* e atribut adjectival, *lui* e atribut pronominal genitival). în aceste exemple, sinonimia apropie specii diferite de atribut. E de observat că său poate fi înlocuit cu *lui* în anumite construcţii şi cu îşi în alte construcţii. Mai notăm că *îl iubeşte pe fratele său* nu e sinonim cu *îl iubeşte pe fratele lui* (căci *său* trimite la subiectul lui *iubeşte,* — există identitate între acest subiect şi persoana înlocuită prin său, — iar *lui* se referă la o persoană diferită de subiectul lui *iubeşte),* iar în *părinţii săi locuiesc la Focşani, săi* nu poate fi înlocuit cu pronumele reflexiv.

[1] Trebuie evitată în primul rînd greşeala de a considera sinonime sintactice două proipoziţii care diferă numai

prin utilizarea unor sinonime lexicale.

Asemănătoare e isinonirnia dintre *-i* (atribut pronominal în dativ), *său* (atribut adjectival) şi *lui* (atribut pronominal genitival) : *pe faţa-i = pe faţa sa=pe faţa* ***Ivi.***
(4) Sinonimia dintre o parte de propoziţie exprimată printr-un singur cuvînt şi o parte de propoziţie cu aceeaşi funcţie sintactică, dar exprimată printr-un termen complex introdus prin prepoziţie : *util tuturor = util pentru toţi (tuturor* este complement indiirect, ca şi *pentru toţi*[x]*);* idem : *rezistă încercărilor = rezistă la încercări.* La **fel** *crni început a urca = am început urcuşul (a urca* şi *urcuşul* sînt, ambele, complemente directe). Acest tip de sinonimie sintactică nu se realizează ou infinitivul oricărui verb. Astfel, în loc de *am început a înţelege* nu putem spune *am început înţelesul.*
(5) Foarte asemănătoare cu (4) este sinonimia dintre două părţi de propoziţie cu funcţii sintactice ce poartă denumiri diferite : *gîndul de a pleca = ghidul plecării (de a pleca* este atribut verbal, *plecării* este atribut substantival genitival). Această sinonimie se întîlneşte după puţine cuvinte regente ; de aceea, în loc de a *sosit ziua plecării* nu se spune a *sosit ziua de a pleca.* în sfîrşit, unele atribute genitivale sînt sinonime (şi deci substituibile) cu atribute prepoziţionale, de exemplu : *pentru a evita pericolul accidentelor rutiere = pentru a evita pericolul de accidente rutiere.* In loc de *am întrebat care este preţul cărţii* nu vom putea spune însă *am, întrebat care este preţul de carte !*
(6) Sinonimia dintre (cuvînt la genitiv cu rol de atribut) şi (grup de cuvinte analizabil în -mai multe părţi de propoziţie) :
vorbele lui Ion = vorbele rostite de Ion, rolul scriitorului = rolul jucat de scriitor experienţele chimiştilor = experienţele făcute de chi-mişti

[1] Este o inconsecvenţă supărătoare a gramaticii tradiţionale româneşti că utilizează aceeaşi **denumire** (..comple-ment indirect") pentru *tuturor* şi *pentru* toţi, şi denumiri diferite pentru atributele din *pe faţă-i, pe faţa sa, pe faţa lui.*

Cunoaşterea acestui fel de sinonimie oferă un procedeu util în evitarea unei confuzii posibile. într-adevăr, propoziţia *dă-mi cartea lui Ionescu* poate fi înţeleasă în două feluri, după cum cartea a fost scrisă de Ionescu :sau este proprietatea lui Ionescu. Dacă avem de comunicat prima idee şi vreun să evităm confuzia, e mai bine să spunem : *dă-mi cartea scrisă de Ionescu.* Confuzia se poate produce mai ales cînd cuvîntul la genitiv e un pronume : *încercarea lui a dat greş* poate însenina atît „încercarea făcută de o anumită persoană n-a reuşit", cît şi „încercarea unui anumit aparat, dispozitiv n-a izbutit[11]. Dacă ne interesează prima idee, recurgem la un sinonim sintactic : *încercarea făcută de el a dat greş.* Desigur, nu orice cuvînt în genitiv are o construcţie sinonimă de acest fel, de exemplu : *acoperişul* casei, *frumuseţea* peisajului etc.
{7) Sinonimia dintre o propoziţie cu construcţie activă şi o propoziţie cu construcţie pasivă : *nimeni n-a înţeles textul = textul n-a fost înţeles de nimeni.* Trecerea de la o structură la cealaltă se face pe baza unei reguli de transformare : subiectul verbului activ devine complementul de agent al verbului pasiv, complementul direct al verbului activ devine subiect al verbului pasiv, iar predicatul trece de la diateza activă la cea pasivă. Cele mai multe verbe tranzitive admit ambele construcţii; excepţii importante formează verbale a *avea* şi a *vrea :* spunem *Ion are două cărţi,* dar nu şi *două cărţi sînt avute de Ion; Ion vrea o portocală,* nu însă şi o *portocală e vrută de Ion.* Mai este de observat că, atît în scris cît şi în vorbire, se preferă construcţia activă, ceea ce face ca sinonimul ei pasiv să pară adesea greoi, puţin firesc. De exemplu, propoziţia :
Lope de Vega utilizează deci comparaţia moştenită din antichitate. (Vianu, SLUC, 125)
admite uşor transformarea în propoziţia sinonimă *Comparaţia moştenită din antichitate este deci utilizată de Lope*

de Vega, în schimb transformarea încercată asupra construcţiilor active din fraza de mai jos ar avea un rezultat inacceptabil. într-adevăr :
Ziţa ştie mai multe cuvinte franţuzeşti, s-a civilizat complet şi nu mai face romane sentimentale. (Jbrăileanu, S, 260)
ar deveni :
Mai multe cuvinte franţuzeşti sînt ştiute de Ziţa, (ea) s-a civilizat complet şi romane sentimentale nu mai sînt făcute (de ea).[1]

(8) Sinonimia dintre propoziţii al căror verb-predicat se poate construi în două feluri : *în lacul acesta* mişună *racii <= lacul acesta* mişună *de raci.*
§ 110. Sinonimia dintre o propoziţie şi o parte de propoziţie a fost semnalată mai sus (§ 92), cînd s-a arătat că, de exemplu, o propoziţie temporală şi un complement de timp au aceeaşi funcţie în raport cu un verb regent. Adesea, înlocuind propoziţia cu partea de propoziţie corespunzătoare, sau invers, înţelesul enunţului rămîne neschimbat. înlocuind atributul *gata* cu o propoziţie atributivă *(care e gata),* enunţul:
Ceferiştii leagă vagonul nostru de vreun mărfar gata să plece. (Stancu, J, 20)
se transformă în sinonimul sau *Ceferiştii leagă vagonul nostru de vreun mărfar care e gata să plece.* Invers, înlocuind propoziţia completivă directă din enunţul de mai jos cu uin complement direct, se obţine de asemenea un enunţ sinonim :
Ocoliră stejarul şi începură să alerge ca besme-tidi în jurul lui. (Preda, IP, 23)
[1] Am adăugat în paranteze pronumele *ea,* fără care enunţul ar fi ininteligibil.

devine : *Ocoliră stejarul şi începură a alerga ca bes~ meticii în jurul lui.*
Există sinonimie între subiect şi propoziţie subiectivă :
E uşor de bănuit cu cită pricepere şi-au condus ei afacerile. (Bogza, AI, 35)
devine *E uşor să bănuieşti cu cîtă...*
Sinonimia dintre complementul indirect şi propoziţia completivă indirectă :
Dovediţi sau bănuiţi a fi fost capii răzvrătirii şi a fi săvîrşit diferite crime, erau ferecaţi în lanţuri. (Rebreanu, R, 515)
se poate transforma în enunţul sinonim : *Dovediţi sau bănuiţi că au fost capii răzvrătirii şi că au săvîrşit diferite crime, erau ferecaţi în lanţuri.*
Există şi sinonimie între complementele circumstanţiale şi propoziţiile circumstanţiale. în textul următor e posibilă înlocuirea primului gerunziu cu o propoziţie temporală şi a celui de al doilea gerunziu cu o propoziţie cauzală. In felul acesta :
Văzînd hîrtia, Ion mai şovăi o clipă, dar totuşi iscăli, gîndindu-se că asta-i un moft fără valoare. (Rebreanu I, 435)
se transformă în : *După ce văzu hîrtia, Ion mai şovăi o clipă, dar totuşi iscăli, căci se gîndea că asta-i un moft fără valoare.* Părţile de propoziţie exprimate prin verbe la gerunziu sînt de obicei complemente circumstanţiale şi sînt sinonime cu propoziţiile circumstanţiale corespunzătoare. Alteori gerunziul e element predicativ suplimentar şi se înlocuieşte cu o propoziţie predicativă suplimentară, de exemplu *l-am văzut certîndu-se cu vecinii = l-am văzut cum se certa cu vecinii.*

Posibilităţile de înlocuire sinonimică discutate în acest paragraf **sînt** limitate. De pildă, nu putem găsi un sinonim parte de propoziţie pentru propoziţia subiectivă din:
Nu este aşa că ceva nou apare în tratarea străvechiului motiv ? (Vianu, SLUC, 13 5)
Subordonatele completivă directă şi predicativă suplimentară din :
Făceam, ce făceam *şi nu-mi pierea din ochi* cum **o văzusem eu, acolo, la gîrlă,** (Preda, IP, 16)
nu pot fi nici ele înlocuite cu părţi de propoziţie, în aşa fel încît să obţinem un enunţ sinonim. Există categorii de propoziţii subordonate care din principiu ss opun substituirii cu părţi de propoziţie, de exemplu consecutivele (căci complementul consecutiv se întîl-neşte rar) :
Totul pare rînduit în situaţii atît de tipice, încît contemplatorul le poate considera cu o blazare amuzată. (Vianu, SLUC, 128)
în consecinţă, nu trebuie să confundăm faptul că toate părţile de propoziţie au **câte** un corespondent propoziţie (subiect—**subiectivă,** complement **direct** — completivă directă etc.) cu posibilitatea de a înlocui într-un anumit enunţ o parte de propoziţie cu o propoziţie sinonimă, sau invers.
§ 111. Există sinonimie sintactică între o parte de propoziţie şi o propoziţie coordonată :
Pîraiele din acele locuri, umflate de puhoaie năvalnice, cară bolovanii în cantităţi neaşteptate, închizînd trecătorile. (Sadoveanu, O, 14, 459)

Gerunziul *închizînd* împreună cu complementul său *trecătorile* formează un grup sinonim **cu** o propoziţie coordonată cu propoziţia precedentă : *Pîraiele [...] cară bolovanii în cantităţi neaşteptate şi închid trecătorile.* Cînd este element predicativ suplimentar, gerunziul cunoaşte foarte des această sinonimie, cum se întîmplă şi în fraza :

Zile întregi Î7iconjurai pădurea pe zeci de kilometri, trăind acest vis cu bătăi de inimă şi spaime adevărate. (Preda, I, 280)

sinonimă cu : *Zile întregi înconjurai pădurea pe zeci, de kilometri şi trăii acest vis [...].* Invers, o coordonată copulativă e adesea sinonimă cu un gerunziu-element predicativ suplimentar urmat de determinările sale. Enunţul:

O *jemeie din casă a ridicat-o şi a rezemat-o între perne.* (Galaction, OA, 63)

se transformă în : O *femeie din casă a ridicat-o, reze-mînd-o între perne.*

§ 112. Vom discuta acum sinonimia dintre o frază formată prin subordonarea propoziţiilor şi o frază formată prin coordonarea aceloraşi propoziţii. Se vede că enunţul:

îşi aduse aminte de Simion Lungu şi-l căută din ochi, fără să-l găsească. (Rebreanu, I, 121)

se transformă fără dif faultate într-un enunţ sinonim, care are însă în locul subordonatei opoziţionale o coordonată adversativă : ***îşi*** *aduse aminte* de *Simion Lungu şi-l căută din ochi, dar nu-l găsi.* Un grup de două propoziţii în relaţia de coordonare adversativă are de cele mai multe ori ca sinonim sintactic o frază alcătuită prin

subordonare (propoziţia subordonată e concesivă). Să se observe sinonimia : *nu sînt pregătit, dar încerc = deşi nu sînt pregătit, încerc.*

Câteodată o propoziţie subordonată de scop poate fi înlocuită cu o propoziţie coordonată copulativă, fără ca sensul frazei să se schimbe : *vino să vezi! = vino şi vezi!*

Lasă cele trecătoare şi şubrede, ca să ieşi iar spre orizontul dantelat albastru. (Sadoveanu, O, 14, 451)

devine, printr-o înlocuire similară, *Lasă cele trecătoare şi şubrede şi ieşi iar spre orizontul dantelat albastru.*

Sinonimia dintre o frază cu structura (Propoziţie principală + propoziţie principală) şi o frază cu structura (Propoziţie regentă «— propoziţie atributivă) : *am avut o singură dorinţă, şi ea nu mi-a jost împlinită = am avut o singură dorinţă, care nu mi-a fost împlinită.*

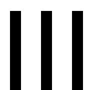
Observând sinonimia : *după ce m-a certat, a plecat = m-a certat şi după aceea a plecat,* tragem concluzia că o frază cu structura (propoziţie subordonată de timp introdusă prin *după ce) —>*■ (propoziţia regentă) e sinonimă cu o frază formată prin coordonarea copulativă a două propoziţii principale, din care a doua începe cu complementul de timp *după aceea* sau cu un sinonim al acestuia. O situaţie asemănătoare : dacă o frază conţine două propoziţii principale coordonate, şi acţiunea din cea de a doua se petrece *după* acţiunea din prima, aceasta poate fi uneori transformată în propoziţie circumstanţială de timp, iar a doua devine regenta ei: *m-a întrebat ceva şi a plecat grăbită =• după ce m-a întrebat ceva, a plecat grăbită.* Alt exemplu :

Piatra pe care călcasem se desprinse de pe buza viroagei pe care înaintam şi se prăvăli în adîncuri. (Stancu, J, 158)

e un enunţ sinonim cu : *După ce se desprinse de pe buza viroagei pe care înaintam, piatra pe care călcasem se prăvăli în adîncuri.*

§ 113. In sfîrşit, constatăm existenţa sinonimiei dintre un enunţ şi un text în care există mai multe enunţuri. *Mi-a spus să plec* are acelaşi înţeles cu *Mi-a spus: pleacă !,* unde sînt două enunţuri. Sinonimia de acest tip se datoreşte echivalenţei dintre vorbirea directă şi vorbirea indirectă. Sinonimie există şi în situaţii în care nu intervine echivalenţa dintre vorbirea directă şi vorbirea indirectă. Vom relua aici un enunţ pe care 1-^ani discutat în altă ordine de idei la § 6 şi vom vedea că se poate fragmenta într-o succesiune de enunţuri mai scurte. Rezultatul e un text de cinci enunţuri sinonim cu enunţul unic iniţial:

Enunţul iniţial : Se *uită, cercetă sub pernă, ridică oghealul, ridică salteaua, se uită cu luminarea sub pat.*
Textul rezultat din fragmentarea enunţului iniţial în cinci enunţuri mai scurte : Se uită. *Cercetă sub pernă. Ridică oghealul. Ridică salteaua. Se uită cu luminarea sub pat.*
Constatarea sinonimiei descrise mai sus întăreşte afirmaţia pe care am făcut-o la § 2 (sfîrşit): „Nici criteriul înţelesului nu e suficient de sigur pentru a stabili unde se încheie un enunţ şi începe altul*. Un exemplu analog : *da, ai dreptate, trebuie să plec* e un enunţ sinonim cu textul format din trei enunţuri (unul nepropo-ziţional, o propoziţie şi o frază) : *Da. Ai dreptate. Trebuie să plec.*
S-a văzut mai sus, la § 97 consacrat propoziţiilor atri-butive, că cele izolate (explicative) pot fi sooase din frază şi transformate în enunţuri. Şi aceasta e o sursă de obţinere a unor sinonime sintactice. Un enunţ ca :
Ne duse, deci, depărtare ca la o sută de paşi, la o veche şandrama, din care nu mai rămăsese de-cît vreo patru scînduri deasupra şi vreo două sau trei pe lături. (Hogaş, O, 112)
I i

e sinonim cu succesiunea de două enunţuri : Ne *duse [...] la o veche şandrama. Din ea nu mai rămăsese decît vreo patru scînduri [...]*
Propoziţiile subordonate de cauză pot fi uneori transformate în enunţuri fără a modifica înţelesul textu-lui :
Dreptate are Ion, căci legile lumii spun că averea copilului se cuvine părintelui. (Rebreanu, I, 434) e un enunţ sinonim cu : *Dreptate are Ion. Legile lumii spun că averea copilului se cuvine părintelui.*
Invers, un enunţ poate fi transformat în propoziţie cauzală :
Avuserăm noroc. Omul cu arma nu ne simţi. Nu ne simţi nici dinele. (Stancu, J, 15,1)
e un lanţ de enunţuri care poate fi concentrat într-unui singur : *Avuserăm noroc, căci omul cu arma nu ne simţi şi nu ne simţi nici clinele.*

II. CONSTRUCŢII SINTACTICE OMONIME

§ 114. vSe numesc omonime două cuvinte care au acelaşi înveliş sonor, dar înţelesuri deosebite, de pildă *masă* (— mulţime) şi *masă* (=mobilă). Existenţa omonimelor nu dă naştere la confuzii în comunicare, deoarece cuvintele înconjurătoare, contextul, ne ajută să identificăm de obicei cu toată siguranţa la care din cele două omonime se referă textul. Astfel, e limpede că în propoziţia *îmi place blana de rîs* e vorba de animalul numit *rîs,* iar în propoziţia a *izbucnit în rîs* ne referim la acţiunea de a **rîde.** Omonimia dintre cele două cuvinte *masă,* ca şi aceea dintre cele două cuvinte *rîs,* nu priveşte decît o parte din formele lor gramaticale : la

genitiv-dativ isingular *mesei* diferă de *masei,* la plural *rîşi* nu mai seamănă cu *rîsete.* Există şi cuvinte omonime la toate formele lor, de exemplu a *încinge* (cu o cingătoare) şi a *încinge* (soba).
Citirea întregii propoziţii în care figurează un cuvînt omonim cu altul nu e totdeauna suficientă pentru a evita confuzia dintre omonime şi e nevoie de un context mai amplu. De exemplu, în *rîsul acesta m-a speriat* nu e limpede cine sperie : un animal sau faptul că cineva a rîs.
§ 115. Un fenomen asemănător omonimei dintre cuvinte (numită şi omonimie lexicală) există în sintaxă : omonimia sintactică.
Două (eventual mai multe) enunţuri se numesc omonime dacă sînt formate din aceleaşi cuvinte, aşezate în aceeaşi ordine, şi dacă organizarea lor sintactică e diferită. Complex sonor identic — înţeles diferit, iată o primă asemănare cu omonimia lexicală.
§ 116. Două (mai multe) propoziţii sînt omonime cînd se deosebesc prin funcţia sintactică a uneia din părţile de propoziţie :
vine seara (predicat <—► subiect)
vine seara (predicat <-----complement de timp)
Confuzia dintre funcţia de subiect şi aceea de complement de timp sau dintre funcţia de complement

direct şi aceea de complement temporal nu e posibilă decît pentru două din formele cuvîntului *seară,* şi anume *seara* şi *serile.* Forme ca *seară, seri, serii, serilor* nu provoacă asemenea omonimii sintactice. Prin această limitare la anumite forme ale unor cuvinte din enunţ, omonimia ■ sintactică seamănă iarăşi cu cea lexicală.

Asemănarea dintre formele cazurilor genitiv şi dativ e cauza unor omonimii sintactice dintre propoziţii : *spune anecdota* lui **Radu** (genitiv) *spune anecdota* **lui Radu** (dativ)

[redacted]

Confuzia poate fi uşor evitată utilizând în prima situaţie un complement indirect pe lîngă *spune* (de exemplu, *spune-ne anecdota lui Radu)* sau antieipînd, în a doua situaţie, complementul indirect şi schimbînd ordinea cuvintelor[1] : *spune-i lui Radu anecdota.*

La § 52 (d) am prezentat un exemplu de omonimie sintactică datorat celor două funcţii pasibile ale numeralului *primul* plasat după predicat :

a *plecat primul* (pred. <—► sub.)

a *plecat primul* (pred. ■*— elem. pred. supl.)

Există omonime sintactice care diferă prin funcţia mai multor termeni :

a *rămas profesorul nostru* (predicat *—► subiect ■*- atribut)[2]

a rămas profesorul nostru (vb. copulativ ^----■— nume pred. <-------atr.)[3]

§ 117. Propoziţii cu aceleaşi cuvinte, aşezate în aceeaşi ordine, dar avînd o organizare sintactică diferită sînt adesea deosebite de ascultător datorită intonaţiei şi de cititor datorită punctuaţiei :

*{i-am dat cartea copilului lui Ion i-am dat cartea copilului, lui Ion**

Alte două perechi de exemple similare :

fRadu, a venit! Radu, a venit!

spune-i

[1] Fără schimbarea topicii, confuzia persistă : *anecdota lui Radu.*

[2] într-un context ca : *Crezi că a rămas profesorul nostru în cancelarie ?*

[3] într-o frază ca : *Deşi nu-i mai sîntem de mult elevi, pentru noi el a rămas profesorul nostru.*

[4] în prima propoziţie *lui Ion* e atribut substantival genitival, în cea de a doua *lui Ion* e apoziţie.

omul înţelegător se supune imediat omul, înţelegător, se supune imediat

(Adjectivul *înţelegător,* cînd e izolat prin virgule, are funcţia de atribut circumstanţial cu nuanţă cauzală).

învelişul **sonor** fiind atît de net diferenţiat, nu e cazul să vorbim aici de omonimie. Cînd pronunţarea este sau poate fi identică există omonimie sintactică, dar confuzia de sens nu se produce din cauza contextului. Exemplu de mai sus *vine seara* se analizează ca „predicat —>■ complement" dacă verbul a fost precedat de un cuvînt ca *Ion* sau *ea.* Ca şi în cazul omonimiei lexicale, contextul de care avem nevoie pentru a înţelege corect funcţiile sintactice poate fi relativ amplu. De multe ori ne ajută cunoştinţele pe. care le avem despre situaţiile din realitate. De pildă, în enunţul:

In acelaşi timp mă înfricoşau [. ..] cu profesorii de franceză şi matematică — domnii Stino şi Ciolac. (Sadoveanu, O, 16, 419)

se înţelege imediat că Stino era profesorul de franceză, iar Ciolac profesorul de matematică, deşi — din punct de vedere gramatical — nimic nu împiedică altă interpretare : *domnii Stino şi Ciolac* erau în acelaşi timp profesori de franceză şi matematică, fiecare preda ambele obiecte. Alegerea primei soluţii e impusă de faptul că de obicei franceza şi matematica sînt predate de profesori diferiţi. Tot astfel în textul :

Soarele asfinţea într-o baie de sînge, înroşind în unele puncte fantasticul peisaj al combinatului nostru, cu ţevile lui uriaşe. (Preda, I, 153)

atributul Iui poate fi raportat la trei substantive precedente, deci există trei enunţuri omonime,

după cum *lui* determină *soarele, peisaj* sau *combinatului.* Această serie de trei enunţuri omonime există numai din punct de ve-

Listă de abrevieri

dere gramatical şi confuzia rămîne teoretică. în practică ne gîndim la o singură interpretare : *lui* este atribut pe lingă *combinatului,* căci e mai firesc să atribuim ţevi unui combinat decît unui peisaj sau soarelui !

Cîteodată, totuşi, nu putem alege o soluţie din două soluţii posibile :

Eram preocupat şi absorbit cu desăvîrşire de pasiunea mea literară. (Sadoveanu, O, 16, 486)

Într-adevăr, *cu desăvîrşire* este complement numai pe lîngă *absorbit* sau şi pe lîngă *preocupat ?*

Arghezi, CO Baconsky, C Blaga, H
Blaga, P Bogza, AI
Matei Caragiale Caragiale, O. II Caragiale, O. IV Călinescu, EO Călinescu, IC
Creangă, O Delevrancea, O Eminescu, PL
Galaction, OA
Hogaş, O Ibrăiieanu, S
Odobescu, C

= Tudor Arghezi, *Chitare omului,* ESPLA$_V$
1956. = *A.* E. Baconsky, *Călătorii in Europa şi*
Asia, ESPLA, 1960.
— Lucian Blaga, *Hronicul şi cîntecul vîrs-, telor,* Ed. Tineretului, 1956.
= Lucian Blaga, *Poezii,* EL, 1966.
= G'eo Bogza, *Anii împotrivirii,* Ed. **Iîi** neretului, 1953.
= Matei Caragiale. *Craii de Curtea-ve*. che,* ESPLA, 1957.
= I. L. Caragiale, *Opere,* II, Ed. Cultura Naţională, 1931.
= I. L. Caragiale, *Opere,* IV, Fundaţia pt. lit. şi artă, 1930.
= G. Călinescu, *Enigma Otiliei,* ESPLA, 1956.
— G. Căiinescu. *Ion Creangă (Viaţa şi opera),* EL, 1964.
= Ion Creangă, *Opere,* ESPLA, 1953. = Delavraneea, *Opere,* I, ESPLA, 1954.
— Mihail Eminescu, *Proza literară,* EL, 1964.
= Gala Galaction, Opere *alese I,* ESPLA,
1959. = Calistrat Hogaş, *Opere.* ESPLA, 1953.
= G. Ibrăiieanu, *Scriitori români şi străr.*
ini, I, BPT, 1968. = .41. Odobescu, *Citeva ore la Snagov,* Ed^
Tipografiile române unite. (f.a.).

Camil Petrescu, U
Philippide, S Preda, D
Preda, I Preda, IP
Preda, M Rebreanu, I Rebreanu, PS
Rebreanu, R Russo, SA Sadoveanu, FJ
Sadoveanu, 0.14 Sadoveanu, 0.16 Stancu, D Stancu J Teodoreanu M Vianu, SLUC

Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întiia noapte de război,* ESPLA, **1955.**
Al. Philippide, *Scriitorul şi arta lui,* EL, **1968.**
Marin Preda, *Desfăşurarea,* Ed. Tineretului, 1964.
Marin Preda, *Intrusul,* EL, 1968.
: Marin Preda, *Intîlnirea din păminturi,* Ed. Tineretului, 1960.
Marin Preda, *Moromeţii,* ESPLA, 1955. = Liviu Rebreanu, *Ion,* ESPLA, 1955.
! Liviu Rebreanu, *Pădurea spînzuraţilor,* ESPLA, 1956.
: Liviu Rebreanu, *Răscoala,* ESPLA, 1954. : Alecu Russo. *Scrieri alese,* BPT. 1956.
= Mihail Sadoveanu, *Fraţii Jderi,* ESPLA, 1953.
= Mihail Sadoveanu, *Opere,* voi. 14, ESPLA, 1958.
■ Mihail Sadoveanu, *Opere,* voi. 16, ESPLA, 1959.
= Zaharia Stancu, *Desculţ,* ed. a IlI-a. Editura de stat, 1950.
= Zaharia Stancu, *Jocul cu moartea,* BPT, 1968.
= Ionel Teodoreanu, *La Medeleni,* BPT, 1967.

= Tudor Vianu, *Studii de literatură universală şt comparată,* ed. a Ii-a, Ed. Academiei, 1963.

Sumar analitic

[redacted]

II. Probleme şi analize stilistice

GH. BULGĂR

C'ne aleargă după formă nu ştie că *n-a* găsit încă i-deea.

ist. IORGA

Limba tinde îa ca lî puri, ser Uterul e chemat să te sfărîme, să dea cuvintelor orientările sale, să le dozeze cu fantezie, s/\ **cioplească** din nou calapoadele, după pasul cugetării lui.

TU DOR AP.GHcZI

Toţi românii anonimi caro, de-a lungul secole tor noastre primordiale, ou creat limba românească, au colaborat la Poezia lui Emi-nescu.

LUCIAN BLAGA

Un nou mod de a gîndî (de a oglindi universul) atrage după sine p,u un vocabular nou, ci un chip inedit de a descoperi valenţa cuvintelor.

G. CALINESCU

Stilul bun seamănă cu raza de lumină care îşi datoreşte clari ta tea amestecului celor şapte culori ale curcubeului. Stilul simplu seamănă cu lumina albă. Este complex, fără să pară că este complex,

ANATOLE FRANCE în DICŢIONAR DE MAXIME, comentat de Tudor Vianu, 1962.

CITEVA PRECIZĂRI PRELIMINARE

Complexitatea problemelor de stilistică, pornind chiar de la definirea conceptului pînă la precizarea căilcr de analiză practică a fenomenelor de expresivitate, face dificilă sistematizarea si aprecierea **categorică** a faptelor de stil; descrierea lor obiectivă şi elucidarea infinitelor nuanţe de structură, de inovaţie continuă, specifice creaţiei stilistice, sînt azi în atenţia multor lingvişti, filologi şi literaţi. Există desigur anumite *trăsături generale ale expresivităţii,* ale sintaxei afective, despre care au scris în mod documentat, cu exemple clare, Ch. Bally, L. Spitzer, **Iorgu** Iordan şi. în ultimul deceniu, foarte mulţi lingvişti de prestigiu, care au pledat pentru includerea în sfera cercetărilor lingvistice a fenomenelor de expresivitate, a construcţiilor cu valoare afectivă, specifice mai ales limbajului artistic. Argumentele aduse de Tudor Vianu, P. Gu-îraud, W. Wartburg, V. Vinogradov, R. Jakobson, R. A. Budagovni se par indiscutabile. Recentul Congres de lingvistică şi filologie romanică, al Xll-lea, ţinut la Bucureşti în aprilie 1968, a confirmat justeţea acestei poziţii ; s-au făcut propuneri de sistematizare, de formalizare chiar a faptelor de stil, acestea fiind considerate ca un nivel distinct al vorbirii, alături de nivelul fonetic, de cel lexical şi ele cel gramatical.

Paginile de faţă urmăresc să umple un gol în literatura noastră de specialitate ; se ştie că Gramatica Academiei nu şi-a propus să trateze decît morfologia şi sintaxa, părăsind chiar poziţiile mai elastice ale ediţiei I, în care găsim şi capitole despre fonetica limbii române, un scurt

istoric al evoluţiei faptelor gramaticale şi unele consideraţii asupra rolului cuvintelor în context, asupra sintaxei afective. Tradiţia bună a gramaticilor noastre mai vechi nu neglija asemenea capitole, ba am putea spune că în multe manuale mai vechi, problemele de stil erau abordate cu atenţie şi tratate cu profunzimea necesară a analizei, a observaţiei fenomenelor specifice de expresivitate. Studiul limbii române nu poate fi făcut parţial numai, avînd în vedere doar aspectele morfologice şi sintactice ; lexicul, specificul lui şi tendinţele înnoitoare ale limbii, în toate direcţiile, faptele de expresivitate pot atrage interesul cercetătorilor de astăzi. Observaţia valorilor condensate în contexte originale, care fac farmecul unei pagini literare, poate sugera unele soluţii în analiza limbii şi stilului unui autor. De fapt, toată discuţia care urmează aici, pe marginea fenomenelor de expresivitate, şi analizele încercate, pornind de la ceea ce conţin ca specific lingvistic şi stilistic unei epoci, unui autor sau unei cărţi, ca straturi ale limbii (fonetic, lexical, gramatical şi stilistic), urmăresc dezvoltarea interesului pentru tezaurul limbii şi pentru procedeele înnobilării acestui material la îndemână, ca exprimarea să devină mai eficace, fraza mai nuanţată, euvîntul mai puternic.

O foarte recentă enciclopedie a cercetărilor asupra limbajului, asupra limbilor, apărută sub

titlul *Le langage* în cunoscuta colecţie „La Pleiade", sub conducerea lingvistului francez Andre Martinet, se ocupă pe larg într-un capitol de „funcţiile secundare ale limbajului", adică de valorile expresive, de fenomenele de stil ; aici, Pierre Gui-raud analizînd specificul stilistic al limbii, rezervele expresive ale vocabularului, scrie : „Relaţiile omului cu limba diferă după societate şi cultura ei şi ele au putut lua istoric o formă mai mult sau mai puţin dramatică ; dar individul se află totdeauna fixat în interiorul acestei cerinţe duble : pe de o parte, să se exprime, să cunoască şi să se cunoască mereu mai complet, mai exact, în ce are el mai complet, mai aparte ; pe de altă parte, să înstrăineze această originalitate, pentru a putea comunica. Dar această

[redacted]

sărăcire a experienţei sale îl smulge singurătăţii pentru a-1 îmbogăţi cu toată experienţa grupului. Aşa se instituie o dialectică ce merge de la persoană la colectivitate şi de la colectivitate la persoană. Individul, voindu-se în acelaşi timp mai mult el-însuşi şi mereu mai integrat, totdeauna în conflict, ajunge să se izbească de limitele limbii ale cărei puteri le foloseşte, ale cărei funcţiuni le dilată în efortul continuu de a se exprima mai bine şi cît mai departe", (p. 464). Rezistenţa limbii este o istorie veche cît omul, reprezentînd o subtilă şi neîncetată luptă a omului cu sine însuşi, în confruntarea : gîndire şi limbă, idee şi expresie, conţinut şi formă.

Creaţia stilistică de efect, aceea care se oglindeşte în chipuri infinite în textele incluse în cartea noastră, ilustrează relaţia complexă dintre aceste noţiuni, capacitatea omului de a-şi comunica ideile în forma cea mai originală, mai convingătoare. Stilul urmăreşte tocmai adecvarea maximă a cuvîntului la gîndire, acoperirea cît mai exactă a cugetării cu formula care să redea perfect un mesaj. Arghezi spunea că stilul e un „meşteşug" care îţi dă cheia unei tot mai mari expresivităţi, realizînd un relief sensibil în comunicare, nuanţe noi în cuvinte, însufleţind construcţiile gramaticale, contextul, fraza. Pornind de la unităţi lingvistice cunoscute, de la construcţii repetate, normale, uzuale în limbă, analiza stilistică desprinde procesul inovator prin care cuvintele comune se regenerează în context. Tudor Vianu vorbea despre fapte de *repetiţie* şi fapte de *invenţie* ; stilul le reflectă pe acestea din urmă, tin-zînd să pună în lumină capacitatea limbii de a exprima şi de a sugera nuanţele cele mai fine ale ideilor şi ale realităţii concrete.

Am prezentat aici conceptul de *stil* şi de *stilistică* în lumina unor cercetări noi, cu dorinţa de a delimita cît mai bine domeniul acestei discipline, în raport cu celelalte compartimente ale limbii. Faptele de stil sînt „abateri" expresive, construcţii sugestive, cuvinte şi construcţii gramaticale mai puţin obişnuite în uzul curent, specifice tendinţelor inovatoare ale limbii. Am dat în continuare texte

scurte ilustrative pentru diferitele etape ale evoluţiei limbii literare, însoţite de comentarii, care pot fi un ghid pentru analize mai aprofundate, pe măsura pătrunderii şi sensibilităţii fiecăruia.

Sper că materialul prezentat aici să constituie un stimulent pentru investigaţii viitoare mai ample şi mai reuşite.

VALORILE AFECTIVE ALE LIMBAJULUI LITERAR

Legătura intimă dintre gîndire şi limbă, ilustrată prin toate aspectele comunicării ideilor, pune în lumină adesea nuanţele afectivităţii, concretizate în acele construcţii menite să sugereze stări sufleteşti dominante într-un anumit context. Căci, întocmai cum fondul sufletesc turnat în formele specifice ale limbajului uzual reprezintă în realitate o sinteză a gîndirii şi sentimentelor, fraza care ne comunică ceva îmbracă, după nevoi şi ţeluri determinate, nu numai *sensuri logice,* ci şi valori figurate,

semnificaţii complexe, subtile, *nuanţe metaforice,* pentru a înnobila mesajul, adecvîndu-1 cît mai perfect intenţiilor celui ce se exprimă. Fireşte însă că nu în fiecare clipă avem la în-demînă o îmbinare ideală de valori logice şi afective capabile să exprime prin cuvinte *exact şi nuanţat* o stare sufletească, o gîndire sau un sentiment puternic. Dar aspectele afective legate de nevoile generale ale comunicării apar în toate împrejurările vieţii, sînt componente ale realităţii şi definesc global ceea ce numim cu un ter-ment frecvent stilul unei comunicări sau al unui autor.

Nivelul afectiv al limbajului, cu toate valorile lui expresive, mai concentrate, mai originale, dominante în literatură, mai diluate în alte sectoare ale vorbirii, este o *realitate* necontestată ; analiza limbii nu o poate neglija. Consemnarea structurii fonetice, gramaticale, lexicale se va completa aşadar în chip necesar cu registrul particularităţilor expresive ale unui text, operaţie impusă de precizarea originalităţii şi valorii unui mesaj. în acest scop pătrundem mai bine în esenţa limbajului, în articulaţiile gîndirii şi ale expresiei unui autor, în valorile specifice ale unui context.

Dar înainte de a ne opri la cîteva probleme de metodă Sn sfera analizelor stilistice, să vedem mai întîi delimitarea noţiunilor fundamentale de *stil* şi *stilistică,* căci •ele vor reveni foarte des, cum este şi firesc, în paginile care urmează. Am putea spune în termenii cei mai sim-.pli că stilul este potenţarea intenţionată a elementelor expresive, de ordin fonetic, lexical, gramatical, frazeologic, menite să dea o *forţă nouă* comunicării şi marcînd *o depărtare* de la tiparul neutru, standard, al vorbirii. Este de fapt vorba de o *deviere voită* de la uzul curent al limbajului, dar o deviere în limita legilor specifice ale unei limbi, pentru ca *noutatea* construcţiei să atragă atenţia asupra unei *intenţii de valorificare* originală a cuvintelor în sintagme şi imagini sugestive. Sau, cu vorbele lui Tu-dor Arghezi : „Stilul pare să fie meşteşugul de a da cuvintelor duritate, relief, culoare şi însufleţire".

Pentru a vedea mai bine diferenţa dintre limbajul standard, neutru, şi cel afectiv să luăm un exemplu. In poezia *Singurătate,* M. Eminescu îşi imagina apariţia iubitei ca o icoană de lumină, venită să-i lumineze camera şi scrie într-una dintre variantele poemului :

Şi în cadrul de-ntuneric E-o icoană de lumină...

Dar expresia, stilul poetic, puterea de sugestie a cuvintelor nu-1 mulţumesc ; el reia textul pentru a-1 perfecţiona şi scrie din nou :

In privazul negru-al vieţii-mi Ea-i icoană de lumină.

Să comparăm puţin cele două variante atît de sintetice, dar cu o inovaţie de stil atît de pregnantă, cu un relief nou al contextului, o marcă distinctă a invenţiei artistice. Nimeni nu spune : *privazul negru al vieţii* pentru a indica : singurătatea omului, tristeţea părăsirii sau a izolării. Sintagma poetică, metafora excelentă care este primul vers

citat, n-a conceput-o nimeni; este numai a poetului atît de inventiv în asocierea izbitoare a cuvintelor comune, cum a făcut-o cu alt prilej numind *luna : vatră de jăratic ; copila cea de aur* (a nopţii) ; *visul negurii eterne.*

Din alăturarea celor două variante reiese rolul imaginaţiei, al resurselor limbii, al selecţiei elementelor expresive în potenţarea stilului poetic. Evident, este vorba de talentul specific, pe care Caragiale îl definise ca fiind „puterea de expresivitate", adică de valorificare nouă a re-surselor limbii comune. Un alt maestru al prozei noastre, G. Galaction, îndemna ca însuşirea aceasta deosebită : talentul de a face din cuvinte comune *artă,* de a crea pagini de reală valoare literară, să se completeze prin *munca* asiduă asupra cuvintelor : „Muncind vei învăţa cum să legeni o frază pe arcuri moi. Muncind vei învăţa cum să faci să treacă, printre norii rîndurilor tale, argintie şi tremurătoare, luna imaginii frumoase. Muncind vei învăţa să faci gîndul să se mişte pe hîrtie cum ţi-este voia : la pas, în trap, ori vijelios ca El Zorab. Muncind vei izbuti să arăţi într-adevăr că... ai talent"[1].

Stilul şi stilistica

Talentul, munca, fondul de cunoştinţe, care reclamă termeni şi resurse expresive mai ample şi

mai variate, modelează expresia continuu şi-i nuanţează sensurile prin asocieri adesea neaşteptate. în ultimul timp se vorbeşte despre caracterul de surpriză pe care-1 conţin acele construcţii stilistice în oare întîlnim cuvinte, sintagme, figuri de stil cît mai puţin familiare, cu *minimă probabilitate de apariţie* într-un context anumit. Cu alte cuvinte, o *minimă* probabilitate de elemente în limbaj produce impresie *maximă,* un efect stilistic de noutate, menit să reţină atenţia şi să dea un relief aparte contextului. Analiza limbii şi a stilului trebuie să se îndrepte în această direcţie a

[1] *Gînduri şi fapte din veacul meu,* 1955, p. 240.

inovaţiei individuale, cu totul excepţională la marii scriitori care, la fiece pas, inventează imagini şi metafore din împerecheri izbitoare de cuvinte ; de exemplu : *Unde dă beznă eu frămînt schiţei* (Arghezi). E greu de spus dacă cineva a mai folosit asemenea construcţii în **limba** noastră : a *da bezna* şi *a frămînta scîntei,* pentru a sugera opoziţia dintre mediul advers şi lucrarea de înnobilare artistică, de căutare a luminii, întreprinsă de un poet.

Stilul apare în toate aceste construcţii ca o valoare expresivă aparte, ca rezultat al unei elaborări, al unei selecţii şi asocieri noi de cuvinte, cu scopul de a accentua *latura afectivă a contextului.* Este o marcă de *calitate,* obţinută prin valorificarea personală a *cantităţii* de cuvinte de care dispunem cu toţii. Prin stil imprimăm o anumită ţinută exprimării, căutînd realizarea unei impresii noi în succesiunea neaşteptată a cuvintelor, aşa cum ne-o demonstrează artiştii cuvîntului. *Stilistica* se ocupă de aspectele şi procedeele expresivităţii, deci de acel nivel al limbii care, depăşind tiparele uzuale, pune în lumină valorile afective ale limbajului. Ea este foarte strîns legată de sintaxă, pentru că are în vedere tot îmbinările de cu-**vinte,** sintagmele, dar aceea categorie de asocieri de cuvinte care dau relief şi conţinut figurat sintagmei, cuvintelor care o compun.

Pentru a analiza un text, a fost nevoie de cunoaşterea sunetelor, a *foneticii* limbii noastre literare, de studiul *'morfologiei,* adică de cunoaşterea formei, a tipurilor gramaticale ale cuvintelor. Experienţa, şcoala, cărţile **mai** ales, ca şi teatrul, radioul, televiziunea, conferinţele de **tot felul,** apoi ziarele şi revistele, ne-au deprins cu un *vocabular* nuanţat, mai bogat în liceu decît în şcoala de cultură generală, mai bogat mereu în mediul universitar, pe măsura cunoştinţelor dobîndite. în vocabular distingem ceea ce este *literar* de ceea ce este popular, sau învechit, regional, familiar, jargon (aflat în conflict cu cerinţele *limbii culte). Sintaxa* utilizează toate elementele limbii pentru a exprima idei cît mai clar, cît mai exaet şi dacă se poate cît mai atrăgător, cît mai plastic, într-un stil ales

şi nuanţat. *Stilistica* se ocupă de aspectele particulare ale limbajului, dincolo de tiparul comun al propoziţiilor şi al frazelor, dincolo de normele generale ale construirii corecte a unui context oarecare. Pentru a înţelege mai clar diferenţa dintre gramatică şi stilistică vom analiza mai departe oîteva exemple grăitoare, care ne vor arăta că studiul stilului, deci *stilistica însumează cunoştinţele* privitoare la normele limbii, la fonetică, lexic, morfologie şi sintaxă, pentru a putea preciza natura şi valoarea nivelului afectiv, expresiv, numit *stil.*

II. Analize sintactice şi stilistice

SENSUL LOGIC, FIGURAT, METAFORIC AL CUVINTELOR

Ca în sintaxă, cuvîntul este unitatea fundamentală de construcţie a *stilului.* El îşi manifestă capacitatea de comunicare şi sugestie în context, încît orice analiză va avea în vedere legătura specifică dintre cuvînt şi vecinătăţile lui. Acelaşi cuvînt poate avea valori succesive, modificate prin plasarea cuvîntului de fiecare dată în altă sintagmă, în altă ambianţă de înţelesuri. Prin contextele mereu înnoite, fondul vechi de cuvinte, prin elasticitatea sensurilor lui, îşi dezvăluie bogăţia neistovită, puterea de sugestie. Iată, de exemplu, cum cuvîntul *sete* poate avea mai multe înţelesuri în context :

a) Spinul se preface că i-e *sete* şi cere plosca cu apă de la stăpînu-său. CREANGA ; b) *Setea* cea mare de viaţă, setea adîncă îmi cuprinse sufletul. SADOVEANU ; c) Cînd *cu sete* cauţi forma ce să poată să le-ncapă, / Să le scrii cum cere lumea vro istorie pe apă ? EMINESCU.

In primul citat, cuvîntul subliniat are sensul general, comun, sensul logic, denumind *senzaţia respectivă :* nevoia de apă ; în al doilea, Sadoveanu se referă la *dorinţa* aprigă a tinereţii sale ; în al treilea, Eminescu foloseşte cuvîntul într-o locuţiune : *cu sete,* care indică pasiunea adîncă a cuiva (aici se vede arta poetului de a găsi „cuvîntul ce exprimă adevărul" — de a îmbrăca gîndirea sa în haina cea mai *exactă* şi mai *strălucită* a cuvintelor). Cuvîntul înseamnă, metaforic, *dăruire de sine,* efort maxim spre un ţel.

Alt exemplu din Arghezi :

Pusei pămînt şi ape, zăgazuri între noi, Şi sîntem pretutindeni alături amîndoi...

Pentru a vorbi despre zidul despărţitor, despre opreliştea pe care şi-a impus-o, poetul foloseşte imagini mai sugestive, sintagme poetice care dau relief puternic tabloului. El se referă la *elemente concrete* ale realităţii; poetul evită abstracţiunile, cuvintele şi construcţiile banale, de uz curent, tocite prin prea deasa lor folosire, la îndemîna tuturor ; *pămînt şi ape* între doi oameni spune mai mult decît cuvîntul simplu de *zid,* decît *obstacol* sau *oprelişte.* Construcţia este puternică şi este nouă prin sensul ei de maximă exagerare, de *hiperbolă,* figură de stil frecventă în creaţia poeţilor. In acelaşi timp, cele două versuri conţin o opoziţie puternică, exprimată simplu, dar cu multă adîncime : *„Deşi* am pus zăgazuri între noi — totuşi (valoare aparte a lui şi, ca element de legătură între cele două părţi ale frazei, între cele două versuri) sîntem mereu alături, amîndoi". Deci o altă figură de stil este puternic marcată prin succesiunea construcţiilor de o mare simplitate, toate cuvintele fiind comune, dar contextul apare cu mare pregnanţă nou şi expresiv : *antiteza* pune în relief lupta dramatică a poetului, chinul său lăuntric.

Luate izolat cuvintele nu spun nimic ; nici o inovaţie nu apare în stratul lexical al contextului citat din Arghezi. Gramatical abia o notă particulară frapează de la început : *pusei,* perfectul simplu, frecvent în limbajul autorului (aşa cum e frecvent în limba vorbită în sudul ţării, mai ales în Oltenia). Cînd însă cuvintele se adună într-o rînduială nouă, apropiindu-se unele de altele în chip neaşteptat, stilul capătă valori noi, afective, el se adresează sensibilităţii noastre, ne pune sub ochi imagini noi, plastice, sugerează culori, nuanţe frapante şi astfel contextul apare înnoit, puternic, original, deşi elementele lui constitutive sînt cuvintele comune, din limbajul obişnuit. Acesta este stratul superior, afectiv al limbii ; în acest chip sfera veche de sensuri ale cuvintelor se extinde, se

înnoieşte prin lucrarea poetului asupra limbii comune, prin aplicarea imaginaţiei la construcţiile sintactice, reglementate de norme, dar destul de elastice pentru a permite cele mai îndrăzneţe asocieri de cuvinte în tiparele gramaticale, specifice unei limbi.

Se înţelege acum mai bine o vorbă.adîncă a poetului francez Paul Valery, cunoscut şi pentru observaţiile lui subtile asupra stilului, asupra capacităţii limbii de a se înnoi şi înnobila mereu sub pana iscusită a marilor scriitori : *Honneur des hommes, saint langage l* (Onoare a *oamenilor, tu sfînt limbaj !).* Ii vom adăuga îndată părerea lui Eminescu în concepţia căruia limba era „criteriul civilizaţiunii unui popor... *un element esenţial, ba chiar un criteriu al culturii".*

Toţi marii scriitori români şi străini au exprimat idei importante despre rolul limbii în societate, despre puterea ei de a sintetiza şi exprima *ştiinţa şi conştiinţa unei epoci,* a unei societăţi, subliniind virtuţile ei de a se adapta la nevoile extrem de complexe ale comunicării, capacitatea ei de a transmite şi de a evoca, de a sugera, ca artă, toate feţele realităţii şi toate meandrele gîndirii şi simţirii umane.

Fiecare dintre noi ştie din proprie experienţă că între gîndire şi exprimare există o legătură extrem de strînsă, indisolubilă, limba fiind realitatea nemijlocită a gîndirii. La rîndul ei, gîndirea este registrul realităţii, reflectînd în conştiinţă filmul vieţii de fiecare zi, ca şi

experienţa, cunoştinţele, rezultatele meditaţiei noastre. Exprimarea gîndirii şi a stărilor afective, a sentimentelor noastre impune un efort de creaţie permanentă : cuvintele se adună în propoziţii, acestea în fraze, formînd lanţul vorbirii, procesul comunicării, cu un cuvînt, tot mai des folosit în lingvistică şi în literatură : *mesajul* formulat de fiecare dată.
Dacă cel mai mare poet al nostru, Eminescu, se întreba neliniştit în faţa hîrtiei : „Unde vei găsi cuvîntul / Ce exprimă adevărul ?", — înseamnă că potrivirea cuvintelor, a limbii, la conţinutul de idei constituie o problemă, esenţială de fiecare dată cînd voim să formulăm *exact, limpede* şi, dacă se poate, *atrăgător, nou, variat* un gînd, o intenţie, o problemă. Este oare posibilă acoperirea exactă prin cuvinte a gîndirii, redarea precisă, dorită, a unor idei ? Filozofii, literaţii şi lingviştii răspund pozitiv la această întrebare : da, se poate spune *exact* ceea ce vrem şi chiar ceea ce simţim, uneori atît de copleşitor şi de difuz. Dacă un gînd este limpede, el poate fi redat prin cuvinte aşa cum dorim. „Stilul — spunea N. Iorga — nu este ingredientul tîrziu al ideii, ci fratele ei geamăn"[1]. Cuvîntul trebuie căutat şi folosit de fiecare dată la locul potrivit pentru a nu spune ceea ce nu trebuie, pentru a nu vorbi apro-

[1] Revista „Ramuri", Craiova, 1920, nr. 7.

ximativ sau greşit. Desigur că pentru asta trebuie să cunoaştem bine limba, să acumulăm prin studiu, prin observaţie, prin lecturi cît mai întinse un vocabular bogat şi variat, construcţii cît mai plastice, folosind din plin experienţa stilistică a marilor artişti ai limbii noastre. „Ideea bună aduce cuvîntul" spune Alecu Russo; deci temeiul exprimării exacte şi nuanţate este cunoaşterea cît mai întinsă, cît mai aprofundată şi cît mai exactă. Intre realitate, mediu de viaţă, cunoaştere şi limbă, legătura este deci nemijlocită.
Ideile şi impresiile reclamă termenii şi frazele adecvate pentru a fixa un mesaj în construcţiile lingvistice cele mai proprii. ,,Cu cît crugul (sfera) ideilor creşte, cu atît limba merge sporind" —■ scria bătrînul Conachi, îndem-nînd tineretul spre învăţătură cît de aleasă şi de adîncă. Iar Heliade în *Prefaţa* celebrei sale *Gramatici* din 1828, care a marcat începutul modernizării limbii, gîndealafel: „Limba este mijlocul prin care ne arătăm ideile şi cugetările noastre ; acela ce cunoaşte şi ştie mai multe lucruri, a aceluia limbă este mai bogată de vorbe şi mai plăcută". La fel Sadoveanu, într-o convorbire cu tinerii scriitori, insista asupra lărgirii orizontului lor de cunoştinţe, prin contact direct cu lumea satelor, cu graiul poporului, dar şi cu textele vechi, cu opera marilor scriitori români şi străini. Modelul lor de limbă este un stimulent preţios pentru a ne putea valorifica resursele personale ale exprimării. Nu mai vorbim de formele atît de evoluate azi ale civilizaţiei şi culturii pe arena mondială, nivel care impune circulaţia unui mare număr de neologisme şi termeni tehnici, de formule standard şi de construcţii stilistice mereu reînnoite. De aceea, felul cum vorbeşte omul simplu, cititor al ziarelor şi spectator în faţa aparatelor de televiziune, care aduc cultura multilaterală în fiecare cămin, este total diferit de nivelul- de exprimare al ţăranului de acum 30—40 de ani. S-a generalizat *interesul pentru cultură,* s-a generalizat *limba literară* şi s-a realizat *cea mai unitară formă a limbii comune* din toată istoria
evoluţiei sale milenare. *Ştiinţa* îmbogăţeşte *conştiinţa,* iar aceasta impune *limbii* lărgirea sferei sale de comunicare, mlădierea ei continuă.
Un aspect esenţial al resurselor limbii apare în fondul lexical statornicit în limba noastră, din timpuri vechi, fapt care a contribuit la fixarea unei ample sinonimii în vocabularul românesc. L. Săineanu aşeza limba noastră în rîndul celor mai bogate limbi, din punctul de vedere al sinonimiei lexicale şi gramaticale, subliniind, în acelaşi timp, forţa excepţională a creaţiei metaforice, apropiată de limba spaniolă, cea mai metaforică, după Săineanu.
Limba română, ca singura limbă romanică din această parte a Europei, continuatoarea limbii latine, dispune de un fond de cuvinte moştenite, la care s-a adăugat de-a lungul istoriei stratul

de cuvinte slave, încît pentru multe cuvinte avem numiri perechi : latine şi slave, ca de exemplu : *timp-vreme ; speranţă-nădejde ; de totdeauna-veşnic ; corp-trup; faţă-obraz; soţie-nevastă ; deştept-treaz; a vieţui-a trăi; a zice-a vorbi* etc. S-au mai adăugat apoi din contactul nostru cu alte popoare, cu alte civilizaţii : cuvinte maghiare, turceşti, greceşti, dar mai ales, în epoca de modernizare, foarte multe cuvinte noi, neologisme, încît s-au putut organiza şi explica într-un dicţionar întreg : *Dicţionarul de neologisme* de FI. Marcu şi C. Mâneca (1967). *Dicţionarul limbii moderne* care cuprinde cam 52 000 de cuvinte explică mulţi termeni prin sinonimie : termeni vechi prin neologisme, iar pe acestea prin cuvinte de uz curent, vechi în limbă : *cusur*-defect, imperfecţiune ; a *declara-a* spune, a vorbi, a arăta.
Bogăţia de cuvinte a limbii noastre a preocupat mult mai ales pe scriitori şi pe oameni de ştiinţă, pentru că şi unii şi alţii caută în limbă termenii cei mai potriviţi pentru a reda *exact şi limpede* conţinutul lor de idei ; în plus,

scriitorii fac din cuvinte imagini artistice, cum muzicianul face melodie din îmbinarea notelor, iar pictorul — tablouri din amestecul celor şapte culori. Orice vorbitor are la îndemînă un considerabil număr de cuvinte din care poate alege pe cele mai convenabile în împrejurarea dată. Sinonimele, adică variantele lexicale pentru aceeaşi noţiune, ne ajută să ne formulăm într-un chip mai personal, adesea mai exact, mesajul. Sadoveanu ne-a arătat în prefaţa la *Opere* (ed. 1940) că şi sinonimele aduc nuanţe stilistice în context şi nu se suprapun exact totdeauna : *nea, zăpadă, omăt, ninsoare* conţin trăsături importante de înrudire, dar prin ele vorbitorul şi mai ales scriitorul introduc înţelesuri subtile, sugestii de amănunt, ba uneori prin sinonime el poate localiza şi data acţiunea eroilor săi. „Avem trei sinonime pentru „zăpadă": *nea. zăpadă, omăt.* Să încercăm a le diferenţia : nea-ză-pada uşoară de la începutul iernii; zăpada obişnuită a iernii-zăpadă; iar omăt-zăpada. mare (năraeie)"[1]. Tot în acele pagini marele scriitor amintea şi alte sinonime : *pădure, codru, sihlă, dumbravă, huceag, luncă, rediu, lăstăriş,* care au „nuanţe interesante... Să le întrebuinţăm după înţelesul lor. Cele trei cuvinte din limba românească : *arbore, copac, pom* să nu le confundăm. *Arborii* (cuvînt vechi : hatmanul Arbore) se împart în două : *copaci,* acei arbori care nu dau poame ; şi *pomi,* arborii altoiţi în grădină care dau fructe : meri, peri, caişi. Nu se poate spune *pom* bradului".
Să observăm că în aceste precizări ale lui Sadoveanu apar unele sinonime de mare circulaţie azi în limbă : *poame* şi *fructe;* la seria sinonimică : *nea, zăpadă, omăt* am putea adăuga şi *ninsoare :* „A venit o *zăpadă (ninsoare)* în acest an cum nu a mai fost de vreo două decenii". în altă intervenţie a aceluiaşi scriitor, mai aproape de anii noştri, vedem preocuparea constantă de a pune în lumină valorile subtile ale fondului nostru lexical. In discuţia finală privitoare la *îndreptarul ortografic,* din 1954,
[1] *Opere,* voi. XX, p. 523.
M. Sadoveanu a rostit un dens cuvînt introductiv, refe-rindu-se la unele sinonime şi la „expresii rătăcite" în vorbirea curentă. Citez un pasaj din acest document rar, necuprins încă în vreun volum al scriitorului şi nepublicat în reviste : „Cei care nu au pătruns în rînduiala limbii române confundă a *zice* cu a *spune. A zice* e sinonim cu a *grăi, a vorbi. A spune* înseamnă a *expune, a povesti.* Deci expresia : „Vino la mine, *spuse* el", e necorectă. E corect : „Vino la mine, *zise* el". Necorect: „Zi-mi cum ai călătorit". E corect numai : „Spune-mi cum ai călătorit". Necorect : *„Zi-i* şi lui". Corect: *„Spune-i* şi lui". (. ..) Tot aşa vă recomand trei verbe : a *umbla, a se duce, a merge,* pe care unii scriitori de limbă română le confundă. *A umbla* are înţeles de *a frecventa :* Copilul meu *umblă* la şcoală. A se duce : „Mă duc la şcoală". A merge : „Dacă te *duci* la şcoală, merg şi eu cu tine" (.. .). în ce priveşte limba să pornim de la popor şi nu vom greşi. Iertaţi-mă, iubiţi prieteni şi tovarăşi, că am întîrziat discuţiile interesante ce vor urma. Sînt la o vîrstă cînd nu pot şti ce-mi rezervă ziua de mîine şi

ţin să-mi notez o parte din testamentul meu literar şi gramatical cu un ceas mai de vreme"[1]. în anul următor, la 1—2 februarie 1955, Sadoveanu a rostit ultimele sale comunicări, adevăratul lui testament literar şi lingvistic, la Sesiunea Academiei : e vorba de cele două teme — *Despre limba literară* şi *Limba povestirilor istorice* (cuprinse în *Opere,* voi. XX, 1967) ; au fost cele din urmă mărturisiri, deosebit de preţioase ale marelui artist al limbii române. Aceste pagini memorabile sînt deosebit de instructive sub raportul principiilor de valorificare a resurselor limbii noastre. Ele cuprind referinţe esenţiale asupra importanţei straturilor lexicale, asupra resurselor limbii noastre, de la cele mai vechi manifestări (folclor, literatură veche, religioasă şi laică) Pînă la neologismele aduse de valul nou de civilizaţie. Sadoveanu a preţuit toate straturile limbii : vechi, popa-

[1] Am analizat aceste probleme într-un articol din „Limba română" 1954, nr. 6.

lare, regionale, neologisme, pe care le-a selecţionat şi valorificat în opera sa cu un rar discernămînt estetic. Vocabularul cărţilor *vechi,* aşa de mult preţuite de Emi-nescu („limba veche şi-nţeleaptă"), ca şi cel autentic *popular,* mînuit cu mare fineţe şi originalitate de înaintaşul său Creangă, în care Sadoveanu recunoştea pe maestrul său, sau „vocabularul tuturor provinciilor româneşti", cel *regional,* cerut în naraţiunile de tot felul, apoi *neolo-gismele* care dau precizie comunicării moderne, conţin rezerve imense de expresivitate şi pot fi valorificate în context, pe măsura nevoilor comunicării. Cu cît cunoaşterea acestor rezerve este mai adîncă, mai solidă, cu cit selecţia se va face mai riguros, mai motivată de logica expunerii şi de scopul mesajului, cu atît stilul va deveni mai eficace, mai reliefat şi mai capabil să exteriorizeze ideile şi sentimentele noastre. „Tindeţi — îşi încheia Sadoveanu comunicarea sa *Despre limba literară* — către un vocabular şi un stil care să puie în valoare tot ce e frumos, precis şi simplu în limba noastră"

Ceea ce presupune însă bogăţia de resurse expresive, din care să se facă selecţia celor mai potrivite elemente, menite să *exprime,* dar şi să *ne exprime,* cum spunea Tu-dor Vianu în capitolul introductiv din *Arta prozatorilor români* (1941).

Sistemul gramatical al limbii române oferă un cîmp larg de posibilităţi de creaţie stilistică prin tipurile variate de forme şi construcţii, prin paralelismele şi sinoni-miile cuprinse în ansamblul normelor limbii literare ; ele pot delimita un anumit fel de a vorbi sau o intenţie de caracterizare, de configurare a unui erou sau a unei acţiuni.

Prin forme gramaticale aparte, Caragiale scoate în evidenţă incultura eroilor săi, unii atît de agramaţi în vor-

bire încît stîrnesc rîsul de la primele replici, în comedii ca şi în schiţe :

— Cînd ţi-a zis Miţa că ţi-a găsit loc la Vasileasca ?...

— Cînd ne-am *întilnitără* pe *bulivar...* —• Cînd v-aţi *întîlnitără* pe *bulivar ?...*

— Cînd mergeam la Voinea... ne-am *întîlnitără,* că nu l-am găsit.

— Pe cine ?

— Pe Voinea... *Fîncă* ne-am *întîlnitără* cu Măndica.

(Tren de plăcere)

Anomaliile limbajului : *întîlnitără, bulivar, jincă* pun în lumină mediul semicult, cu pretenţii de limbă literară, cu unele elemente regionale sau de jargon suburban, care contribuie la caracterizarea tuturor personajelor scriitorului, cu deosebire atent la formele de limbă şi la anumite ticuri reproduse pentru satira mentalităţii personajelor, în această privinţă, Caragiale este precursorul multor autori dramatici moderni, preocupaţi de efectele satirice ale limbajului. Dramaturgul român a exploatat anumite ticuri verbale, automatismele exprimării, care denotă o stare psihologică şi preocupări morale cu adîncă semnificaţie. Prin asemenea abateri de la limbajul normal, de la formele literare considerate corecte, stilul capătă nu numai

un relief aparte, dar şi o putere de caracterizare extrem de importantă în ansamblul operei artistice, fiind un element esenţial de *localizare* şi de *datare* a acţiunii şi a personajelor.
Cu totul alt rost au particularităţile de limbă din opera lui Creangă sau Sadoveanu, care introduc în vorbirea personajelor binecunoscute expresii şi cuvinte specifice regiunii şi epocii în care ele au trăit, încît le cunoaştem imediat, în raport cu eroii lui Delavrancea, Rebreanu sau Agîrbiceanu. Sadoveanu a dovedit că specificul lingvistic al lui Creangă aparţine poporului, este cunoscut pe toată aria nordică a ţării şi a citat multe construcţii şi cuvinte specifice lui Creangă, dar luate din limba vie şi

întoarse apoi direct în popor, în limba vorbită pe o întinsă arie a ţării. Elemente fonetice, lexicale, gramaticale şi stilistice se îmbină într-o construcţie originală pe fiecare pagină a povestitorului, pentru a ne dovedi cît de adânci şi revelatoare resurse zac în tezaurul nostru lingvistic. Iată un exemplu ilustrativ :
—- De *s-a sui* inîţa, *are să-l trîntească* drept în capul copilului şi să mi-1 omoare !
Două forme de viitor popular apar aici într-un spaţiu foarte restrîns : s-a *sui* şi *are să-l trîntească* ; populare sînt şi *miţa* pentru „pisică", iar în finalul citatului : să *mi-l omoare* prezintă elipsa lui *are.* Tot la Creangă, substantivele, verbele şi mai ales superlativele prezintă forme rare azi, cu un specific popular : *aista; vreu; să-şi ieie; tre-bile; poronci; o fugă ca aceea; se roagă de iertare; grozav de tulbure* etc.
Cu toate că gramatica limbii noastre literare indică formele considerate corecte, literare, există în graiuri şi în moştenirea istorică a limbii noastre populare mai multe variante pentru a reda aceeaşi funcţie sau construcţie lingvistică : *boală* la pi. *boli,* dar şi *boale;* la fel şi pluralul lui *şcoală,* despre care discutau cu înflăcărare Eminescu, Slavici şi Caragiale, la un moment aflîndu-se toţi trei în redacţia *Timpului* şi voind să facă împreună o gramatică a limbii române ; *şcoală* are pi. *şcoli,* dar era atunci frecvent şi *scoale.* Forme de plural paralele sînt destul de numeroase în limbă, dar, în general, limba literară s-a fixat asupra unora ; eelelate sînt populare sau învechite ; toate ţin însă de resursele limbii şi sînt elemente de caracterizare pentru scriitori. Aşa şi la verbe : *sînt, sunt* (la Eminescu), îs se folosesc frecvent, ca şi : *vreau* şi *voiesc, tăinui* şi *tăinuiesc; o spus* şi *au spus* etc. Existenţa paralelă a celor două perfecte : simplu şi compus, poate da unele indicaţii despre localizarea eroilor ; pe aria nordică a ţării rareori se aude în vorbire perfectul simplu, pe cînd în sud, mai ales în Oltenia, el este obişnuit.
Iată un mic fragment cu elemente specifice de limbă populară din Tran-

siWania, cu unele sinonimii alese anume de autor pentru a caracteriza pe eroi :
—* ... într-o zi mi-o *spus* unchiu-tău, Niculae, *jie iertat,* că... *No,* am uitat că mă doare capul... Bine *amiroase clisa* friptă... Poate *mînci* şi tu o *leacă...*
Am subliniat particularităţile de limbă oglindind vorbirea ţăranilor ardeleni, cu acele cuvinte rare, pe care unii cititori nu le cunosc *(clisă*—slănină). Putem spune că fiecare scriitor de seamă al nostru are în opera sa, în doze variabile, cuvinte şi construcţii gramaticale specifice eroilor, locului şi timpului în care ei au trăit. Prin lexic şi formele gramaticale nuanţate, parţial diferite de cele aparţinând limbii literare, se obţine o expresivitate sporită.
Dar nu e vorba numai de abateri de felul celor prezentate pe scurt mai sus, ci de unele rezerve din sistemul gramatical, de forme şi construcţii literare, paralele, de sinonimia gramaticală care permite alternarea construcţiilor în contexte succesive, dînd varietate stilului.
Superlativul, cum am spus, poate fi exprimat în foarte multe feluri, de la tiparul comun *(foarte; cel mai...)* la construcţii stilistice dintre cele mai ingenioase, dintre cele mai noi : *cît nu se mai poate ; din cale afară de...; extrem de ; neaşteptat de; cît ai clipi din ochi* (foarte repede), ca la Eminescu în *Scrisoarea III,* cu multe tipare populare :
Cînd văzui a lor mulţime, *cită frunză, cîtă iarbă,* Cu o ură neîmpăcată îmi şoptii atunci în

barbă...
Din toate timpurile, exprimarea superlativului este refluxul unei intenţii stilistice şi reacţia unei tendinţe spre exagerare ; hiperbola se înrudeşte în mod firesc cu acest grad de comparaţie, extrem de variat.
Există apoi în *sintaxă* un cadru elastic al construcţiilor care permite folosirea diferitelor tipuri de construcţii pen-

tru a exprima aceleaşi idei. Un atribut, un complement[1] de cauză, de scop, de timp etc. pot fi construite în mai uluite feluri : *merge la vivat (la vînătoare, spre a vina)* sau *ca să vîneze.* Structura propoziţiilor, a frazelor poate fi mereu reînnoită, căci fiecare autor dă acestor unităţi forma şi valoarea considerată drept cea mai apropiată de intenţia lui de a potenţa stilistic exprimarea sa. Am arătat că sintaxa poate avea un aspect logic şi unul afectiv extrem de nuanţat, concentrat sau dilatat prin asocieri.
Să luăm, spre exemplificare a resurselor expresive, fixate în tezaurul de cuvinte şi de construcţii ale limbii, un fragment din „Precuvîntare" la revista *România viitoare,* pe care o publica Bălcescu la Paris în 1850 (a apărut doar un singur număr). In acele pagini, scriitorul muntean, copleşit de dorul ţării sale, arată cum a descoperit manuscrisul *Cîntarea României* şi cît de impresionat a fost de conţinutul acelei opere: „între manuscrisele ce aveam înaintea mea, unul intitulat *Cîntarea României* aţinti mai cu osebire mintea mea de la cele dintâi feţe ; urmai cetirea fără întrerupere pînă în sfârşit şi văzui cu mirare şi descura-geare că istoria ce cu atâta trudă şi cercetări mă nevoiam a descoperi şi a sicrie se afla scrisă toată aci în vreo câteva feţe, dar astfel cum nimeni nu mă ispitise încă a o scrie. Ea îmi păru scoasă nu din adâncimea cărţilor, dar din sufletul naţiei, acest izvor bogat, elocuent şi neperi-toriu. Această dragoste a românilor către limba lor ne-o mărturisesc toţi istoricii vârstei de mijloc ; „Românii — zice Bonfinie — s-au luptat mai mult pentru a-şi apăra limba decît viaţa".
Iată o pagină memorabilă din scriitorul muntean admirat de Eminescu ; căci pe Bălcescu 1-a evocat cald şi cu specială privire la arta limbii sale tînărul nostru mare poet în *Timpul* din 24 noiembrie 1877.
Citatul reprodus mai sus conţine cîteva note particulare de limbă, care-1 situează în timp şi vădesc limpede paternitatea textului. Bălcescu scrie : *aţinti mintea mea; faţă* pentru „pagină" ; *mă nevoiam a descoperi* (istoria) ; *nu se ispitise a o scrie; românii dupe ce se lupt; sunt siliţi a se*

plec<\ înaintea acestii vijelii omeneşti; dragoste către limbă ; \îrstă de mijloc pientou „evul mediu" (după *jr. moyen-age).* Asemenea „abateri" în spiritul limbii literare a timpului (dau relief aparte stilului, astăzi, prin raportare la norma limbii literare. Vom mai nemarica şi construcţia cu infinitivul în loc de conjunctiv după un verb, ca în latină saiu în limbile romanice de azi, dar nu după practica limbii literare române contemporane, care în (construcţii ca: se *ispiti a scrie istoria,* preferă : se *ispiti să scrie;* la fel: *sînt siliţi să se plece înaintea acestei vijelii,* nu: *sunt* siliţi a se *pleca* înaintea *acestii...*
Prin vocabular şi gramatică distingem anumite straturi lingvistice în textele de analizat şi recunoaştem epoca şi locul, autorul şi subiectul abordat de el. Stilistica îşi OOÎI-centrează observaţia asupra acestor fenomene de expresivitate care pun în lumină resursele limbii, constituite istoric şi statornicite în atîtea documente literare ale trecutului nostru. De aceea, opera scriitorilor români este un tezaur de informaţie lingvistică de primă importanţă şi orice studiu asupra limbii literare, orice dicţionar sau gramatică îşi scot exemplificările cele mai convingătoare din opera scriitorilor noştri; e un fapt atestat mai ales de cele mai noi opere fundamentale ale lingvisticii noastre : *Gramatica* şi *Dicţionarul Academiei,* lucrări de mare întindere, indispensabile cercetării stilului în ansamblu, investigaţiei fenomenelor de

expresivitate.
Cîteva cuvinte şi despre alte aspecte ale expresivităţii, specifice limbii române, constituite şi ele istoric, dar cu o aplicaţie mai restrînsă în limba literară comună, adică în vorbirea îngrijită, de uz curent, numită şi *exprimare standard.* Este vorba de unele fenomene fonetice, de *felul particular de pronunţare* a sunetelor limbii române, şi de *fenomenele de stil,* adică de invenţia artistică în sfera limbajului. Ele apar azi numai în stilul scriitorilor, în creaţia literară şi au la bază o intenţie de reliefare a unei idei,

prin unele abateri de la norma literară. Figurile *df* stil sînt apanajul creaţiei poetice prin excelenţă. Stilistipa înregistrează astfel un mare număr de forme fonetice şi stilistice care constituie, în anumite contexte şi în împrejurări specifice, un element esenţial de *caracterizare şi de sugestie.* Analiza stilistică le reţine ca fapte pregnante de expresivitate, care frapează sensibilitatea şi obişnuinţa noastră cu tiparele limbii.
Cînd în anii trecuţi un titlu din „Contemporanul" ne anunţa : *S-o prostit di tăt,* pentru a atrage atenţia asupra unui fapt ieşit din comun, de ordin administrativ (era vorba de unele acţiuni nesocotite : *S-au prostit de tot,* adică au luat-o razna ; ş-au . pierdut capul !), evident că forma neobişnuită, cu termenii total diferiţi decît cei prescrişi de *îndreptarul ortografic,* a reţinut pe cititor. Această abatere fonetică se însoţea şi de una lexicală ; un superlativ popular : *de tot* ■ — foarte tare, sau în textele vechi, simplu : *foarte.* Un mare număr de locuţiuni şi expresii româneşti poartă amprenta istorică a vieţii şi mentalităţii, în formele limbii, indicînd originalitatea de structură a gîndirii şi vorbirii populare : *fuge de-i sfîrîie călcîiele; a avea său la rărunchi; a fi tare de virtute* etc.
Pînă nu demult, era destul de uşor să recunoşti un vorbitor simplu, datorită specificului fonetic regional : unul în Transilvania, altul în Moldova, altul în Banat, sau în Oltenia. Operele literare, ca documente ale trecutului, le reflectă destul de fidel în paginile lor, cu toate că unitatea limbii literare moderne a căutat să le estompeze, să le elimine. Dar una e norma literară care a stabilit exact sistemul fonetic al limbii contemporane şi alta intenţia scriitorului de a reda fidel vorbirea eroilor săi. Astfel de note particulare de ordin fonetic (se pot vedea nu numai la Creangă, Slavici, Arghezi sau Sadoveanu, dar şi azi în opera lui Zaharia Stancu, Titus Popovici, Marin Preda. In *Setea,* ţăranii rostesc cu vădit accent regional, ardelenesc, multe cuvinte *(jeme ; jam ; sară ; pine, hiclean* etc), în vreme ce baronul Papp de Zerind foloseşte un jargon

livresd latinizant, cu o fonetică de nuanţă germană-ma-ghiară\ *(proţent, prinţipîu, conzult, exţelenţie* etc). Unitatea literară de azi a limbii a redus mult posibilităţile de nuanţare fonetică a vorbirii unor eroi. în autorii clasici acest procedeu este ansă foarte frecvent.
Dar mai este un aspect al textelor literare : rolul sunetelor în crearea unor armonii interne, poetice, atît în poezie cât şi în proză. Eufonia ca şi onomatopeele, discontinuitatea şi ritmul rezultă din asocierea vocalelor şi a consoanelor într-o anumită propoziţie, potrivit dorinţei autorului de a sugera o cadenţă memorabilă frazelor sale. Ritmul şi rima sînt elemente esenţiale ale versurilor, în-cît fiecare poezie conţine un anumit grad de eufonie şi o intensitate de accent, pe măsura capacităţi scriitorului de a reproduce lumea de armonii care-1 inspiră. Dozarea sunetelor vine desigur dintr-un anumit instinct al limbii, dintr-o predispoziţie de a se exprima cu „meşteşug", cu artă. Valorile expresive ale contextului, ritmul, simetria construcţiilor, armonia lor sau disonanţa voită, pentru a sugera tensiunea sau conflictul interior, nu vin singure, ci trebuie adesea căutate şi lucrate, aşa după cum muzicianul sau pictorul potrivesc elementele de care dispun pentru a se adresa simţurilor noastre.
Bogăţia de sunete ale limbii literare, sistemul nostru fonetic mai complex decît acela al latinei populare pe care o continuă istoric limba română, permit o largă şi armonioasă modulare a

frazei şi dau versului şi rimei melodice un timbru original faţă de alte limbi romanice. Cunoaştem din *Amintirile* lui Slavici aprecierea lui Eminescu faţă de sunetele specific româneşti (ă, *î)* şi am arătat cu alt prilej cît l-au preocupat ortoepia şi problemele de expresivitate. *Armonia eminesciană,* despre care a scris un capitol excelent T. Vianu încă în 1930 (în volumul *Poezia lui Eminescu),* este îndeobşte cunoscută, ilustrînd cel mai bine

echilibrul ideal care există în sistemul nostru fonetic între vocale şi consoane, cît şi inovaţia specifică, datorită unor influenţe vizibile în limbă din punct de vedere fonologie. „Faţă de latina populară din secolele al III-lea — al V-lea, ale erei noastre, limba română şi-a îmbogăţit "vocalismul cu vocalele mediale *ă* şi *î* şi cu un mare număr de diftongi şi triftongi, iar consonatismul cu semi-
v v
oclusivele c, g, ţ şi constructivele palatele *ş* şi *j.* O caracteristică a limbii române faţă de celelalte limbi romanice este *dezvoltarea sistemului de alternanţe fonetice* (vocalice, semivocalice şi consonantice), larg folosite în flexiune şi în formarea cuvintelor *(port-porţi-poartă-purtăm; poar-tă-portiţă; casă-căsuţă; drag-dragi)*[ui]. Simţul armoniei şi echilibrul fonic în succesiunea cuvintelor româneşti se pot urmări în paginile de antologie ale scriitorilor noştri. Stratul fonetic în ansamblu defineşte adesea o intenţie stilistică şi el nu poate fi neglijat în analiza limbii unui scriitor. In acelaşi timp, se poate confirma o anumită originalitate a limbii noastre literare, despre care filologii au vorbit adesea. In limba română, în general, după o consoană urmează o vocală şi invers (P. Puşcariu), vocalele apar în vorbire cu o frecvenţă apropiată de aceea a consoanelor (45, 16o/ₒ faţă de 54, 84%, după D. Macrea), chiar dacă numărul consoanelor este de peste trei ori mai mare (22 faţă de 7). Comparînd o strofă din *Luceafărul* cu traducerea ei germană, H. Jaquier a arătat că raportul : consoană-vocală este în limba română 34 ia 30, pe -cînd în germană avem 55 la 30, diferenţă foarte mare. De aceea, în cele mai noi analize stilistice, aspectul fonetic este privit de aproape, pentru că pune în lumină rezultatele unei selecţii operate de instinctul artistic al scriitorului şi sugerează anumite imagini pe cale sonora, prin asocierea voită, insistentă a anumitor foneme ou rezonanţă intensă. Analiza limbii şi stilului multor scriitori (a se vedea volumele : *Contribuţii la istoria limbii literare*

1 Florica Dumitrescu, *Introducere în fonetica istorică,* 1967, p. 137.

în sec. ăl XlX-lea, 3 voi. şi *De la Varlaam la Sadoveanu)* a scos în evidenţă rolul concret al stratului fonetic în arta expresiei, în definirea profilului stilistic al unui autor, ca să nu vorbim de demonstraţiile mai noi făcute în *Studii de-stilistică* de Tudor Vianu sau în *Studii de poetică* (1966) şi teoretic mai ales, în *Probleme de stilistică* (studii traduse, 1964). In *Cercetarea stilului,* Tudor Vianu spunea, că „faptele de fonetică stilistică" analizate în contextul de* idei, intenţii şi fenomene lingvistice selectate anume, „sînt purtătoare de numeroase valori expresive". De studiul lor se leagă şi consemnarea grafiei, a punctuaţiei anumite, adoptată de un autor, pentru a da pregnanţă articulaţiei contextului. Toate aceste semne ale comunicării, indici, de expresivitate şi, în ansamblu, fenomene 'de stil, pot fi observate şi consemnate pentru o bună analiză stilistică..

Al patrulea aspect dominant — după cel lexical, gramatical şi fonetic despre care am vorbit — este acela al *figurilor de stil,* adică al construcţiilor expresive în sens. restrâns, îmbinări specifice de cuvinte cu scopul de a crea imagini noi, de a da contextului prin epitete, comparaţii,, metafore, personificări, antiteze etc, un relief afectiv, valori deosebite decît în vorbirea comună. Se observă deci că în structura limbajului artistic apare un fel de ierarhizare a fenomenelor şi o trecere de la unitate spre complexitate, de la sunet, de la structura fonetică la construcţii sintactice specifice unui autor sau unei opere, în care se îmbină într-un anumit mod cuvintele comune pentru a obţine *sintagme poetice.* Analizele cele mai comode şi

neconcludente pun de obicei în relief asemenea forme de stil, frapante în contexte, dar insuficiente pentru a delimita specificul stilistic al unui text. Căci dacă cităm cî-teva epitete, comparaţii, personificări ori metafore, existente în linii mari la orice autor, nu facem decît să enumerăm fapte comune stilului artistic. Altceva a dat Tudor Vianu în analiza *epitetului eminescian* prin care a definit..

o gîndire, o artă, o evoluţie a marelui poet. La fel, am încercat să prezint *comparaţia* la Eminescu, iar Paula Dia-conescu a analizat temeinic *repetiţia* la acelaşi poet. Despre metafora specifică limbii române a vorbit încă L. Săi-neanu în *încercarea asupra semasiologiei româneşti* (1882), dar metafora ca fenomen stilistic în creaţia scriitorilor 1-a preocupat mai ales pe T. Vianu într-un studiu întins (relu-înd capitole dintr-un curs de stilistică, (1942—43), din **volumul- *Problemele*** *metaforei...* (1957).

Am spus despre normele sintactice că sînt elastice şi permit asocierile cele mai neaşteptate de cuvinte ; tocmai aceste îmbinări de cuvinte, cel mai puţin scontate, cu cea mai mică probabilitate de apariţie în tiparul cunoscut, reprezintă inovaţia stilistică cea mai autentică, formînd din 2—3 elemente absolut curente o imagine elocventă : *visul negurii eterne* (= luna, la Eminescu) ; *pămînt şi ape, zăgazuri între noi* (Arghezi). Ceea ce dă pregnanţă reliefului stilistic pare să fie, de multe ori, antinomia termenilor, împreunarea termenilor care nu au stat laolaltă „de la începutul limbii niciodată" (Sadoveanu). Din alăturarea lor apar sensuri figurate noi, menţionate în cazul multor cuvinte, în dicţionare, pe baza atestărilor din opera scriitorilor de valoare.

Aliajul de vechime şi noutate, de general şi particular, duce la un aspect personal construcţia sintactică şi creaţia stilistică. *Noutatea* pe care o caută orice scriitor în *structura neobişnuită a stilului* său nu reprezintă însă un progres decît dacă — aşa cum spunea Tudor Vianu — „este pusă în slujba expresivităţii". Nivelul creator al înnoirii resurselor istorice şi populare ale limbii comune trebuie căutat în domeniul construcţiilor stilistice ; se vede asta într-o singură strofă eminesciană :

Priveliştile trecătoare Ce-n repezi şiruri se discern, Repaosă nestrămutate Sub raza gîndului etern.
(Cu mine zilele-ţi adăogi...)

Observaţia cea mai fugară va descoperi aici cîteva aspecte rare ale limbajului poetic : frecvenţa sunetelor *e, T,* în cuvinte care indică trecerea cea mai repede a vieţii ; dar *gîndul etern* le vede toate odihnite sub raza meditaţiei poetice, cu antiteza, epitetele, metafora nouă ca sens şi ca termeni : *repezi şiruri se discern.* Dar ce este : *raza gîndului etern ?* O formulă care sugerează manifestarea gîndirii, dimensiunea şi durata meditaţiei : *raza gîndului etern.*

Antinomia dintre uzual şi expresiv, dintre obişnuit şi nou este vizibilă la fiecare pas în creaţia literară, preocupată să construiască imagini cît mai fidele ale realităţii, ale vieţii. Norma cere „eliminarea a tot ce în vorbire este total inedit, — scrie Eug. Coşeriu — variantă individuală, ocazională sau momentană, păstrînd aspectele comune în fenomenele lingvistice considerate drept model"[1]. Dimpo-**t.ivă,** în creaţia stilistică, orice inovaţie personală, cău-tînd o acoperire prin situarea ideii în cîmpul sugestiv al unor nuclee stilistice originale, aspiră la captarea interesului, a atenţiei cititorilor.

Cum reuşeşte un autor să regenereze puterea cuvintelor vechi, vlăguite de valori sugestive din cauza circulaţiei lor mari, vom vedea mai departe.

[1] *Sistema, Norma, y Hdbla,* în „Revista de la Facultad d© Human. y Ciencias", Montevideo, VI, 1952, 9, p. 113—182.

CERINŢE ŞI PROCEDEE STILISTICE

Simpla enunţare a termenului de *stil* implică de multe ori ideea de calitate a exprimării. Expresia : *are stil* vrea să spună : se exprimă într-un mod personal, îngrijit, plastic, atrăgător.

Stilul este desigur o carte de vizită pentru orice autor şi aproape că nu există unul care să desconsidere forma gîndirii care apare sub haina stilului. Căci chiar dacă nu oricine e un artist original al expresiei, fiecare autor al unei comunicări urmăreşte efectul pozitiv al exprimării sale. între limita comunicării în formele cele mai accesibile, mai curente, transparente, şi deci înţelese fără efort, şi inovaţia plastică a imaginilor frapante există un imens domeniu al desfăşurării gamei infinite a construcţiilor stilistice de calitate extrem de variabilă.
Trei sînt însă cerinţele fundamentale ale stilului : *claritatea, precizia* şi *noutatea.* Prima derivă direct din esenţa gîndirii : *Ideea bună aduce cuvîntul* — spunea Alecu Russo. Tot secolul trecut a fost o luptă pentru instaurarea clarităţii în exprimare, iar scriitorii clasici au fost promotorii acestei cerinţe de bază într-o epocă în care abuzul de jargon de toate felurile punea piedici serioase comunicării clare a ideilor. Exagerările latiniste, galomania ca şi mai înainte barbarismele fanariote, excesul de neologisme, pînă în vremea noastră, au compromis ideea de înnoire în limba şi intenţia de a spune exact şi limpede ceea ce voim să aflăm.
într-o pagină uitată, M. Sadoveanu a demonstrat odată, cu un singur exemplu luat din traducerile făcute mai de mult, ce se înţelege prin claritate, ce rol esenţial joacă ea în viaţa societăţii, ca însuşire primară a comunicării.

Fraza aceasta nu 1-a mulţumit : „Nu cerca să fii judecător, ca nu cumva să nu poţi ridica nedreptăţile". Re-luînd-o, marele scriitor îi dă forma personală, sugestivă, de o limpezime absolută : *„Nu cerca să fii jude, dacă n-ai destulă tărie ca să sfărmi silinţele nedreptăţii"*[1]. Aceasta este o demonstraţie de stil !
Precizia, a doua calitate esenţială a stilului, se vede adesea făcînd casă bună cu limpezimea, ca în citatul dat : cuvinte cît mai puţine, bine folosite pentru a exprima cît ■mai mult. Este o luptă continuă însă în noi cu rezistenţa materialului, fiecare, în numeroase împrejurări, avînd senzaţia că nu găsim cuvintele, că vocabularul este prea sărac faţă de ceea ce avem de spus. Senzaţia este fără temei, deoarece, cum spunea un poet clasic, „cuvintele există, dar mintea noastră e leneşă în a le găsi la timp". Iar scriitorul francez T. Gautier spunea limpede : „Inexprimabilul nu există". Şi totuşi, marele nostru poet Emi-nescu se întreba cu îngrijorare :
„Unde vei găsi cuvîntul / Ce exprimă adevărul ?".
Ideea de precizie are *două sensuri* în stilistică : a folosi termenul adecvat pentru noţiunea despre care vorbim şi a recurge la construcţia cea mai potrivită pentru a ne înfăţişa ideile în succesiunea lor ; în al doilea rînd : a reda toate nuanţele afective *cu cît mai mare fidelitate,* fără a recurge la formule vagi sau la figuri de stil care învăluie ideea, în loc s-o descopere în esenţa ei. Concentrare, dar şi inovaţie, pretinde exactitatea, care are totdeauna la tază o temeinică înţelegere a resurselor limbii şi o folosire a lor foarte cumpătată.
Tot M. Sadoveanu cerea din partea autorilor un stil de ■*cea* mai bună calitate, un scris care să meargă la mintea şi inima cititorilor : „Pe lingă arta care ne bucură pe toţi, îi trebuie poporului o limpezime şi o *preciziune* sfîntă"[2]. Şi folosind un sinonim, el îndemna pe confraţii

[1] *Revista fundaţiilor,* 1944, nr. 11, p. 462. Sadaveanu ne-a lăsat multe pagini despre stil şi artă literară în *Opere,* voi. XX.
[2] Articolul despre stilul cărţilor literare, apărut în „Viaţa românească", 1929, p. 71—78.

săi să urmărească „forma cea mai concisă şi mai frumoasă a cuvintelor". Tocmai în această direcţie au excelat clasicii noştri, prin grija deosebită pe care au acordat-o frazelor, vocabularului, valorificării resurselor limbii în procesul creaţiei lor literare. Pagini de antologie găsim în acest sens în Negruzzi, Caragiale, Arghezi, Rebreanu **etc,** autori care au pus pe primul plan precizia cuvintelor, concentrarea lor în fraze echilibrate, din care nu poţi scoate un cuvînt, fără să destrami ideea.
Intr-o convorbire pe teme de limbă şi stil, în 1958, cînd? pregăteam volumul *Tablete de*

cronicar, Arghezi a pus în lumină rolul selecţiei în realizarea acelei precizii, dorită de autori şi de toţi cititorii : „Comunicarea ideilor începe cu alegerea cuvintelor. împrejurări deosebite cer cuvinte pe potriva lor"[1]. Insistenţa scriitorilor faţă de cuvînt, faţă de valorile lui, vrea să redea cu toată exactitatea posibilă gîndirea şi sentimentele, de multe ori aşa de difuze. Scrisul lor însă pune în evidenţă, pe pagini de antologie, importanţa preciziei cuvintelor în context, a valorificării optime prin asocieri expresive, capabile să comunice exact adevărul şi nuanţat, aşa cum e realitatea, impresiile noastre continui despre mediul din jur, despre oameni. Să reţinem cîteva fraze pline de înţeles şi avertisment din comentariile argheziene cuprinse în volumul citat mai sus : „E miraculos cuvîntul pentru că la fiecare obiect din natură şi din închipuire corespunde un cuvînt. Vocabularul e harta prescurtată şi esenţială a naturii şi omul poate crea din cuvinte, din simboale, toată natura din nou, creată din materiale în spaţiu şi o poate schimba... Cuvîntul permite evocarea şi punerea în funcţie a tuturor puterilor închipuite şi sacre. O idee se face act, scoborîtă în cuvinte... Meşteşugul cuvîntului a cernut şi cerne fără răgaz lumea şi sufletul ei — şi a dat naştere literaturii şi elocvenţei"[2].

[1] Interviu publicat în *Luceafărul* din 1 dec. 1958.

[2] *Tablete de cronicar,* 1960, p. 7G.

Operaţia capitală a alegerii cuvintelor pentru realizarea preciziei în comunicare pune pe primul plan sistemul complex al echivalentelor posibile pentru numirea sau sugerarea unei' noţiuni — *sinonimia lexicală* atît de bogată în limba noastră, cum a arătat de mult L. Săineanu, şi cum se oglindeşte ea în toate dicţionarele vechi şi actuale — şi rolul *asocierilor* originale de cuvinte pentru a exprima exact şi nuanţat o idee. Analiză şi sinteză, alegere şi reunire în sintagme, în propoziţii, sînt operaţii care stau la temelia stilului, îl pot înnoi şi rafina la fiecare pas şi-i dau forţă.

în *Poetică,* Aristotel considera că limbajul nostru, şi mai ales al scriitorului, trebuie să fie mereu *„limpede, ţară să fie comun"* (cap. 22). Formula este simplă desigur, dar realizarea cerinţii de exactitate, limpezime, dar şi de originalitate (să nu fie banală, comună, „limba ce vorbim"), de noutate, implică o răspundere deosebită şi un efort constant. Cuvîntul lunecă pe nesimţite în formule stereotipe, comode, şi numai asocierea nouă, cît mai grăitoare, îi poate reda puterea lăuntrică de a numi realitatea şi de a zugrăvi cu fidelitate gîndul şi simţirea noastră ; sau, tot cu vorbele lui Arghezi, din acelaşi articol : „Un cuvînt numeşte alt cuvînt îl pune în mişcare, un alt cuvînt îi aduce lumina. Un cuvînt cîntăreşte un mili-gram, alt cuvînt poate cîntări greutatea muntelui răsturnat din temelia lui şi înecat în patru silabe. Cuvinte fulgi, cuvinte de aer, cuvinte metal. Cuvinte întunecate ca grotele şi cuvinte limpezi ca izvoarele pornite din' ele. într-un cuvînt se face ziuă şi alte cuvinte amurgesc. Cuvintele scapără ca pietrele sau sînt moi ca melcii. Ele te asaltează ca viespile sau te liniştesc ca răcoarea ; te otrăvesc ca bureţii sau te adapă ca rouă trandafirie. Chimia aplicată la culori şi parfume este o copilărie comparativ cu magiile foarte vechi, pe care le realizează cuvintele, de la primele cîntece şi basme despre Dumnezeu şi om".

Iată evocat metaforic cîmpul imens al vocabularului pe care-1 avem la îndemână pentru a da precizie cît mai mare exprimării. Am evocat aceste cuvinte pentru a sub-

linia cîtă greutate pune un artist al cuvîntului pe... cuvinte, pe acele unelte uzate, dar atît de eficace pentru a ne putea înţelege, pentru a sintetiza întreaga civilizaţie trecută şi prezentă. Analiza stilului va cîntări fiece element al contextului, pentru a descoperi valorile adevărate ale cuvintelor, rolul lor în delimitarea exactă a unei idei, a unui aspect al gîndirii şi realităţii. *Noutatea* este o componentă a stilului foarte căutată : ea tinde să dovedească originalitatea unui autor, mai ales a unui scriitor, dimensiunea talentului de a învesti în limba cea de toate

zilele resorturi intime ale fanteziei, ale inspiraţiei, ale capacităţii de a regenera materia comună a vorbirii. *Noutatea* este o cerinţă esenţială a stilului, care atestă calitatea contextului şi se manifestă în relieful deosebit al mesajului. Să ne amintim că Arghezi vede în stil o calitate personală a scrisului individual, a comunicării în general, prin care limba atinge un nivel ridicat de plasticitate : *relief, culoare şi însufleţire* apar în conexiunea neaşteptată a vorbelor. Aspectul nou al stilului nu derivă însă din noutatea cuvintelor, ci din *contextul nou* care le fortifică şi le dezvoltă capacitatea de semnificaţie figurată, teoretic infinită : *„Un nou mod de a gîndi, de a oglindi universul* — (să se reţină sinonimia celor două formule, două sintagme echivalente la figurat) — spune G. Călinescu — *atrage după sine nu un vocabular nou, ci un chip inedit de a descoperi valenţa cuvintelor"*[1]. Iar, mai recent încă, H. Morier, autorul unui dicţionar de termeni literari, remarca acelaşi fapt al inovaţiei stilistice care are la bază *„nu cuvinte rare, ci o rară întrebuinţare a cuvintelor"*[2].

Am numit odată *sintagme poetice* (sau metaforice) acele împletiri noi de cuvinte în care elementele componente

[1] Cf. *Problemele limbii literare,* p. 271.
[2] *Psychologie des styles,* 1959, p. 295.

se fortifică reciproc printr-o coeziune intimă, frapantă, dintre cuvintele aduse în vecinătăţi pe care uzul nu le-a consacrat. De acest procedeu e legat secretul invenţiei poetice, procesul metaforic fiind un efort de a *încărca tulpina semantică veche cu accepţiuni noi, figurate,* posibile în fluxul mesajului poetic :

Nu-mi cerceta obîrşia, ci ţine-n seamă soiul, Guşti fructul, nu tulpina, chiar aur de-ar părea... Strămoşii-mi după nume, au învîrtit ţepoiul, Eu mînuiesc azi pana de mii de ori mai grea...

V. Voiculescu

Tendinţa spre noutate, care este atît de manifestă în scrisul poetic, pune în practică acel specific despre care vorbea Saussure : *libertatea asocierilor;* totul e ca aceste asociaţii să producă valori expresive autentice. Pe acestea le va sublinia în mod deosebit analiza stilului, căci după formula lui Mallarme : *„Versurile se fac nu cu idei, ci cu cuvinte".*

Fiecare element component al unui text poetic are o greutate specifică mare în versurile citate mai sus : *soiul, fructul* se opun *obîrşiei, tulpinei,* aspecte nesemnificative în versurile aforistice, cum în ultimele două versuri, descendentul strămoşilor care *au învîrtit ţepoiul* se îndeletniceşte cu ceva măreţ şi deosebit de dificil : creaţia literară, folosindu-se de „pana de mii de ori mai grea". Nici un cuvânt nou nu a intrat în structura strofei citate; totuşi viziunea, imaginile, contextul **sânt** noi şi evocarea originală ne reţine atenţia prin profunzimea gîndirii şi a resurselor stilistice ale poetului.

„îmbogăţirea normală a unei limbi se face prin valorificarea elementelor vechi, printr-o necurmată împrospătare a celulelor din organismul viu al limbii". (Puşcariu). Practica aceasta apare la marii artişti, care nu au nevoie de elemente de adaos, de umpluturi retorice, de epitete artificioase, pentru a sugera concretul, formele cele mai vii ale realităţii. Din instinct, ei merg către simplitate şi

adincime prin concizia aforistică a metaforei originale : „Unde dă beznă, eu frământ scîntei" (Arghezi) ; „Pietre sunt şi iarăşi pietre. / Pe poteca mea de dor, / greu se lasă, greu se lasă / dumnezeul pietrelor" (BLAGA) —■ citat în care se văd „termeni dominanţi, impuşi de imagini dominante ale scriitorului şi de sentimentul dominant în momentul creaţiei"[1]. *Stilul reflectă tocmai tensiunea morală transmisă cuvintelor* devenite incandescente, contopite cu starea afectivă a unui artist al limbii. Am încercat să explic acest fenomen în studiul variantelor eminesciene care atestă distilarea lexicului pînă la forma finală a *Luceafărului* („Studii eminesciene", 1965), a *Scrisorii III* (în „Limbă şi literatură", 1965), sau în lexicul primelor poeme din „Familia" (în „Steaua",, nr. 5/1964). Foarte bine au ilustrat aceste variante mereu

perfecţionate îndemnul lui Sadoveanu : *„Primeniţi textele ca să intre în sufletul cititorului şi ascultătorilor apa vie a frumuseţii"*[2].

Pentru a realiza acest ţel permanent al stilului este nevoie de un „meşteşug", de pasiunea şi talentul de a înnobila vechile cuvinte prin îmbinarea lor inspirată în contexte metaforice plastice. Horaţiu, în *Arta poetică,* a evocat cu simplitate secretul inovaţiei stilistice : „Vei grăi cu strălucire, dacă vorba cunoscută / O subtilă legătură o va înnoi-n context" (Dixeris egregie notum şi callida ver-bum / Reddiderit iunotura novum). Observaţia atentă a contextului poate descoperi şi aprecia valenţa *nouă* a cuvintelor în contextul *nou.*

Procedeele stilistice au la bază principiul asocierii cuvintelor în context, în aşa fel ca ineditul acestuia să dobîn-

[1] G. Ivănescu, *Limba poetică românească,* în „Limbă şi literatură", III, 1959.
[2] Gh. Bulgăr, *Limba română; sintaxă şi stilistică,* 1968, p. 238.

dească mai mult relief decît formula obişnuită. Cînd Eminescu defineşte poezia metaforic : *„Strai de purpură, şi aur peste ţărîna cea grea"* —■ nu cuvintele ne surprind,, deşi azi nu spune nimeni *strai,* şi rar : *ţarină.* Poetul a ales însă anumite cuvinte din rezervele limbii, din memoria lui poetică, ca să le dea o nouă întrebuinţare în contexte singulare. Selecţia caută *singularul expresiv,* imaginea picturală, elementele de sugestie care nu s-au tocit prim uz. Selecţia are la bază sinonimia, în accepţiunea largă a. cuvîntului, adică echivalenţa posibilă între termeni şi contexte semnificative (sintagme poetice). în cazul citat,. *strai de purpură şi aur* este echivalent cu *vesmînt strălucitor,* iar *ţărîna cea grea* este probabil „făptura mizera-bilă, trecătoare, de nimic". Construcţia este, în nota dominantă a poeziei lui Eminescu, o antiteză puternică. Poetul însuşi îşi notase în manuscrisul 2285, fila 222 : „Antitezele sunt viaţa" şi aşa a văzut el realitatea vie sau închipuită : un şir de opoziţii, de unde, cele mai ori-ginale antiteze, de mare efect poetic şi cu o substanţă adesea metaforică, le găsim în poezia şi în proza lui, cum vom avea prilejul să le analizăm mai departe.

Selecţia ca procedeu general, cel mai bine ilustrat prirt variantele eminesciene, în care se poate vedea pînă unde a mers poetul cu alegerea elementelor constructive ale poemelor sale, *selecţia* deci este urmată îndată de *asocierea nouă* a cuvintelor în unităţi expresive. Mi se pare că aceste două operaţii condiţionează fundamental reuşita unei creaţii stilistice originale şi ilustrează viziunea personală, tendinţa limbajului unui scriitor. Prin ele se aşază în pagină straturile expresive care formează nivelul stilistic al unui mesaj. Iată un exemplu :

Lumea e în aşteptare... turnurile cele-nalte Ca fantome de mari veacuri pe eroii lor jălesc ;
Şi-ale valurilor mîndre generaţii spumegate Zidul vechi al mănăstirii în cadenţă îi izbesc.

Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea la Cozia*

Se vede aici cum limbajul pare aproape uzual în primul şi ultimul vers, pe eînd în al doilea şi al treilea, comparaţia şi metafora sînt construite cu totul original : amestec de vechime şi noutate în lexic ; sintaxa e schimbată : cu inversiuni rare, cu atribute-epitete unice. Stilul e pregnant prin invenţia unor sintagme cu maximă potentă de reliefare, dar ou minimă probabilitate de construcţie în limbajul curent : *fantome de mari veacuri pe eroii lor jălesc,* şi mai ales această metaforă mereu citată, de o mare originalitate plastică : *ale valurilor mîndre generaţii spumegate,* care ne cheamă în minte, pentru comparaţie, versul eminescian tot atît de memorabil : *Cină pluteşti pe mişcătoarea mărilor singurătate.*

Procedeele stilistice fundamentale, ca selecţia şi asocierea, care se aplică domeniului elastic al lexicului (variante, sinonime, straturi istorice) şi al sintaxei (paralelisme posibile, .despre care am vorbit mai sus, topică inversă, ca în exemplul discutat acum, concentrare şi di-luare a frazelor etc), fac limba maleabilă, extind capacitatea expresivă a fondului tradiţional şi rafinează întregul material lingvistic, pentru a-1 putea modela după scop, după circumstanţe.

N-a făcut Platon din teme filozofice operă de înaltă literatură ? Sau Herodot, Tit Liviu, Tacit, Michelet şi Băloescu din istorie, monumente de antă literară ? Sau Pliniu din ştiinţele naturii evocări de înaltă desfătare stilistică ? Căci nu numai literatura, ci şi ştiinţele, prin preocuparea de precizie, de limpezime, concentrare şi noutate, prin evocări şi descripţii ale realităţii, atît de complexă şi de poetică, adaugă valori noi, expresive, la tezaurul istoric al limbii naţionale.
„Dar dincolo de nivelul corectitudinii, pe care operele beletristice îl confirmă şi-1 răspîndesc, se întinde vastul domeniu al faptelor de inovaţie în limbă. Este domeniul propriu al creaţiei literare. Artistul literar, folosind elementele limbii corecte, le va îmbogăţi cu noi valori şi semnificaţii"[1]. Aceste teze ale lui T. Vianu reiau idei mai vechi, formu-

[1] *Probleme de stil şi artă literară,* 1955, p. 6—7.

late tot de el în introducerea la *Arta prozatorilor români* din 1941, unde arăta că în limbajul literar ne **întâmpină** în acelaşi timp fapte de *repetiţie* şi de *invenţie.* Primele aparţin stratului comun al limbii literare, pe oînd cele de invenţie sînt apanajul creaţiei scriitorilor de talent. Analiza stilului este îndreptată spre acestea, care rezultă dintr-o anumită selecţie şi asociere neaşteptată a cuvintelor de uz curent.
Coordonatele acestei duble acţiuni sînt determinate de 3 factori, astfel prezentaţi de cunoscutul cercetător al stilisticii, Pierre Guiraud : „a) *Natura impresiei,* sau subiectul. — Nu întrebuinţăm aceleaşi cuvinte, aceleaşi forme sintactice pentru a povesti un accident de cale ferată, o experienţă de fizică sau o durere... b) *Sursa expresiei.* — Expresia este determinată de natura individului sau a grupului care se exprimă... c) *Scopul expresiei.* — Vorbirea este comunicarea unei experienţe şi această comunicare este făcută cu o intenţie anumită. Limba literară,, în special, este totdeauna încărcată de o intenţionalitate, căci e vorba nu numai de a comunica lucrurile, ci mai mult, de a produce o impresie de frumuseţe, de poezie, de pitoresc etc."[1].
Pentru a ilustra printr-un exemplu rezultatele practice la care poate ajunge intenţia stilistică, asociată cu voinţa de precizie şi de varietate în expresie, îmi permit să citez un exerciţiu personal din cursul meu de *Sintaxă şi stilistică* (1968)-. Am pornit de la un aforism al lui Emerson pentru a ilustra variantele posibile (cîteva, desigur) în legătură cu aceeaşi idee : *„Nu există ştiinţă care să nu fie putere"* — a scris filozoful american. Gîndirea aceasta exprimată sobru, în termeni uzuali, fără relief afectiv, poate fi redată şi altfel : „Ştiinţa înseamnă putere ; A şti este egal cu a fi puternic ; De vrei să fii puternic, trebuie să dobînideşti putere; Stăpân pe ştiinţă de eşti, puternic mereu ai să creşti (ca să dau şi o formă versificată posibilă) ; Cînd ai în mînă ştiinţa, dispui şi de putere ;

La stylisiique, 1P66, p. 117.

Puterea fiecăruia şi a colectivităţii stă în raport direct cu ştiinţa acumulată ; Stăpînirea ştiinţei asigură fiecăruia mai multă putere" etc.
Quot capita tot sensus — „câte capete atîtea idei", spuneau latinii. Putem spune că, mai ales în domeniul stilului, cîţi vorbitori, atîtea formule, după ştiinţa, intenţia, mediul, sensibilitatea fiecăruia. *Selecţia* şi *asocierea* au rădăcini adinei şi efecte extrem de variabile, pe care observaţia noastră le poate detaşa de pe un fond comun al limbajului standard şi, reportîndu-le la norma comună, să le indice specificul.
Din procedeele generale enunţate şi ilustrate mai sus pornesc *figurile de stil,* care încă din antichitate au fost analizate şi clasificate cu multă grijă. Retorica ni le-a transmis prin tot felul de tratate erudite şi chiar azi încă s-a păstrat în multe manuale împărţirea veche a *tropilor,* termen tradiţional pentru figurile de stil. Nu e cazul însă să reluăm asemenea clasificare formală şi uneori contradictorie, dar e util să vedem, ca procedee generale de ordin expresiv, în ce mod se poate obţine o potenţare a afectivităţii într-un context.

Gramatica actuală enunţă cîteva procedee generale, comune limbajului standard : *elipsa, repetiţia, intonaţia, izolările.* Nu se ocupă însă de acele procedee (frecvente la scriitori) prin care se conturează o imagine sau se amplifică semnificaţiile unui cuvînt, prin adaos de valori figurate : *epitetul, comparaţia, personificarea* şi figura de stil centrală a limbajului artistic : *metafora,* de care s-au ocupat un număr extrem de mare de cercetători. La noi **i-au** consacrat studii întinse L. Săineanu (privind domeniul creaţiei populare, ca o trăsătură a spiritului inventiv românesc), în *încercare asupra semasiologiei române* (1887), şi Tudor Vianu în *Problemele metaforei* 1957, re-luînd capitole dintr-un curs de stilistică ţinut în 1942—43. Tot Tudor Vianu ne-a dat un studiu clasic asupra epite-

-jreu de

tului în *Probleme de stil* (1955), am de seamă poet român : *Epitetul emt* servaţii fine, dar şi cu un concept tului (care poate fi şi un adverb şi\ întinsă, chiar o propoziţie pe lîngă ur
Esenţa inovaţiei stilistice stă în desc\ noi în sfera semantică veche a cuvinte suigestive din care pot apărea valori n\ -.e, ale
contextului.

Epitetul şi *comparaţia* indică alături de cuvinte în acest scop : prin acest adaos lexical, un autor îşi exprimă reacţia individuală faţă de impresii venite dinafară : vîntul *sperios;* luna *moale; harnici* unde ; apa *somnoroasă,* stele *proroace ;* cugetări *regine* (la Eminescu, epitete cu totul rare). Cît despre *comparaţie,* se ştie că legătura cu termenul determinant apare în acele adverbe : *ca, precum, după cum, asemenea, ca şi cum* etc. care anunţă trecerea spre noţiuni sau perspective noi, menite să contureze o viziune personală a autorului. *Comparaţia* este punctul de plecare a invenţiei stilistice, întrucât la baza ei există o raportare între noţiuni, între. cuvinte, pentru a reţine amănunte sugestive din realitate[1]. în acest sens, comparaţia tinde spre noutate prin al doilea termen care aduce totdeauna ceva în plus faţă de ceea ce poate spune primul termen. Intre cei doi factori ai comparaţiei observăm că trecerea poate fi : de la mic la mare ; de la egal la egal; de la mare la mic (înţelegînd că e vorba de noţiuni indicate prin cuvinte anumite) ; iată un exemplu din opera de tinereţe a lui Eminescu ; îndrăzneala, intuiţia lui sint excepţionale :

Căci te iubesc, copilă, *ca zeul nemurirea, Ca preotul altarul, ca spaima un azil, Ca sceptrul mina blinda, ca vulturul mărirea, Ca visul pe-un copil.*
Amorul unei marmure

[1] M-am ocupat de comparaţie, pe baza materialului adunat din opera lui Eminescu în „Limbă şi literatură", VII, 1963, p. 269 şi urm.

Comparaţia *ascendentă* ne transpune în sfere mai înalte, adesea enunţînd o hiperbolă, o exagerare, căci orice asocieri sînt posibile pentru evocare :

Trecutul e în mine şi eu sînt în trecut, *Precum trăieşte cerul în marea ce-l respiră.*
Eminescu, ms. 2254, f. 40

Comparaţia descendentă coboară dimensiunile perspectivei spre ceva familiar, delicat, mai afectiv. La acelaşi poet : „Al vieţii vis de aur *ca un fulger, ca o clipă-i";* sau : „Stele rare din tărie cad *ca picuri de argint".* Să ne mai amintim de *Scrisoarea I,* de acest pasaj admirabil în care filozofia este convertită în imagini ale copilăriei :

Parcă-1 văd pe astronomul cu al negurii repaos, Cum, uşor, *ca din cutie,* scoate lumile din haos Şi cum neagra vecinicie ne-o întinde şi ne-nvaţă Că epocele se-nşiră *ca mărgelele pe aţă.* Atunci lumea-n căpăţînă se-nvîrtea *ca o morişcă* De simţeam, ca Galilei, că comedia se mişcă.'

în sfîrşit, există aproximativ o egalitate (poetică !) între aceşti termeni ai comparaţiei lui

Alecsandri :
Soarele rotund şi palid se prevede printre nouri, *Ca un vis de tinereţe* printre anii trecători...
Comparaţia este fondul afectiv pe care se grefează celelalte figuri de stil, pentru a da expresiei un relief ieşit din comun. Despre metaforă s-a spus că e o comparaţie prescurtată ; adică elementul introductiv al comparaţiei este suprimat, iar în raportul dintre termenii com-paraţi apare un transfer de valori. Eminescu o dată spune despre lună că e „ca o vatră de jăratic", apoi, depăşind această formulă, numeşte luna „copilă de aur" şi, mai departe, cu un transfer de termeni cu totul originali, într-o sintagmă poetică de cea mai înaltă clasă : *visul negurii*

eterne, construcţie poetică perfect clară, dar greu de explicat în termeni uzuali, pe cînd comparaţia lui Bolin-tineanu : *„ca un glob de aur* luna strălucea" — este o construcţie foarte aproape de limbajul comun.
Metafora este specifică stilului poetic, esenţa inovaţiei stilistice, formă a expansiunii semantice a cuvintelor ; ea defineşte cel mai bine originalitatea de gîndire şi de expresie a unui autor. Aristotel spunea că numai lucrul acesta nu se poate învăţa de la altul; aici, în sfera creaţiei metaforice, ori eşti un inovator ori cazi în banalitatea formulelor standard ; orice imitaţie compromite stilul. Metafora este semnul talentului adevărat, căci „a face metafore fericite însemnează să ştii să vezi asemănările dintre lucruri" *(Poetica,* cap. 22).
Metafora numeşte deci, pe baza unei comparaţii subînţelese, cu termeni neaşteptaţi (minimă probabilitate), o noţiune din limbajul curent. Ea stabileşte vaste sinonimii între termeni şi dă contextului o potentă expresivă mult depărtată de expresia comună. Cînd poetul spune : *i s-a sfîrşit undelemnul candelei,* el exprimă metaforic ceea ce toţi numim *a muri.* Aceasta este nu numai o creaţie lingvistică nouă, dar şi o viziune, un concept aparte, menit să dea materialului lingvistic o subtilitate, o capacitate de redare mult sporită faţă de tiparul obişnuit. Prin arta literară a marilor scriitori limba a progresat înnobilindu-şi substanţa internă, mai rodnic decât orice influenţă dinafară. Victor Hugo avea dreptate să scrie : „Limba progresează datorită marşului maiestuos al marilor scriitori".
Metafore foarte originale sînt la tot pasul, atît în locuţiunile şi expresiile româneşti cît şi în folclor, în creaţia literară a poporului, cum a dovedit cu multe exemple L. Săineanu, în *încercare asupra semasiologiei* (1887) Şi Tudor Vianu în *Problemele metaforei* (1957). Dar nu există nimic despre acest procedeu fundamental stilistic, un procedeu al limbii comune, în *Stilistica limbii române*

a lui Iorgu Iordan (1944), întrucît autorul considera, ca Ch. Bally, că procedeele poetice specifice nu intră în preocuparea lingvisticii, ci a criticii literare. L. Săineanu a dovedit că metafora este domeniul cel mai inventiv al expresivităţii şi prin ea semantica în general, sensul cuvintelor, capătă o expansiune nouă, potrivit principiului : „nu cuvinte rare, ci o rară întrebuinţare a cuvintelor cunoscute" (H. Morier).
Acum un secol (1870), Eminescu a irupt în arena literelor române cu o poezie metaforică revelatoare, cu imagini titanice, care au uimit pe cei mai experţi literaţi români :
Venera, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie, Braţ molatec ca gîndirea unui împărat profet...
Nimeni n-a conceput şi nu a imaginat zeiţa antică a frumuseţii ca : *marmură caldă* (grecii numeau această asociere de termeni contradictorii oxymoron ; marmura e, prin definiţie, rece, dar poetul, prin maximă abatere de la limbajul uzual, ne spune că e „caldă"), *ochi de piatră ce scînteie* este aplicarea unui principiu esenţial în limbajul artistic, în stilul poetic : *concretul în loc de abstract;* deci, în ioc de noţiunea obiectivă, unanimă cunoscută : zeiţa frumuseţii—Venus, Venera—imaginea picturală, tabloul sensibil : *ochi de piatră ce scînteie* (iarăşi

paradoxal, căci piatra nu scînteie decît ca amnar) ; versul al doilea : *Braţ molatec ca gîndirea unui împărat poet,* — cumulează comparaţia cu metafora, procedeu obişnuit la Eminescu, pentru a da stilului un relief şi mai pregnant. De fapt nimeni n-a spus în toată literatura universală despre Venus că e *braţ molatec,* sugerînd o imagine concretă a curtezanei rafinate, comparînd apoi acel braţ cu *gîndirea unui împărat poet.* Viziunile eminesciene erau pe cit de profunde, în natura lucrurilor, pe atît de uriaşe, în dimensiunile perspectivei. Nimeni n-a creat metafore mai astrale, mai îndrăzneţe şi mai frapante prin ineditul, aso-

cierilor, pentru a demonstra puterea infinită a cuvintelor şi scara, originală la fiecare poet, a înnobilării cuvintelor vechi în vecinătăţi neaşteptate. într-asta stă invenţia adevărată a artistului limbii, care scoate *sunete noi, sensuri noi, imagini noi,* proaspete mereu, din vocabularul cel de toate zilele, cum se poate vedea în partea finală a acestui volum, în analizele stilistice pe care le prezentăm, ca exemplificare, ca procedee de analiză.

Observaţia noastră discerne în acest proces treptele stilizării, ale înnoirii expresiei prin : a) asocierea simplă a cuvintelor, dominante fiind *epitetele;* b) stabilirea unei asemănări — *comparaţiile ;* c) sintagme poetice, nuclee noi de sensuri figurate, focare ale imagismului plastic — *metaforele,* în jurul lor se situează toate figurile tradiţionale, clasificate de mult în cărţi şcolare ca figuri de cugetare şi figuri de construcţie (recent rememorate şi bine exemplificate de un estet erudit : Eugeniu Speranţia)[1]. Astfel, *metonimia* este o substituire, urmărind concretizarea expresiei ; cauza pentru efect şi invers ; autorul în loc de operă ; numele în locul termenului generic ; concretul în locul abstractului ; partea pentru un întreg :

Mînă care-au dorit sceptrul universului şi gînduri Ce-au cuprins *tot universul*
încap bine-n *patru scînduri.*
EMINESCU

Contextul este sugestiv şi cu un resort intern de plasticitate deosebită, pentru că în loc de : *omul, puterea supremă, atotcuprinzător, sicriu* aveau metonimiile subliniate în versurile citate mai sus.

Figurile de stil marchează în realitate trecerea la sensul *noţional (comun)* la cel *emoţional.* în cercetările actuale, se vorbeşte despre nivelul *denotativ* (sensuri comune, obiec-

[1] *Iniţiere poetică,* 1968.

^*T*^*^ f^ate, valori me- g) şi distincţia este utilă pentru a îS mai bine straturile posibile într-un conText

SSCt?: repetiţia -^^S/h^S;

SdeCtia sinonimiile complexe ^ # ndrăzneţe, din care derivă valorile tare si î ^nmaru. sînt P~cedee de continuă frămîn-cu fiiV -1"6 \materialului lingvistic, contribuind ST eP0Ca CU fl6 Operă de talent la *Progresul*

' J. Cohen, Struetwre *du hmyuya poetique,* 1966, p. 216.

CANTITATE ŞI CALITATE ÎN LIMBAJUL LITERAR

Din cele spuse pînă acum s-a putut vedea că selecţia şi îmbinarea nouă a cuvintelor are la bază resursele expresive ; alegem totdeauna din mai multe posibilităţi o anumită variantă ; aceasta reprezintă, măcar ipotetic, *calitatea* optimă a adaptării expresiei la conţinut, pe cînd materialul din care se alege formula stilistică dorită este *cantitatea* resurselor lingvistice. Acest raport permanent între cei doi termeni esenţiali ai comunicării este cheia specificului stilistic al unui autor sau al unui anumit text.

Dictonul latin : *Non multa sed -multum* capătă un preţ tot mai mare într-o epocă de imensă sporire a cantităţii de informaţie : lucrările de sinteză, dense prin conţinut, noi prin datele ultime ale investigaţiei, s-au impus atenţiei generale şi pentru că au un stil limpede, concentrat

şi nou, care stimulează gândirea şi completează informaţia, „înmulţirea scrierilor — notează un reputat critic francez, Roland Barthes, care s-a ocupat şi de problemele stilului — este un fapt modern, care obligă pe scriitor la o alegere, face din formă o conduită şi provoacă o etică a scrisului"[1].

Avem acum şi o demonstraţie dintre cele mai convingătoare şi mai instructive : *Dicţionarul Eminescu* (DE) nu cuprinde decît circa 5 000 de cuvinte din cele 52 000 din *Dicţionarul limbii moderne,* căci marele poet a folosit cu mult diseernămînt vocabularul, fixîndu-se la acel număr foarte mic, suficient totuşi pentru a exprima cele mai înalte idei şi a crea cele mai originale imagini, corespun-

[1] *Le degre zero de l'ecriture,* 1965, p. 73.

zător cu stările sale afective, cu meditaţia sa filozofică, punînd în lumină în chip magistral toată amploarea sensibilităţii lui artistice.

„Critica stilului implică fatal critica gîndirii" — scria Paul Zarifopol, înţelegînd bine legătura indisolubilă dintre *gîndire şi limbă.* Calitatea exprimării reflectă un nivel intelectual, care este receptacolul şi distilatorul culturii individuale. Mai citez o frază din acelaşi autor : „Munca şi tehnica literară, în înţelesul modern, consistă dar în supravegherea scrupuloasă a gîndirii şi anume a gîndirii prin cuvinte"[1]. Stilul este deci oglinda minţii şi simţirii noastre, iar *calitatea* mesajului formulat dintr-o anumită *cantitate* de elemente disponibile defineşte pe autorul acelui mesaj. Cuvîntul şi contextul, pe care-1 angajează, evocă la fiecare pas calitatea gîndirii şi valoarea limbajului care vehiculează idei. , .

Calitatea stilului se manifestă în densitatea ideii pe care o polarizează construcţia, sintagma sau imaginea sugerată de simple alăturări de cuvinte. în fiecare mesaj se află un focar de sensuri, de suprapuneri de sensuri. Arta scriitorului constă în formularea cea mai sugestiv-concretă a cît mai multe semnificaţii, nuclee şi derivări figurate de sensuri.

. t;.\.

De la cuvînt la metaforă este un drum complicat de distilare a valorilor cuvîntului, a asocierii acestuia într-un context cît mai eficace, mai nou sub raportul expresivităţii : „Prin cuvinte trec — scria Tudor Arghezi despre arta limbajului poetic — lămpile cu raze divergente ale tale'ntului de a le reconstrui"[2]. într-o metaforă memo-

[1] *Despre stil,* f.a.p. 10—11.

[2] *Tablete de cronicar,* p. 74.

rabilă, Eminescu la începuturile creaţiei sale definea arta scriitorului ca operă de edificare a unui *strai de purpură şi aur peste ţărîna cea grea.* Iată versurile lui :

Ce e poezia ? înger palid cu priviri curate, Voluptos joc de icoane şi de glasuri tremurate, Strai de purpură şi aur peste ţărîna cea grea.

Epigonii

Cantitativ, cuvintele sînt aici aşa de puţine, dar arhitectonica stilistică este neegalată pînă azi; nimeni nu a definit la noi poezia atît de plastic şi de colorat, atît de imaginativ : *Voluptos joc de icoane şi de glasuri tremurate,* cu trecerea marcată ingenios, subtil, de la abstract la concret, într-o cascadă de metafore : *înger palid; joc de icoane ; strai de purpură;* şi fiecare sintagmă de bază este însoţită de determinări inedite : *priviri curate ; glasuri tremurate ; ţărîna cea grea.* Este un cumul de nuclee stilistice, de metafore, care dau tabloului o mare intensitate de nuanţe, de valori evocatoare, înnobilînd *ideea abstractă* pe care fiecare dintre noi o are despre *poezie.*

Distingem acum mai clar ceea ce lingvistica actuală numeşte *caracterul creator al limbajului* (N. Chomsky), forţa lui lăuntrică de a pune în mişcare ideile, imaginaţia, capacitatea asociativă a conştiinţei, pentru a obţine noi valori constructive, nu numai în domeniul scrisului literar, dar şi în acela al ştiinţelor exacte. O reacţie tot mai consistentă se manifestă împotriva

aşa-numitei „crize a limbajului", invenţie a spiritelor sterile, saturate de speculaţii gratuite, ireale, protestatare în van. Reputatul savant elveţian Jean Piaget ne-a dat recent o excelentă interpretare a curentului dominant azi, *structuralismul,* în cartea cu acelaşi titlu apărută în 1968 (în colecţia „Que sais-je"). Piaget arată cum acei gînditori care au aderat la cele mai

noi curente moderne, căutând specificul structural al diferitelor categorii de manifestare a spiritului creator (în biologie, în psihologie, în matematică, în lingvistică etc), se întorc după un lung ocol spre resursele logice ale gîn-dirii care creează atît ştiinţele exacte cît şi pe cele umaniste. Definirea structurii acestor realităţi nu se poate face fără legile esenţiale ale logicii, ale raţiunii : „în centrul preocupărilor cercetării actuale se găseşte — scrie J. Piaget — ceea ce s-ar putea numi aspectul creator al limbajului, la nivelul întrebuinţării curente"[1]. Cibernetica, electronica, tot felul de calculatoare şi maşini de tradus au la bază concepţia formalizării raţionale a procesului de comunicare, condensarea sensurilor în formule fixe, care să poată transmite rapid şi mecanic un mesaj.

Efortul codificării se compensează însă cu tot mai intensa valorificare a resurselor limbajului, ou descoperirea de noi valori metaforice în interiorul materialului existent. Există chiar în scrisul tinerilor de astăzi o tendinţă de exagerare a limbajului metaforic, cu atîtea asocieri bizare, fantastice, chiar iraţionale. Din frământarea aceasta intensă vor rezulta cu siguranţă trepte noi ale calităţii stilistice, dacă echilibrul dintre vechi şi nou, dintre tradiţie şi inovaţie va fi restabilit, iar limba îşi va urma calea ei rodnică de perfecţionare raţională, stînd în slujba reflectării şi difuzării culturii naţionale.

Cantitate şi *calitate* sînt coordonatele definirii, interpretării, delimitării stilului, pentru că ele ne duc spre elementele constitutive şi spre rostul, eficacitatea, noutatea asocierii cuvintelor în context. Virtuţile limbajului popular, de atîtea ori evocate în analizele literare, *concizia* şi *plasticitatea* derivă din *sublimarea cantităţii în calitate.*

Cantitatea retorică, apreciată odinioară mai ales în cercurile politice, este tot mai mult înlocuită în relaţiile

[1] *Le structuralisme,* 1968, p. 69.

umane şi în scrisul literar prin *calitatea* mesajului încărcat de semnificaţii, care deschide noi perspective de creaţie pentru gîndirea umană. In acest sens, o pagină literară este reconfortantă pentru gîndirea ştiinţifică, aşa cum o invenţie este stimulatorie pentru imaginaţia poetului.

Interferenţa dintre imensa cantitate de informaţii pe care tehnica modernă o oferă omului şi calitatea formării sale intelectuale, prin rafinarea gîndirii şi a imaginaţiei reprezintă pentru limbă, pentru stil un continuu câştig şi un exerciţiu al inteligenţei şi sensibilităţii sale. „Nu un vocabular nou, ci un chip inedit de a descoperi valenţa cuvintelor" — spune G. Călinescu — ; iată direcţia adevăratei inovaţii în sfera celui mai important instrument de comunicare. Limba literară ne oferă cel mai întins şi mai variat cîmp de experienţă privind *competiţia dintre cantitate* şi *calitate.* Se impune deci observaţia atentă a acestei forme de cultură.

Două exemple ne vor lămuri mai bine asupra a două tendinţe în scrisul literar modern : a) concentrarea expresiei la elementele semnificative, la nuclee sugestive ; b) dilatarea frazei, pentru a aglomera amănuntele şi, rîn-duindu-le într-o simetrie a perioadei, pentru a evoca mai sugestiv complexitatea ideilor, a situaţiilor.

Iată un poem în 9 cuvinte, care i-a plăcut lui Lucian Blaga, pentru că 1-a reţinut în a sa *Antologie de poezie populară,* publicată postum (1966) : *Cine crede dorului I Are casa cucului* / *Şi odihna vîntului* (p. 79), în care recunoaştem concentrarea maximă a mesajului poetic pe un spaţiu restrâns la minim. Dar valoarea contextului nu este mediocră, nu este comună, nici la îndemâna oricui. Se ştie că simţul conciziei şi virtutea plasticităţii sînt foarte

vizibile în creaţia folclorică, cizelată de generaţii, încât orice retorică sterilă a fost eliminată. Simplitatea şi forţa sugestivă a celor trei versuri scurte fac din micul poem un model de limbaj poetic, cu mari virtuţi stilistice.

Din punct de vedere *jonetic* se observă simetria vocalelor e şi *i* de la începutul versului, cu vocala predominantă în rime : *u.* în versul medial a domină prima jumătate a

versului, între e şi *i* din versurile 1 şi 3, realizînd acel binecunoscut echilibru al vocalelor noastre.

Morfologic şi sintactic construcţiile sînt de natura aforismelor : prezentul etern : *crede, are,* un subiect general : *cine;* un complement indirect : a crede *dorului* şi două atribute în rimă : *cucului, vîntului,* al căror regent este un complement direct pereche, legat prin *şi : casa şi odihna.* Nimic mai simplu gramatical, dar nimic mai complex *stilistic,* pentru că întregul context conţine o succesiune de imagini, o alegorie, o concentrare de semnificaţii metaforice de mare subtilitate. *Dorul* cu rezonanţa lui specific românească, intraductibil, conţine sensuri multiple : dorinţă, aspiraţie, iluzie, sete de iubire etc. A crede însă că el e sinonim cu fericirea este tocmai începutul suferinţelor morale, căci urmează neliniştea, căutarea, goana după himere ; metaforic toate sînt însumate în *Are casa cucului şi odihna vîntului.* Imaginile definesc spiritual *antinomia* eternă dintre dor şi tihnă; cine se lasă stăpînit de dor trebuie să renunţe la linişte, seninătate, împăcare cu sine.

Să vedem acum un aspect stilistic diferit, adică expansiunea frazei : „E şi filozofie înăuntru — scria N. Iorga despre apariţia în literatură a lui Lucian Blaga, cu *„Poemele luminii"* în 1919 — o melancolie, dar nu deprimantă, filozofie care leagă împreună, ca în cele mai bune produse ale poeziei din toate timpurile, toate aspectele dinafară ale naturii şi, înlăuntru, toate mişcările prin care, — şi noi o parte din imensitate, din veşnicie şi astfel părtaşi la incomensurabilitatea şi la nemurirea ei — îi răspundem"[1].

Fraza enormă, caracteristică scrisului lui N. Iorga, reclamă reluarea lecturii, pentru că, în general, dependenţele sînt foarte multe şi trecem de la una la alta, în serie ; e un procedeu folosit şi în stilul ştiinţific de azi şi mai

[1] „Neamul românesc", 1 mai 1919.

\

ales îri evocări, în publicistică, aşa cum am arătat, cu exemple» în capitolul despre aspectele sintaxei de azi în volumul cătat „Cultivarea limbii" (1964).

Se remarcă numărul mare de neologisme : *filozofie, melancolie, deprimantă, produse ale poeziei, aspecte, imensitate,* şi mai ales acel rar de tot *dncomensurabilitate.* în acelaşi timp, ca o compensaţie, autorul reţine sinonimele vechi pentru noţiuni moderne : *dinafară* în loc de *exterior ; veşnicie,* în loc de *eternitate ; înlăuntru* în loc de *interior* etc.

Strict stilistic vorbind, apar repetiţia, comparaţia, des-continuitatea şi mai ales acele construcţii incidente care dădeau dimensiuni, rar întîlnite la alţi autori, scrisului lui Iorga. Să se reţină mai ales în interiorul acestei mari incidente, dintre cele două linii, insistenţa asupra ideii de infinit : *imensitate, veşnicie, incomensurabilitate, nemurire,* toate sinonime aproximative pentru noţiunea de *necuprins.*

Vom remarca deci justa intuiţie a genialului istoric literar care discerne îndată apariţia noului astru pe cerul culturii naţionale în momentul în care se înfăptuia unirea tuturor românilor prin actul istoric de la 1 decembrie 1918, la x\lba Iulia. Să adăugăm amănuntul că Sextil Puşcariu a lăudat, în aceeaşi vreme, poezia tînărului Blaga, însă în termeni mai academici. Stilul lui Iorga oglindea tumultul personalităţii sale.

Asemenea note distincte sînt indici evidenţi ai specificului unui autor, al unui text care poartă pecetea unei intenţii stilistice.

Delimitarea stilului, aşa cum am încercat s-o lămurim în paginile precedente, uşurează realizarea unei ţinte practice : analiza fenomenelor de expresivitate, prin delimitarea faptelor de limbă care contribuie la potenţarea afectivităţii unui context. Punctul de pornire se află într-o intenţie : a face din cuvinte imagini, un nucleu sugestiv, distanţînd construcţia de formula uzuală, banală, inexpresivă. Iată trei modalităţi de a interpreta „toamna", alese pentru ilustrarea afectivităţii limbajului, pentru sublinierea diferenţelor de stil personal la patru poeţi :

Vezi rîndunelele se duc,
Se scutur' frunzele de nuc, S-aşează bruma peste vii,
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii ?

EMINESCU

Prin singurătatea lui brumar Se risipeşte parcul cit cuprinzi, învăluit în somnul funerar Al fumegoaselor oglinzi.

Trăim subt greul văzduhului ca pe un fund adinc de mare. Nici o suferinţă nu-i aşa de mare să nu se preschimbe în cîntare.

ARGHEZI

BLAGA

Stejari, mesteceni, mărăcini îşi mută viaţa-n rădăcini.

ILIE CONSTANTIN

Deci patru ipostaze stilistice ale aceluiaşi sentiment : melancolia toamnei, dar fiecare îşi are adîncimea ei de sensuri şi de sugestii : la Eminescu se asociază cu iubirea tristă, cu singurătatea adînc simţită ; la ceilalţi trei, natura este cadrul unei stări sufleteşti de intensă vibraţie ; tabloul dezolant pune în mişcare imaginaţia, cugetarea şi ele învestesc cuvintele asociate într-un chip particular cu o putere de evocare, de filozofie chiar, pe care o simţim pătrunzînd în miezul lucrurilor. Imaginea cea mai plastică este la Arghezi ; cea mai poetică şi mai colorată : *somnul funerar al fumegoaselor oglinzi.* La Blaga e o filozofie a omului etern care-şi găseşte în tristeţe resurse noi de poezie : suferinţa noastră adună cuvintele într-un cîntec nou ; o elegie subtilă trăieşte în fiecare om, în fiecare zi de toamnă. Poeţii o ştiu tîlcui în sintagme noi, în imagini plastice ; Ilie Constantin a găsit în 2 versuri o interpretare fericită a toamnei, temă veche cît omul, dar convertită într-o memorabilă enunţare a unui proces ; vegetaţia îşi mută viaţa în pămînt, ca să doarmă în liniştea supremă pînă la primăvară.

Comparând cele patru, mici poeme despre toamnă constatăm caracterul meditativ, cu puţine figuri de stil în versurile lui Eminescu şi Blaga ; doar repetiţia şi comparaţia apar pentru a întări expresia sentimentului. în schimb, metafora este suportul evocării lui Arghezi şi a lui Ilie Constantin ; pitorescul imaginii apare ca într-un tablou cu linii foarte bine conturate. Din lectura acestor patru exemple putem deduce unele soluţii practice ale delimitării stilului poetic specific fiecărui autor, dacă pornim de la *etalonul limbii literare comune.*

Cea dintîi constatare de ansamblu : expresia cea mai figurată, mai depărtată de tiparele limbii curente este

1

strofa lui Arghezi,'cu numeroasele ei nuclee metaforice : *singurătatea lui brumar ■ parcul se risipeşte; învăluit în somnul funerar; oglinzile fumegoase.* Distanfa mare de limbajul curent dă versurilor deodată un aspect foarte poetic şi pune în evidenţă o imaginaţie dinamică, foarte inspirată. /

Simplitatea aparentă a versurilor lui Emineseu ţine de arta clasică a sublimării sentimentului în construcţii transparente, armonioase prin ritmul şi rima căutate, în consonanţă cu stările sufleteşti de melancolie. Succesiunea rapidă a tablourilor se încheie cu o

întrebare insistentă ; declinul naturii se asociază cu singurătatea omului. Acest cumul de imagini pe un spaţiu redus (plecarea rîndunelelor ; scuturarea frunzelor ; căderea brumei) nu apare niciodată în proză, nici în limbajul curent. Concentrarea amănuntelor descriptive şi sugerarea unor stări de conştiinţă prin acele amănunte plastice distanţează, de la prima lectură, versurile izbutite de construcţia convenţională a limbajului obişnuit.
Tudor Vianu, eînd a împărţit construcţiile lingvistice în fapte de *repetiţie* şi fapte de *invenţie,* a stabilit şi primul act al analizei stilului : căutarea, reţinerea faptelor de *invenţie,* adică a acelui nivel de afectivitate care reţine atenţia. Faptele de invenţie provin dintr-o selecţie riguroasă a variantelor posibile, din organizarea aparte a elementelor de construcţie a unui context. Vom putea determina patru niveluri expresive ale unui context, vizibile mai ales în creaţia literară, în textele originale din punct de vedere stilistic : 1. fonetic ; 2. lexical; 3. gramatical ; 4. stilistic propriu-zis (e vorba deci de sistemul construcţiilor cu aspect afectiv). Apoi din jocul variantelor se conturează imaginea, sugestia, tonul intenţionat sau asocierile de un anumit tip care corespund cel mai bine scopului urmărit de autor.
Cele patru variaţii tematice, în jurul aceluiaşi subiect, *toamna,* se disting *fonetic* prin sisteme de rimă specifice ; varietatea provine din succesiunea vocalelor, mereu alta în fiecare caz. Dacă citim cu o atenţie continuă, muzicali-

tatea lui\Eminescu este ou totul diferită de cea a lui Arghezi sau \Blaga. Mai ales rimele dau evocării o muzică accentuată în sensul afectivităţii dominante : *u-i* (la Eminescu) ; *a-i* (Îs Arghezi) ; *u-a, a, a* (la Blaga).
Lexical, toate cele patru citate folosesc un vocabular obştesc aproape, cu foarte puţine neologisme, dar exploa-rarea zonelor complexe de' semnificaţii figurate, a polisemiei cuvintelor uzuale,' aduse în vecinătăţi neobişnuite, produc imagini noi, valori plastice pe care numai un artist al limbii, cu o imaginaţie îndrăzneaţă, le poate contura cu relief expresiv inedit : *parcul se risipeşte învăluit în somnul funerar al fumegoaselor oglinzi.* A spus cineva că *parcul se risipeşte ?* Posibil. Dar : *învăluit în somnul funerar al fumegoaselor oglinzi ?* Nimeni, şi e greu de crezut că a conceput cineva un asemenea tablou al toamnei. Tocmai întrasta stă inovaţia cea mai originală a poetului : asocieri de cuvinte vechi într-o imagine, într-un context nou, nerostit de cineva.
Mallarme credea că datoria poetului este de „a zugrăvi nu lucrul în sine, ci efectul pe care el îl produce". Iar cu mult timp înaintea lui, Boileau spunea că „tot spiritul unui autor consistă în a defini bine şi a zugrăvi bine un lucru". Dar cîte riscuri şi cîte eforturi presupun aceste două acţiuni conjugate : a defini şi a zugrăvi *(bien definir et bien peindre).* Sarcina cade pe cuvinte, pe alegerea şi asocierea lor nouă, cum se vede convingător în exemplele de mai sus.
Analiza stilului va căuta să consemneze sporul de semnificaţii ale unităţilor lexicale din context, să indice deci cum materia veche se înnobilează prin lucrarea poetului asupra cuvintelor. Am consemnat într-o altă carte părerile scriitorilor despre procesul acesta de rafinare a cuvintelor vechi şi de adaptare a termenilor noi, necesari unei „preciziuni sfinte", — cum spunea Sadoveanu —, de care are nevoie orice cititor. *Precizie şi sugestie* — iată cadrul regenerării *cuvintelor* tocite prin uz. Chiar dincolo de nucleele stilistice create prin asocieri inspirate de termeni, din contextul mai amplu, ca în exemplul lui Blaga

sau în cele două mici versuri semnate de Ilie Constantin, se ridică înţelesuri noi, aluzii şi perspective de gîndire care ne conduc spre *adevăruri adinei,* spre marile întrebări ale vieţii : *Nici o suferinţă nu-i aşa de mare I să nu se preschimbe in cîntare* — cum scrie L. Blaga.

Dar în vocabular există şi straturile istorice, există unele sinonimii stabilite de-a lungul veacurilor mai des prin împrumuturi, ca rezultat al convieţuirii cu alţii la un loc, de alt neam, ca reflex al influenţelor firesc răs-pîndite pe toate meridianele lumii, ca trăsături ale unor realităţi în continuă transformare : cuvinte vechi, cuvinte populare, cuvinte regionale, ba şi elemente de jargon, construcţii familiare de tot felul. Stilistic, fiecare element îşi are rostul său, căci am putea spune, în legătură cu aspectele mesajului, că nimic nu este întâmplător, ci totul contribuie ca lanţul cuvintelor să spună cît mai mult şi cît mai mişcător, cît mai sugestiv. *Densitate şi culoare* sînt, sau trebuie să fie, implicate în creaţia stilistică, adică în acel strat al limbajului care stîrneşte stări afective noi în cei ce iau contact cu un mesaj cu destinaţie literară. Ţinta este eternă, dar foarte complicată pentru mulţi autori. Cuvintele au o rezistenţă a lor, mai ales în ochii scriitorului, care ar vrea să le modeleze în artă poetică, aşa cum dorea Apollinaire şi cum spunea chiar că a reuşit : *Tous Ies mots que j'avais ă dire I Se sont changes en etoiles* („Fianfailles")[1]. Nu se întreba însă Eminescu cu îndoială :

Putut-am eu cu lira străbate sau trezi Nu secolul, ca alţii, un ceas măcar, o zi ?

tastele**

Ce letaveam de spus/s-au schimbat

p. Guiraud numeşte valorile contextuale noi, rezultate din asocieri personale, afective, ale cuvintelor vechi, funcţiile secundare ale limbajului", pentru că „se suprapun reprezentării lingvistice imediate", pentru „a manifesta concret judecăţile, emoţiile, dorinţele, cum fac gesturile şi strigătele"[1]. Am citat din cea mai nouă sinteză a lingvisticii (1525 pag.), apărută în colecţia enciclopedică *La Pleiade,* sub redacţia lui A. Martinet. Ea conţine un capitol întins despre *stilistică,* despre valoarea, rostul, evoluţia, actualizarea mijloacelor lingvistice, a cuvintelor în primul rînd, pentru a da comunicării mai multă eficacitate.

Să remarcăm în legătură cu modelarea continuă a cuvintelor în context, pentru a spori valoarea expresivă a acestor elemente de mare circulaţie, manifestarea în direcţii diverse a *noutăţii:* a) prin încărcarea sferei semantice tradiţionale cu *valori figurate contextuale,* regenerînd celulele vocabularului, cum se exprima Puşcariu, prin alăturări sugestive, în textul citat mai sus din Eminescu : a *trezi secolul,* în loc de : „a pune în mişcare ideile unei epoci, a semăna (tot sens figurat) idei noi" ; b) prin *asimilarea termenilor noi, necesari* preciziei nuanţelor morale : „Structura este o entitate autonomă de dependenţe interne" (Hjelmslev) — o definiţie, tradusă desigur, dar care nu se poate interpreta cu termeni populari, — neologismele citate sînt absolut necesare.

Am putea adăuga şi un alt aspect al înnoirii lexicului, a valorificării resurselor lui ; c) *readucerea la viaţă a arhaismelor* şi includerea în contextul literar a termenilor *populari, familiari* sau chiar *regionali.* Această putere o are numai literatura şi astfel ea se manifestă ca o forţă excepţională de *conservare* tocmai în cadrul tendinţelor dominante de *înnoire* a stilului. O forţă de *propulsie* şi

[1] *Le langage,* 1968, p. 456.

una de *reţinere realizează echilibrul* imensului cîmp de experienţă a scriitorului, care face artă, recreează realităţile din lumea complicată şi infinită ca nuanţe a cuvintelor. Toate aceste aspecte nu pot fi neglijate în analiza stilistică a unui text.

în ultimii ani cercetătorii ne-au dat analize substanţiale asupra limbii şi stilului celor mai importanţi scriitori români, care au pus în evidenţă revalorificarea tezaurului lexical şi înnoirea contextului prin *neologismele cerute* de conţinut. Trei volume de *Contribuţii la istoria limbii literare în secolul al XlX-lea,* apărute sub îngrijirea lui Tu-dor Vianu, conţin nu numai registre importante ale inovaţiei stilistice a unor scriitori ca Heliade, Odobescu, Filirnon, Creangă, Kogălniceanu, Bolliac, Delavrancea etc. dar şi exemple de îmbogăţire a vocabularului, a valorii cuvintelor vechi, în contextul creaţiei literare. Studiul lui Tudor Vianu

asupra lui Odobescu, sau lista de neologisme folosite de Anton Pann, de Dinicu Golescu, de Bolliac, la începuturile modernizării limbii române literare, reliefează procesul modernizării şi al maturizării limbii literare. Valorificarea unor termeni populari sau chiar regionali de către Creangă şi Caragiale, de Delavrancea sau Filimon, a constituit un act de cultură, de cultivare a limbii, uşurînd manifestarea funcţiilor ei artistice, cu urmări extrem de importante pentru „creşterea limbii româneşti".

Dar, fiind vorba de rostul cuvintelor în contextul stilistic şi de importanţa scriitorilor în procesul de înnobilare a limbii comune, să dau un exemplu concludent de analiză pe care un mare poet ca Arghezi a făcut-o pe un vers de Eminescu în conferinţa lui din 1943, la Ateneul român, evooînd marea creaţie a înaintaşului său. Iată ce spunea Arghezi :

în cuibar rotit de ape peste care luna zace...

.-, ■{Călin)

„N-aş putea să precizez formele anterioare ale acestui stih, ieşit, cu limpezimea şi conturul lui, din mai multe redactări evidente. Nimeni nu zice : *cuibar de ape.* Toată iumea zice : *copcă, vîrtej.* Dar *cuibar de ape* e şi plastic, e şi frumos. Dacă în loc de *cuibar de apă,* care ar fi fost frumos numai întrucîtva, poetul ia pluralul şi zice *cuibar de ape,* imaginea capătă şi tremurul de furnicar al undelor. E locul să mai bănuim că, înainte de *cuibar rotit de ape,* fusese *cuibar rotund de ape :* numai forma cuibarului, fără mişcare. *Cuibar rotit de ape* exprimă tot ce trebuia şi acest rezultat poetul 1-a obţinut succesiv. *Peste care luna zace* e o imagine de completare, din cele familiare poetului, dar ea dă tabloului aşternut şi pune un punct de răcoare în mişcarea cuibului de ape. *Cuibar* e şi el un cuvînt căutat şi lucrat. Instinctiv, relativ la limbă, poetul trebuie să fi scris întîi *cuib* şi numai după aceea *cuibar,* dînd versului şi ritmul. Inversiunea : *peste care luna zace,* cu verbul la urmă, îi dă versului o putere absentă din construcţiile directe. Asta s-ar putea chema stil. Stilul pare să fie meşteşugul de a da cuvinte-lcc duritate, relief, culoare şi însufleţire", (p. 53—55).

Iată-1 deci pe Arghezi comentator unic şi foarte la o-biect, care ne dă o exemplară analiză a unui vers eminescian, încheind cu o foarte originală definiţie a stilului, pe care am avut prilejul s-o citez de mai multe ori, scoasă chiar din operaţia analitică a marelui meşteşug eminescian de a face stil, de a face artă din cuvintele noastre obişnuite, articulate însă într-un context de imagini care sînt numai ale lui.

Dar analiza cuvintelor poetice, de mai sus, cuprinde şi, cîteva mici amănunte, oîteva formulări de mare importanţă pentru înţelegerea rostului cuvintelor în creaţia stilistică. Arghezi zice : *cuibar de ape,* sinonim în vorbirea curentă cu *vîrtej* sau *copcă.* Prima formulă este un nucleu stilistic „şi plastic şi frumos". Toţi zicem *cuibar, dar nu de ape;* sinonimia este axa inovaţiei semantice, a adaosului de semnificaţii figurate, metaforice, pentru a obţine imagini noi, pentru a da sferei de *înţelesuri vechi o extindere nouă.*

Prin asemenea inovaţii contextuale, *imaginea capătă şi tremurul de furnicar al undelor* — observă ilustrul comentator al versului eminescian, el însuşi un mare creator de imagini memorabile în literatura română. Despre *cuibar* se spune un lucru esenţial pentru stilistică : *un cu-vînt căutat şi lucrat.* Orice cuvînt rar (vechi, regional, neologism) este o excepţie de la nivelul uzual al vorbirii ; scriitorul caută cuvîntul cel mai bun, cel mai sugestiv, pe care îl integrează într-un context, cum giuvaerul prinde piatră rară într-o podoabă strălucitoare. Analiza citatului porneşte de la faptul brut de limbă pentru a detaşa amănuntul semnificativ pentru stratul stilistic al contextului, pentru a consemna mai exact valoarea expresivă a inovaţiei. Se observă raportarea continuă a faptelor, prezentate atît de subtil de Tudor Arghezi, la nivelul limbii comune. Este deci faptul esenţial al oricărei analize stilistice : apare astfel mai bine conturat *meşteşugul* autorului şi intenţia lui se materializează în contextul nou,

în care cuvintele de bază sînt scoase din starea lor amorfă, din stratul neutru şi inexpresiv, pentru a le pune la baza inovaţiei stilistice. Amploarea, valoarea şi scopul acesteia pot fi delimitate numai pornind de la faptul concret al limbajului, de la elementele lui constitutive, deci de la date reale şi obiective, nu de la simple impresii subiective care pot fi derutante.
Al treilea aspect al inovaţiei stilistice îl indică particularităţile *gramaticale, — morfologice şi sintactice* —, în cadrul cărora apar unele variante sinonimice posibile sau construcţii „neliterare", opuse celor obişnuite azi în vorbirea îngrijită. Există în toate sectoarele gramaticii noastre forme învechite, regionale, neliterare care indică abaterea şi pot caracteriza vorbirea unor eroi sau intenţia autorului de a-i situa în timp şi spaţiu. Caragiale a fost maestrul satirei lingvistice, eontinuînd la un nivel superior limbajul satiric al lui Alecsandri, sau Haşdeu, care
au denunţat coruperea limbii în diverse medii. între pasajele aparţinînd lui Caragiale şi cele puse în gura personajelor sale este o enormă diferenţă. Orice pagină am lua din schiţele lui, eu eroi semiculţi, apare gramatica lor aproximativă, cu unele construcţii ridicole, exagerate cu intenţie :
„Nu, domnule ! destul cu iniţiativa privată, *care i-am văzut* cît de triste consecinţe ! Nu !" *(Iniţiativă).*
Prin variantele morfologice şi prin sintaxă Sadoveanu caracterizează vorbirea eroilor săi din atîtea timpuri şi din atîtea locuri diferite :
— Iaca, zicea moşul, era aşa un om mărunt, grămădit, parcă asupra pîntecelui... Şi n-avea (Napoleon) nici mustăţi, nici barbă, era aşa ca-n palmă. Am stat faţă cu el, — da' el era ca un pui de om lîngă mine... Noi am rămas toţi grăniţerii cu pajura împărătească, iar ceilalţi se duseseră la vale spulberaţi... Şi ne împresură oastea lui Napoleon, şi ne batem noi, şi ne batem, şi cade unul, cade altul, ş-odată ne repezim ca nişte mistreţi, cu mînie, şi rupem noi oastea lui...". *(Opere,* III, p. 481).
Am stat *faţă cu el* = ne-am aflat faţă-n faţă ; *grămădit* = îngrămădit; *da' el* = el însă ; *rupem noi oastea lui* = înfrîngem armata lui etc. ; formele subliniate dau un aspect de vechime, de vorbire populară, uşor nuanţată, în *Zodia cancerului* se vede mai bine cum graiul lui De Marenne se opune vorbirii populare, arhaizante, a moldovenilor din epocă, pe fiecare pagină fiind distincte stilistic straturile lingvistice ale eroilor : prin lexic, gramatică şi construcţii afective aparte.
în *Stilistica limbii române* a acad. Iorgu Iordan, care se ocupă numai de fenomenele generale de expresivitate a limbii comune, nu de creaţia literară a scriitorilor (unde legea expresivităţii este dominantă şi faptele de stil apar pe primul plan, printr-o valorificare aparte a resurselor limbii comune, cum am arătat mai sus), găsim un mare număr de fapte din domeniul morfologic şi sintactic, fenomene curente în limbajul popular, atestate însă la scriitorii care au oglindit în opera lor limba vorbită (Creangă,

Caragiale, Brătescu-Voineşti etc). Capitolul despre *verb* este cel mai întins ; fapt explicabil, pentru că structura verbului nostru este extrem de complexă, iar formele prezintă o infinitate de nuanţe, de variante, de abateri de la tiparul literar, care au permis unui savant străin — prof. Alf Lombard, de la Universitatea din Lund, Suedia — să scrie despre verbul românesc două volume mari, peste 1 200 de pagini, — cea mai mare monografie asupra unui capitol de morfologie românească : *Le verbe rou-rnain* (1954—1955). Ne putem uşor imagina cîte variante posibile ne oferă acest capitol pentru reliefarea stilistică a unui context. Să dăm însă un exemplu :
— Păcat mi-a *fi,* fată, dacă nu ţi-oi *da,* că şi pe mine m-au învăţat mătuşele... Cunoşti tu au ba care-s buruienile ce se pun în lăutoare ? (Sadoveanu).
Cum se ştie, există multe variante verbale pentru a exprima timpul, modul, persoana unei acţiuni. Pe lîngă variantele literare, există cele populare pentru viitor, pentru trecut : există

variante pentru unele flexiuni *(pun-pui; cred-crez; văd-văz; speră-sperează ; dibuie-dibuieşte* etc). Destul de complicata morfologie a limbii române este în avantajul stilului, ca şi sintaxa cu atîtea tipare variate pentru anumite formulări.

In domeniul *sintaxei* faptele de stil sînt mai frecvente ; fiecare unitate sintactică poate fi construită într-un mod personal, mereu variat, mai complex sau mai concentrat. Sintagmele, propoziţiile şi frazele vădesc intenţii clare de afectivitate la scriitori, cum ele pot fi extrem de banale în stilul administrativ sau în cel ştiinţific. Atributele au rol frecvent de epitete, complementele pot cuprinde metafore, iar apoziţiile au rol de precizare dar şi de evocare (A. Mureşanu : *Preot deşteptării noastre, semnelor vremii profet,* cum scrie Eminescu în „Epigonii") ; dar structura propoziţiilor şi frazele de dimensiuni atît de variate ? Toată sintaxa este impregnată de formule stilistice, cum toate construcţiile stilistice atestă *elasticitatea sintaxei:*

„Şi ochii' tăi, topite stele a dimineţei, privesc adînc, atît de ferice de âdînc în noaptea sufletului meu, :cît te visez veghind". (Eminescu,- *Proză literară).* Să se compare fraza amplă cu expresia, concisă, aforistică :

Vreme trece, vreme vine, Toate-s vechi şi nouă toate ; Ce e rău şi ce e bine Tu te-ntreabă şi socoate.

(Glossă)

între formula cea mai densă, eliptică uneori şi frazele arborescente este un cîmp infinit de posibilităţi stilistice pentru a da gîndului o articulare gramaticală corectă, dar care poate fi şi foarte sugestivă, ca în citatele de mai sus. Analiza stilistică este însă obligată să explice rolul cuvintelor şi construcţiilor expresive, modalitatea compoziţiei, ca fenomene de încărcare afectivă, acolo unde vorbirea curentă ar folosi construcţii convenţionale, lipsite de relief. Topica, repetiţia, discontinuitatea, elipsa sînt procedee prin care cadrul sintactic al unui context se modelează continuu după voinţa autorului de a pune în evidenţă anumite cuvinte şi anumite părţi ale contextului, în funcţie de tiparul sintactic, considerat ca fiind conform cu norma logică a exprimării, devierile într-o direcţie sau alta, prin concentrare sau, dilatare a frazei, urmăresc concretizarea unui fond de idei, nuanţat afectiv şi modelat după intenţie, experienţă, circumstanţe şi putere de imaginaţie.

Ultimul strat, care este de fapt un fel de sinteză a faptelor de limbă analizate mai sus, este acela al construcţiilor afective, al faptelor de *invenţie stilistică.* Analiza noastră poate detaşa fără dificultăţi epitetele, comparaţiile, metaforele etc, care oglindesc o stare poetică, o tendinţă

de nuanţare a comunicării. Pentru a face cît mai adîncă şi mai completă prezentare a inovaţiei stilistice, sinteză a devierilor de la vorbirea comună, de la tiparul standard, analiza se sprijină pe toate datele limbii, pe aprecierea nucleelor stilistice, ca manifestări ale forţei de invenţie, de expresie, consecventă selecţiei şi asocierilor de un tip aparte. Aici toate figurile de stil, toate procedeele afectivităţii colaborează pentru a reliefa semnificaţiile noi ale contextului : *cerul senin* este o construcţie banală ; *senin* precizează un aspect comun ; dar : *gîndire senină* înseamnă *judecată liniştită, echilibrată; discuţie senină* adică : *liniştită, calmă.* Cu totul altceva este însă, într-un articol al lui Călinescu : *Interpretări senine,* în care, vorbind despre o cronică literară greşit orientată, incompetentă, *senin* este un eufemist pentru a spune că autorul rămîne indiferent la problemele adevărate, complexe ale textului analizat, că el nu-şi pune problema adevărului, a adevăratei valori a problemei abordate.

Există deci trepte ale concentrării valorilor expresive în limitele unei sintagme, în care epitetul poate spune totul. Să dăm alte exemple de înnoire stilistică sensibilă în variantele

eminesciene, care oglindesc o parte a eforturilor creatoare ale poetului pentru a obţine nivelul cel mai înalt de afectivitate în limitele unui vers sau ale unei fraze :*.

a) *Priveşti pe un rege poate cu planuri pentr-un veac, Cu planuri pentr-o oră nemernicul sărac.*

(Scrisoarea I, în „Opere", II, p. 202)

b) *Vezi pe-un rege ce-mpînzeşte globu-n planuri pe un veac, Cînd la ziua cea de mîine abia cuget-un sărac.*

(ib. p. 209)

sau :

a) *Iar altul la tarabă pe degete adună*
Citi bani aduce anul, cîţi pierde într-o lună.

<ib., p. 195)

b) Iară altu-mparte lumea de pe scîndura tărăbii Socotind cît aur marea poartă-n negrele-i corăbii.

(ib., p. 209)

De la o formă la alta se văd conturul şi condensarea imaginilor, bogăţia de înţelesuri noi şi perspectiva picturală atît de fantastică la Eminescu. Despre poetul nostru se poate spune ceea ce Thomas Gray spunea despre Sha-kespeare : „Fiecare cuvînt al lui este un tablou". Procesul calitativ al stilului nu merge numai în sensul metaforizării (dacă se poate spune aşa !), dar şi în direcţia clarificării şi concentrării aforistice a versurilor, calitate supremă, cum spunea Ibrăileanu, mai ales dacă ne gîndim că în faza maturităţii, poetul nostru face imagini de cel mai înalt preţ din cuvintele cele mai simple, ca în *Luceafărul,* ca în *Scrisori,* în *Sonete,* în *Mai am un singur dor* (variantele acestora au fost analizate pe larg în „Stilul poetic al lui Mihai Eminescu" de L. Gâldi, 1964). G. Călinescu ne dăduse cu mulţi ani înainte, studii despre teh-nica şi stilul eminescian, pornind, poate pentru prima dată, de la variantele poemelor, nepublicate încă atunci în ediţia academică a eruditului eminesoolog acad. Per-pessicius. Pentru dezvoltarea observaţiei şi pentru studiul direct al invenţiei artistice, cercetarea variantelor
eminesciene constituie un tezaur inegalabil.

In concluzie, vom spune că o analiză stilistică poate da rezultate bune, concludente, numai dacă porneşte de la realităţile limbajului, adică de la acele aspecte care *di~*

ferenţiază un mesaj de altul şi reflectă într-o formă particulară intenţiile, resursele, sensibilitatea, imaginaţia unui autor şi se distanţează într-un **fel** de vorbirea comună, în realitate, analiza stilului este sinteza particularităţilor expresive ale unui context şi ca atare ea se concentrează asupra *seriei de opoziţii* pe care le recunoaştem în invenţia stilistică a unui autor.

Iată enunţate sumar aceste opoziţii, pe care le-am constatat de-a lungul acestor pagini : a) convenţie — uz (standard) faţă de b) inovaţie — regenerare contextuală (sistem de imagini). Vechi-nou ; raţional-afeetiv; cuvînt-context; cantitate-calitate — aceste aspecte indică atît natura stilistică a expresiei literare, inovatoare faţă de convenţie, faţă de uz, cît şi originalitatea viziunii, scopurile artistice, intenţia de a întruchipa într-un anumit fel o gândire, un fond de idei. La baza acestui proces stă *selecţia* şi stocul de *variante* posibile pentru aceeaşi idee ; faptul stilistic esenţial constă în asocierea nouă a cuvintelor vechi pentru a construi un context nou.

Recent, într-un articol instructiv, poetul francez J. Rou-baud sublinia interesul deosebit al poeţilor ca şi al lingviştilor faţă de „creativitatea limbajului", menită nu numai să transmită un mesaj, dar să-1 şi provoace, să stimuleze asocierile raţionale, aşa cum nota odată Eminescu într-unui clin manuscrisele lui : *„Limba şi legile ei dezvoltă cugetarea"* (ms. 2258, f. 1-13). Am putea adăuga, după aceste comentarii în legătură cu stilul şi analiza lui, că seriile infinite de construcţii plastice, de contexte sugestive, dezvoltă nu numai cugetarea dar şi imaginaţia,

sensibilitatea, gustul creaţiei de noi valori, al pasiunii vii pentru înnobilarea cuvintelor, ca limba să devină un instrument cu adevărat puternic de afirmare, de cultură, de progres. Practic, prin cultivarea valorilor expresive ale limbii, deci prin studiul stilului, al resurselor limbii şi prin buna întrebuinţare a acestor resurse infinite se pune în practică adevărul rostit cu simplitate de Lucian Blaga : *Limba cea de toate zilele este o unealtă şi o formă a spiritului.*

COMENTARII STILISTICE LA TEXTELE LITERARE

După expunerea teoretică din paginile precedente, urmează analiza (cu material ales şi comentat mai în amănunt) aspectelor atît de complexe ale stilului în manifestările cele mai diverse ale creaţiei scriitorilor de talent ; ei au contribuit în mod hotărîtor la dezvoltarea şi perfecţionarea limbii române literare, lăsînd opere durabile în cultura noastră.

Textele alese ilustrează, în mare, evoluţia literaturii şi a limbii române, chiar dacă fragmentele la care ne-am oprit sînt reduse. Ele atestă treptata fixare a normelor fonetice, a ortografiei, stabilirea gramaticii limbii literare şi perfecţionarea stilurilor.

Cu cît înaintăm în timp, observăm mai puţine particularităţi fonetice ; şovăirile gramaticale se atenuează, iar îndrăzneala inovatoare în stil capătă siguranţă, amploare, forţă artistică deosebită.

Literatura este şi un tezaur conservator de valori istorice, indicând, peste timp, cîştigurile impresionante ale culturii naţionale, ale artei literare, modernizarea şi rafinarea mijloacelor expresive ale limbii literare.

Particularităţile fonetice, vechi sau regionale, paralelismele unor forme şi construcţii gramaticale şi mai ales imensul cîmp al vocabularului românesc, sintetizînd în sfera moştenirii latine atîtea influenţe diverse, cu o sinonimie care impresionează şi pe cercetătorii străini, oferă **scrutărilor** posibilităţi stilistice infinite de a *localiza* şi *data* scrisul lor, de a nuanţa vorbirea eroilor lor, **sugerând** realităţi complexe şi mentalităţi diferite.

Drumul parcurs de la cronicari la autorii actuali este imens şi nu o dată cu ocolişuri, cu eforturi vizibile, pen-

tru a învinge şi domina inerţia cuvintelor, rezistenţa materialului de prelucrat, pentru ca pagina de evocare să capete viaţă şi să reproducă, în mărime naturală, peisaje şi oameni. Progresul a fost însă constant, cu toate adversităţile istoriei noastre dramatice şi cu toată izolarea culturii noastre latine, faţă de evoluţia altor popoare, pornite de la aceeaşi obîrşie. Fapt impresionant : extrem de rapida modernizare a limbii şi literaturii a fost ca o victorie deplină a unei spiritualităţi niciodată înfiinţa. Ceea ce demonstrează succint şi analizele care urmează.

I

Traian împăratul după izbîndă au căzut la apa Dunării, unde şezînd cu ostile au adunat din toate cele părţi şi diate lucrători şi au zidit, mare minune vacurilor pre urmă, pod de piatră peste Dunăre, cu turnuri de piatră, care se pomeneşte pînă astăzi Turnu Severinului; în Ţara Muntenească este acela loc, malul dincoace; acelui olat zic muntenii judeţul Jiiului, cum noi ţinutul Jiiului.

Miron Costin, *De neamul moldovenilor* Particularităţi dominante, lexicale şi gramaticale, situează textul citat într-o epocă mai depărtată decît aceea a naraţiunilor moderne. *Fonetic* surprinde acurateţa transcrierii, ceea ce dovedeşte o oarecare tradiţie a scrisului, şi, poate cel mai convingător, influenţa pozitivă a cărţilor sacre, adresate întregului popor, a căror limbă a fost mult apreciată de Heliade, Negruzzi şi Eminescu. Circulaţia lor a pus bazele unităţii limbii literare şi a generalizat fonetismul curat al acelor monumente de limbă care atestă originalitatea romanităţii noastre. M. Costin scrie : *vac* în loc de *veac; pre* în loc de *pe,* care erau fireşti în epocă şi s-au menţinut pînă tîrziu în limbajul popular.

Lexicul naraţiunii este pitoresc şi cu aspectul de vechime caracteristic epicei populare. *Au căzut la apa Dunării, unde şezînd cu ostile* sînt construcţii curente în cro-

nicarii noştri ; azi însă am spune : *au ajuns la apa Dunării* şi : *şi-au aşezat tabăra acolo.* Tot aşa, Costin spune despre podul-monument pentru posteritate, de la Turnu-Severin : *mare minune vacurilor pre urmă,* căci nu exista încă la acel moment în limbă neologismul necesar : *posteritate* (= veacuri pre urmă). Olat, *olaturi, olate* este un arhaism ieşit din uz (== ţinut); cuvîntul apare des la Miron Costin. Observăm şi termenii sinonimici citaţi de autor : muntenii zic *judeţ,* iar noi (moldovenii), *ţinut,* în legătură cu părţile Jiului. Mai trebuie remarcat un procedeu lexical de alăturare a două sinonime pentru a le explica mai bine, aşa cum se întîlneşte frecvent în textele religioase traduse, şi pînă tîrziu în presa primilor ani de apariţie (1829—1840) : acele *părţi* şi *olate,* construcţie pleonastică, dar nu inutilă pentru cititorii epocii şi pentru cercetătorii istoriei limbii noastre literare. Evident că sinonimia termenilor merge şi mai departe, căci limba română dispune azi pentru aceeaşi noţiune de cuvintele : *parte, loc, ţinut, olat* — folosite de Miron Costin în citatul dat — dar mai are şi pe : *regiune, întindere, teren.* Cronicarul se referă şi la originea toponimicului Turnu-Severin : „pod de piatră peste Dunăre, cu turnuri de piatră, care se pomeneşte pînă astăzi Turnu Severinului". *Gramatical,* particularităţile nu abundă şi oîte sînt nu produc dificultăţi cititorului de azi; forme de acord vechi : împăratul *au căzut; au adunat;* topica aparte a apoziţiei : Traian *împăratul; mare minune vacurilor* — podul de piatră ; construcţia de azi este alta : *împăratul* Traian şi : *podul de piatră* — mare minune...; alte inversiuni : *acela loc; acelui* (loc) *olat zic;* lipseşte aici reluarea complementului pronume (ca în latină), fapt pe care, mai tîrziu, îl va aproba Budai-Deleanu; *acelui olat* (îi) *zic;* ceea ce evoluţia limbii a contrazis, în folosul accentuării complementului. Tot aşa, lipseşte prepoziţia pe care indică un complement de loc : (pe) *malul dincoace.* Elipsa apare în finalul citatului : cum *la noi* {îi zic) *ţinutul...*

Miron Costin ilustrează -fa fragmentul citat o gîndire complexă şi, consecvent, scrie o frază complexă, cu numeroase subordonări, menite să indice- amănuntele descriptive, acţiunile şi aprecierile sale asupra celor realizate, marcînd şi unele valori afective ale naraţiunii : *mare minune vacurilor pre urmă; acele părţi şi olate; au căzut la apa Dunării* (mai plastic decît : au atins, au ajuns, au venit la apa Dunării). Chiar dacă stilul nu este ieşit din comun, precizia descrierii şi uimirea vizibilă în faţa acţiunilor lui Traian se transmit acestor fraze arborescente, dovedind un meşteşug sigur al scrisului.

II

Ştefan-Vodă cel Bun, bătîndu-l turcii la Războ-ieni, au mărsă să intre în Cetatea Neamţului. Şi fiind mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat să între şi i-au dzis că păşirea în cuibul său nu piere. Şi ase, pe cuvîntul mîne-sa, s-au dus în sus şi au strînsă oaste.

I. Neculce, *O samă de cuvinte*

Limba literară veche conţine numeroase particularităţi fonetice, căci norma limbii literare era departe de a fi fixată. Se vede fonetismul popular şi arhaic la fiecare pas şi el dă un specific marcat moldovenesc scrisului acestui cronicar, pe care şi-1 recunoşteau ca înaintaş şi dascăl Creangă şi Sadoveanu. *Mărs, dzis, păşirea, aşi, mumă şi mîne-sa* (mama sa), ca şi *u* final la formele verbale *mărsu; strînsă,* sînt frecvente în graiul provinciei lui, păstrate în parte pînă în zilele noastre.

Naraţiunea lui Neculce redă cu fidelitate epoca veche a graiului moldovenesc şi oglindeşte realitatea resurselor expresive în forma autentică a vorbirii obşteşti. Nu poate fi vorba de o intenţie a „literarizării", pentru că nu exista atunci etalonul limbii literare evoluate. Valoarea stilistică a naraţiunii oglindeşte totuşi preocupări literare şi nu o simplă înregistrare de fapte pentru posteritate, ca docu-
ment al unui martor ocular, ca arhivă de înregistrare a unor poveşti aflate de la ai săi.

Pe un spaţiu restrîns, asistăm la reconstituirea unei scene vii, într-un limbaj pitoresc. Formele verbale dominante alternează (prin timp şi mod) : *au mărsu* să între ; *l-au lăsat; i-au dzîs; au strînsă;* dar: *bătîndu-l; fiind; să între ; nu piere; să să ducă; să strîngă.* Fonetic şi gramatical sînt exact atestate formele arhaice : *l-au* lăsat ; *i-au* lăsat ; *i-au* dzîs ; *s-au* dus ; au strînsă pentru a marca singularul; să să ducă, cu reflexivul să *(*= se). Forma arhaic populară *mîne-sa* (mamei sale) este sinonimă cu *ma-mă-sa.*

Tehnica stilistică prezintă valori necontestate chiar pe un spaţiu aşa de redus : în vorbirea indirectă e inclusă zicala : că *păşirea în cuibul său nu piere ;* construcţia ge-runzială concentrează naraţiunea : *bătîndu-l; fiind...* în cetate ; joncţiunea propoziţiilor este de tip popular : *Ce să să* ducă (=ci, însă...) ; Şi *aşe* (=deci...) ; construcţia : *pe cuvîntul mîne-sa* evocă sensul aparte a lui *cuvînt* (= îndemn, argument; motiv invocat). Repetiţia e frecventă în toate naraţiunile populare ; Neculce o foloseşte şi aici, apăsînd asupra faptului esenţial : să să *ducă sus;* ***s-au*** *dus sus* şi *au strînsă oaste.*

Prin simplitatea limbii şi prin claritatea construcţiilor, a cuvintelor, Neculce este un narator original, cu un stil expresiv, uşor de recunoscut pe fiecare pagină. Sadoveanu 1-a studiat şi 1-a preţuit constant, ca pe un înaintaş al limbii române artistice.

III

Intr-aceia împăratul Traian minunat pod de piatră au făcut peste Dunăre, ca văzînd că trecerea încolo şi încoace peste Dunăre multă împedecare şi zăbavă face, pentru aceia au socotit să facă pod peste Dunăre şi într-acest chip să ridice din picioarele

[1] Registrul formelor vechi de limbă la Al. Rosetti Cazacu, *Istoria limbii române literare,* voi. I, 1960.

oştii o piadecă grea ca aceia. Deci cu dinadinsul apu-cîndu-să de lucrul podului, într-acelaş an l-a săvîr-şit. Minunat pod au fost acesta şi o zidire ca aceia, ca carea n-a mai văzut soarele, şi cu anevoie s-ar putea crede, iar mai cu greu s-ar putea spune, de nu s-ar vedea şi astăzi urmele şi rămăşiţele lui în fundul Dunării, la locul care mai pe urmă s-au chiemat Turnul lui Severin.

Samuil Micu, *Scurtă cunoştinţă a istorii românilor.*

Iată aceeaşi temă, de care se ocupa Miron Costin, prezentată de un ilustru autor, făcînd parte din Şcoala Ardeleană, din acea pleiadă de autori erudiţi, patrioţi şi inspiraţi cercetători ai trecutului istoric şi ai limbii române, prin cultivarea căreia voiau să ajungă la renaşterea po-porului, la asigurarea drepturilor lui politice şi la participarea lui la civilizaţia modernă. Modernizarea culturii, a limbii literare, prin reprezentanţii de frunte ai acelei mişcări iluministe s-a înfăptuit. Pasajul citat atestă atît interesul lui Micu pentru istoria patriei sale, cît şi ţinuta literară a scrisului său, care se distinge prin unele particularităţi de limbă şi stil remarcabile.

S. Micu scrie : *împedecare, ridice, piadecă, apucîndu-să, carea, chiemat.* Acest fonetism ţine de tiparele epocii, de specificul limbii vii, pe care marii reprezentanţi ai Şcolii Ardelene au folosit-o, au şlefuit-o, avînd, primii, conştiinţa necesităţii cultivării limbii, a modernizării şi unificării ei prin scrieri bune, temeinice, puse în slujba progresului. Aceste fonetisme sînt specifice limbii populare de pe aria nordică a Daciei vechi, afară doar de *chiemat,* poate in-fluenţă a cărţilor bisericeşti tipărite de Coresi şi de urmaşii săi, apropiaţi de fonetica graiului muntenesc, din sudul Carpaţilor. *Chiemat* este în opoziţie cu *împedecare;* şi nici una dintre aceste forme nu a fost sancţionată de evoluţia limbii literare ; ortografia modernă a retuşat *chiemat* în *chemat,* ca şi pe *împedeca* în *împiedeca.* La

fel : *ridice, piedică* nu cum scria S. Micu. Este însă absurd să ne gîndim că acest autor, ca alţii din secolele trecute, ar fi putut scrie „corect", din punctul nostru de vedere de azi. Pecetea

istorică a limbii este o realitate care ţine chiar de originalitatea culturii şi a scrisului nostru mai vechi.

Lexicul popular din fragmentul citat este încă o dovadă împotriva acelor critici care condamnau ca latinişti pe reprezentanţii Şcolii Ardelene, fără să-i fi studiat mai atent; ce exagerări neologice sau de latinizare sînt în fragmentul reprodus ? Nici una. Cuvintele folosite de autor circulă şi azi şi sînt din graiul viu al obştei româneşti de pretutindeni : *împedeoare şi zăbavă* sînt în relaţie sinonimică şi oarecum pleonastică, întocmai cum am văzut mai sus la Miron Costin ; era un procedeu al scriitorilor vechi ; *să ridice din picioarele oştii o piadecă* e o locuţiune echivalentă şi mai concretă, mai plastică deci, cu a *înlătura un neajuns, o dificultate ; grea ca aceea* — un atribut cu valoare de intensificare *(ca aceea* este la Creangă cu sens de superlativ : o bătaie ca *aceea,* adică zdravănă) ; *lucrul* podului, eu sensul de *făcutul, lucrarea* podului ; *l-au săvîrşit,* termen vechi pentru : a termina ; un sinonim vechi şi regional, des folosit şi de autorii ardeleni din epocă : a *mîntui.* S. Micu mai scrie : *zidire* (clădire, construcţie), *cu anevoie* (cu greu) ; *urmele şi rămăşiţele,* folosind iar sinonime conexate pleonastic, ca mai sus ; *s-au chiemat* (a fost numit). Vocabularul acesta vechi are un farmec de simplitate şi de evocare mai concretă decît neologismele folosite apoi.

Cam la fel se prezintă situaţia şi în domeniul faptelor *gramaticale :* frecvenţa lui *că* şi a lui *ca* pentru comparaţie (nu tocmai eufonică în : *ca carea* n-a mai văzut soarele) ; antepunerea atributului : *minunat* pod ; construcţia revine mai jos exact în aceeaşi formă ; *multă* împedecare; superlativul are o structură aparte : *grea ca aceea;* zidire *ca aceea;* ca carea *n-a mai văzut soarele* (după care urmează amplificarea ideii de superlativ : „cu anevoie s-ar putea crede, iar mai cu greu s-ar putea spune, de nu s-ar

vedea şi astăzi urmele şi rămăşiţele lui"). Acordul, fireşte, are forma arhaică : Traian *au făcut; au zidit, au socotit; l-au săvlrşit;* minunat pod *au fost* acesta. Reflexivul pasiv este tot o marcă mai veche a limbii scrise : locul *s-au chiemat* (s-a numit; a fost numit).

Stilistic, remarcăm formule populare, curente la cronicarii vechi, luate din limba populară : epitete ca : *minunat, greu* (repetat), *acesta, acela* dau repetiţiei o notă de insistenţă asupra obiectului : *minunat* pod au fost *a-cesta.* Naraţiunea este sfătoasă şi cu elemente dominant populare, fără invenţii stilistice spectaculoase.

IV

Cine va privi sară la ceriul cel cu stele înfrumuseţat, aceluia i se va vedea ceriul ca şi o boltă mare si vînătă pe care să fie ţintuite stelele ca nişte cuie de aur şi stelele aşa i se vor vedea ca întocma de departe de dînsul. Noauă ne pare ca cum am sta nemişcaţi în centrul hemisferiului (giumătăţii de glob) acestuia şi ca şi cum întreg globul ceresc, precum este înăuntrul covăţit, cu toate stelele dimpreună s-ar întoarce pre lingă pămînt în 24 de ceasuri, de la răsărit spre apus şi cursul acesta al stelelor tuturor se numeşte mişcare de obşte. Ci de vom lua cevaş sama, deodată vom vedea la soare, la lună şi la planete că dînsele păşesc de la apus spre răsărit şi păşirea aceasta a lor de la o stea fixă pînă la alta se numeşte propria lor mişcare.

Gh. Şincai, *învăţătură firească spre surparea superstiţiei norodului* (c. 1800).

Fragmentul citat dintr-o veche lucrare a lui Gh. Şincai, eruditul autor al *Hronicii românilor,* fruntaş al renaşterii culturii noastre, iniţiată de Şcoala Ardeleană la sfîrşitul secolului XVIII, lucrare publicată după manuscris în ultima vreme, dovedeşte nivelul modern al limbii autorului şi chiar unele deprinderi stilistice apreciabile la începuturile culturii noastre moderne, cînd litera-

tura artistică propriu-zisă era aşa de modestă. Cîteva note specifice se cuvin menţionate deci. Puţine sînt fonetismele regionale în scrisul lui Şincai : *sară ; ceriul; noauă ; giumătate ; pre ; cevaş ; sama.* Grafii de acest fel se găsesc însă la toţi autorii secolului trecut, cînd norma era nefixată, controversele lingvistice erau foarte vii. Ciudată apare, dacă textul e corect transcris,

forma *ceriul* şi *giumătate,* frecvente în Moldova, mai rare în Ardeal.

Lexicul este sectorul cel mai original, care demonstrează caracterul ştiinţific, de popularizare, al cărţii, efortul lui Şincai de a scrie pe înţelesul poporului, fără însă a putea renunţa la unii termeni noi, impuşi de progresul ştiinţelor : *hemisferiu ; curs ; planete ;* (stea) *fixă ;* (mişcare) *proprie.* Noutatea lexicală se vede şi sub celălalt raport al inovaţiei lexicale : expansiunea semantică prin folosirea figurată a cuvintelor în contexte inedite. Cerul *ţintuit* cu stele ; glob *covăţit* (scobit) ; stelele *păşesc* (înaintează), în locul neologismului *universal,* Şincai foloseşte *de obşte* (mişcare *de obşte* a globului ceresc). Ca latinist, ne-am fi aşteptat să folosească sinonimele latineşti, existente în lexicul român, dar el recurge la termeni slavi ca : *ceas, obşte.* Rămîne cu totul excepţională adaptarea atîtor neologisme în opera lui G. Şincai, atît de preocupat să facă textul accesibil tuturor cititorilor. Fiecare studiu nou, mai aprofundat, al limbii fruntaşilor Şcolii Ardelene scoate mai mult în evidenţă valoarea contribuţiei lor la modernizarea limbii şi a stilurilor ei diferite, mai ales a stilului ştiinţific, cum şi interesul foarte viu pentru normarea şi cultivarea limbii literare.

într-adevăr, *gramatical,* construcţiile sînt de o claritate modernă, chiar dacă ici-colo cîte o formulă pare rară azi sau învechită : aceluia *i se va vedea* ceriul (în loc de : i se va părea) ; pe care să *fie* (— pe care sînt, de fapt) ; *ca întocma* (— întocmai ca) ; *pre Ungă* (— în jurul) ; al stelelor *tuturor* (inversiune : al tuturor stelelor); vom vedea la *soare, la lună... că ele* păşesc (— cu prep. pleonastică Za).

Dintre *figurile de stil* dominante în text, ca şi în primele creaţii literare, comparaţia ocupă un loc aparte, ca frecvenţă şi formă : ceriul e *ca o boltă mare şi vînătă* ; stelele *ca şi nişte cuie de aur* ; globul ceresc *precum este înlăuntrul covăţit; noauă* ne pare *ca cum am sta nemişcaţi.* Intîlnim şi alte figuri de stil, ca *epitete* : cu stele *înfrumuseţat ;* boltă *vînătă;* stele *ţintuite;* cuie de *aur; covăţit* ; mişcare *de obşte;* personificare: planetele păşesc ; repetiţie: păşesc ; *păşirea* lor ; stele-planete ; sinonime : *mişcare — păşire; boltă — glob ceresc; curs* ■— *mişcare — păşire.* Toată această varietate de cuvinte şi de construcţii sintactice dă o impresie de pictură vie, cu mijloace nuanţate, cu un vizibil efort de precizie, într-o epocă îndepărtată de cea de azi. în orice caz stilul lui Şincai evocă temeliile modernizării şi rolul neologismelor în ansamblul tendinţelor inovatoare din limba literară. *Precizie şi nuanţe,* iată coordonatele evoluţiei continue a faptelor de stil modern.

Mare pagubă la o ţară de a-ş (i) scoate tot materialul nefabricarisit, vînzîndu-l în alte ţări cu un prost preţ, şi apoi >să-l cumpere iarăş cu preţ de 30 de ori mai mult l Mare pagubă este cînd o ţară în veci cumpără toate lucrurile du jprm *alte ţări, şi acele nu cumpără nici un lucru fabricarisit din-tr-aceasta — cum este în ticăloasă patria noastră, care are în lung 2 hotare, unul despre meazăzi, şi altul despre meazănoapte, şi pe amîndoao în veci să exportariseşte monedă, neimportarisîndu-să pe nici un hotar măcar un ban. Şi prin cel despre meazănoapte exportarisesc neguţitorii prin mărfurile de la Lipsia şi Paris, iar prin cel de la meazăzi — milostivii domni, prin arendele domniilor.*

Dinicu Golescu, *însemnare a călătorii mele, 1826.*

Caracterul de vechime al textului din opera lui Dinicu Golescu, scriitor în epoca lui, atît de modern şi cu idei reformatoare, pătrunse de patriotism luminat, apare la orice nivel al limbii, dar mai ales în formele lexicale şi gramaticale. Şovăiala transcrierii fonetice se vede în variantele la acelaşi cuvînt : *neguţătorii* (într-o ediţie), dar *neguţitorii* (aici). 7 final, mut, nu apare *în a-ş* (i) sau *în iarăş* (i), iar diftongii capătă o formă greoaie : *amîndoao,* cum reflexivul *se* este transcris după ipronunţarea populară, vie şi azi : *să;* „să exportariseşte". Aspect regional prezintă şi prepoziţia : *du prin* (la fel, eroii lui Camil Petrescu spun : *du pe* în loc de :

de pe ; „haina du pe mine").
Un efort constant al lui Dinicu Golescu de a adapta multe neologisme la nevoile exprimării sale i-a cerut contactul cu noutăţile secolului, care impunea unii termeni, inexistenţi în limba noastră ; dar, cum să fie românizaţi, cum să le găsească forma cea mai bună ? El scrie deci aproape de felul nostru de a scrie azi : *material, monedă, mărfuri, arende ;* forma verbelor neologice, de sursă romanică, poartă pecetea influenţei neogreceşti : *exporta,* este transcris : *exportarisi*; la fel *importarisi.* Acest sufix *-isi,* ataşat la verbe de origine latină sau franceză, va fi ironizat pe scară întinsă de Alecsandri, Hasdeu, şi va dispare curînd.
In sens contrar, unele epitete vădesc realitatea îndepărtată a limbajului, caracterul arhaic al lexicului : *prost preţ; în veci* se exportariseşte ; *ticăloasa* patrie (cu sensul de : săracă, apăsată, exploatată) ; *milostivii* domni (cu sens ironic : *darnici* cu averile furate).
Această îmbinare între nou şi vechi este expresia directă a unor tendinţe accentuate în epocă : spiritele luminate căutau soluţiile *progresului* după o lungă noapte *medievală* de oprimare şi mizerie. Confruntarea realităţilor de la noi cu ceea ce au putut crea alte popoare, mai norocoase prin faptul că se puteau chivernisi singure şi puteau să-şi apere libertatea, stimula gîndirea, ideile, şi reclama *un vocabular înnoit.* De aici şi neologismele care începeau să pătrundă în Principatele Române, după

ce în Transilvania, prin ilustra Şcoala Ardeleană, apăruseră cărţi noi, lucrări esenţiale pentru renaşterea noastră politică şi culturală, cu numeroase idei şi cuvinte noi.
Descendenţa latină şi continuitatea poporului pe aceste meleaguri justifică cerinţele de libertate, autonomie şi progres a celor mai patriotice minţi de la începutul secolului trecut. Din Ardeal, cărţile, ideile, lexicul, în forma lor nouă, au pătruns repede în toate regiunile locuite de români. Ca şi Gh. Lazăr, Dinicu Golescu a luptat pentru luminarea poporului şi pentru emanciparea lui. E cazul să spunem, în legătură cu vocabularul cărţii sale, că a introdus peste 240 de neologisme, un număr mare, în formă de cele mai multe ori, potrivită, necesare comunicării ideilor noi, ca şi în pasajul citat mai sus.
Sinteza dintre *vechi şi nou* va domina secolul trecut în procesul evolutiv al limbii române şi este o componentă a stilului, care trebuie văzută şi apreciată ca atare, oglindind progresele societăţii şi mai ales continua relatinizare a limbii noastre, pentru că neologismele romanice întăreau caracterul romanic al limbii literare. Aici apar încă aspecte hibride ale neologismelor romanice (cu sufixe neogreceşti) ; era doar începutul înnoirii masive a lexicului românesc.
Gramatica textului pare a prezenta cele mai multe particularităţi, într-o epocă în care norma nu e fixată, cînd se căutau soluţiile raţionale ale unei sistematizări a legilor limbii, a categoriilor sale gramaticale, atît de complexe, despre care avea să scrie însă lucruri adînci Heliade Ră-dulescu, la 2 ani după cartea lui Dinicu Golescu, în a sa *Gramatică,* apărută în 1828. Caracterul popular a construcţiilor este de la început vizibil; raporturile sintactice sînt învechite : mare pagubă este *la o ţară de a-ş (i)* ; sau a două frază imensă, cu subordonări greoaie, în care apar o propoziţie predicativă, alta coordonată prin *şi,* urmată de o comparativă, de o atributivă etc, terminând cu o construcţie gerunzială. Depăşită este construcţia cu prepoziţiile folosite aci: cumpără... *du prin;* unul *despre*
meazănoapte ; *pe* amîndoao se exportariseşte (dar mai jos ; şi *prin cel* despre meazănoapte); mare frecvenţă au pronumele : *acele ; aceasta; unul, altul,* ca şi substantivarea cu ajutorul lui *cel,* articol cu rol deosebit în sintaxa noastră, în vorbirea populară : *cel* despre meazăzi (hotarul, se subînţelege). Fraza finală pune pe primul plan un element secundar, sintactic vorbind, în realitate — faptul principal : Şi prin cel *despre* ; neclară este construcţia *prin mărfurile de la Lipsia şi Paris,* în final, e o elipsă, marcată printr-o pauză (—) : „milostivii domni, *prin arendele lor".* Acel *prin* subliniază instrumentul de *export,* condamnat de scri-

itorul patriot, care vedea scurgerea averii naţionale spre ţări străine, pentru a fi prelucrată materia primă şi apoi revîndută ou un preţ de 30 de ori mai mare. Eminescu va spune la fel, mai inspirat în satira sa, dar şi mai caustic contra exploatării capitaliste a vremii sale.
Cîteva observaţii de ordin stilistic, cîteva construcţii voit afective în ansamblul comentariului critic al lui D. Golescu : exclamaţia repetată la început de frază atrage atenţia asupra unui fapt ieşit din comun : *Mare pagubă... Mare pagubă.* Autorul o spune cu adîncă durere, cu dorinţa de a atrage atenţia asupra unui fapt cu deosebire păgubitor pentru patria sa. Se asociază şi hiperbola pentru a sublinia răul : *în veci cumpără toate lucrurile du prin alte ţări,* în care *în veci* şi *toate* sînt evidente exagerări; antepune-rea epitetului, *ticăloasa patria,* pune mai mult în relief starea ţării, contrastul cu alte regiuni mai dezvoltate. La fel, *milostivii* domni, în finalul pasajului, îngroaşă ironia, aşezînd în faţă epitetul cu sensuri multiple, cu resonanţe ale textelor sacre.
VI
Cel mai delicat şi cu gîndire lucru în ortografie şi care face cinste duhului omenesc, este puntuaţia : ea desparte şi face chiare judicăţile noastre, arată şirul şi relaţia lor şi ne face şi să înţelegem şi să ne

facem înţeleşi în scrierile noastre; şi ea singură împlineşte sfîrşitul pentru care s-au aflat regulile orto-grafiii, mai vîrtos în limbile cele vii.
Heliade Rădulescu, *Prefaţa* la „Gramatica românească", Sibiu, 1828.
La începuturile modernizării limbii române literare, Heliade, pe care Eminescu 1-a lăudat pentru eforturile lui inovatoare, pentru ştiinţa şi judecata sa sănătoasă, puse în slujba înnoirii şi perfecţionării limbii literare, înainte de a fi căzut în mania italienizării ei, după 1840, Heliade foloseşte cu grijă cuvintele, păstrează tradiţia scrisului, cum s-a format ea de la Coresi încă, adaugă neologismele necesare şi propune cele mai juste soluţii în adoptarea acestora la nevoile limbii române în curs de modernizare. Există însă în scrisul lui cîteva particularităţi care amintesc de epocă şi de instabilitatea ortografiei.
Fonetica textului aminteşte de vechimea scrisului; *pun-tuaţie; judicăţi; şîr;* regulile *ortografia.* In acelaşi timp, autorul Gramaticii, atît de importantă pentru înnoirea limbii scrise, transcrie : *singură* (nu singură) ; *înţelegem* (nu înţălegem) ; *desparte* (nu dăsparte) ; deci nu cum se pronunţa şi în sudul ţării. Heliade selectează formele, şi, pledând pentru o ortografie fonetică, literarizează forma lor, nu transcrie exact pronunţarea populară a provinciei sale. Orientarea lui a găsit o aprobare aproape unanimă la autorii epocii, în orice caz la cei mai de seamă : Negruzzi, Alecsandri, Bălcescu.
Lexicul este pe calea înnoirii; o sinteză largă, iniţiată încă de Şcoala Ardeleană, va cuprinde în sfera cuvintelor moştenite, vechi, elementele cele mai noi, cerute de modernizarea vieţii, de progresul culturii, de evoluţia firească a literaturii. Neologismele vor pătrunde masiv în limba română scrisă a secolului trecut şi vor fi integrate definitiv în lexicul ei modern. In textul de mai sus, Heli-aide foloseşte : *delicat* lucru : *ortografie; puntuaţie; relaţia* lor ; *regulile ortografia.* Aceste neologisme se asociază

cu unele cuvinte vechi : cu *gîndire; cinste duhului* (el putea scrie : onoare spiritului — azi sinonime în limba literară, ca numeroasele paralelisme latino-slave, de tipul : org — *ceas, timp — vreme, speranţă — nădejde).* Mai interesant e ouvîntul *chiar* („chiare judicăţii"), care este latinescul *clarus* moştenit în scrisul nostru vechi, sub forma folosită şi de Heliade : *chiar;* astăzi s-a păstrat sub forma originară ca adverb ; *chiar,* şi în expresia : *apă chiară, apă chioară* (prin etimologie populară). Dar cuvîntul a revenit a doua oară în limba modernă sub forma neologică : *clar.* înţelegem deci în text : *judecăţi clare, limpezi.* Cuvinte vechi sînt şi : *sfîrşit,* cu sensul de „scop", *vîrtos,* obişnuit şi azi în limba literară. Această sinteză, chiar în limitele aşa de mici ale textului, evocă tendinţele predominante ale limbii literare în curs de

modernizare atunci.
Construcţiile *gramaticale* nu pun probleme deosebite : cuvîntul *puntuaţie* este subliniat şi prin *topică* şi prin *reluare* cu ajutorul lui *ea,* pronume-subiect. Se va observa dubla determinare atributivă a lui *lucru :* prin *cel mai delicat,* un superlativ grăitor, foarte rar în epocă, prin *cu gîndire,* o locuţiune adjectivală, populară, completînd neologismul *delicat,* apoi altă determinare, pe lîngă acelaşi regent : *care face cinste duhului omenesc,* o propoziţie atributivă, care gradează sugestiv calităţile acelui *lucru,* atît de accentuat de scriitor ; dar acel *lucru* important este *puntuaţia;* despre ea se spune în continuare ceva deosebit, ceva unic în istoria gramaticii noastre, amănunte care ar putea sluji drept moto la capitolul respectiv al gramaticilor noastre. Este subliniat prin repetiţie cuvîntul esenţial, cuvîntul-cheie de aici : *face* care marchează acţiunea decisivă a subiectului *puntuaţie ;* aceasta *ne face să înţelegem* orice scriere şi *ne face să fim înţeleşi* cum trebuie în gîndurile noastre mărturisite ; ea indică succesiunea justă a ideilor omului. Gramatical sînt importante diferenţele de semnificaţie ale lui *şi* (conjuncţie şi adverb), cum şi ale diatezelor lui *înţelege : să înţelegem* şi să *fim înţeleşi* de către alţii. Spre sfîrşit, subiectul este din nou

accentuat şi izolat chiar : *ea singură* îndeplineşte un scop deosebit, întruchipînd şi dînd funcţie practică *regulilor ortografia.* Un reflexiv pasiv subliniază din nou vechimea textului, tiparul limbii literare din epocă : *regulile s-au aflat,* adică „au fost stabilite, normate, fixate" (au fost definitivate treptat şi la noi).
Din punct de vedere *stilistic,* remarcabile sînt epitetele : *delicat, cu gîndire :* repetarea lui *face* de patru ori, cu referire la punctuaţie, substantivul subiect reluat prin pronume, frecvenţa mare a lui şi, sinonimia lui *şir* cu *relaţie* pentru a întări noţiunea de „context" ; simplitatea în ansamblu a construcţiei dă contextului vioiciune, naturaleţe, nuanţare specifică unui adevărat scriitor.

vn

El ar cădea cu bucurie la o dulce reverie, dacă pocnitile biciuştei surugiului şi prozaicile lui răcnite l-ar lăsa în ticnă. Dar iată te apropii de Tîrgul Frumos ; să nu să lunice cetitoriul a judeca după nume şi fapta; cîte lucruri şi cîţi oameni au pompoase nume şi nu au decît nume !...
Nu departe de aice sînt apele minerale de Strungă, ce sînt de un nespus folos la feliurite boale. Ele însă sînt necăutate... Mulţi din bolnavii ruşi s-au vindecat aicea; să şi făcusă nişte căsuţe pentru ei, acum însă şi acele să strică...
Toate vestesc aici mulţămire sufletească şi dulce viaţă cîmpască.
Odinioară însă acest tîrg au fost mult mai lăcuit; dovadă multe bune case ce să văd pustii...
C. Negruzzi, *Fragment dintr-o călătorie.*
De numele lui Negruzzi se leagă adevăratul început al prozei artistice, căci nuvela sa „Alexandru Lăpuşneanu" din *Dacia literară,* 1840, despre al cărei centenar a vorbit atît de pătrunzător Liviu Rebreanu în 1940 la Academia Română, stă la începuturile scrisului cu adevărat artistic

în nuvelistica noastră. Dar autorul acelei nuvele pornise modest ca traducător, a cărui limbă literară era aproximativă în 1830, dar care a evoluat rapid într-o direcţie modernă, expresivă, de mare limpezime, precizie şi plasticitate. Se cunosc opiniile lui despre rolul limbii literare, despre căile modernizării şi perfecţionării ei, schimbul de opinii cu Heliade, în 1836, decisiv pentru înnoirea şi progresul limbii române. Fragmentul reprodus mai sus reprezintă o parte a *Scrisorii I* din volumul publicat de Negruzzi în 1857, după 20 de ani, sub titlul de „Păcatele tinereţelor" în care însă redactarea aceluiaşi fragment este, sub raportul limbii literare, al stilului, diferită, mar-cînd în acest fel evoluţia fericită a limbii scriitorului moldovean. Vom vedea îndată această evoluţie, după consemnarea unor amănunte de limbă, de stil.

Fonetică : graiul moldovenesc apare destul de fidel transcris, cu lexicul şi gramatica limbii populare, care au stat la baza creaţiei artistice a lui C. Negruzzi. Acesta transcrie deci : *pocnitile; răcnite, ticnă; lunice; cetito-riu; aicea, făcusă, feliurit; să strică; mulţămire; viaţă cîmpască; lăcuit;* toate aceste fonetisme, specifice graiului moldovenesc, ţineau de scrisul lui Negruzzi cînd nu se preocupa încă în mod deosebit de aspectele unităţii limbii literare şi de estetica ei, aşa cum va face peste numai cîţiva ani, ajungînd să fie acuzat — (cum #m arătat în studiul meu despre limba şi stilul acestui scriitor, publicat în „Limbă şi literatură", I, 1955) — de „muntenizarea" limbii sale, pentru că adoptase formele fonetice munteneşti, mai curate, mai literare, mai aproape de tradiţia scrisului nostru, de la Coresi pînă în epoca lui Negruzzi. Dar să vedem ce devine textul de mai sus după 20 de ani, la republicarea bucăţii, în volumul citat, sub titlul de *Scrisoarea I,* comparaţie instructivă pentru evoluţia limbii literare, a generalizării formelor fonetice mai îngrijite, dar importantă şi sub raport lexical şi stilistic prin modificările structurale pe care le cuprinde :

„El s-ar lăsa bucuros la o dulce reverie, dacă pocnetele biciuştei postilionului şi prozaicele lui răcnete nu l-ar turbura. Dar iacă te apropii de Tîrgu-Frumos ! Să nu te-

luneci a judeca după nume şi lucrul ! Cîte lucruri şi cîţi oameni îşi ascund nimiccia sub pompase numiri !

Nu departe de aici, sînt apele minerale de Strunga, de înseninător folos pentru felurite boale ; ele sînt însă neîngrijite... In campania trecută, mulţi din bolnavii ruşi s-au vindecat aici... Toate vestesc aici liniştea sufletului şi dulceaţa vieţii cîmpeneşti... Odată însă acest tîrg a fost mai locuit, cum se cunoaşte din multe case ce sînt acum pustii".

Ca în limba literară de azi, fonetismele se încadrează în norma generală a limbii scrise, fără a prezenta particularităţi moldoveneşti izbitoare oa în 1837 : *pocnete, prozaice ; răcnete; să luneci; aici; felurite ; cîmpeneşti* (nu cîmpască !) ; *locuit;* un singur aspect distonant : *iacă !*

Lexical, aspectul vechi dar şi sinteza specifică a momentului, între elementele populare şi neologismele necesare progresului, apar la fiecare pas, mai ales cînd comparăm variantele. Putem astfel mai uşor consemna progresul limbii literare la un autor de primă importanţă pentru cultura naţională şi pentru evoluţia limbii române în ansamblu. în 1857 citim : *postilion,* nu : surugiu ; a *turbura,* nu : a nu lăsa în ticnă ; *înseninător,* nu : un nespus folos ; *neîngrijite,* nu : necăutate ; *linişte,* nu : mulţă-mire. Autorul adaugă, pentru a situa în timp acţiunea : în *campania* trecută, un neologism rar în epocă. Dar, se ştie că Negruzzi nu s-a ferit deloc de neologisme, cînd ele erau cerute de realităţi concrete. în acelaşi timp, şi termenii, construcţiile vechi, populare, apar ca nuanţe familiare : *s-ar lăsa bucuros la o dulce reverie; prozaice răcnete; să nu te luneci a judeca după nume şi lucrul; a ascunde nimiccia (!) sub pompoase numiri.* Cuvîntul *nimiccia* este un cuvînt creat artificial : *nimic* şi *-ie* (probabil după *tare-tărie; voinic-voinicie),* care însă nu a rămas în limbă. Fără sancţiune obştească, invenţia individuală dispare. în schimb, neologismele folosite aici

de Negruzzi au rămas defintiv stabilite în limba literară : *reverie ; prozaic; pompoasă ; ape minerale ; campanie.*

Gramatical, textele prezintă puţine aspecte specifice timpului şi locului, căci Negruzzi a redat cu grijă evidentă textul citat : a *cădea la* (azi : a cădea într-o dulce reverie) ; să nu te luneci *a judeca* (azi folosim, în general, al doilea verb la conjunctiv : să *judeci)* ; un adjectiv rar : *înseninător* folos şi, în 1837 : un nespus folos ; foZos Ia (azi : folos pentru). Curios e faptul, în final, oum autorul a modificat contextul, făcîndu-1 mai greoi decît în prima variantă : cum *se cunoaşte din multe case,* faţă de : „multe bune case ce se văd pustii". Propoziţiile principale

din vechiul text sînt preferabile, cel puţin aşa spunea Emi-nescu, în raport cu subordonarea din textul mai nou ; să se recitească comparativ ultima frază a celor două texte de mai sus. *Stilistic,* nuanţele afective sînt destul de pregnant marcate prin epitete : *dulce* reverie ; *prozaice* răcnete ; *în-semnător* folos ; antepunerea lor urmărea să le pună în evidenţă. Alte figuri de stil : aproape în fiecare frază o *antiteză,* de la prima pînă la ultima ; *reveria* faţă de răcnete ; *nume-lucruri* se opun între ele, căci Tîrgu-Frumos nu e prea atrăgător, ne spune în continuare scriitorul : de aici un aforism, în genul celor populare : adesea nimicul se ascunde sub nume înşelătoare.

VIII

Inimă şi tărie sufletelor bărbate .'... Temelia dreptului şi a slobozeniei nu piere în veci... în orice inimă rămîne un gînd ascuns, un loc unde sămînţa bună încolţăşte... Popoarăle îşi pierd sfaturile şi rătăcesc din calea dreaptă sau adorm în durere, dar nu pier. Lumea răvăşită se întocmeşte iarăşi, dar cu încetul şi cu durere mare ; neamurile trec prin ispite şi cercări, pînă ce întră priceperea într-însele şi se înţă-
leg aşa şi fierul numai prin foc se înmlădie, se ne-
tezăşte şi se face strălucitor.

Alecu Russo, *Cîntarea României.*

Scriitorul moldovean, din care am reprodus un capitol evocator, sărbătorit, de curând, la 150 de ani de la naştere, a fost un luptător consecvent pentru cultivarea limbii literare, om cu vederi progresiste, patriot revoluţionar, modern în concepţii şi foarte ataşat de tradiţiile istorice ale culturii şi limbii române. Limba lui este străbătută de iun patos înalt, de evocări mişcătoare, de adresări directe către patria lui iubită, într-un stil amplu şi energic, colorat şi cu nuanţe de vechime, perfect accesibil azi, după aproximativ 115 ani de la apariţia poemului său în proză. Puţine note regionale se văd în text, specifice graiului moldovenesc : *încolţăşte; popoară; în-ţăleg; netezăşte.* Dar Russo scrie cu fonetica muntenilor, a lui Heliade, apoi a întregii limbi literare : *pier; pierde; fier* (nu ca moldovenii din epocă : *per, perde, fer),* ceea ce marchează o tendinţă a unificării normelor fonetice, o practică de mare importanţă pentru progresul limbii în general.

Nici un neologism nu apare într-un text dedicat evocării istorice ; lucrul este explicabil prin structura poemului istoric, dar intenţia de revalorificare a tezaurului lexical vechi apare mai evidentă dacă ne gîndim că Ale-cu Russo a fost format în mediul apusean, a învăţat de mic la Geneva, în Elveţia, era un mare admirator al clasicilor francezi, era, cu un cuvînt, un om modern, plin de idei reformatoare, mişcat de idealurile revoluţionare ale epocii, prieten al lui Bălcescu. Trecutul nostru vechi şi graiul strămoşesc l-au insipirat, l-au îndemnat să scrie critici acerbe contra celor ce croiau sisteme arbitrare de reformă a limbii. Alecu Russo, pe care Ibrăileanu îl punea în fruntea criticii moldovene împotriva jargoanelor de tot felul, prefera deci fondul vechi oricărui val de înnoire lexicală a limbii noastre : sufletele *bărbate* (nu : eroice) ; *slobozenie,* nu : libertate (deşi acest cuvînt, foarte folosit în momentul revoluţionar din preajma anului 1848, era în scrisul literar al fiecărui confrate, mai ales în opera lui Bălcescu); în construcţia : *popoarăle îşi pierd sfaturile,* ultimul cuvînt este destul de complicat; poate, înţelegea

autorul: îşi pierd busola ? în orice caz, un neologism ar fi fost aici de mare nevoie, ar fi lămurit contextul, căci polisemia lui *sfat,* ca în textele vechi, ne poate duce la orice interpretare arbitrară sau echivocă. Russo scrie : lumea răvăşită se *întocmeşte* iarăşi, în loc de : se reface, se reclădeşte ; termenul vechi este desigur expresiv, d#r prea aproximativ ; el dă un aer arhaic voit întregului £on_text. *Durere mare* ne duce îndată la termenul de *sacrificii,* obişnuit azi pentru *calamităţile* războiului; *cercări* pentru încercări", sau *vicisitudini;*

priceperea este aici sinonim cu „experienţa". Aforismul final îngroaşă aspectul de stil cronicăresc şi dă naraţiunii un ton solemn, grav, în acord cu toată *Cîntarea României. Gramatica* citatului nu pune probleme de arhaisni exagerat. Prima propoziţie poate însă stîrni semne de întrebare, pentru natura nominală a exclamaţiei; textul ar ti mai clar dacă ar exista o virgulă după *tărie.* Iri textul tradus de Bălcescu, după originalul francez al Im Russo, pierdut, cum se specifică în ediţia lui P. V. Haneş (cercetătorul asiduu al operei lui Alecu Russo), într-adevar citim astfel : *Tărie, sufletelor bărbate* .', fapt care schimba sensul construcţiei (şi îl simplifică). Această varianta are mai multe particularităţi de stil şi gramatică, pe care le voi semnala îndată.

Revenind acum la textul reprodus spre analiză mai observăm construcţii arhaizante : „temelia nu piere *m veci* (niciodată) ; „pînă ce întră priceperea *într-însele"* (adică *i* în ele, ajung şi ele la înţelepciune); ideea comparativa este introdusă prin : *aşa şi* (cum, după cum). Fraza finala, foarte amplă, concentrează multe adevăruri rostite cu vorbe vechi, în formule vechi, în care caracterul de generalitate apare în repetarea reflexivului : se *întocmeşte; se înţăleg; se înmlădie; se netezeşte; se face strălucitor.* Specificul aforistic al întregului text, ca şi naraţiunea menită a stabili adevăruri peremptorii, foloseşte *prezentul etern;* în tot citatul nici un timp trecut sau viitor. Nici nu se poate găsi o exemplificare mai plină de sens, mai

adecvată, pentru a ilustra rolul dinamic al acestui timp verbal folosit aici de Russo.

Inovaţia stilistică nu este frapantă. începutul exclamativ se continuă cu acumulări de adevăruri generale, de ■constatări istorice, reflexul experienţei popoarelor, din care iese învăţătura înaltă a unei istorii dramatice, ca aceea trăită de poporul român. Valorile metaforice abundă în context, mai ales prin exploatarea polisemiei cuvintelor vechi : *inimă* (= curaj) sufletelor *bărbate;* acest epitet, dispărut azi ca adjectiv, (zicem : suflet *de bărbat),* era des folosit în folclor, în cronici, în textele vechi ; apoi *eroic* 1-a înlocuit definitiv. *Temelia dreptăţii şi a slobozeniei,* formulă de evocare a aspiraţiilor supreme ale poporului, marcînd forţa, tăria, rezistenţa împotriva oricărei primejdii. Metafora : *sămînţă bună încolţăşte* evocă persistenţa valorilor morale care stau la baza vieţii popoarelor ; *popoarele adorm în durere* precizează în chip figurat rezultatul oprimării, amorţirea puterii lor, dar nu moartea şi dispariţia colectivităţii. Noţiunea de *amorţire* era curentă în epoca imediat următoare primei generaţii .a Şcolii Ardelene ; opera acestuia a contribuit la renaşterea sentimentului patriotic. *Sinonimia* joacă aici un rol stilistic de nuanţare şi de accentuare a unei idei de bază : *popoarăle* sau *lumea* sau *neamurile* indică natura *universală* a experienţei istorice; uneori apare epitetul menit să accentueze aspectul dramatic al acestei experienţe : lumea *răvăşită,* pentru ca în final, aforismul să sugereze cum suferinţa, drama, purifică, încearcă sufletele, le înnobilează. *Fierul numai prin foc se înmlădie...*

Aceste elemente esenţiale există şi în variantele textului prezentat de Bălcescu, mai redus, mai concentrat în anumite părţi, cu o fonetică muntenească *(încolţeşte ; popoare; netezeşte* etc.) ; începutul e mai simplu : *Tărie, sufletelor bărbate !;* încolo, fără modificări esenţiale.

IX

Păşeşte Un, o barcă, pe unda adormită ! Respectează-al naturei răpaos trecător ; Inima mea de zgomot cu totul obosită Ca la un scump tovarăş se-ncrede l-al tău zbor.

Gr. Alexandrescu, *Opere,* I, 1957,

Poetul se adresează, în *Barca,* unui obiect care-1 poate purta pe-ntinderea lină a apelor, unde domneşte liniştea, şi-i poate oferi o clipă de destindere, de refacere a forţei morale, natura fiind un leac ideal pentru zbuciumul cotidian. După un vers remarcabil prin armonia sunetelor prin ritmul curgător, într-adevăr lin, cu o alternare fericită a vocalelor, a consoanelor dintre care, în final, den-talele (d, t) predomină, urmează al doilea vers distonant din punct de vedere

fonetic, avînd şi un ritm dificil : *res-pectează-l naturei...* După acesta, ritmul, rimele, cuvintele scurte restabilesc o sonoritate şi o armonie agreabilă, plină de sugestii; vocala o din partea a doua a versului 3 nu este întâmplătoare în contextul care ne vorbeşte despre zgomotul obositor.

Lexicul acestei strofe ne reţine atenţia : deşi puţine neologisme apar în aceste patru versuri, ele enunţă mai mult deeît o tendinţă a înnoirii, un început de generalizare a neologismelor chiar, şi în limbajul poetic, destul de refractar, în genere, la neologisme. Ştim că Heliade şi Bol-liac le-au introdus masiv în poeziile lor, dar Alecsandri, Eminescu le-au folosit cu multă cumpănire, mai ales în faza maturităţii lor artistice. Dintre poeţii secolului trecut, Gr. Alexandrescu a fost cel mai receptiv poate la neologisme ; fondul lui filozofic, ideile morale din opera sa reclamau termenii noi ; multe neologisme răspundeau nevoii de exactitate şi de nuanţare a contextului, cum am avut prilejul s-o arăt cu ani în urmă[1].

[1] *Gr. Alexandrescu, gînditor şi poet modern,* în „Scrisul bănăţean" nr. 1. 1955.

Voinţa de adaptare a elementelor noi de vocabular, de încadrare în structura limbii se vede şi din forma *răpaos* şi *respectează,* azi rarităţi lexicale ; atunci însă normale, căutîndu-şi matca definitivă în limba literară. Se vede la poetul nostru modern începutul unei îndrăzneli metaforice care anunţă marea artă literară a clasicilor de după el; căci nu era un poet oarecare autorul *Umbrei lui Mir-cea la Cozia,* care scria :

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate ; Către ţărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc, Ş-ale valurilor mîndre generaţii spumegate Zidul vechi al mănăstirei în cadenţă îl izbesc.

E aici o viziune titanică, amintind pe cea a lui Emines-cu, iar sub raportul limbii, al lexicului neologic *(generaţii* mîndre ; *în cadenţă),* invenţia este de cea mai aleasă calitate stilistică : *ale valurilor mîndre generaţii spumegate.* Lexicul pitoresc, sugestiv, include şi acele neologisme care dau o rezonanţă vie, modernă, contextului, ca în citatul prim ; aici apar : *generaţiile* spumegate ale valurilor — cea mai originală metaforă, poate, înainte de Eminescu ; ele izbesc *în cadenţă* zidul vechi.

Gramatical şi *stilistic,* strofa citată mai sus din *Barca* conţine numeroase subordonări : atribute şi complemente, ca rezultat al preocupării descriptive (fizice şi morale) : păşeşte *lin;* unda *adormită;* răpaos *trecător;* inima *cu totul obosită; scump* tovarăş. Remarcăm în ultimele două versuri gradaţia subordonării şi a stilizării : subiectul e-nunţat la începutul de vers este urmat de precizări multiple, de un superlativ popular *(cu totul obosită),* o hiperbolă, de o comparaţie care introduce numele metaforic al bărcii *(scump tovarăş)* şi verbul rar : *se încrede la al tău zbor.* Unele incidenţe şi inversiuni dau construcţiei un aspect de noutate frapantă ; versificaţia dispune de libertăţi mari de topică şi de asocieri poetice inedite ; este o lege a limbajului artistic ineditul asocierilor din care apar comparaţii, personificări, metafore, antiteze plastice, evo-

catoare, ca în versurile de mai sus. In primele două : personificarea bărcii, simbolul alunecării line pe valurile schimbătoare ale mării, amintind de repaosul *trecător* al omului; în ultimele două, *inima* obosită de zgomot caută acel scump tovarăş pentru a se lecui de suferinţă în zborul lin al bărcii. Antiteza este remarcabilă şi tot stilul figurat anunţă poezia modernă a noii epoci.

Noaptea opri măcelărirea armatei musulmane şi o păzi d-a ji cu totul zdrobită şi risipită. Românii se întoarseră triumfători în tabăra lor, încărcaţi cu prăzi bogate. Pe Ungă tunurile lor ce şi le redobîndiră, alte patru tunuri mari d-ale duşmanului, cai mulţi şi mai multe steaguri, între care steagul cel verde şi sfînt al proorocului, jură trofeele acestii strălucite zile. Trei mii turci zăceau în cîmpul bătăii. Pierderea românilor era încă simţitoare, căci turcii se apăraseră cu curagiu. Apele Neajlovului se roşiră de sîngele vărsat în acea zi...

Astfel fu acea vrednică de o neştearsă aducere-aminte zi de bătaie de la Călugăreni, în care românii scriseră cu sabie şi cu sînge pagina cea mai strălucită din analele lor. De zece ori mai puţin numeroşi decît duşmanii, ei câştigară asupră-le o biruinţă strălucită şi avură gloria d-a învinge un general pîn-atunci încă neînvins. Munteni, moldoveni, şi ardeleni, soldaţi şi căpetenii se luptară toţi ca nişte eroi. Dar cinstea cea mai mare a biruinţei se cuvine cu tot dreptul viteazului domn. Prin întocmirile sale cele ingenioase, prin sîngele rece şi nespăimîntarea sa şi prin primejdia în care îşi puse viaţa, el asigură biruinţa. în această bătălie, ca în multe altele, nu ştim de ce a ne minuna mai mult în acest bărbat, de geniul său de general, ori de vitejia lui de soldat. într-adevăr, toate operaţiile acestii bătălii dovedesc din partea lui Mihai şi a românilor o artă militară înaintată, care cu tot dreptul

poate minuna pe toţi cîţi cunosc starea de pruncie în care se afla, în acel timp, această artă în toată Europa.

N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-voievod Viteazul.* Cartea a doua : *Călugăreni,* cap. XVI

Proza însufleţită a lui Bălcescu e un capitol original, memorabil, al limbii şi literaturii noastre şi o demonstraţie de stil de calitate incontestabilă. Eminescu, Iorga, Den-susianu, Tudor Vianu şi, recent, Geo Bogza i-au consacrat pagini de preţuire sinceră, subliniind contribuţia lui la dezvoltarea artei literare moderne. Se cuvin menţionate aprecierile magistrale ale lui Eminescu, scrise în „Timpul" din 24 XI, 1877, cînd apărea ediţia lui Odobescu din scrierile lui Bălcescu : „Limba lui Bălcescu — scria Eminescu — este totodată culmea la care a ajuns românimea îndeobşte de la 1560 începînd şi pînă astăzi, o limbă precum au scris-o Alecsandri, Const. Negruzzi, Donici şi care astăzi e aproape uitată şi înlocuită prin păsăreasca gazetarilor. Deşi Blăceseu se întemeiază pretutindenea pe izvoare şi scrierea lui e rezultatul unei îndelungate şi a-mănunţite munci, totuşi munca nu se bagă nicăieri în seamă, precum în icoanele maeştrilor mari nu se vede a-mestecul amănunţit de văpsele şi desenul îngrijit linie cu linie. O neobişnuită căldură sufletească, răspîndită asupra scrierii întregi, topeşte nenumăratele nuanţe într-un singur întreg şi, asemenea scriitorilor din vechime, el îi vede pe eroii săi aievea şi-i aude vorbind după cum le dictează caracterul şi-i ajunge mintea, încît toată descrierea personajelor şi întîmplărilor e dramatică, fără ca autorul să-şi fi îngăduit a întrebuinţa undeva izvodiri proprii ca poeţii. Nicolae Bălcescu e dealtmintrelea o dovadă că limba românescă pe vremea lui şi înainte de-dînsul era pe deplin formată şi în stare să reproducă. gînduri cît de înalte şi simţiri cît de adînci, încît tot ce s-a făcut de atunci încoace în direcţia latinizării, fran-ţuzirii şi a civilizaţiei „pomădate" a fost curat în dauna limbei noastre".

Citatul acesta explică originalitatea bine conturată a prozatorului muntean; fragmentul citat mai sus din Bălcescu demonstrează adevărul spuselor poetului : contextul este însufleţit de asocierile dinamice ale amănuntului, de reînvierea colorată aşa de afectiv, cu tonalităţi de intensitate metaforică şi cu invocaţii care-i vorbesc direct, parcă, cititorului. „O neobişnuită căldură sufletească" este în context, cum spunea poetul, şi ea dă limbii o putere eficace în reconstituirea scenelor istorice. *Epitetul* şi verbul cu timpurile, şi mai ales cu valorile lui semantice figurate, determinînd *personificarea* lucrurilor, abundă în proza lui Bălcescu : românii *triumfători;* trofeele acestii *strălucite* zile ; acea *vrednică de neştearsă aducere-aminte* zi ; întocmirile cele *ingenioase;* starea de *pruncie.* Noaptea vine ca o forţă umană în ajutorul turcilor ; ea *opri* măcelărirea lor; românii *scriseră* cu sabie şi sînge *paginea* cea mai strălucită. Realismul, care se manifestă aici în viziunea eroică a victoriei românilor, impune procedeelor stilistice o dominantă a epocii : romantismul, deci hiperbola şi antiteza, pentru ca din contraste şi linii îngroşate să apară mai pregnant miezul ideii. Cumulul de termeni care evocă antinomia dintre tabere, polarizarea termenilor, fortifică impresia de ansamblu, încît cititorul parcă trăieşte aievea momentul dramatic al

trecutului. Să reţinem frecvenţa neobişnuită pe un astfel de spaţiu redus, pe de o parte, a cuvintelor indicînd ideea de înfrîngere, pe de alta, enunţurile biruinţei, sugerarea ei prin asocierea cuvintelor care o pot măsura, chiar glorifica. Deci întîi : *zdrobită, risipită ; măcelărire;* mii de turci *zăceau în cîmpul bătăii;* apele Neajlovului se *roşiră de sîngele vărsat.* Mai amplă este seria terminologică care numeşte, în foarte variate moduri, victoria românilor : românii *triumfători;* tunuri *redobîndiră; trofeele* acestii strălucite zile, printre care steagul cel verde şi sfânt al proorocului; zi *vrednică de neştearsă* aducere-aminte ; românii *au scris cu sabie şi sînge* paginea cea mai strălucită din analele lor ; *biruinţă strălucită;* gloria de a *învinge* un general *neînvins;*

toţi românii (munteni, **moldoveni, ardeleni),** ***s-au luptat*** *ca eroi;* cinstea cea mai mare a *biruinţei* revine *viteazului domn;* întocmiri *ingenioase ale lui;* el *asigură biruinţa,* cu preţul vieţii ; ne minunăm de *geniul său,* de *vitejia lui,* de *arta lui militară* şi a românilor. Mai mulţi termeni sînt aici aproape sinonimi : *strălucit* — repetat, (cuvînt-cheie), *triumfător, viteaz; biruinţă, vitejie, glorie, pagină strălucită de istorie.*

Mijloacele stilistice bogate sînt cumulate pentru a reda ideea de superlativ, categorie gramaticală ilustrată adesea prin construcţii afective mult mai bogate decît formele de bază indicate de gramatici : *mult, strălucit, biruinţă* sînt cuvinte *repetate* în context şi, în general, repetiţia dă impresia de grad înalt de intensitate. Întreaga frază care începe cu : *Astfel fu acea vrednică de o neştearsă aducere-aminte...* este redactată la superlativ, cu formulări variate ; apoi : *gloria de învinge un general neînvins* este treapta supremă a vitejiei. La fel : se *luptaseră ca nişte eroi.* Enumerarea calităţilor de comandant ale lui Mihai duce de asemenea la ideea de superlativ ; fortificarea, în final, a impresiei de ansamblu provine nu numai din repetarea lui *strălucit* sau a lui *biruinţă,* ci şi din reluarea verbului a se *minuna.*

In modul acesta, prin repetiţii, prin epitete şi hiperbole, prin antiteze şi prin amploarea evocării, cu bogate subordonări, cu acumularea amănuntului descriptiv sau de analiză morală, Bălcescu redă viaţa documentului istoric şi umple cu simţirea caldă a propriei sale meditaţii istorice pagina analelor uitate. Influenţa modelului clasic antic (Tit Liviu, Salustiu ; Tacit) este vizibilă, dar talentul original de scriitor este cu totul remarcabil. De aceea, Tudor Vianu i-a închinat pagini de preţuire adîncă în *Arta prozatorilor români* şi alte studii asupra stilului, asupra folosirii timpurilor verbale în proza acestui inspirat scriitor patriot.

Noutatea este vizibilă şi în vocabular ; unele note particulare sugerează epoca, mediul cultural specific, starea de evoluţie a limbii literare (cu adevărat modernă, spunea cu admiraţie Eminescu). Iată în *vocabular* cîteva a-

socieri izbitoare de vechime şi noutate în context (ca *icoanele maeştrilor;* cu *nenumărate nuanţe ; izvodiri proprii ca poeţii,* — zicea Eminescu despre limbajul scriitorilor îndeobşte ; Bălcescu însă e nou din instinctul naraţiunii fireşti, scriind, o proză lirică, pasionată, ou multă căldură), folosind în chip neaşteptat asemenea termeni sugestivi : *trofeele acestii zile*; *paginea* cea mai *strălucită* din *analele* lor ; *gloria de a învinge; general neînvins; întocmiri ingenioase* (aici Bălcescu a evitat, pentru popularizare, termenul militar, neologic : *planuri,* scriind „în-tocmiri") ; *operaţiile* acestii bătălii; *artă militară înaintată* (a lui Mihai şi a românilor). Pitorescul lexical al acestui context sugerează sinteza nouă pe care, lingvistic şi stilistic, a realizat-o Bălcescu, şi ca el, dar fiecare în felul său : Alecsandri, Negruzzi, Grigore Alexandrescu, Bo-lliac, Alecu Russo — generaţia paşoptistă, influenţată de lupta politică pentru libertate şi de voinţa progresului, care reclamau de fapt termenii noi ai exprimării lor logice şi afective, ca în pasajul citat mai sus.

Se observă în acelaşi timp, *claritatea gramaticală* a construcţiilor, ţinuta modernă a

subordonării ample, perioada armonioasă şi ritmul sonor al contextului : *Noapte opri I măcelărirea armatei musulmane I şi o păzi d-a fi cu totul I zdrobită şi risipită;* sau : *cai mulţi şi mai multe steaguri.* Bălcescu scrie însă : *acestii zile; trei mii turci; paginea;* cîştigară *asupră-le ;* nota cea mai strident învechită : *nu ştim de ce a ne minuna în acest bărbat.* încolo textul este de o clasică valoare stilistică.

XI

Pe loc ambele cete aprins electrizate
Scot paloşele-n soare c-un freamăt de oţel.
Ochirile prin aer se-ntîmpină-ncruntate,
Căci fiecare-alege un duşman pentru el.
Plecînd apoi cu toţii, strîng frîiele, dau pinteni,
In sprintene desghinuri îşi saltă caii sprinteni,

Şi zbor pe-aripa urii, cu-avîntul de nălucă,
Şi intră ceată-n ceată şi-n luptă se apucă.
Pămîntul ropoteşte sub tropot de copite,
Văzduhul străluceşte de arme ascuţite,
Iar paloşele albe ciocnindu-se-n loviri
Dau foc, dau moarte cruntă, dau aspre zăngăniri.

V. Alecsandri, *Dumbrava roşie, VII, lupta.*

Fragmentul citat pune în relief forţa epică a poeziei bardului de la Mirceşti, care nu era numai un cîntăreţ delicat al frumuseţilor naturii, ci şi un evocator al eroismului străbun, un analist pătrunzător şi un mare cunoscător al limbii şi tradiţiilor româneşti. Lectura acestor versuri ne aduce în amintire acel pasaj al *Scrisorii III* de Eminescu, de şi mai mare intensitate dramatică, zugrăvind prin cuvinte încleştarea dintre ostile lui Mircea şi turcii asupritori de veacuri ai poporului nostru. Multe trăsături stilistice comune apar în amîndouă evocările istorice atît de mişcătoare ; doi mari eroi ai trecutului nostru mînă vijelia omenească împotriva asupritorilor. Natura este în clocot, armata aduce supreme sacrificii pe altarul patriei ; poetul contemplează acest act de eroism şi-1 nemureşte în versurile lui dinamice. Să se compare deci, măcar în treacăt cele două momente, cele două virtuţi stilistice, pentru a detaşa apoi unele învăţăminte din procedeele artistice ale celor doi poeţi ; ei au fost aici foarte aproape unul de altul :

Călăreţii împlu cîmpul şi roiesc după un semn Şi în caii lor sălbateci bat cu scările de lemn. Pe copite iau în fugă faţă negrului pămînt, Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt, Şi ca nouri de aramă şi ca ropotul de grindeni, Orizonu-ntunecîndu-l, vin săgeţi de pretutindeni, Vîjîind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie... Urlă cîmpul şi de tropot şi de strigăt de bătaie.

M. Eminescu, *Scrisoarea III*

Din punct de vedere *fonetic,* textul lui Alecsandri ilustrează progresul pe care 1-^a făcut limba literară pe calea unificării normelor ortoepice. Moldovenismele frecvente din primele lui texte au dispărut, iar aspectul morfologic al cuvintelor reflectă generalizarea normelor literare, biruinţa principiilor pentru care au luptat solidari Heliade şi Negruzzi. Un singur aspect vechi, popular, în flexiunea verbală : ei *zbor,* în loc de *zboară* (cum s-a impus definitiv în limba literară).

în schimb, fenomenele de expresivitate, de stil sînt foarte frecvente, bine dozate în contextul descriptiv, acumulate pentru a spori impresia de luptă, de ciocnire violentă. Alecsandri a demonstrat resurse lingvistice şi forţă de evocare, cu totul remarcabile, utilizând limba curentă, ici-colo adoptînd un neologism pentru precizie şi culoare ; atunci el sugera mai

intens noutatea pentru că nu se tocise prin uz şi abuz. Aşa sînt, chiar de la început : *ambele* cete ; *electrizate,* cuvînt precedat de un adverb, *aprins* din aceeaşi familie semantică, aproape o tautologie ; de fapt cumulul acesta urmăreşte intensificarea maximă a impresiei : *ambele* cete *aprins electrizate* (presupunând că *electrizat* ar avea un sens de „pus în mişcare, avîntat"). *Freamăt de oţel* este o metaforă izbutită, în spiritul limbii populare. Se vede în primele trei versuri frecvenţa mare a epitetelor : *electrizate, în soare, încruntate;* în continuare, subordonările, determinările stilistice apar la tot pasul, menite să nuanţeze şi să fortifice dinamismul confruntării dintre cele două tabere ; chiar propoziţiile sînt reduse la juxtapunere, pentru a da vefbelor o curgere rapidă : *strîng frîiele, dau pinteni; — dau foc, dau moarte, dau aspre zăngănituri.* Repetiţia aici *(dau, dau, dau),* ca în alte locuri : *sprintene, sprinteni; ceată-nceată ; ropoteşte-tropot;* metafora asociată cu epitetul : *aripa urii, cu-avîntul de nălucă* marchează un cumul evident de amănunte descriptive, pentru a îngroşa linia tabloului, pentru a sugera fonetic, prin onomatopee, stilistic prin asocieri izbitoare de cuvinte, o ciocnire eroică, o încrincenare a luptătorilor.

Paralela cu Eminescu ne ajută să vedem continuitatea eforturilor de a da limbii mlădieri noi, de a valorifica imense resurse expresive prin transpunerea în context a unei viziuni grandioase.

XII

Dupe ce Poarta turcească mazili din domnia Ţării Româneşti pe Patru Şchiopul, acest domnesc cocon, adus în Ţarigrad, fuse pus în lanţuri şi trămis surghiun la cetatea Conia din Anadol; dar maică-sa îngrijată alergase curînd în urma lui şi, cu mînile pline de aur, ceruse înapoi pe jiiul ei cel robit. Patruzeci mii de galbeni (afară de tot atîţia ce adusese drept harad al ţării), împărţiţi pe la viziri şi pe la curtenii de toată nana, scăpară zilele ameninţate ale lui Patru; dar un lucru, mai ales, întoarse spre dînsul voia veghiată a sultanului, adică măriminoasa predare a unei comori de o sută treizeci mii galbeni, care se dovedise adunaţi şi puşi la păstrare de neamul domnesc al Ţării Româneşti, împăratul se milostivi şi hărăzi zece mii dintr-înşii bătrînei doamne ; iar pe coconul ei îl opri în Ţarigrad cu leafă din haznaua împărătească şi preste cîteva luni îi mai adăogi şi douăzeci aspri tain pe zi.

Al. Odobescu, *Doamna Chiajna,* cap. IV.

Odobescu îşi întitulase cele două nuvele istorice : *Mih-nea vodă cel rău* şi *Doamna Chiajna,* „scene istorice din cronicele româneşti", mărturisind că a avut „drept model frumoasa nuvelă istorică a domnului C. Negruzzi, asupra lui Alexandru Lăpuşneanu. Ca orice imitaţie, încercările mele sînt negreşit cu mult mai prejos de acel mic cap d-operă ; în lipsa talentului, m-am silit cel puţin să păstrez, pre oît s-a putut, formele şi limba *Letopiseţelor* naţionale cu care, în dreptate, se poate lăuda mai vîrtos ţara Moldovei; să adun clatine, numiri şi cuvinte bătrîneşti spre a colora aceste două episoduri culese din cronicele **vechi".**

Aceste precizări tipărite de autor în fruntea ediţiei a Ii-a din 1860, ca prefaţă, conţin indicaţii de preţ pentru calea urmată de un autor clasic în reconstituirea realităţii istorice, avînd ca orientare creaţia unică prin valoarea ei artistică a lui C. Negruzzi. Se ştie că Odobescu a rămas mult în urma maestrului său, dar procedeele lui stilistice şi grija de a revalorifica datele istoriei şi ale limbii naţionale au rămas ca un document original şi din punct de vedere stilistic.

Scriitorul erudit care a fost Odobescu pune deci mare preţ pe tezaurul limbii vechi şi al limbii populare. Se vede atenţia lui faţă de particularităţile lingvistice ale acestui tezaur în transcrierea unor forme, considerate ca neliterare azi; aşa de pildă observăm, din punct de vedere *fonetic : dupe ; Patru, trămis ; mînile ; fiiu ; preste.* Se ştie că în limba populară din Muntenia nu apare decît *mîinile;* în schimb : *dupe, preste, fiiu* sînt general-populare.

Lexicul este, cum a mărturisit chiar scriitorul, voit adaptat la momentul istoric vechi : *Poarta turcească; mazili; cocon domnesc ; Ţarigrad ; surghiun, Anadol; haraci; curteni; voia veghiată ; se milostivi; hazna ; aspri; galbeni* (bani), cîteva locuţiuni : a *pune în lanţuri; a trimite surghiun; cu mînile pline de aur;* a *aduce haraci; de toată mînă; zile ameninţate; pus la păstrare; hărăzi zece mii, tain pe zi.* Neologismele sînt ca şi inexistente : *mărinimoasă; leafă.*

Aspectele *gramaticale* nu au pecetea vechimii decît în mică măsură : curios este raportul temporal din prima frază : după ce *mazili...* fuse pus în lanţuri; maică-sa *alergase, ceruse;* ne-am fi aşteptat la folosirea consecventă a perfectului simplu ; *mazili, fu, alergă, ceru.* Mai mult ca perfectul distonează aproape nepermis în acest context; Odobescu nu avea încă experienţa scrisului literar cînd redacta povestiri de tinereţe. Construcţii arhaizante : a fost *rămas la cetate;* patruzeci mii galbeni (lipsă prep. *de)* ; *întoarse spre dînsul voia veghiată;* cu *mînile pline de aur; trămis surghiun.* Topica, inversiu-

nile sînt similare cu cele din cronicarii pe care scriitorul voia să-i imite : Dupe ce Poarta... ; *pe coconul îl opri!* Frazele sînt lungi, cu destul de multe incidente : Patru Şchiopul, *acest domnesc cocon, adus în Ţarigrad.*

Cu aceste observaţii sîntem la limita fenomenelor de stil, destul de puţine de altfel în textul citat; textul se distinge prin simplitate şi cursivitate, deşi subordonările sînt destule în fraze amplificate cam livresc ; lucrarea scriitorului se vede în rînduiala contextului, în aglomerarea amănuntelor, cum făcuse şi Negruzzi în prima parte a nuvelei sale.

XIII

Tudor Vladimirescu, luînd ştire că Ipsilante a intrat în ţară, îşi împărţi oştirea în două părţi : dintr-una formă mici garnizoane pentru apărarea mănăstirilor din Valăhia Mică, în care îşi avea depuse proviziunile necesare pentru hrana oştirei; iar cu o parte compusă din şase mii de panduri aleşi şi două mii cinci sute de arnăuţi comandaţi de Ma-cedonski şi Prodan luă calea către Bucureşti şi se aşeză în mănăstirea Cotroceni şi pe cîmpia dim-prejurul ei, formînd din această localitate un lagăr fortificat, din care observa mişcările lui Ipsilant, pe boeri şi politica turcească. După regulele stabilite de acest căpitan, intrarea în lagăr a oamenilor par-ticolari nu era poprită nici ziua, nici noaptea, dacă ei cunoşteau cuvîntul de ordin. Dinu Păturică, pro-fitînd de această neîngrijire, încă de la sosirea lui Tudor vizita neîncetat lagărul şi prin manierele lui insînuitoare dobîndi amicia şi încrederea tuturor căpitanilor armatei şi chiar pe a lui Tudor. Astfel sta lucrurile cu cîteva zile înaintea întrevederii lui Păturică cu Ipsilant în care se stabili vînzarea liberatorului României.

N. Filimon, *Ciocoii vechi şi noi,* cap. XXIX

Ceea ce surprinde în textul lui Filimon, publicat la 1863, ca primul roman al literaturii noastre, cu o evocare atît de atentă şi complexă a societăţii mai vechi, aici a epocii lui Tudor, căpitanul pandurilor de la 1821, erou al luptei pentru scuturarea jugului străin, este asimilarea unui mare volum de termeni noi, neologisme introduse în naraţiune pentru a da precizie cît mai mare relatării. In acelaşi timp, unele aspecte ale limbii populare mai vechi, unele construcţii familiare, locuţiuni şi expresii apar în chip natural pentru a sugera mediul popular al eroilor. Aşa sînt : *luînd ştire, luă calea către ; a popri intrarea;* astfel *sta lucrurile ; vînzarea* liberatorului României.

N. Filimon era un om al vremii sale, evoluat şi stăpîn pe mijloace stilistice foarte variate. Folosind un cadru fonetic modern, fără a face concesii unor deprinderi regionale, chiar dacă oamenii lui sînt simpli ostaşi, autorul acestui roman modern are un stil şi un vocabular cu adevărat moderne. Cultura lui deosebită, multilaterală, transpare în limbajul evoluat, nuanţat, cu egală grijă de precizie, prin neologisme, dar şi de nuanţare, de pitoresc şi sugestie

plastică prin fondul popular al lexicului şi expresiilor, prin epitetul de culoare, prin comparaţii îndrăzneţe şi prin construcţiile familiare, luate din mediul ţărănesc, din vorbirea colorată a omului simplu. *Garnizoane, proviziuni, parte compusă; lagăr fortificat, a observa mişcările, politică, reguli stabilite, cuvînt de ordin, particolari, a profita, maniere insînuitoare, amicie, liberator,* iată un şir mare de cuvinte noi pe un spaţiu atît de redus. Cu mici excepţii *(proviziuni, insînuitor, amicie, particolar),* aceste neologisme sînt şi azi la fel folosite. O amintire a limbii vechi, poate o persistenţă a formei dialectale munteneşti, avem în : *astfel sta lucrurile,* lipsă de acord a predicatului cu subiectul (fapt curent şi azi în limba vorbită în sudul ţării).

Stilistic, naraţiunea lui Filimon urmează un tipar original, diferit de proza lui Negruzzi (densă şi mai colorată cu expresii populare ; construcţii mai lapidare), de

aceea a lui Odobescu (perioade ample, cu ornamente bogate, epitete, comparaţii etc). Filimon recurge des la subordonări, dar în ele nu e atît grija de ornament stilistic cît dorinţa de a spune cit mai mult, de a da detalii importante, de a fixa un cadru al acţiunii, riguros con-form cu realitatea istorică. De aceea, în prima frază amplă a citatului dat, cititorul urmăreşte un întreg tablou al măsurilor luate de Tudor, după ce a luat „ştire că Ip-silant a intrat în ţară". Era vorba de acţiuni decisive pentru viitorul ţării, pentru tactica de luptă faţă de un adversar experimentat şi fără scrupule. Filimon ne spune totul într-o frază ; o istorie întreagă într-o frază. Comparaţia acesteia cu descripţia unui Iorga, Giurescu, sau cu textul din tratatul cel nou de Istorie a României, ne-ar edifica îndată ce înseamnă stil epic şi densitate literară faţă de descripţia ştiinţifică, riguroasă, dezvoltată.

După prezentarea situaţiei în fraza amplă de început, restul fiind amănunte, evocarea lor apare mai strînsă, cu grija de a situa în prim plan pe Dinu Păturică, califi-cîndu-1 scurt : maniere *insînuitoare,* adică iată prefăcătoria lui. caracterul pervers, cinismul vânzătorului de ţară. Evident că textul se cere completat cu alte date de amănunt.

XIV

Toate începuturile sînt mici. Atîrnă de la înţelesul ce se dă cuvîntului mic. Dacă e vorba de cantitate sau mai bine de extensiune, atunci e adevărat că începuturile sînt mici; dar dacă e vorba de calitate, de valoarea intensivă, atunci toate lucrurile sînt mari. Un început de cultură, în orice rara al ei s-ar întîmpla, trebuie să cuprindă întîi ceva ce nu a fost pînă atunci în viaţa publică a acelui popor, dar al doilea tot deodată ceva ce poate servi de fundament pentru o clădire şi urmare mai departe. Numai cu aceste două elemente este un început.

Titu Maiorescu, *Critice.*

Criticul *Junimii* a fost un apărător consecvent al limbii îngrijite, un adversar al înnoirilor pripite, un susţinător al literaturii de calitate, promovînd opera lui Alec-sandri, Eminescu, Slavici, Creangă, Caragiale. Au rămas memorabile criticile lui împotriva coruperii limbii, îm-potriva exceselor. Deşi a combătut aprig neologismele, paginile lui sînt pline de neologisme ; a combătut etimo-logismul, dar n-a exagerat cu ortografia fonetică. Nici o particularitate fonetică, nici o abatere de la scrisul literar nu găsim în fragmentul citat mai sus. Stilul lui este de o mare puritate, de un perfect echilibru între ceea ce e vechi, şi rămîne viu în limbă, şi ceea ce se impune ca nou, cerut de evoluţia firească.

Vocabularul său reflectă această direcţie constructivă : *atîrnă* (nu : depinde), *cuprinde* (nu : conţine), *clădire* (nu: construcţie, neologism care aici ar fi fost chiar mai potrivit, cu sens mai amplu) ; *urmare mai departe* este formularea de tip vechi pentru *evoluţie continuă.* Dar nu-mărul neologismelor nu este mic : *cantitatea, calitatea, extensiune, intensiv, fundament, element.* Cuvintele vechi pot primi uneori accepţiuni figurate : *fundament pentru o clădire şi o urmare mai departe.*

Gramatical, exprimarea aforistică, densă, se îmbină cu explicaţia aproape filozofică, fapt curent în scrierile criticului de la Junimea : pasajul începe cu propoziţia-enunţ, urmată de o construcţie eliptică de subiect clar. Comentariile, în fraze atît de originale, ale semnificaţiei cuvintelor *mic* şi început, impun construcţia periodică, echilibrată, cu, reluări de tipare ; acestea au şi un rol *stilistic* evident. Finalul e din nou un fel de aforism-concluzie. Antiteza : *mic-mare* e de un efect sigur, punctul de plecare al meditaţiei.

XV

a) Pierzîndu-şi gîndu-n depărtări Cu vasul ce se duce, Cînd pe seninul sfintei mări Luceafărul străluce.

b) Privea în zare cum pe mări Luceafărul conduce Corăbii negre... pe cărări De valuri cînd straluce.

c) Şi în apus, în depărtări. Privea cum vîntul duce Corăbii negre, cînd pe mări Luceafărul straluce.

d) Privea în zare cum pe mări Răsare şi straluce.
Pe mişcătoarele cărări Corăbii negre duce.

Am reprodus după ediţia academică a criticului Panai-tescu-Perpessicius variantele la o strofă a *Luceafărului,* pentru a urmări o clipă procesul creator al celui mai artist scriitor român. Se ştie că miile de pagini de manuscris conţin un mare număr de variante, încercări, retu-şări, cu un cuvînt mărturii ale perfecţionării treptate a poeziilor, de la fraza de încercare, o formă aproximativă, schiţa unui subiect, sau imaginea unui joc subtil al fanteziei poetului, în căutare de esenţe poetice în graiul românesc. Aceste variante sînt incluse în primele trei volume masive ale ediţiei Perpessicius şi fără ele azi nu am avea studiile întinse asupra evoluţiei concepţiilor şi a mijloacelor poetice eminesciene. Căci, pe lingă numeroşii cercetători români de azi ai acestui material unic în cultura noastră, deopotrivă de preţios pentru literaţi, ca şi pentru cunoaşterea unei etape din evoluţia limbii române literare, mai mulţi erudiţi străini au consacrat cercetări întinse poeziei şi variantelor eminesciene. Voi cita aici numai lucrările semnate de Roşa Del Conte *(Mihai Eminescu o dell' Assoluto,* Roma, 1961), Alain Guillermou *(La genese interieure des poesies d'Eminescu,* Paris, 1963), L. Gâldi — Budapesta *(Stilul poetic al lui Mihai Eminescu,* 1964), la care s-ar putea adăuga o lungă listă de studii

mai vechi şi mai noi, pornind de la variantele poemelor eminesciene, de la acel tezaur de gîndire şi expresie, pe care l-am prezentat în parte în studiile privitoare la primele poezii (în „Steaua" nr. 5/1964), la materialul legat de elaborarea *Scrisorii III* (în „Limbă şi literatură", nr. 8/1964) şi de aceea a *Luceafărului* („Studii eminesciene", 1965), din care am citat mai sus, pentru ilustrarea mersului ascendent al expresiei artistice. Să reţinem **câteva** amănunte grăitoare despre stilizarea acestei strofe, în evoluţia ei spre cristalizarea finală.

Este vorba de strofa IV, în care fata „din rude mari împărăteşti" contemplă întinsul mării pe care se reflectă Luceafărul de sus. Prima variantă nu aduce nici o construcţie stilistică deosebită decît doar un epitet frecvent la Eminescu, îndrăgostit de mare : *seninul sfintei mări.* Gîndul, visarea fetei urmăresc lunecarea lină a vasului pe întinsul mării, pînă departe. De la a doua variantă, poetul creionează definitiv primul vers : *„Privea în zare cum pe mări* / Luceafărul conduce / Corăbii negre". Fireşte că acest plural *mări* este mai bine plasat în con-text pentru a sugera imensitatea cosmică, — cadrul esenţial al întregului poem. Dar neologismul *conduce* distona în vers, mai ales dacă ne amintim oîtă rezervă avea Eminescu faţă de acest strat lexical convenţional şi fără forţă de plasticizare, cum o au vechile noastre cuvinte. Deci va înlocui îndată pe *conduce* cu *duce.*

Inovaţia cea mai importantă, în trecerea de la o variantă la alta, aici, ca în toate frazele perfecţionării poemelor eminesciene, constă în conturarea metaforei de mare strălucire, prin

conţinut şi formă. întîi Eminescu scrie : *cărări de valuri* pe care alunecă vasele, în lumina poetică a Luceafărului. Această formă se va schimba în final, pentru a evita repetiţia *mări,* apoi *valuri,* concentrând metafora în formula eliptică, întărită însă de un epitet foarte fericit în context : *mişcătoarele cărări,* ■— epitet de mare efect stilistic (pe care poetul 1-a mai folosit în „Scrisori" : *Cînd pluteşti pe mişcătoarea mărilor*

singurătate). Luna, ca şi Luceafărul, luminează mările, vasele, vastele singurătăţi mereu agitate, de unde epitetul care dă relief contextului : *mişcătoarele cărări, miş-cătoarea singurătate* a mărilor. Faţă de această metaforă, varianta a treia cuprinde unele amănunte descriptive noi, dar numai în treacăt : *Şi în apus în depărtări I Privea cum vîntul duce,* — pe care le va schimba total, eliminînd toate datele noi ale tabloului, voit mai exact : în apus, în depărtări, vîntul care duce corăbiile. Pentru a avea în centru elementul esenţial, Luceafărul, amănuntele descriptive trebuiau sacrificate, obţinînd concentrarea tabloului, sublinierea contemplaţiei fascinate şi antiteza dintre *straluce* (din nevoi metrice, nu : stră-luceşte) şi corăbii *negre.* Faza finală este de o mare simplitate, adâncă însă prin forţa de sugestie a cuvintelor care cad parcă în cascadă, pentru a spune cât mai mult în foarte puţine amănunte ; dinamica tabloului o dau verbele multe pe un spaţiu atît de redus : *privea, răsare, straluce* şi *duce* (acesta cu o semantică vagă, difuză, figurată, cu sensul de „conduce", *călăuzind singurătăţi,* spune poetul în alt loc). Este o strofă de virtuozitate stilistică memorabilă, armonioasă, fără nici un termen nou, neo-bişnuit, cu o singură formă rară : *straluce,* în nota limbajului popular.

Dar, pentru a vedea şi alte prelucrări artistice eminesciene, să mai dăm un exemplu de trecere succesivă de la o variantă la alta, pînă ce exigenţa stilistică a poetului e satisfăcută de nivelul expresiv al contextului; este vorba de reproşul părintelui ceresc adresat naivului Hyperion, încrezător în femei, dar care avea să cunoască curînd realitatea crudă a vieţii pămînteşti. Forma iniţială a basmului era :

Să-ţi numeri anii după mersul lunei Pentru o femeie. — Vezi iubirea unei.

(O. II, p. 414).

după care poetul încearcă, pe alt plan, cu alte soluţii, strofele noi :

a) Iar dacă vrei ca să-ţi arăt Credinţa-ntr-o femeie, Repezi o clipă îndărăt
Şi vezi iubirea ce e.
b) Şi pentru ce ? vrei să-ţi arăt ? Să mori ? Şi pentru cine ? Dar te întoarce îndărăt
Şi vezi ce e de tine.
c) Şi pentru ce ? Vrei să-ţi arăt Iubirea de femeie,
Repezi o clipă îndărăt Şi vezi credinţa-i ce e.
d) Şi pentru cine vrei să mori ? Intoarce-te, te-ndreaptă Spre-acel pămînt rătăcitor Şi vezi ce te aşteaptă.

în procesul selectiv şi de rafinare stilistică, Eminescu alternează frazele interogative cu cele afirmative, folosind multe sinonimii şi formule sintactice, din ce în ce mai clare şi mai categorice. De la seria de întrebări din varianta a doua (b), trece la îndemnul de a constata direct ce e credinţa femeii, iar în final insistă asupra verbului : *întoarce-te, te-ndreaptă,* cu un imperativ aparte, apoi cu metafora atît de sugestivă : *pămînt rătăcitor,* în antiteză cu statornicia, cu eternitatea cerului, a zeilor nemuritori. Formula populară : *Vezi ce te aşteaptă* este argumentul suprem al experienţei directe, a contactului cu muritorii. *Luceafărul* „este un model strălucit de felul cum poetul român înţelegea să prelucreze materialul poetic, ridicîndu-i existenţa amorfă la înălţimea simbolului". (D. Popovici. *Poezia lui Eminescu,* p. 422).

XVI

Tustrei feciorii babei umblau în cărăuşie şi cîş-tigau mulţi bani. Celui mai mare îi veni vremea de însurat, şi baba simţind asta, umbla val-vîrtej să-i găsească mireasă; şi în cinci-şese sate, abie-abie putu nimeri una după placul ei; nu prea tînără, naltă şi uscăţivă, însă robace şi supusă. Feciorul nu ieşi din hotărîrea maică-sa, nunta se făcu şi baba îşi luă cămeşa de soacră; ba încă netăiētă la gură : care însemnează că soacra nu trebuie să fie cu

gura mare şi să tot cîrtească de toate cele.
I. Creangă, *Soacra cu trei nurori.*
Pasajul citat începe cu un amănunt familial, relatat într-o frază simplă, Creangă nefiind preocupat de înflorirea naraţiunii sale ; aceasta are însă un pitoresc al cuvintelor şi al numeroaselor locuţiuni şi expresii luate direct din vorbirea populară : *umbla val-vîrtej, nu ieşi din hotărîrea, după placul ei.* Finalul citatului conţine un aforism popular, o relatare a unui obicei de la ţară : darul soacrei e o cămaşă *netăietă la gură,* ou semnificaţia că soacra nu trebuie să vorbească prea mult, să nu fie „soacră", să nu *cîrtească* mereu. Intre limitele acestui pasaj, recunoaştem stilul lui Creangă, datorită unor trăsături de limbă, proprii numai lui. Notăm puţine fapte de fonetică populară : *şese,* pentru şase ; *abie* (abia), *cămeşa.* Probabil că dacă povestitorul ar fi voit să urmeze deaproape graiul de acasă, el ar fi scris şi : *îmbiau, sîmţînd, nemeri, pre* (prea). Dar preferind forma literară celei strict populare, Creangă a dovedit şi aici preocuparea lui de a face artă literară, fără exagerări în sfera regionalismului, fără a transpune aidoma pronunţarea firească din părţile lui. S-a spus deci cu dreptate, şi Mihail Sadoveanu, un mare admirator al lui Creangă, a dovedit-o în unele conferinţe despre înaintaşul său, despre arta lui specifică, că prozatorul manifestă preocuparea pentru rafinament stilistic, fiind sensibil la

frumuseţea cuvintelor, la puterea lor de a evoca viaţa, oamenii şi faptele lor. Creangă a mers pe calea înălţării limbii literare, promovînd unitatea ei fonetică, diversitatea lexicului ei, valorile inepuizabile ale construcţiilor stilistice, cu totul originale în opera lui.
Vocabularul este aspectul cel mai frapant în naraţiunile lui Creangă, el e departe, adesea, de nivelul convenţional al limbii scrise. S-a spus chiar că limba lui Creangă este excesiv de regională, că are nevoie de un glosar, ca să înţelegem cuvintele pe care le întrebuinţează cu scopul de a *localiza acţiunea.* Este adevărat că autorul însuşi a scris unele explicaţii la cuvintele populare mai rare. Sadoveanu a demonstrat însă, cu prilejul unei călătorii în vestul extrem al ţării, că vocabularul folosit de Creangă circulă pe aria nordică a României, că nu este deci regional, ci popular ; cuvintele lui cele mai rare sînt perfect înţelese la Beiuş, Oradea, în Bihorul îndepărtat. Iată cîteva cuvinte populare în fragmentul citat : *robace* (muncitoare), a *cîrti de toate cele* (adică verzi şi uscate) ; varianta *naltă,* sintagma : *cămeşa de. soacră,* enunţă un obicei ţărănesc, un dar oferit soacrei, cum se înţelege din context. Aici nu apar multe cuvinte populare ; dar există alte pasaje mult mai bogate sub acest raport. Chiar şi pe un spaţiu restrâns, nota lexicală aparte sugerează originalitatea stilistică a iui Creangă.
Să notăm şi oîteva fapte de *gramatică* diferite de uzul literar de astăzi : hotărîrea *maică-sa* conţine o formă de nominativ cu valoare de genitiv : *maică-sa* în loc ,,mai-că-sii", sau : „mamei sale", cum e forma literară. Să cîrtească *de toate cele,* cum am spus, are valoarea de : *a pălăvrăgi verzi şi uscate; de toate cele* este o formă populară pentru a indica tot felul de lucruri, *vrute şi nevrute.* Cum se vede, există o sinonimie variată pentru această expresie populară. De remarcat, tot pe linia specificului popular, preferinţa autorului pentru juxtapuneri în cadrul frazei, sau pentru coordonare între propoziţie. Povestirea capătă astfel vioiciune şi simplitate. Să se recitească, pentru exemplificare, ultima frază, care acumu-

lează mai multe amănunte într-o singură frază mai întinsă ; chiar a doua parte a frazei : *care însemnează că...,* conţine un pronume relativ echivalent cu un subiect pronume : *aceasta înseamnă* (cum am spune azi literar).
Cu privire la originalitatea *stilistică* a lui Creangă s-a scris foarte mult; precizări importante au adus, de la început, Eminescu încă în perioada iniţială a afirmaţii lui Creangă, cînd a lăudat în „Curierul de Iaşi" *Soacra cu trei nurori* şi pe *Dănilă Prepeleac,* dîndu-le drept modele de artă stilistică autentic populară, inimitabilă în articulaţiile frazei, în contextele sugestive prin

noutatea stilistică subtilă. Ibrăileanu scrisese că lipsesc metaforele din opera lui Creangă, ca la Homer de altfel; există la ei însă valorificarea ingenioasă, foarte originală, a fondului de expresii, locuţiuni, proverbe, zicale de un pitoresc inimitabil ; Creangă le-a dat o nouă strălucire, o nouă putere în proza lui, foarte colorată, simplă în aparenţă, dar bogată în semnificaţii umane adînci. Cuvîntul şi expresia se încarcă de valori morale noi, fraza capătă ritm, densitate, ca în cele mai bune modele stilistice ale folclorului, dar fraza poate căpăta şi amploare, cu etaje de subordonări, dacă scriitorul vrea să contureze un tablou nuanţat, în tonuri vii, sau cînd zugrăveşte un personaj, cu meandrele lui sufleteşti, ca Popa Duhu (povestire care începe cu o frază de peste 12 rînduri; nu era deci un autor oarecare cel ce mînuia în acest fel resursele limbii).

In fragmentul citat, baba este „prinsă" în linii sigure, minime : fire voluntară, aprigă, cutreierînd *dnci-şese sate* în căutarea unei soţii pentru fiul mai mare (i-o caută pe plac mama, din a cărei hotărîre fiul nu ieşea); tabloul fetei este creionat doar prin cîteva epitete : *nu prea tî-nără, naltă, uscăţivă, robace şi supusă.* Antiteza dintre babă şi tineri este categorică ; ei supuşi, ea voluntară, despotică ; ei uniţi prin voinţa mamei ; ea voind să-i domine. Dar şi aici, un avertisment pe care-1 dă înţelepciunea

populară : în obiceiul amintit al darului către soacră este îndemnul să fie rezervată, să nu asuprească pe tineri prin cîrteli distrugătoare. Funcţia aforismelor populare este de a exprima metaforic un adevăr, o experienţă, un gînd esenţial. Pasajul se încheie cu asemenea lecţie, pe care viaţa, tradiţia, folclorul păstrător de datini i-1 impun scriitorului, iar acesta îl lasă posterităţii prin opera lui. „Eminescu îmi era pururi la îndemînă, de asemenea Creangă" __ scria M. Sadoveanu ; el a lăudat în cuvinte bine alese cartea francezului J. Boutiere, care cel dinţii a analizat fondul popular al limbii şi stilului lui Creangă în monografia lui din 1930, premiată şi de Academia Română. Opera lui Creangă e un document unic al originalităţii şi resurselor expresive ale limbii române.

xvn

Dar vatra Anei ?! Curat jaf 1 Vase ştirbite şi nespălate, ici o oală, colo o cratiţă, mai departe un ceaun, cum le lăsase Ana din mînă, cuţitele şi furculiţele ruginite, lingurile pline de soi şi peste toate o muscărie ca-n toiul verii. — Asta-i moarte de om ! — strigă iar Safta şi se puse să frece şi să cureţe. A stat dar Safta bucuros la casa Anei cîteva zile, o săptămînă şi mai bine : n-ar fi iertat-o firea să plece pînă ce nu le vede iar toate cum le ştia, curate şi-n bună rînduială, cum o-nvăţase Ana să le ţie. Curăţenia însă şi buna rînduială se fac uşor şi greu e numai să le păstrezi, ca să nu ai mereu nevoie de a le face : peste vreo zece zile erau toate oglindă, iar Silea alerga prin casă şi se rotunjise de era mare mulţumire să-l ţii în braţe şi să-l desmerzi; a apucat-o dar şi pe Safta dorul de serile petrecute la focul din faţa morii.

I. Slavici, *Vatra părăsită.*

O acurateţe, surprinzătoare la Slavici, originar din părţile extrem-vestice ale ţării, care nu prezintă aproape nici o particularitate fonetică, demonstrează grija autorului

pentru nivelul literar al prozei sale. In afara formelor io-tacizate : *ţie* (ţină) şi *spuie* (spună), obişnuite la Slavici, ca şi la Sadoveanu, nu găsim devieri de la norma actuală a scrisului literar. Se ştie că Slavici a fost, alături de Eminescu, unul dintre cei mai activi scriitori militanţi pentru cultivarea limbii literare şi ne-a lăsat pagini instructive despre lupta lor pentru o limbă literară modernă, bogată, corectă, expresivă. *Amintirile* tipărite în 1924, spre sfârşitul vieţii sale, conţin dovezi de mare valoare despre controversele din epocă în jurul limbii, despre preocupările lui Slavici, Eminescu şi Caragiale pentru o gramatică a limbii române literare. Ediţia nouă de articole, lucrări, memorii, un volum masiv, care poartă acelaşi titlu de *Amintiri,* deşi cuprinde un material mult mai vast, ne oferă alte contribuţii ale lui Slavici la

cultivarea limbii, printre care şi un capitol din „Lumea prin care am trecut" : *Lupta pentru limbă,* probabil inspirat din preocupările cercului Junimea pentru asemenea teme. Desigur, Eminescu, maestrul şi corectorul lui Slavici, i-a fost un adevărat „spiritus rector", îndrumător estetic fără egal.
Lexical, textul este mult mai nuanţat, mai pitoresc, cu bune sinteze ale resurselor populare : *Curat jaf !* (care aminteşte de exclamaţiile frecvente la Delavrancea, în stilul lui familiar) ; *ici... colo; pline de soi* (adică murdare) ; *muscărie* —, de menţionat că acesta este singurul citat, pe baza căruia cuvântul figurează în dicţionarul tezaur al limbii române (în recent terminata literă M, p. 1026) ; *„ca-n toiul verii* asta-i moarte de om!" — expresie indicând o supărare mare, o adîncă nemulţumire, o revoltă ; *dar* pe locul al doilea în propoziţie are sensul de „aşadar, deci" : a *stat dar Safta*; *n-ar fi iertat-o firea* — nu putea ea ; n-o lăsa inima ; „erau toate *oglindă",* construcţie echivalentă cu : „le-a făcut lună de curate" ; se *rotunjise*=s-a împlinit; s-a îngrăşat; *era mare mulţu-rnire=î\i* făcea plăcere. Să mai notăm *jaf (Curat jaf .*')= prăpăd, mizerie.
Cîteva note specifice în construcţiile gramaticale : după două scurte propoziţii exclamative (Dar vatra Anei?!

Curat jaf !) urmează o frază lungă, cu numeroase subordonări, dependente de regente semnificative : *cum le lăsase Ana din mină,* care caracterizează toate obiectele murdare, ca şi propoziţia finală nominală : *şi peste toate o muscărie ca-n toiul verii.* Populară este construcţia verbelor fără complemente : se *puse să frece şi să cureţe;* nuanţa de aspect din se *puse să...* este specifică limbajului popular. La fel apoziţia dezvoltată cu valoare temporală : cîteva zile, o *săptămînă şi mai bine; şi* are valoarea lui *dar* în : ...„se fac uşor, şi *greu e numai să"...;* în schimb fraza finală, foarte lungă, dovedeşte încă o dată că scrisul lui Slavici era supravegheat, construit atent.
Stilul într-o naraţiune cu o notă dominantă populară, marcată prin exclamaţii, prin repetări şi formule familiare, — atrage interesul prin limpezimea contextului, prin vocabularul vechi, popular, prin determinări numeroase, colorate : *curat* jaf ! ; o muscărie *ca-n toiul verii;* erau toate *oglindă;* era *mare* mulţumire. Inversiunile şi repetiţiile nu puteau lipsi dintr-un text autentic popular : a stat dar *Safta la casa Anei;* a apucat-o... dorul; erau *toate* oglindă ; *curate şi-n bună rînduială*; curăţenia şi *buna rînduială* etc.
Fără inovaţii stilistice spectaculoase, Slavici a scris o proză de analiză substanţială, cu o excelentă adaptare a mijloacelor limbii la fondul de idei.
XVIII
Se-nserase bine. Turmele trecînd
Zîngăneau vrun clopot, şi veneau pe rînd
De la cîmp. Amurgul înnegrise zarea.
S-auzea-n departe tremurat cîntarea
Buciumului jalnic, ca un psalm în vînt.
Şi plîngea Simina şi privea-n pămînt
Şi-şi vedea viaţa toată pustiită
Dintr-o vorbă numai! Se simţea slăbită
Ca d-un veac de boală. Toate-acum s-au dus 1
George Coşbuc, *Dragoste-nvrăjbită.*

îndată după Eminescu, într-o epocă de imitaţii minore, izvorîte din exemplul marei arte poetice fără egal, imitaţii cu un timbru fals disperat, Coşbuc aduce din Ardealul înstrăinat un accent de viaţă plină şi de robust optimist ţărănesc, unanim apreciat de contemporani. Limbajul său marca o viguroasă repunere în sfera artei durabile a tezaurului popular şi o inspirată

rafinare a meşteşugului poetic, însoţit de o nouă mlădiere a cuvîntului obştesc. La împlinirea centenarului naşterii sale, în septembrie 1966, Tudor Arghezi semna în „Gazeta literară" (15 IX, 1966) o tabletă memorabilă despre înaintaşul său : *Coşbuc,* din care, socot potrivită reproducerea aci a unui pasaj : „Intre marii poeţi de felurite limbi, trebuie definitiv aşezată poezia lui Coşbuc, o mare poezie nestudiată încă şi am constatat că absentă din bibliotecile măcar ale scriitorilor. în limba noastră românească, G. Coşbuc a creat o limbă nouă : aviz facultăţilor de filologie ; căci într-adevăr, noul nostru mare poet ne aduce în graiul scris o lume nouă, o dată cu o limbă nouă".
Ceea ce diferenţiază în chipul cel mai izbitor pe poetul Ardealului (care „e o verigă de aur", — spunea tot Arghezi, în lanţul marilor creaţii spirituale ale poporului român) de confraţii lui este limbajul nou, asocierile metaforice nuanţate şi foarte sugestive, vocabularul popular ridicat pe treapta unei potente expresive originale, dar mai ales tehnica nouă, a versificaţiei, un simţ al armoniei, al ritmului şi al rimei, care ne fac să recunoaştem creaţiile poetice ale lui Coşbuc din toată moştenirea noastră literară.
Sonoritatea, cadenţa cuvintelor, succesiunea tonului în vers, şi mai ales rimele, atît de pronunţate, fac din *structura fonetică* a versului o adevărată partitură muzicală şoptită, cu un profil specific românesc, marcat prin frecvenţa deasă a vocalei î, care apare de 4 ori şi în rimă : *trecînd, rînd, vînt, pămînt.* Este un fenomen specific limbii noastre, despre care Slavici, în *Amintirile* lui, ne spune că era foarte apreciat de Eminescu, ca şi celălalt sunet specific ă. Observăm, de asemenea, că la începutul

fragmentului domină vocalele semisonore, mai ales e, ca în finalul grav să se aglomereze diftongii şi sunetul închis *u : Ca d-un veac de boală. Toate-acum s-au dus !* în mînuirea *lexicului,* G. Coşbuc este un virtuos impresionant şi azi, după lungi şi foarte valoroase experienţe de tot felul. Nici un neologism într-un fragment destul de întins, aparţinînd unei poezii din 1896, dintr-o epocă de mare circulaţie a neologismelor în cultura noastră. *Cintare, jalnic, psalm, pustiit, veac* sînt cuvinte vechi, din registrul popular, folcloric, cu o polisemie amplă, frecvente în cronici şi naraţiuni vechi. Deci, nici o înnoire de vocabular poetic prin termeni noi, prin neologisme, ci altă cale a expresivităţii cuvintelor : dezvoltarea sferei semantice a vechilor termeni prin contexte noi, figurate. Amurgul *înnegreşte zarea,* deşi în mod obişnuit spunem că seara amurgul e *roşiatic,* zarea se *aprinde.* Pentru melancolia lui Bacovia, amurgul era *violet,* (ca la Cin-cinat Pavelescu : *îţi mai aduci aminte, doamnă ?... A-murgu-acela violet).* Aici, la Coşbuc, în acord cu starea sufletească a eroinei, amurgul devine *negru* la căderea nopţii, cu toate că e necesar un efort de imaginaţie pentru a vedea tabloul *astfel.* Dar după o veche vorbă : poeţilor le este permis totul, pentru că imaginaţia lor este constructivă adesea în perspectiva fabulosului, a hiperbolei, cu toată suita de exagerări calculate pentru a da un relief cît mai sensibil contextului. Se remarcă aspectul figurat al cuvintelor vechi, pe această linie evocatoare : ca un *psalm* în vînt; viaţa *pustiită* dintr-o vorbă ; *veac* de boală. Rolul sintagmelor poetice, care regenerează cu-vîntul vechi prin asociere neaşteptată (minimă probabilitate de apariţie împreună), se verifică din nou şi la Coşbuc, care a mers mai ales pe această cale de înnoire a limbajului nostru poetic, aşa cum din neologisme Topîr-ceanu şi Minulescu au scos efecte expresive deosebite : noutatea cuvîntului izbitor.
Construcţiile gramaticale reflectă simplitatea şi claritatea limbajului popular, cu inflexiunile de topică liberă, cu densitatea propoziţiilor formulate lapidar, sau asociate

prin *şi,* conjuncţia universală a vorbirii obşteşti, aşa cum se vede în partea a Ii-a a citatului :

„Şi plîngea Siminia şi privea-n pământ / *Şi^şi* vedea viaţa toată pustiită".
Locuţiunile ocupă un loc important în economia construcţiilor, căci aduc precizări esenţiale contextului ; acest element gramatical de subordonare se află ca valoare a comunicării, a delimitării amănuntului, pe primul plan în gramatica lui Coşbuc : veneau *pe rînd;* s-auzea-n *departe ; dintr-o vorbă numai; veac de boală; Toate-acum s-a dus!* Prin aceste construcţii de tip popular, poezia capătă un dramatism accentuat, o mişcare de planuri şi de forţe care ne fac să asistăm cu mare interes la drama Siminei. în versul : *S-auzea-n departe tremurat cîntarea* e un cumul adverbial original sub raportul gramatical al folosirii celor 2 cuvinte : *departe* (în departe) şi *tremurat.* Poetul nu a spus : *tremurînd* cîntarea ; nici : *tremurată* cîntarea, ci folosind pe *tremurat* adverbial : *tremurat* cîntarea se auzea.
Valoarea *stilistică* a textului este remarcabilă : partea I reprezintă un tablou de natură, precis şi nuanţat, în versuri ieşite din pana unui adevărat maestru : seara ; turmele cu zăngănit de clopote profilate pe zarea înnegrită ; buciumul dă glas tremurat, pe care poetul îl aude (folosind ca Goga un termen din lexicul religios, familiar şi lui Coşbuc, ca tuturor intelectualilor ardeleni) ca pe *un psalm în vînt.*
In toată această parte primă, cuvintele care intensifică treptat aspectul mohorât al tabloului se acumulează pe nesimţite, ca să ne dea în ansamblu culorile dorite, potrivite cu o stare sufletească de durere : se-nserase *bine ; înnegrise* zarea ; cîntarea se aude *tremurat;* buciumul e *jalnic; psalmul* pluteşte în vînt. Coşbuc e departe aici de evocarea idilică a satului, despre care s-a vorbit atît; el e un realist şi un psiholog pătrunzător. In partea a Ii-a e acţiunea fetei sugerată de un cumul de verbe : *plîngea : privea-n pămînt*; se simţea *slăbită*; toate *s-au dus ! A*-ceste verbe, ca şi epitetele sau comparaţiile, fortifică un
tablou în care natura şi omul formează un moment de tensiune copleşitoare..

XIX

E moină. Streşinile picură sfredelind încet şi a-dinc zăpada albă şi lucioasă. în depărtare abia s-aud cocoşii vestind miezul nopţii. Zgomot trecător şi trist. Povestea streşinilor se mai aude îndrugînd a-tîta melancolie, în acelaşi cîntec monoton, în acelaşi „pic, pic, pic" lipicios, moale, metalic. în gura sobei cîteva lemne au pîlpîit, şi n-au mai rămas decît grămăjuia de jeratic, pe deasupra căreia tresare cîte-o văpaie albăstrie. Cărbunii se închid şi se deschid, ca nişte ochi de aur, supt cămaşa lor de scrum gălbiniu.
Barbu Delavrancea, *Opere, 1965.*
Dominanta limbajului artistic al lui Delavrancea este fără îndoială valorificarea graiului popular din Muntenia, ridicarea lui la treapta unei originale şi puternice expresivităţi. In această privinţă el se apropie de Creangă. Se pot citi multe pagini la rînd din proza lui, ca şi din teatrul său cu pecete istorică atît de marcată, în care nu găsim nici un neologism, deşi epoca era aceea a înnoirilor de tot felul, şi limba trebuia să le reflecte. Lexicul lui popular e autentic ; graiul vorbit trăieşte cu toate potentele lui stilistice, regenerat parcă de marele talent narativ şi dramatic al scriitorului. Meşteşugul lui artistic, stilistic era de cea mai bună calitate ; era un secret al exprimării lui însufleţirea pe care ştia s-o toarne în cuvintele vechi, chemate parcă la o viaţă nouă. Prin proza lui trece un fior liric mişcător, vizibil *şi* în fragmentul reprodus.
Doar cîteva note amintesc fonetismul specific graiului muntean : *jeratic, supt, albăstrie* — forme care se găsesc însă şi în nordul ţării. în altă parte însă, scriitorul^ este mai departe de fonetica literară când scrie : *odorogit, să puie, ştirile zilii, stomah, să cază, tutulor.*

Vocabularul conţine elemente vechi, predominante, azi avînd circulaţie destul de rară : *moină, sfredeli, îndruga, grămăjuie, văpaie, scrum gălbiniu.* Puţine neologisme par inevitabile : *melancolie,* cîntcc *monoton, metalic.* Dar fondul liric al evocării aduce nuanţe figurate în sfera

semantică a unor cuvinte vechi : *streşinile sjredelesc, povestea îndrugă, o văpaie tresare: cărbunii se închid şi se deschid; cămaşa de scrum gălbiniu.*
Toţi cercetătorii operei lui Delavrancea au apreciat pozitiv valorile metaforice ale cuvintelor vechi, fixate cu mare dexteritate de scriitor în contexte neaşteptate, care personifică, înnobilează proza. E o replică la invazia neologismelor a unui artist autentic al limbii române ; el valorifică fondul vechi de cuvinte într-o epocă de mare goană după termeni de ultimă oră. Delavrancea a făcut studii la Paris, fără a deveni un franţuzit ; avea o mare cultură umanistă, fără a abuza de o terminologie radicală ; dimpotrivă, — a făcut o selecţie conştientă în lexicul vechi, popular, şi a lucrat ou el, cu dorinţa vie de a-i pune în lumină infinitele nuanţe.
Construcţiile *gramaticale* urmăresc de asemenea expresivitatea : propoziţia nominală, destul de frecventă la scriitorul acesta, cum au arătat cercetătorii anteriori, a-duce unele precizări fugare la cele spuse anterior : *Zgomot trecător şi trist;* la fel : acelaşi *„pic, pic, pic"* reia ideea precedentă, ca un fel de apoziţie, care este însă mai mult subliniată printr-om cumul de atribute : *lipicios, moale, metalic.* Un acord după înţeles : *n-au mai rămas decît o grămăjuie de jeratic.* în finalul citatului sînt remarcabile frazele complexe, descriptive, nu prea frecvente la Delavrancea, care preţuia densitatea, elipsa construcţiilor, ca în stilul oral, pe care încerca să-1 reproducă cît mai fidel. Numeroase determinări subordonate dau amploare, nuanţe, pitoresc discripţiei. Să se observe alternarea regulată a topicii directe cu cea inversă în succesiunea construcţiilor : *Streşinile picură; în depărtare ; Povestea streşinilor; în gura sobei* etc.
Stilul s-a conturat din cele spuse mai sus : fondul liric *r*> marcat mai ales prin epitete, comparaţii, personificări la fiecare pas. Caragiale reproşase odată acestui scriitor abuzul de epitete şi înflorirea cam izbitoare, pe alocuri, a contextului. Delavrancea a scris mai sobru spre maturitatea sa, urmînd îndeaproape modelul vorbirii populare. In pasajul reprodus, contextul se încarcă, nu inutil însă, cu multe determinări, menite unor precizări nece-;are, sugestive în acelaşi timp din punct de vedere stilistic : *încet şi adînc; trecător şi trist;* picuratul, redat onomatopeic *(pic, pic, pic),* este *lipicios, moale, metalic,* — asocieri cam forţate, pentru că sînt antinomice : *moale* alături *metalic* surprinde desigur ; e aici o notă distonantă, compensată însă de frumoasa propoziţie finală, în care găsim presonificare, comparaţie şi metaforă *(cămaşa de. scrum).*

XX

Bucoavna ta, supt pravul de sub grindă,
îşi hodineşte-nvăţătura moartă,
Dar glasul tău şi azi, la zi de praznic.
Toată povara greului o poartă.
— Pierdut ascult cîntarea ta la strană
Şi tainică şi sfîntă-mi pare clipa,
Pare că duhul altei lumi m-atinge
în zbor domol, pe frunte cu aripa.

O. Goga, *Poezii, 1905.*

Această penultimă strofă din *Dascălul* evocă în cuvinte vechi figura unui personaj central al vieţii de la ţară, care s-a întipărit în mintea poetului, fiul preotului din Răşinarii Sibiului. La începutul acestui secol, Goga venea cu un timbru poetic nou, cu un limbaj răscolitor prin lexic, prin construcţii şi valori stilistice de un dinamism original, cu imagini nescrise pînă la el (cum am arătat pe larg în *Limba română,* nr. 5 din 1957 : *Limbajul poetic al lui Oct. Goga).* Voi sublinia în strofa de mai sus cîteva note originale ale acestui limbaj artistic.

Fonetismele vechi şi populare sînt transcrise în : *supt;* ■*prav; hodineşte.* Poetul le-a selectat

pentru a crea o atmosferă pe măsura fondului de idei, pentru că nu toate rostirile populare apar aidoma în textul scris de Goga (nu scrie : *zî, perdut, sînt,* deşi aşa se pronunţă acolo).

Lexicul este cel mai evocator aspect de vechime din strofa poetului, care a valorificat vorbirea veche, populară, dar şi tezaurul cărţilor sacre (bucoavne, traduceri vechi, cărţi de cult, aflate desigur în biblioteca părintelui, care a fost şi un cărturar cunoscut). Deci, primul vers prezintă toate atributele de vechime, de raritate lingvistică, completat cu al doilea vers mai metaforic, mai evocator :

Bucoavna ta, supt pravul de pe grindă, îşi hodineşte-nvăţătura moartă...

„Bucoavna" este cartea de învăţătură a dascălului ; vechimea ei, a casei, a stăpînului, este amintită prin acest ■cumul de cuvinte şi forme vechi : *prav, grindă, hodini, învăţătură moartă,* iar mai departe : *praznic, strană, povară, cîntare, duh, domol* sînt alese din registrul lexical popular, pentru a intra în contextul strofei, voit popular, în structura căruia însă vechile cuvinte capătă adesea valori figurate. Procedeul dominant în scrisul lui Goga este *înnoirea contextului,* a semanticii vechilor unităţi lexicale, cu tonul evocator prin sensurile figurate ale cuvintelor, potrivit formulei lui Puşcariu (care este însă o concluzie a unei experienţe seculare în arta scrisului) : regenerarea celulelor componente ale organismului viu al limbii, regenerare prin asocieri metaforice, ca în versurile citate : *bucoavna îşi hodineşte învăţătura moartă;* glasul *poartă povara;* oîntare Za *strană* (versete biblice), *duhul altei lumi m-atinge,* în zbor domol... *cu aripa.* în toate aceste construcţii, se observă adaosul de semnificaţii figurate la termenii de bază : *hodineşte; învăţătură moartă* (dogme sacre) ; *poartă povara* (e plin de amărăciune, melancolie) ; *duhul altei lumi* (vremea de demult); *cu aripa* (uşor, în treacăt). Exemplele citate mai sus pun din nou în evidenţă rolul capital al sintagmelor poetice, elemente esenţiale ale inovaţiei în sfera limbajului poetic, sau *nucleele metaforice,* care definesc de fapt specificul viziunii şi al resurselor stilistice, artistice, ale unui scriitor. în structura acestor construcţii, relaţiile gramaticale pot căpăta o configuraţie particulară, în raport cu norma de azi ; aşa, în versurile citate întîlnim : *la zi de praznic* (nu : în zi de) ; *greu* a devenit substantiv cu accent principal în context : *povara greului;* cîntare *la strană* (nu : *în,* sau *din...).*

Stilul iese în evidenţă de la primele cuvinte, cu multă pregnanţă, cu o noutate evidentă ; vom sublinia iar acest paradox al limbajului artistic : cu elemente aşa de vechi, cu voite arhaisme în lexic şi gramatică, contextul se înnoieşte totuşi datorită acelei puteri specifice de asociere inedită a elementelor constitutive care dau versului forţa originalităţii, a inovaţiei stilistice. Selecţia a operat asupra tezaurului existent în limbă, asocierea nouă a cuvintelor vechi a avut drept ţintă relieful expresiv, altul decît al celorlalţi scriitori; căci niciunul nu a scris :

Bucoavna ta, supt pravul de pe grindă, îşi hodineşte-nvăţătura moartă...

în care epitetul şi personificarea dau un contur parcă viu cuvintelor cheie : *bucoavnă; hodineşte; învăţătură.* Acestea au sensuri figurate în ansamblul evocării, constituind puncte de relaţie dintre om şi mediu, completând tabloul de vechime al casei dascălului. îndată după această punere în temă, apare personajul care dă nume poemei ; glasul lui *poartă* povara, desigur sugerînd modulaţiile tristeţii, ale bătrîneţii, ale traiului amar despre care Goga ne-a lăsat pagini unice, vorbind pentru eternitate despre istoria chinuită a Ardealului, „glasul lui poartă deci *povara greului",* asociere voit pleonastică (la o analiză riguroasă a termenilor asociaţi) : *povară* şi *greu.* Această „povară", şi *la zi de praznic,* apare *grea* în *glasul* dascălului care dă *cîntării* lui din *strana* bisericii pu-

terea unei elegii trăită cu intensitate de poetul destăinuirii marilor drame ale istoriei şi ale mediului uman în care trăia. *Pierdut* este un epitet cu mare rezonanţă în contextul evocării lui Goga, aşa cum repetarea lui şi aduce intensitatea celorlalte două epitete care definesc clipa : şi *tainică şi sfîntă.* în aceleaşi versuri se repetă : *pare* care dă o notă subiectivă ceremonialului, mai bine zis, ecoul pe care el îl stîrneşte în sufletul asistenţei ; sensibilitatea poetului *(pierdut ascult)* evocă drama unei vieţi întruchipată în dascălul generaţiei sale şi poate al altor generaţii

care au ţinut piept vitejiilor istorice. E o notă intensă de eroism şi de sfinţenie, specifică întregii poezii a lui Goga, în strofa citată, semnificativă pentru evocare artistică, pentru mesajul creaţiei acestui poet, cu originalitate stilistică bine marcată în ansamblul poeziei româneşti.
în toate cele indicate, se adaugă o notă în plus de intensificare a impresiilor : *antiteza,* figură de stil centrală în poezia lui Eminescu, *clipa* îi pare *tainică şi sfîntă* poetului şi ea îi aminteşte de *duhul altei vremi, al altei lumi.* Clipa solemnă a cîntecului sacru se uneşte cu imnul altei lumi; aparent deci *clipa* se opune *altei lumi,* în realitate e o continuitate a dramei, un reflex al veacurilor în gestul dascălului ; *momentul, clipa,* în care el rosteşte *cîntarea la strană* reînvie lumea, trecutul de amar şi jale, viaţa sfinţită prin suferinţă ; *duhul ei* atinge domol *cu aripa,* în zbor lin deci, fruntea îngîndurată a poetului. Iată dar cît de adînc sens ascund versurile, simple în aparenţă, ale lui Goga, cu bogata şi noua lor condensare în cuvintele vechi, asociate cu artă în strofa citată.
XXI
Pe o vatră mare, plină de jăratec, sub un horn grosolan, aşezat pe un pop de stejar, un flăcăuan cu pieptul gol şi puternic, cu faţa rumenă şi plină de sudoare, pălea o mămăligă uriaşă. Un capăt de luminare de său, înfipt într-un poponeţ de lut, şi cu mucul mai înalt decît flacăra, mijea pe o masă ase-

menea unui trunchi de căsăpie ; de jur împrejur pe Ungă păreţi, goale, unsuroase şi aşezate pe picioare de lemn bătute în pămînt, se întindeau nişte laviţe înguste. Bîrnele de brad, din care erau duraţi pă-reţii fără fereşti, îşi arătau pe alocurea goliciunea lor rotundă şi afumată de subt o lipitură coşcovită de lut galbăn, mînjit, odată, cu var. în cotlonul dintre horn şi păretele despre uşă, un teanc scorojit de piei miţoase de oaie stătea înghemuite şi umplea casa de un miros pătrunzător de stînă. Cînd mămăliga fu gata, flăcăul o răsturnă fierbinte pe o masă mai mică şi rotundă, ce se afla în mijlocul casei. Celălalt flăcău scoase de subt laviţă nişte ceapă, ucise pe masă cu un pietroi nişte sare, aduse nu ştiu de unde o scafă de lemn plină cu brînză şi, poftindu-ne şi pe noi, începurăm a mînca. Fără multe marafeturi, făcurăm cinstea cuvenită cinei frugale a flăcăilor; iar Axinia, intrînd cu tarniţele şi cu poclăzile de la cai tocmai la timp, putu şi ea să nu rămîie de căruţă.
Calistrat Hogaş, *Pe drumuri de munte, 1921*
Proza acestui scriitor remarcabil s-a impus tîrziu, căci chiar şi ediţia întocmită după lungi eforturi şi publicată de „Viaţa românească" de la Iaşi, din care am citat, a pătruns cu greu în public, într-o epocă de grăbite modernizări, imediat după primul război mondial. „Cu toate a-cestea avem de-a face — scria M. Sadoveanu în prefaţa ediţiei citate — cu un mare artist, cum uşor se vor convinge cetitorii". Fragmentul de mai sus este, oricît de redus, destul de edificator pentru natura poetică a scriitorului Hogaş, erudit clasicizant, cu o sensibilitate vie în notarea impresiilor sale, în elaborarea frazei sale artistice, cu atîta grijă întocmită şi ritmată, fără a renunţa la unele aspecte moldoveneşti ale transcrierii evocărilor sale. Recent, Vladimir Streinu a sintetizat într-o micromonografie trăsăturile originale ale personalităţii şi operei a-cestui scriitor moldovean.

C. Hogaş a ţinut la specificul moldovenesc şi popular al scrisului său literar, de aceea găsim unele note regional-populare în toate straturile limbii sale literare. In *fonetică,* ca Sadoveanu sau Creangă, el scrie : *rumănă; păreţi ; fereşti; galbăn; rămîie.* Dar asemenea fonetisme nu distonează — ; contextul este încărcat cu elemente populare (mai ales cuvinte şi locuţiuni). Remarcabila lor integrare într-o structură evocatoare cu pronunţată tonalitate populară denotă o lungă familiarizare cu literatura şi graiul popular şi o tehnică stilistică foarte originală,

făurită în contact cu marii meşteri ai artei literare clasice, în special eu aceia ai antichităţii greco-latine. In succesiunea sugestivă a sunetelor, în ritmul cuvintelor plastice se vede un simţ al echilibrului şi al armonizării care plasează cuvintele la locul cel mai potrivit pentru a reliefa sonoritatea lor : *Pe o vatră mare, I plină de jăratec, 1 subt un horn grosolan, / aşezat pe un pop de stejar, I un flăcăuan cu pieptul gol şi puternic,* / cu *faţa rumănă şi plină de sudoare, / pălea o mămăligă uriaşă.* Predominarea cuvintelor populare produce o frecvenţă sporită a sunetelor specifice limbii române, spre deosebire de neologisme în care asemenea sunete-vocale apar mult mai rar ; este vorba de *ă* şi *î (pălea o mămăligă uriaşă : vatră plină de jăratec; laviţi înguste; bîrne de brad; scafă plină cu brînză* etc).

Registrul *lexical* este net popular, vechi, fără a fi uniform, dimpotrivă : varietatea terminologică este impresionantă. Cuvinte care azi se aud aşa de rar intră în contextul lui Hogaş ca elemente fireşti de precizare şi sugerare a unei realităţi complexe, de un colorit aparte r *horn ; pop; flăcăuan; sudoare ; a păli o mămăligă ; poponeţ ; căsăpie; păreţi duraţi; înghemuit; a ucide nişte sare; marafeturi; tarniţe; poclăzi; a rămîne de căruţă.* Singurul neologism, la un autor familiarizat cu textele marilor clasici universali, este *frugal.* în schimb, aspectul nuanţării figurate în context a cuvintelor vechi ilustrează noutatea semantică a vechilor cuvinte, în genul metaforelor populare : *a păli o mămăligă; masă asemenea unui trunchi de căsăpie ; birnele îşi arătau goliciunea rotundă şi afumată; a ucide nişte sare ; făcură cinstea cuvenită cinei frugale ; putu să nu rămîie de căruţă.* Această relatare capătă astfel un caracter firesc, dinamic, cu bogate precizări de amănunt care nu obosesc, pentru că succesiunea cuvintelor este variată ; asocieri inspirate înnoiesc contextul, deşi elementele lui componente sînt foarte vechi, populare.

Aspectul *afectiv* al textului este foarte bine marcat, deşi s-ar părea că avem doar o naraţiune simplă. De la prima frază, de fapt o propoziţie dezvoltată, natura şi omul prezintă aspecte cvasititanice ; epitetele : *mare, u-riaş, puternic,* sugerează un cadru fabulos, situaţia frecventă în opera acestui discipol fidel al lui Homer, iubitor de perspective titanice şi de contraste violente, asociind omul eroic la tabloul uriaş al naturii. Prima parte a amplei propoziţii e o succesiune de amănunte *despre mediu,* partea a doua aduce alte amănunte *despre om* însă; el face o treabă care nu e la îndemîna oricui : *pălea o mămăligă uriaşă.* Atributul substantival foarte frecvent are rol de epitet, conturînd material tabloul de natură sălbatică : o masă asemenea unui trunchi de căsăpie ; miros pătrunzător de stînă ; o lipitură *coşcovită* de lut galbăn. Epitetul de culoare şi de relief este precis şi neaşteptat de nuanţat, uneori plasat la început de frază ; cuvântul *laviţi* este precedat de : *goale, unsuroase, aşezate pe teancul scorojit:* lipitura *coşcovită;* bârnele cu goliciunea lor *afumată;* — toate intensifică impresia de vechime, de sărăcie şi de legendă, concurând la crearea u-nui tablou de vechime, în sînul căruia e o speţă de oameni de mare tărie, de unică simplitate, cu deprinderi de la începutul veacurilor. Pe cît de static şi vechi e elementul component al mediului pe atît de energică e acţiunea eroului : flăcăul *răstoarnă* mămăliga fierbinte ; celălalt *ucide* cu un pietroi nişte sare. Stilistic şi gramatical, surprinde frecvenţa mare a perfectului simplu, mai familiar decît cel compus, un timp livresc pentru Hogaş

care, ca moldovean, nu-1 folosea în limba lui nescrisă ; azi acest timp, nu prea des folosit în limba vie este de mare utilitate, foarte dinamic în naraţiuni.

C. Hogaş a ilustrat, printr-un fragment ca cel citat, puterea asociativă a imaginaţiei, a limbajului său literar, ou multe elemente de reconstituire originală a cadrului natural şi psihic în care poposise o clipă.

XXIÎ

Viteaz era cît se poate să fie cineva. Ceva mai ascuns, mai prevăzător, gata la minciuni să ji fost şi la călcarea jurămintelor, stăpînirea lui s-ar fi prelungit. Dar amintirea i-ar fi rămas alta şi el n-ar fi, cum este, un chip de curată şi desăvîrşită poezie tragică. Autorii de cărţi

simţite îşi iubesc eroii. Mi-hai e mai vrednic de această iubire de cît \foarte mulţi alţii: pentru însuşirile rare de soldat, pentru nenorocirea lui grabnică şi, nu mai puţin, pentru rectitudinea sufletului său limpede.
N. Iorga, *Istoria lui Mîhai Viteazul.*
Evocarea marelui erou prin pana unui istoric, atît de erudit şi atît de sensibil la virtuţile unui Mihai, Mircea sau Ştefan Vodă, nu e o relatare seacă de date şi amănunte descriptive. Iorga a fost un om de ştiinţă dar şi un scriitor de mare talent, în cărţile căruia trăiesc nu numai epocile, cu documentele lor pline de măreţie şi tragism, ci şi oameni cu infinita gamă a simţirii şi aspiraţiile lor. N-a existat la noi un condei mai harnic şi mai nuanţat stilistic pentru a ne vorbi de trecut, ca acela al lui Iorga. în pasajul scurt de mai sus am reprodus o mică sinteză a portretului acelui faimos bărbat despre care a scris două volume de reconstituire a faptelor, a vieţii şi mediului în care a trăit. Lectura unui atît de scurt pasaj evocator rămîne vie în mintea noastră, cu toate că sub raportul limbii nimic izbitor. Fonetica este cea a limbii literare, generalizată azi în orice scriere îngrijită. Nimic aparte deci.

Vocabularul conţine şi aici, ca în atîtea opere clasice {ilustrînd continua îmbogăţire şi selectare a termenilor, pentru a numi cît mai exact şi mai sugestiv noţiunile, a-mănuntele), sinteza dintre vechi şi nou. *Călcarea jurămintelor, nenorocire grabnică, gata la minciuni, stăpînirea lui s-ar fi prelungit* sînt cuvinte şi construcţii obişnuite şi-n cronici (şi Iorga ne-a dat o cronică modernă, în care ştiinţa şi descripţia se asociază cît trebuie pentru refacerea unui mare capitol de istorie naţională). în locul lor, autorul ar fi putut pune mai multe neologisme sinonime (Iorga a dus, la începutul acestui secol, o campanie energică împotriva franţuzismelor inutile, împotriva abuzului de neologisme) : ruperea *tratatelor; catastrofă ; perfidie,* sau gata la *falsuri; domnie, dominaţie, imperiu* care putea *dura,* — iată cîteva soluţii posibile. Neologismul este indispensabil mai ales pentru analiza stărilor morale : „un chip de desăvîrşită *poezie tragică; autorii* cărţii îşi iubesc *eroii; rectitudinea* sufletului".
Gramatica se mlădiază pe măsura asocierilor intenţionate, pentru a cuprinde cît mai exact ideile tumultoase ale istoricului copleşit de dinamica faptelor unui erou ieşit din comun, cum a fost Mihai Vodă Viteazul. Superlativul, la începutul pasajului, are o formă populară: *Viteaz era cît se poate să fie cineva;* deci la maximum, conceput o-meneşte. Irealul este accentuat prin inversiune şi prin conjunctivul perfect : *Ceva mai ascuns, mai prevăzător... să fi fost;* atributele sînt aproape toate folosite cu scop stilistic ; în loc de mincinos : *gata la minciuni;* în loc de perfid — *ceva mai ascuns;* determinarea atributivă complexă dă amploare stilului lui Iorga, înălţînd valoarea epitetelor, ponderea lor în economia portretului : *un chip de curată şi desăvîrşită poezie tragică.* Complementul cauzal este introdus şi repetat prin *pentru;* astfel finalul pasajului capătă cadenţele accentuate dorite de autor, insistent nuanţat prin sumara evocare a dramei lui Mihai : ostaş cu mari calităţi, răpus din ură şi prin perfidie,

de pe urma căruia rămîne doar măreţia spiritului : *rectitudinea sufletului său limpede* — iată o sintagmă definitivă.
Valorile *stilistice* ale textului sînt precumpănitoare, de la epitet şi repetiţie pînă la metafora cea mai grea de înţelesuri. Dar mai întîi să reţinem alternarea inversiunilor de la început, de efect stilistic deosebit, căci pun pe primul plan unele trăsături morale aparte, cu topica directă din a doua jumătate a textului. La mijloc este, cum se întâmplă adesea în scrierile istoricilor, gînditori-lor, moraliştilor, aforismul ca o sinteză a experienţei, ca un învăţământ de interes general : *Autorii de cărţi simţite îşi iubesc eroii.* Istoricul este deci mai mult decît un cronicar indiferent la valoarea afectivă a documentelor, a manifestărilor de viaţă, el este

impresionat de formele înalte ale valorii umane. Gradaţia epitetelor şi cumulul lor conturează eroul titanic : *viteaz, cinstit, deschis* şi mai presus de toate *iubitor de adevăr, de dreptate;* el a căzut prin uneltirea ticăloşilor ; iată şi antiteza : *chipul lui rămîne însă curat, desăvîrşit, ca o mare poezie tragică;* Mihai a fost un soldat adevărat, foarte îndrăzneţ, cu o supremă însuşire : *rectitudinea sufletului său limpede ;* ceea ce explică evocarea însufleţită a lui Iorga.
XXIII
Domnu Gavrilescu a povestit în amănunt „67ăs-tămăţîia" care a avut loc la Galata. Şi a mai adaos toate celelalte „ticălăşîi" care aveau loc periodic în clasa a şaptea : greve, răspunsuri obraznice faţă de domni profesori vechi şi alte multe. Nu se mai poate tolera aşa ceva. Trebuie să se taie în carne vie. „Eşti acolo unu : acela puni la caii tăti"... A fost pus conducător al clasei şi el e *demoralizatorul colegilor săi. Nu poate fi nici o îndoială a faptelor. Cea mai gravă a povestit-o el singur, cu cinism.*
M. Sadoveanu. *Opere XVI* Anii de ucenicie.
Aspectul *fonetic* este, în acest fragment din amintirii© marelui scriitor *(Anii de ucenicie,* 1944), elementul de caracterizare fundamental pentru personajul descris. Urechea fină a autorului şi interesul lui constant faţă de resursele limbii, mărturisit de atîtea ori, l-au ajutat să reţină tocmai aceste amănunte subtile, necesare unui contur sobru şi reliefat : eroul este în scenă cu specificul rostirii sale moldoveneşti : „Vorbirea-i rară, apăsată şi comic moldovenească — spune Sadoveanu în paginile precedente despre fostul său diriginte şi profesor de ştiinţe naturale — era singurul lucru care mă interesa. Domnu Gavrilescu rostea *circulaţii, constituţii, umbli* şi sădi. A-vea şi alte particularităţi de limbă, pe care le notăm cu grijă", (p. 463).
Notele aceste de pronunţare sînt prezentate gradat în textul reprodus mai sus, pentru a întări treptat impresia de om ciudat, rămas în urmă cu bagajul său lingvistic şi ştiinţific, refractar la cerinţele esenţiale ale meseriei lui : limba literară îngrijită, rostirea corectă a cuvintelor şi evitarea regionalismului. Mai întîi, Sadoveanu marchează în ghilimele rostirea moldovenească a fostului său profesor : „blăstămăţîi" în loc de *blestemăţii;* la fel : „ticălăşîi" în loc de *ticăloşii;* intervine apoi vorbirea indirectă liberă care ne redă mai literar, în general, gîndu-rile eroului, dar şi cu o mostră de fonetism regional frapant, de data asta marcat şi mai precis : *„Eşti* acolo unu : *aceala puni la caii tăti..."* Acesta era tocmai Sadoveanu. care-1 încondeiază acum pe domnu Gavrilescu : pune în ghilimele vorbele lui, după ce le-a reprodus indirect, şi le subliniază apoi pentru a le face mai evidente. Procedeul este frecvent la Caragiale, la Brătescu-Voineşti, îl întîlnim la Marin Preda şi Titus Popovici, pentru a evidenţia limbajul autentic al personajelor.
Lexicul naraţiunii este surprinzător de neologic ; mediul impune această selecţie a cuvintelor unui autor recunoscut ca inspirat din limba veche şi populară. Aici însă Sadoveanu foloseşte, pentru a sugera controversele din sînul unui colectiv de intelectuali : *convoca, confe-*

rinţă, periodic, greve, tolera, demoralizator, grav, cinism. Mai ales în partea a doua, în care se redau, ca în vorbirea directă, cuvintele eroului, asemenea termeni se cereau prin logica faptelor. Sadoveanu a mânuit cu mare inspiraţie şi cu deplină înţelegere a nevoilor interne ale contextului resurselor limbii pentru a da veracitate deplină situaţiilor atât de complexe, cum ni le prezintă i-mensa lui operă, cu eroi de pe toate ariile geografice şi istorice ale poporului român. Orice pagină a lui este instructivă sub raportul adecvării limbii la conţinutul de idei.
Gramatical, locuţiunile verbale apar mai expresive decît verbele simple : a *avut loc* (nu : s-a întâmplat) ; surprinzătoare repetiţia acesteia în fraze consecutive, dacă nu ne gîndim că ea ar putea fi pusă pe seama eroului care vorbea aşa, cu anumite tipare stilistice. *A tăia în carne vie; nu poate fi nici o îndoială a faptelor* aparţin aceluiaşi personaj, care nu spune : *îndoială asupra faptelor,* ci : *a faptelor.* Mai remarcăm *şi* narativ la început de frază *(Şi a mai adaos); este* cu valoare predicativă : *„Eşti* acolo unu : *acela puni la caii tăti".* Topica subiectului

este intenţionat marcată : *unu, acela,* ca şi în ultima propoziţie : *el singur,* accentuînd rolul motorului acţiunii nefaste.

Dar cu aceste consideraţii am şi trecut în domeniul fenomenelor de expresivitate, de stil : *domnu* şi *domni* în antiteză ou ticăloşii de elevi, cu răspunsurile lor *obraznice. Trebuie să se taie în carne vie* este o concluzie metaforică, dar cea mai tare ; Sadoveanu se prezintă singur drept capul răutăţilor, prin vorbele dirigintelui său. Elipsa finală : *Cea mai gravă a povestit-o el singur* — e concludentă.

XXIV

Mă, ăştia; că n-o credeţi, cînd vă spun că Miai, dacă-ar putea să puie mina pe toată uliţa asta, cu oameni cu tot, ar face-o fără să stea pe gînduri, ştiu că n-o credeţi, pentru că nu se vede, nu-l cunoaş-

teţi. Asta e altceva. Dar să mă duc eu la el şi să-i spun; eu care îl cunosc, băgaţi de seamă, de atîta vreme, să mă duc la el şi să-i spun: — „Miai, nu fii supărat că n-ai vrut să-mi dai raerticul şi n-ai vrut să mă chemi să-ţi ajut la porc !... Hai, Miai, nu mai fii supărat"... Ei, cum dracu să pot să fac eu aşa ceva ?

Cum ? De ce ? Care e ăla să vie şi să-mi spună că el ar putea s-o facă; şi nu aşa popeşte : cu miorlăiala ; unul cu mintea întreagă. Hai s-o înghiţim, că nu e grasă. Tu ai putea s-o faci, Ţugurlane ?!

Marin Preda, *Intilnirea din pămînturi,* 1948.

Limba vie, cu aspectul ei nuanţat şi plastic, este ilustrată în chip original de eroii lui Preda, începând cu volumul din care am citat, primul cred, publicat îndată după ultimul război, carte care pune pe primul plan al mişcării literare un nume nou atunci, un tînăr prozator, bun cunoscător al graiului muntean. Talentul său a evoluat desigur şi ne-a dat măsura maturităţii creatoare în *Moromeţii,* carte, atît de des citată, de mare interes şi din punct de vedere lingvistic. în mic, iată acest fragment ilustrativ în privinţa specificului stilistic al autorului. Vorbirea eroului este colorată şi presărată cu unele trăsături fonetice şi gramaticale proprii limbii vorbite ; *Miai* (în loc de Mihai); să *puie,* dar să stea (nu să *steie,* cum scrie şi Eminescu, cum e în graiul nordic); să *vie* totuşi (nu : să *vină);* cum *dracu* să...

Lexicul apare mai literar decît ne putem aştepta la un ţăran din cîmpia Dunării; e drept că neologismele nu au pătruns încă în graiul său, fondul istoric, comun, al vocabularului este folosit cu măsură, în contexte limpezi şi destul de sugestive : *uliţă; eu care ; mertic; cum dracu.* Unele interjecţii şi exclamaţii sînt de sursă populară, frecvente şi azi : mă; *asta e altceva; băgaţi de seamă; hai, nu mai fii...; ei, cum dracu; aşa ceva; cum ? ; De ce ? care e ăla.* Locuţiunile au acelaşi caracter popular :

să *puie mina pe toată uliţa; cu oameni cu tot; fără să stea pe gînduri; asta e altceva; şi nu aşa, hai s-o înghiţim, că nu e grasă.* Aceasta din urmă — o expresie destul de rară, probabil că circulă regional —, sugerează bine sentimentul vorbitorului, care putea folosi însă o expresie mai frecventă, dar mai puţin expresivă : *treacă de la mine şi asta; să nu mai vorbim despre asta.*

Construcţia *gramaticală* este deosebit de pregnantă, mult distanţată pe alocuri de formularea literară standard. Intîi, o frecvenţă mare a pronumelor cu formă populară : *ăştia; asta, ăla;* introducerea propoziţiei prin *că;* prin *dar;* prin *care* (e ăla), prin să (o atributivă) : *Care e ăla să vie şi să-mi spună* —• marchează un specific popular (apropiat uneori de vorbirea lui Creangă, totuşi diferit prin faptul că „dunărenii", cum spunea Sa-doveanu, folosesc unele construcţii şi cuvinte specifice Munteniei, cum pe larg o demonstrează proza lui Marin Preda şi Z. Stancu).

Nivelul *stilistic,* expresiv, este puternic marcat prin reproducerea oralităţii, limba vie fiind sursa afectivităţii marcate a contextului. începutul şi sfîrşitul pasajului citat pun în lumină stilul oral şi familiar al prozei, cu specific ţărănesc la Marin Preda : *Mă, ăştia; că n-o credeţi, tind...; Care e ăla să vie; popeşte; cu miorlăiala.* Repetiţia, trecerile abrupte, discontinuitatea contextului sînt de aceeaşi natură orală ; se vede uneori, cu surprindere, insistenţa asupra unor cuvinte sau expresii : *n-o credeţi; ştiu că n-o credeţi; să-i spun; să-i spun; nu fii supărat; ar putea s-o facă; ai putea s-o faci.* Ironia atât de specifică vorbirii populare e accentuală în stilul direct, reprodus de vorbitor : — *„Miai, nu fii supărat că n-ai vrut să-mi dai merticul"* etc. Antiteza apare în opoziţia pronumelor : să mă duc *eu* la *el; eu care; care* e *ăla;* că *el* ar putea s-o facă. *Tu* ai putea...

Trecerea bruscă de la un amănunt la altul, juxtapunerea propoziţiilor sau asocierea celor subordonate, fără relaţia logică prea evidentă dintre părţile frazei dau relief stilistic nou contextului : *ştiu că n-o credeţi, pentru că*
nu se vede, nu-l cunoaşteţi; la fel, partea finală a textului citat, cu ritmul alert al naraţiunii şi cu alăturări de propoziţii diferite, discontinui, sau cu intercalări *(unul cu mintea întreagă).* Stilul vioi şi de o mare naturaleţe a-testă capacitatea prozatorului de a se transpune exact în mediul rural.

XXV

Poezia finală a ciclului (Cîntare omului de Tu-dor Arghezi) este celebrarea progreselor tehnicii prin care omenirea a ajuns să sporească puterile ei şi să domine timpul şi spaţiul, să scurteze durata şi să apropie între ele regiunile lumii. Omul creează astfel o nouă configuraţie a universului, intră în plasa unor alte relaţii de succesiune şi simultaneitate. Se desenează perspectiva omenirii ca o totalitate şi a lumii întregi ca patria ei. Universul se con-turează ; timpul este supus unei noi evaluări: Se-cunda-ntrece veacul şi timpul se-ncovoaie. Omul devine liber faţă de peisajul lui obişnuit, dispune cum doreşte de distanţe şi găseşte o adaptare în orice regiune a lumii. Sporit în puteri şi liber faţă de servitutile naturii şi ale societăţii, omul face cea mai mare dintre descoperirile lui, a forţelor care ţin laolaltă elementele atomului. Este punctul cel mai înaintat al drumului deschis de Prometeu, a cărui amintire către finalul poeziei subliniază caracterul prometeic al întregului ciclu. Dispunînd de energie atomică, omul poate da o nouă faţă lumii sau poate s-o distrugă. Se trezeşte astfel în sufletul omenesc o nouă responsabilitate, necunoscută în trecut.

Tudor Vianu, *Arghezi, poet al omului,* 1964.

Ultima carte a lui Tudor Vianu este o suită de originale analize a poemelor lui Arghezi din volumul indicat mai sus, analize cu bogate referiri la literatura universală şi la aspectele evoluţiei limbajului poetic, în strictă

dependenţă de tematica aleasă. Fireşte că într-o asemenea operaţie de analiză, limba capătă o configuraţie literară aparte, analiza reclamând atît corectitudinea construcţiei oît şi noutatea asocierilor figurate, a imaginilor poetice. în schimb, neologismul apare la fiecare pas din nevoie de precizie în exprimarea valorilor stilului operei analizate. Aici nu mai e vorba de sugerarea unui anumit nivel al limbajului particular ; nu se face nici o datare, nici o localizare prin limbă, ci, folosind resursele expresiei celei mai îngrijite, se stabilesc acele coordonate de valori, care explică importanţa viziunii şi a mijloacelor de exprimare, atît de subtile şi de adînc originale în opera lui Arghezi.

Deci, din punct de vedere fonetic,nu avem ceva specific, decît doar *admirabila armonie vocalică* degajată din succesiunea bine rimată a acelor numeroase neologisme care dau o *sonoritate* mai accentuată contextului decît vechile cuvinte, **de** altă origine **decît** latină sau romanică. într-un studiu recent, prof. D. Macrea a demonstrat că sonoritatea limbii noastre nu este întrecută azi decît de italiană, dintre limbile romanice ; faptul se datoreşte procesului accentuat de reromanizare prin neologisme, atît de vizibil în ultimul secol şi mai ales în

ultimele decenii. Acelaşi autor stabilea un covîrşitor procentaj de neologisme romanice (latine, neolatine, mai ales franceze, creaţii interne pe baza elementelor romanice existente la noi), de peste 95o/o, în sfera terminologiei tehnice şi ştiinţifice. Or, textul critic citat mai sus se apropie mult de sfera ştiinţelor prin comentariul erudit al creaţiei lui Arghezi, comentată de un scriitor autentic, care a fost şi un mare erudit : T. Vianu. Gradul de armonie şi de sonoritate a limbii, acel echilibru aproape perfect dintre vocale şi consoane în structura cuvintelor şi a contextelor, frecvenţa lor indicată prin 45,16o/ₒ vocale şi 54,84% consoane (după cea mai nouă statistică a lui D. Macrea) se verifică în orice frază din cele citate mai sus. Aceeaşi statistică a sunetelor româneşti indică, de exemplu, frecvenţa cea mai mare a vocalei *E* (10,14%) şi a consoanei *R*

(7,41%), ceea ce pare caracteristic pentru limba română, a cărei tonalitate este mai închisă decît a italianei, iar frecvenţa cea mai mare a lui r imprimă energie contextului, ca în acest exemplu din textul citat din Vianu : *Omul creează astfel o nouă configuraţie a universului, intră în plasa unor alte relaţii de succesiune şi simultaneitate.*

Lexicul este, cum am spus, factorul dominant de originalitate, definitoriu pentru stilul funcţional al criticii literare, al istoriei literare, dar şi pentru stilul autorului care foloseşte termenii cei mai exacţi şi mai sugestivi pentru a demonstra specificul acestei mari creaţii argheziene. Este o adevărată desfătare intelectuală pentru cititor şi un prilej de continuă instrucţie şi observaţie pentru tineret acest limbaj plin de noutate sub raportul lexical, cu integrarea în context a elementelor neologice care dau un caracter ştiinţific şi de expresivitate frazei, în prima frază citată : *celebrarea progreselor tehnicii; să domine timpul şi spaţiul,* să scurteze *durata;* apoi fraza citată mai sus pentru armonia fonetică, rezultată din noutatea termenilor, ca şi : *universul se concentrează; timpul* este supus unei noi *evaluări;* omul *dispune de distanţe ;* liber faţă de *servitutile naturii şi ale societăţii; elementele atomului.* Dar, acolo unde ne-am aştepta la un neologism curent, Vianu recurge la sinonimele vechi în limbă : „Este punctul cel mai *înaintat";* nu : *avansat, culminant* sau *suprem.* Terminologia disciplinelor filologice şi literare este desigur frecventă : *caracterul prometeic al întregului ciclu;* ea se asociază în comentarii cu termenii tehnicii de ultimă oră : *dispunînd* de *energie atomică,* omul poate da o *nouă faţă* (iar este evitat, pentru variaţie şi sugestie plastică, neologismul de mare circulaţie azi : *aspect,* echivalent aici cu *faţă).* Un accent cu totul deosebit cade, în final, pe cuvîntul cu bogată polisemie : *responsabilitate,* care evocă răspunderea individuală şi colectivă în faţa ştiinţei şi a puterii nemăsurate a tehnicii actuale.

Se va observa folosirea figurată, în contextul final al citatului, a unor cuvinte vechi : *„se trezeşte* în sufletul o-menesc..., necunoscută în trecut". Acelaşi procedeu al înnoirii semnificaţiilor figurate apare în alte asocieri de cuvinte, procedeu folosit, pe scara mare a frecvenţei neologismelor, de Vianu şi mai mult încă de G. Călinescu r *intră în plasa* unor relaţii : *sporit în puteri; a da o nouă jaţă lumii* (adică a realiza progrese noi şi însemnate).

Se pot deci ilustra din nou, prin asemenea exemple, cele două aspecte esenţiale ale înnoirii limbajului literar prin folosirea originală a *resurselor vocabularului:* a) dezvoltarea de noi semnificaţii figurate în sfera de înţelesuri vechi ale unui cuvînt uzual în limbă ; b) adaptarea neologismelor la nevoile exactităţii şi ale nuanţării în context. Ambele procedee sînt evidente în citatul propus spre analiză, dar ele trebuie observate şi reţinute în orice analiză de text, pentru că urmările practice ale a-cestei înnoiri sînt dintre cele mai adînci şi mai instructive pentru definirea originalităţii unui stil. Să mai adăugăm aspectul sinonimic atît de important pentru nuanţarea expresivă a unui context, chiar dacă nu este vorba de stilul artistic. Vianu scrie : *celebrarea,* nu : slăvirea ; *progrese,* nu : dezvoltarea ; să *sporească,* nu : să dezvolte, să amplifice, să mărească ; *putere,* nu : forţă ; să *domine,* nu : să supună, să stăpînească ; să *scurteze,* nu : să reducă ; *univers,* nu : lume ; *plasă,* nu : sistem (de relaţii) ; se

desemnează, nu : se conturează (cum se foloseşte azi, pînă la abuz, acest termen) ; *evaluare,* nu : apreciere, reconsiderare ; *sporit cu puteri,* nu : cu puteri mai multe,, cu forţe noi ; *servitutile* naturii, nu : îngrădirile, legile naturii ; *final,* nu : sfîrşit; să *distrugă,* nu : să nimicească ; se *trezeşte,* nu : apare, se iveşte, se naşte etc.
Asemenea paralelisme lexicale ne dau informaţii concrete despre marea bogăţie a limbii literare de azi şi stimulează observaţia şi practica exprimării nuanţate. Ele sînt de aplicat în toate analizele stilistice, pentru că sporesc capacitatea de înţelegere, de cunoaştere şi de sensibilitate a tineretului faţă de resursele vii ale vorbirii.

Puţine lucruri avem de spus în privinţa *structurii gra~ ■maticale* a textului. Primele două fraze pun pe primul plan subiectul: *poezia* şi *omul,* apoi, acest cuvînt se reia, în cele din urmă, fiind elementul esenţial al analizei : ■*omul* devine liber; *omul* face; *omul* poate da. Se va înregistra aici exprimarea subiectului general printr-un nume exact, ca formă gramaticală, dar cu valoarea generalizării în context : *omenirea, oamenii, societatea.* Cele trei mari unităţi sintactice finale încep cu cîte un verb, pe primul loc, ca notă aparte a acţiunii, a dinamismului ■specific marilor puteri înnoitoare ale vieţii : *este punctul; dispunînd; se trezeşte.* Caracteristică este apoi pentru autor preferinţa pentru juxtapunerea propoziţiilor în frază, pentru concentrarea contextului. De altfel, Vianu îşi exprimase nu o dată aprecierea faţă de stilul aforistic, pentru frazele scurte, ca un semn al maturităţii scriitoriceşti ■(ceea ce se şi potrivea cu experienţa marilor noştri clasici : Eminescu, Caragiale, Sadoveanu, Arghezi).
Stilistic, explicarea creaţiei argheziene îl obligă pe Vianu să recurgă la fraze destul de ample ici-colo, care însă sînt echilibrate, în ansamblu, cu juxtapunere de o maximă simplitate, ca aforismele : *Universul se concentrează ; timpul este supus unei noi evaluări.* O exactitate absolut riguroasă dă fiecărui termen şi fiecărei construcţii o greutate deosebită, fără o umbră de retorism, fără •exaltarea obişnuită a comentatorului aflat în faţa creaţiei geniale a poetului nostru. Doar repetiţiile aduc mai mult în relief noţiunile esenţiale ale evocării : *omul, omenirea, universul, timpul, a domina, regiune, lume, Prometeu, prometeic, a dispune, energie, putere.* Destul de rar apar «pitetele de nuanţă sau de precizare a unor valori morale : *înaintat, prometeic.* Cuvîntul *nou,* ca atribut al u-nor categorii de fapte înnoitoare, apare totdeauna ante-pus : o *nouă configuraţie; nouă evaluare; o nouă faţă.* Amănuntul nu este lipsit de semnificaţie; poemul lui Arghezi : *Cel ce gîndeşte singur* este un imn adus creaţiei, *înnoirii lumii prin geniul uman.* Termenul de *nou,* repetat şi antepus, poate fără ca Vianu să fi urmărit în

mod absolut deliberat acest lucru, conţine trimiterea la e-senţa progresului, la caracterul cel mai frapant al acestui progres care regenerează lumea într-un an cît altădată invenţiile o făceau poate într-un secol. Este deci indicat pria acest cuvînt *elementul dominant al evocării* argheziene, aspectul esenţial al uimirii poetului, al emoţiei sale sincere,, în faţa invenţiilor menite să schimbe faţa lumii ; de aici şi lauda spiritului uman creator. Tema 1-a atras mult pe-Arghezi, care i-a dat cea mai înaltă şi mai poetică, maL metaforică interpretare, dar 1-a atras şi pe Vianu, un interpret erudit (şi artist, în acelaşi timp) al civilizaţiei u-mane în evoluţia ei istorică, aşa cum ni-a prezentat-o în numeroase cărţi de filozofie şi de istorie literară.
Concentrarea comentariului duce uneori spre soluţii: de natură opusă repetiţiei ; stilul eliptic ţine în chip natural de aforism şi Vianu 1-a practicat în mod consecvent în ultimii ani ai activităţii sale. Aici îl recunoaştem în : „Se desemnează perspectiva omenirii ca o totalitate şi *a lumii* întregi ca partea ei;... omul face cea mai mare dintre descoperirile lui, a *forţelor* care ţin laolaltă elementele atomului". Din context lipsesc termenii regenţi,, exprimaţi o dată ; *perspectiva; descoperirea.* La fel, frazai care începe cu : *Este punctul culminant* (subînţeles : descoperirea cea mai mare). Astfel, întregul alineat, reprodus de noi, atestă capacitatea consemnării exacte şi nuanţate a celor mai adinei idei.
XXVI
Printre lucruri cînd umblăm, pe-aproape sau departe,.
cerul singur cu tăria lui albastră
ne urmează pretutindeni în viaţă şi în moarte.

Da, zenitul e mereu deasupra noastră !
Lucian Blaga, *Vestea cea bună*
Această scurtă poezie a lui Blaga, — un catren —, îm genul inscripţiilor antice, exprimă o filozofie într-o tabletă lirică ; ea ar fi plăcut desigur lui Arghezi, lui Emi-nescu, alte spirite filozofice în cuprinsul liricei lor atîit

de originale. Noutatea surprinzătoare a acestui catren analogic vine din adîncimea viziunii şi din marea simplitate a construcţiei poetice : fiecare cuvînt, din atît de puţinele cuvinte ale poemei, capătă o mare greutate în context. Inutil să căutăm abateri de la rostirea literară a cuvintelor : fonetismele nu mai au funcţie estetică în poezia modernă ; altceva e cu proza, în care eroii îşi au graiul lor, iar autorul trebuie să localizeze şi să dateze vorbirea lor specifică. Dar nici vocabularul n-aduce vreo notă distonantă faţă de limba obişnuită de azi ; doar un cuvînt mai rar şi cu cea mai mare greutate în catrenul citat, cu valoare simbolică maximă în aforismul versului final, *zenitul* deschide perspective metaforice, sensuri complexe, noi, pen-tru cititorul atent. Intervine însă acea funcţie polariza-toare a limbajului poetic, prin care termenii vechi se încarcă dintrodată cu înţelesuri adinei : *printre lucruri cînd umblăm,* adică : în tot rostul vieţii noastre, cu fiecare experienţă consumată cotidian într-un mediu uman şi fizic ; *aproape* sau *departe* sînt cuvinte extrem de complexe semantic ; pot însemna aici : *acasă la noi* şi *oriunde în altă parte; la tine, în curte, ori pe tărîmuri şi meridiane extreme,* cum a umblat poetul, fost o vreme în diplomaţie. De fapt, amîndouă aceste antonime : *aproape-departe* indică o noţiune unică, numită simplu : *oriunde, oriîncotro te-ai afla, în orice oră.* Pretutindeni deci este deasupra noastră *cerul singur cu tăria sa albastră,* în care poetul preferă cuvântul vechi şi mai expresiv : *tăria,* nu bolta sa albastră, cum se spune obişnuit astăzi. Ideea de *oriunde* şi *oricînd* e întărită prin : *pretutindeni în viaţă şi în moarte,* în care cuvintele se fortifică, aproape pleonastic, unele pe altele ; *pretutindeni* ar fi fost destul, în exprimarea curentă, fără o preocupare specială pentru stil. Blaga nu consideră însă contextul pleonastic, nici pe *în viaţă şi în moarte* ca o apoziţie a lui *pretutindeni,* ci ca o completare necesară, o întregire cu semnificaţie metaforică, stilistică, deosebită. Să se observe şi sfera amplă a determinărilor subiectului şi predicatului şi paralelis-

mul lor în două versuri succesive, de mare simplitate, fără vreun supliment inovator ; chiar epitetele *singur, albastra,* sau complementele amintite mai sus : *pretutindeni în viaţă şi în moarte,* sînt cele mai naturale şi mai simple. Propoziţia finală este însă de o mare adîncime : *Da* este o afirmaţie anticipată ; un cuvînt cît o demonstraţie a u-nui adevăr etern, spus îndată într-o propoziţie finală, cu acea pregnanţă filozofică a lui Blaga pe care Tudor Via-nu o preţuia îndeosebi. Cu puţin timp înainte de a dispărea, atît de prematur, din mijlocul nostru, al colaboratorilor lui la *Dicţionarul Eminescu,* Vianu îmi spunea : „Dumneata vei mai trăi şi vei vedea : mare, foarte mare poet al viitorului, prin adîncimea, metafora, simbolul complex al versurilor lui, este şi va fi Lucian Blaga".
Versul final se înscrie în şirul acestor demonstraţii: *Da, zenitul e mereu deasupra noastră* ! Propoziţia-af o-rism-metaforă conţine un predicat minim (fonetic şi gramatical ; corpul său sonor e redus la o literă *: e); a fi* are sens deplin: „se află, stă acolo din vecie *zenitul* deasupra noastră".
Comentariul *stilistic* poate încă întregi prin cîteva a-mănunte cele spuse mai înainte : poema începe cu o topică inversă, enunţând complementul, cu sens metaforic, apoi propoziţia temporală. Axa evocării şi a meditaţiei filozofice este însă *antiteza,* ca în foarte multe poeme e-minesciene *(Antitezele sunt viaţa* — a spus înaintaşul glorios al lui Blaga). *Aproape-departe ; cerul etern-oamenii trecători; viaţa-moartea; zenitul-destinul fugar al fiecărui om,* sînt serii de *antiteze* care sugerează, ca poema eminesciană *Cu mîne zilele-ţi adăogi...,* drama

umană a vieţii atît de fragile, în raport cu eternitatea şi infinitul naturii, al cerului.

Dar acel străvechi şi tragic aforism *Pulvis et umbra sumus* nu-i sugerează lui Blaga deprimarea; dimpotrivă, — versul lui final avertizează : totdeauna — *mai sus, ex-celsior* ! *Zenitul e deasupra noastră* sună ca o chemare eternă, ca o poruncă a înălţimilor.

Sumar